

“કુઃખી દીના.”

સાદા રોજ રંગીન.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાશિદ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૭૬૮૭ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ દુ: પ્ત દ્વન ।

વિષય ૬૪૪૪:૩

“દુઃખી દીના.”

(એક પારસી સંસારની વાર્તા.)

ધર્મેષ ઉપરથી

લખનાર—અદલ નસરવાનજી દાફવાલા

“અદલ.”

તે ।

“હકદારનો હક,” “કીસમતનાં કૈતક,” નેકીનો નીજો,”
“ભેદી ચોર” વગેરેના કર્તા.

આ વાર્તાની ચોપડી “દુઃખી દીના” નં. ૭૫ બજાર ગેટ સ્ટ્રીટ,
કોટ. મુંબઈ મધે આવેલાં “નવરંગ પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ”માં તેના
માલેક મી. અરદેસર ખરશેદજી દેશાઈએ છાપી છે, અને
મી. અદલ નસરવાનજી દાફવાલાએ ધોભીતળાવ
સુલતાન મનઝીલ ચીરાબજારથી લખી
પ્રગટ કરી છે.

ગુજરાત વિધાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કોપીસાઈટ-સંગ્રહ
૭૬૮૭

આ પુસ્તક ઇ. સ. ૧૮૬૭ ના ૨૫ માં આક્ટની રૂએ રેજીસ્ટર
કરાવ્યું છે, માટે તેના રચનારની રજા વગર કોઈને તે ફરીથી
છાપી પ્રગટ કરવાનો હક નથી.

જરા વાંચશો !

પ્રીય વાંચક,

ખુદા ખબર કે ગુજરાતી સાહિત્યની સેવા બજાવવાનું કામ મારાં કીસમતમાં અનેક મુંશકેલીઓમાંથી પસાર થવા પછીજ બજાવવાનું હુશે કે કેમ, તે આ “દુઃખી દીના”ની વાર્તાને હાલનો સુખી શણગાર આપતાં, એની ઉપર જેટલાં વધનો વીત્યાંછ, એટલાં થોડાં! શરૂઆતમાં, આ વાર્તા મી. બમનજી કાબરાજીનાં “કૂરસદ”માં આપવાની હિલચાલ થઈ, અને “કૂરસદ” જેવી એક નામચીન ‘સ્રમીનરી’ ના લગાર સખત એરણુ ઉપર ટીપાઈ બાહુર પડવાની આ અદના કલમકસની આરંભુ હોવાથી, સાદું તુરતજ નક્કી થયું, જે માટેની નોંધ આ માનીતાં ચોપાન્યાનાં ગયા કીસેમખર અને જાનેવારીના અંકમાં જોવામાં આવે છે. મગર, કેટલીક નહીં દુર થઈ શકે એવી અડચણોને સખજે, આ વાર્તા લાંબા વખત માટે મુલતવી રાખવામાં આવી, જે ગોઠવણ મને ખરાબર દરસ્ત નહીં લાગવાથી તે પાછી લેવામાં આવી, અને આખરે તેને ચોપડી રૂપે બાહુર પાડવાનું કામ “નવરંગ”નાં લાયકીવાળા જવાન માલેક અને અધીપતી મી. અરદેશર ખરસેદજી દેશાઈને કાળે આવ્યું. આ ભાઈએ પોતાનાં બોહળાં

રોકાણ છતાં, જે તારીફ લાયક મદદ કરી છે, અને આ ચોપડીને વેળાસર ખાહુર પાડવાનું કામ જે ઉલત અને ઉતાવળથી કરવામાં આવ્યું છે, એ માટે હમારા આ મિત્રનો ખાસ આભાર માનવાની હું જરૂર જોઉં છું.

આ વાર્તા પારસી સંસારની છે, અને તેમાંના બનાવો એટલાતો સાધારણ તેમજ રસિલા છે, કે તે ઉપર કાંઈ પણ નુકતેચીની નહિ થાય, તેની પુરતી સંભાળ લેવામાં આવી છે. એ ઉપરાંત એમાં હાલના પારસી સંસારને અનુસરતા કેટલાક નીતીબોધક અને ચાનકરૂપી વાક્યો જગેજગ ગોઠવી દેવામાં આવ્યા છે, જે ઉપરથી શોખીન વાંચનારને જ્ઞાન સાથે ગમ્મત મળ્યા વીના રેહશે નહિ. અલબત્ત, એમ કહી, હું મારી કોમને એકદમ કેળવીને તેનું કલીયાણ કરી નાંખવા, ચાતો એકદમ સુધારીને તેને શ્યાણી બનાવી નાંખવાની શેખી કરતો નથી,—ના, પારસી કોમ એટલી બધી પછાત તો છેજ નહી—મગર મારી સઘળી વાર્તાઓને કાંઈક ઉંચા ધોરણ ઉપર રચવાની મારી ખાસ ખાહેશ અને સંભાળ છે, અને તેમાં હું કેટલે દરજ્જે ફાળ્યો છું, એ મારા કદરદાન વાંચનારાંઓ સેહલથી સમજી શકશે.

છેવટે, આ મારી બીજી કેતાબ હાલ નવાં જરથોસ્તી સાલને ટાંકણે બહરમાં મેલતાં મને ખુબ ખુશાળી ઉપજે છે, અને આશા છે જે આ વેળાએ પણ વાંચક વર્ગ તરફથી મને આગળનાં જેવુંજ ઉતેજન મળશે. વાર્તાઓ

પ્રગટ કરવી એ કાંઈ કમાઈને કોઠળા ખાંધવાનો સે!દો
 નથી, એ તો માગ શોખની એક સેવા છે; અને હવે
 આવતે સાર, કુલ દુન્યાં ઉપર છવાઈ રહેલાં હાલની
 ગજબનાક લડાઈ અને દુકાળનાં વાદળાંઓ વીખેરાઈ જતાં,
 આપણે એજ ટાંકણા ઉપર પાછાં મળ્યે, તેટલાં,

સુલતાન મનઝીલ,	}	હું છું.
ચીરા બગ્ગર,		આપનો આગ્રાંકિત સેવક,
મુંબઈ તા. ૨૧-૮-૧૮		અદલ નશરવાનજી દારવાલા.

❖ ❖ ❖ અર્પણ. ❖ ❖ ❖

મારાં દુઃખમાં દુઃખી થનારાં,
મારાં સુખમાં સ્વર્ગ માનનારાં,
નાહનપણમાં મને અસાધારણ પ્યારથી પંપાળીને
વીહલો મુકી જનારાં,
બેહશતની સંપૂર્ણ શાંતિ ભોગવતાં
ઓ મારાં અતિ દયાળુ અને હૈતવંતાં
માતાજી ગુલબાઈ
તમારી અશો અને ગમગીન યાદમાં
આ મારી બીજી કેતાબ
દુઃખનાં અનેક કચકાંઓ સહીત
તમને અર્પણ

કરું છું.

“અદલ.”

તરેહવાર જાતની

રીયલ અને રેલડગોલ્ડ જીવેન્સરી

ચાયના અને પોરસલેન વૅર

ઈંડો-ચાયના-જાપાન-ક્યુરીઓસ

ગલાસવેર-ક્રીસ્ટલ સ્ટેંડસ

નાના મોટા ફીગરસ-સ્ટેચ્યુઝ

વગેરે તરેહવાર ચીજો

ગોવીંદજી વસનજી

આંટરોડ-મુંબઈ.

છેલ્લામાં છેલ્લી મહાન શોધોના આધારે
ચરમાની લાઘનમાં આગેવાની ભર્યો દરજ્જો
ધરાવતા ઓપતીકલ એન્ડ મેન્યુફેક્ચરીંગ એક્સપર્ટ્સ.

તમારા ચરમાને 'લગતું' દરેક કામ વણીજ
સંતોશકારક રીતે બજાવી આપે છે.

હમારી ઉત્તમ કારોગીરી માટે સોનાના ચાંદો
તથા રાજા માહારાજા તેમજ બાણીતા ગ્રહસ્થો
તરફથી ઉંચી કારોગીરી માટે સંખ્યાબંધ સરટી-
ફીકેટો મલી છે.

ફક્ત એકજવાર ખાત્રી કરી જુવો.

વાહીરવે લેડલોની સાંભે તથા
હોર્નબી રોડ.

૨૧૯—૨૨૩
કાલખાદેવી.

મુખ્ય

“દુઃખી દીના.”

(એક પારસી સંસારની વાર્તા.)

પ્રકરણ ૧ લું.

દીનાનો વાલી.

“દીના-ઓ દીના તારા પેલા સગા આચાઈ.”

આ પોકારને કાંઈપણ જવાબ મળ્યો નહિ. માટેના તરફ એક એકાંત પણ કુશાદે બંગલાનાં બગીચામાંથી એક અંદાર બાઇનાં આ અવાજને કાંઈયે પણ ઉત્તર વાળ્યો નહિ.

“દીના !” પાછો પોકાર થયો.

પણ પક્ષીઓનાં અવાજ અને તે સુંદર કાડોનાં પાદડાંનાં ધીમાં ખણખણાટ સીવાય ત્યાં સઘળું સુપ્તમાપ હતું.

“મરેરે હવે આંબ છોકરીને શું કરે ? રાત વરી કાઢી ખુણા ખતોળામાં બરાઈને કુદરતના ખ્યાલમાં લીન બની ગઈ હોશે. અજબ છોકરી !”

તે બાઈ એક પણ વીચારમાં સુપ્ત હતી, પણ ત્યારપછી

પોતાની આસપાસ આતુરતાથી નજર કરતાં તેવણ થોડાક કદમ આગળ વંધ્યાં.

“દીના, ઓ દીના” તેવણે પાછી ખુમ પાડી.

“જી. જી રતન મમા. શું કહોછ, હું હયાં છેઉ” કાઠનેા અવાજ સંભળાયો.

“હયાં તે કયાં?”

“અંધ સમર હાકિસનાં છેક પાછલા ભાગમાં.”

રતનખાઈ દુઆશે તે સમર હાકિસનું આરણ્ય ઉંઘાડ્યું, અને ત્યાં દાખલ થતાં તેવણનાં ચેહરા ઉપર રતાશ ધાત આવી. એક જવાન ખુમસુરત છેકરી ડુલોનાં ક્યારા અને કુંડા વચ્ચે એકલી બેઠી હતી. તેણીનાં નાળુંક બદન તરફ નજર કરતાં જોનારને માત્રમ પડતું હતું કે કુદરતે તેણીનેા આવેા સપુર્ણ આકાર ઘડી કાઢવા પોતાની અનતી સંભાળ લીધી હતી. તે જોલ ઘટમઘટ ચેહરા ઉપર જોલાખી રતાશ હતો, તેણીનાં સંકેદ સુંવાળા હાથો મોતીની માફક ધીમી રોશની/રી ચળકતા હતા, તેણીનાં નરમ રેશમ જેવા કાળા જુલફાઓ, તેણીની હંસ જેવી ગરદનની અંતે બાળુએ લટકતા હતા. દુકમાંજ, ખચીત ત્યાં સમરહાકિસમાં બેઠેલી આ નાઝનીન પોતાની આસપાસ સઘળાં ડુલોમાં એક સાથી સુંદર ડુલ મીસાલ હતી.

“મને કાંઈ કહોછ, રતન મમાં?” તેણીએ પુછ્યું “ઓહ હયાં ડુલોની વચમાં બેસીને હું એવા તો ખુશનુમાં સ્વપ્ના જોતી હતી એવા તો—”

“બબારે તારા સ્વપ્ના ! દીના હું ઈચ્છુંછ કે તું હવે તારો એવો ખવપતારો છોડી હમને કાંઈ ગંભીર વીચાર કરે.”

“મંભીર વીચાર શાનો?”

“જો, તારા વાલી નુને મલવા હયાં આવ્યાછ. તેવણ

હાલમાં તારી રાહ જોતા બેઠા છે”

એક પણ વારમાં દીનાં પોતાની બેઠક ઉપરથી ખડી થઈ થઈ.

“તેવણુ આપાછ, રતન મમાં. ઓ હું ધણી ખુશી છેઉં. પણ તેવણુ કેવા છે, હં! હું તેવણુને મારા પપાનાં જેવા ઉંચા અને ખુબસુરત તંદરોસ્ત ચંદ્રાવાળા જેવાની આશા રાખુંછ.”

“નહિ દીકરી તારા વીચારથી તેવણુ તદ્દન જુદાજ છે. આંગે હાંગણા અને ગંભીર વીચારવંત દેખાવથી તેવણુ એક દ્રઢ મનમાં આદમી જેવા દેખાયછ.”

“મારા પપાનાં જેવા. તેવણુ પણ એકજ વીચારના આદમી હતા.”

“દીકરી, તારા પપા તો એક ફરેશતાજ હતા. ખુદ તેવણુને બેહશતમાં સારી જગ્યા બક્ષે, અને ત્યાંથી તારી ઉપર હંમેશાં મીઠા ગારો મુકે” રતનબાઈ આસમાન તરફ હાથ ઉંચા કરીને ગંભીર અવાજે બોલ્યાં “ચાલ દીના, તેવણુ ખોટી થતા હોશે.”

ત્યાર પછી તેઓ બંને તે બંગલા તરફ ચાલવા લાગ્યાં.

“પણ રતનમમાં તમે મને હજુણુ એવણુનું નામ નથી કહ્યું.” દીનાએ પુછ્યું.

“એવણુ પોતાનું નામ પાહલી પેરીકાકા કરીને આપ્યું છે.”

“અને તેવણુ શું બોલ્યા? તેવણુ મારા પપા વીશે દલગીરી જણાવી કે? તેવણુ મને મળવા માગ્યું કે? તેવણુ મને પોતાને ઘર લઈ જવા તૈયાર છે કે? તમુને તેવણુ ગમેછ કે?”

“મરેરે તારા આ જુરાબંધ સવાલનો જવાબ હું એકકા વેળા કેમ આપું! જરા ધીરી પડીને અકેકા સક્ષલ પુછની તો.” રતનબાઈ હસીને બોલ્યાં.

“ત્યારે તમારા બોલવા ઉપરથી મને એમ લાગેછ, કે તેવણુ તમુને નથી ગમતા” દીના તુરતજ બોલી “મારા પપાના ગુજરવા

પછી નવ મહીનાં તમારી સાથે રહેવાથી હું તમને ખરાબર ઓળખી ચુકીછ. કેમ ખરકેની રતન મમાં ?”

રતનખાઈ ખીચારાં શું બોલે ! આ શબ્દો સાંભળીને બાણે શું એક મંજીર ગુનોહ કીધો હોય, એવી રીતે તેવણ કમલાઈ ગયાં.

“આલ દીના હવે આંચ તારા વીખુટા બાલનો અંબોડો કર. પસયા માણસનાં દેખતાં એમ છુટા બાલે ફરવું આપણને હીક નહી લાગે” અંગલાની સીડી આગળ આવી પોંદચતાં રતન ખાઈએ કહ્યું.

“ઓ નાંહ, રતન મમાં. વીખુટા બાલ એ છુટાપણની નીશાણી છે. જેમ એક તવંગર સ્વતંત્ર આદમી ચોરાસીનાં ચક્રકરમાં ઘેરાતાં ધીમે ધીમે પોતાની સ્વતંત્રા ખોમ દેખને છેવટે ગુલામગીરી અને ખુશામદની જાંજીરમાં જકડાય છે, તેમ આંચ મારા વીખુટા બાલ, કે. જેઓ હજારોની સંખ્યામાં સાથે ચોંટીને, સહવારની ઠંડી લેહકી સાથે હમણા પુર છુટી ગેલ કરે છે, તેઓને અંબોડાના આકારમાં બાંધવા, એ એવું બતાવે છે, કે હું પણ મારાં છુટાપણું થોડા વખતમાં ખોઈ એસનાર છેકં. નહી રતન મમાં, મારા વાલી અને મારા પપાનાં દોસ્તની સાંમે આંચ છુટા બાલ સાથે જતાં મને કાંઈપણ શરમાવું પડશે નહિ.”

“જા-જા, રાંન ઘેલી. એવા ગુલા વીચારોમાં તું તો ચરી ગેઈછ.” રતનખાઈ કાંઈક દુપકાથી બોલ્યાં “કેહજે છોકરીઓને કેળવણી આપો. ક્ષેવ આંચ કેળવાયલી છોકરીના કેવા વીચારો છે તે સમજવા હયાં મારા સીવાય કોઈ બીજું મહેબી નહિ. જો દીના એવણુ સાંમેજ બેઠાછ.” હાલમાં આવી લાગતાં રતનખાઈએ ઉમેર્યું.

“હું તમને જોઈ બણી ખુશી છેઉં મીં પેસીકાકા ” દીના

શેકહેંડ માટે પોતાનો હાથ આપતાં બોલી “મારા પપા ફેલતા હતા કે તમેજ મારા એકલા મિત્ર હોમો.”

પાહલી પેસીકાકા તેણીને ટીકી ટીકીને જોવા લાગ્યો. ત્યાર પછી પોતાનાં ભુરા રાથોડી હાથમાં તેણીનો નરમ દુધ જેવો શેપદાર હાથ પડેલો જોઈને તે જરા ગુંચવાયલા જેવો દીસ્યો.

“મ—મને તમારી ઉંમર વીશે કાંઈ પણ ખ્યાલ હતો નહિ” તે દગમગતાં બોલ્યો “તમારા પપાનાં કાગળો ઉપરથી તો હું તમને એક બચ્ચું ધારતો હતો.”

“હા, રતન મમા પણ મને હજુણુ એક બચ્ચુંજ કહે’છ” દીનાં હસીને બોલી “પણ ચાલો હવે આપણી વાત ઉપર આવ્યો. મીઠ પેસીકાકા તમે હવે મારું શું કરવા ધારો’છ?”

પાહલી એકાએક ચોંક્યો.

“ખરેજ હું તમારું શું કરું!” તે વીચારવંત ઢમે બડબડ્યો.

“તમે મને મારા પપાનાં ફરમાન મુજબ તમારે ઘરે લખ જવા ધારો’છ, કે રતન મમા સાથે હું હયાંજ રહું.”

“હું હાલ તુરત તે કહી શકતો નથી” પાહલીએ જવાબ આપ્યો “મને વિચાર કરવાનો વખત જોઈએ’છ, કારણ હું તો તમને એક બચ્ચું ધારતો હતો, દીનખાઈ.”

“અને હું એક બચ્ચું નથી તેથી તમારા વીચારોખી એટલા બધા બહલાઈ ગયા?”

“હું એમ ધારું’છ. તમારા પપા તમારે માટે “મારાં બચ્ચાંની સંભાળ રાખશે, મારાં બચ્ચાં તરફ માયાળુ રીતે વર્તશે” એવુંજ લખતા હતા, અને તે ઉપરથી તો હું તમને એક છ સાત વરસની છોકરી ધારતો હતો.

“મને હમણા સતરમું વરસ ચાલે’છ.” દીનાં ગંભીર અવાજે બોલી.

“ ત્યારે તમારી આ ઉંમરે તમુને કાંઈ બચ્ચું નહિ કહી શકે.”

“ નહિજ. જો દુન્યાદારીથી બેમાહીતગાર, ઘરખાર વગરના નીરાધાર, અને માતપીતાનાં માયાળુ આશરા વગરનાંઓને બચ્ચાં તરીકે ગણવામાં આવે તો હું તેવું એક બચ્ચું છું.”

“ તમારા વીચારો મને અજબ કરેછ, દીનખાઈ ” પાહલી શીકકો પડી જતાં બોલ્યો “ તમે મારી સાથે બહુજ બોલાઈથી વાત કરોછ.”

“ કારણ આ દુન્યામાં તમે મારા એકલા વાલી અને મિત્ર છેઓ ” દીનાં દલગીર અવાજે બોલી “ ધારો મી. પેસીકાકા કે હું હમણા સતર વરસની નહિ પણ સાત વરસની એક છોકરી હતે તો તમે શું કરતે ? ”

“ તો-તો હું તુરતજ તમુને સુરત મારે ઘેર લઈ જતે કે જ્યાં તમે મારી બેહન સુનઈ સાથે સુખમાં રહી શકતે ” પાહલી બોલ્યો.

“ ત્યારે હમણા તમુને શું વાંધો છે ? ”

“ મને વીચાર કરવો જોઈયે. કારણ સુનઈ આજે વીસ વરસ થયાં મારાં ઘરની શેકાણી છે.”

“ પણ નેની સાથે મારી ઉમ્મરને શું લાગે વળગે ? ” દીનાએ અધીરાઈથી પુછ્યું.

“ કાંઈ નહીરે! પ-પ-પણ સુનઈને જવાન છોકરીઓનાં નામે જરા સુગ છે ” પાહલી ખીહતાં બોલ્યો.

“ ત્યારે શું તમારે ત્યાં બધું જીનું પુરાણું અને અસલી રેવાજ મુજબજ આલેછ ? ”

“ હા. મારી બહેન સુનઈ સ્વભાવે જરા કડક છે, ધર્મી સકરમી અને પાક પહરેજગાર છે, હસવા બોલવાને તેણી ધીકકારે છે, અને આખો દહાડો ઘરમાં રહીને ઘરનુંજ વહીતર કરવામાં

પોતાની જીંદગીની મુખ્ય નેમ સમજે છે. પણ એ વીશે આજે આપણે વધુ બોલશું નહીં. ચાલો આપણે ખૂબ જરા ફરી આવ્યો.”

“હું તૈયાર છું” દીનાં એક કુદકા સાથે ખુશાલીથી ઉભી થતાં બોલી.

પણ વાંચનાર, તેણીનો સીધો સરોવર જેવો આકાર જોઈને પાહલી ફરવા જવાનું ભૂલી ગયો, અને થોડો વખત ઘણાજ ગભીર વીચારમાં ચુપ બેસી રહ્યો.

“કેવો સુંદર ચેહરો, કેવી ચળકતી હીલી દરાખ જેવી આંખ, કેવા નરમ કાળા ભમ્બર જેવા બાલ?” તે મનસે બંડાયે. “ખુદા ખબર કે એને જોઈને સુનઈ શું વીચારશે? આંખ એનો લાંબો ભરેલો સદરો—છાદર તારી મદદ—એ જોઈને સુનઈ શું બોલશે? આંખ એનાં ઉંચી હીલનાં મરોડદર ખુટ—પરવર તારો આશરો—એ જોઈને સુનઈ શું શુંની કરી નાખશે?” અને ખાસ્તી પાંચેક મીનીટ સુધી આપણો પાહલી પેસીકાકો એવો તો દીગમુઠ દીવો સ્થિર બેસી રહ્યો, કે પોતાનાં વાલીને આવી રીતે ફસી રહેલો જોઈને દીનાં અજબબ થઈ, કે તે હવે પાછો કદીખી બોલવા યાતો હીલવા ચાલવાની હિંમત કરી શકશે કે ?

પ્રકરણ ૨ જી.

પાહલી પેસીકાકા.

પ્રીય વાંચનાર, જ્યારે એક માણસની સીધી એકસરખી જીંદગીમાં એકાએક ખલલ પડે છે, જ્યારે તે એતેફાક બાણબુલો ખનીને પોતાની મગજશક્તીનું સમતોલપણ ખોઈ બેસે છે, જ્યારે

તેનાં સઘળાં વિચારો અમુક આખદ ઉપર સમાધાન થવાને બદલે સઘળે ઠેકાણે વેરવીખેર થઈ જાય છે. ત્યારે તે શું કરે છે? પણ ખરું તો તે માછો ઠાકો થોકો બનીને પોતાની આવી હાલતનું મુળ કારણ શોધી કહાડવાનો પ્રયત્ન કરે છે. એટલીજ હાલત હમણા પાહલી પેસીકાકાની થઈ પડી. પીસતાલીશ વરસની તેની ઉંમર છતાં તેની જીંદગીમાં અત્યાર સુધી કોઈપણ સ્ત્રીએ દેખાવ દીધો હતો નહીં. તેને ઘેરાંઓને એ ભાગમાં વેંહમી નાંખ્યાં હતાં. એકતો છકેલ, ઉછાછળાં અને દુન્યાંની મોજશોખમાં મરી રહેલાં પેલાં કુડીબંધ ભમતાં પતંગ્યાં—અને ખીજાં તેની ખુદન સુનઘનાં જેવા ઉદયોગી અને ધર્મીસકર્મી—પણ આંધ દીનાં વાહડયા જેવી એક છોકરીની હસ્તી વીશે પાહલીને સ્વપ્ને પણ ખ્યાળ હતો નહિ. તેણે એક આરત, બચ્ચું, પરી, ફરેશતો એ સઘળાંનું એકજ ઠેકાણે મીશ્રણ બનેલું જેવાની કદી પણ અજાણ રાખી હતી નહિ. ખચી-ત દીનાં એક ભમતું પતંગ્યું તો હતુંજ નહીં, પણ તેમ વળી તેણી સુનઘથીખી તદ્દન જુદાજ પ્રકારની હતી. અને આ સરખામણી કરના, પાહલીમાં કાંઈ એવો જુસ્સો જામી રહ્યો, કાંઈ એવી તો નાજુક ખુશાલીની લાગણી તેનાં તનમદનમાં બરપા થઈ, કે જેવી લાગણી તેણે પોતાની આટલી જીંદગી દરમ્યાન કદી પણ અનુભવી હતી નહિ.

અને દીના-પોતાની બાજુમાં ચાલતા પોતાના વાલી અને મિત્રની લાગણીથી તદ્દન બેખબર છોકરી-હમણા તેને ખુશ કરવાને તરેહવાર આખદ ઉપર મીઠા હલકે વાદવીવાદ ચલાવતી હતી. પણ વારંવાર તેણી મુંગે મોહડે ચાલતા પાહલી તરફ બાંહે ડોળે નજર કરતી અને મનમાંજ અગત્યજ થતી કે તેણીનાં આ બાપ જેવા દોસ્તને આટલો બધો ગંભીર બની જવાનું શું કારણ મળ્યું હતું?

“આમ પેરનાં ઝાડ ધણા મળનાં લાગેછ” બગીચાની એક બાજુએ આવી લાગતાં પાહલી એકાએક બોલ્યો. “પણ આંય સાંભી બાજુ ફુલોનાં કયારા અને ફુંડાંઓથી તમે ધણી જમીન બરબાદ કીધીછ.”

“બરબાદ કીધી ! એટલે ?”

“એ જગ્યાએ કાંઈ ફળો પાતો અનાજ ધણી સારી રીતે ઉગાડી શકાતે.”

“અનાજ ! એ મી. પેસીકાકા ત્યારે તમે શું આંય બધા ગોલાખ મોઢરાં અને ચંબેલીને ઉખેડી નાખીને હયાં અનાજ ઉગાડવાની મને બલામણુ કરોછ ?”

“હા, સુરતમાં મારાં ખેતરની દરેક ઇંચે ઇંચ જમીન હમે અનાજ ઉગાડવાનાં ઉપયોગમાં લઇએ છીએ.”

“પણ ફુલો કાંઈ નકામા નથી. તેઓ પણ કામમાં આવે છે.”

“શું કામમાં ?” પાહલીએ અજબપ્રીથી પુછ્યું.

“આંય જહાનને ખુશનુદ બનાવા, જોનારનું મગજ અને ફેલ શાદ કરવામાં, ખુશાલીનાં હીંગામમાં, મોહતનાં સમયમાં, મુકતા-દમાં આપણાં મરહુમ બહાલાંઓની પવીત્ર યાદ સજીવન કરવામાં ફુલો સીવાય બીજી કંઈ ચીજ વધારે અનુકુળ છે ? તમે જાણેછ મી. પેસીકાકા કે ફુલોને તો એક કવી આંય ધતીનાં સેતારા મીસાલ કહી ગયો છે.”

“એ તારા ને સેતારામાં હું કાંઈ માનતો નથી, દીનબાઈ, હું તો ફક્ત એટલું જ જાણુંછ, કે જે ચીજ દોરીયાં લાવતી હોય તેનાં જેવી ચીજ બીજી કાંઈ નથી. ફુલો, કવી, કવીતા, એ સઘળું ઠીકાઠીક છે, પણ તેઓ કાંઈ દોરયાં લાવતાં નથી, જ્યારે અનાજનો તો એક કાઠળો આપણા ઘરમાંથી બહાર ગયો કે બીજી બાજુથી રૂખ્યાની ઠેલી આવેલી જ જાણુવી.” અને તે વેળા પાહલીને

પોતાની બેંકની ચોપડીનો ખ્યાલ થતાં તેનું જીગર મગરૂરીથી ઢિછાળા મારવા લાગ્યું.

જાણે પેહલ્લીજ વેળા તેણી કાંઈ નવું સાંભળતી હોય એવી રીતે દીના પાહલી તરફ અજાણીથી જોવા લાગી.

“ ત્યારે તમને તો દોરમાં ઘણું વહાલાં છે ” તે આખરે બોલી “ મેં એવું કદીખી સાંભળ્યું નથી. દુન્યામાં જે સહથી સરસ ચીજો છે તે બધાંમાંથી કાંઈ આપણને પૈસા મળતા નથી ”.

“ દાખલા તરીકે ? ” પાહલી ધીરેથી બોલ્યો.

“ કાંઈ ! ગોલાખ ઉપર ખરતો દવ, અંધારી રાતે ચળકતા તારાઓ, દરયાનાં પાણી ઉપર માહબોખતારની રૂપેરી રોશની, બામદાદનાં સોનેરી કીરણો, પુલોનો સોદમ અને પક્ષીઓનું ગાણું એ સઘળી એવી ચીજો છે કે જે અતી ખુબસુરત હોવા છતાં તમે કહો છો તેમ કાંઈ દોરમાં લાવતી નથી. ”

“ ત્યારે તો એ સઘળી ચીજ નકામી છે ” પાહલી જરા ખીજવાદને બોલ્યો “ પૈસો, એજ દુન્યાની તમામ ખુબસુરત ચીજનું આપણું પગ આગળ લાવી નાંખનાર એક એજમતી સાંધણ છે. જે કોઈ ધુળને સોનેરી રજકણોમાં ફેરવી નાંખી શકાતું હોય તો ધુળ જેવી સુંદર અને કીંમતી ચીજ બીજી કોઈખી નહિ જાણવી. ”

“ પણ મારા પપા તો કેહતા હતા કે ખરો પૈસો તો આખરે સચ્ચાઈ, કીર્તી અને બાહદુરીમાંજ સમાયલો છે. ”

“ તમારા પપાએ એમ કેહવામાં મોટી ભુલ કીધી. નકકર છોડીને તેવણ પોકકલને પકડી બેઠા. પણ તેમ વગી તેવણ એક ચીતારા હતા. ”

“ ઓ, મી. પેસીકાકા તમે અને હું દરેક બાબદમાં તદ્દન જુદાં પડ્યેછ. અને તેથી—અરે પણ શું છે ? ” પાહલીને એકદમ ચોંકેલો જોઈને દીનાએ પુછ્યું.

“ક-કાંઈ નહિ. હું મારી, ખેનનો વીચાર કરતો હતો.”

“હું ધારણ કે તેવણ તમને દોરયાં કમાવવામાં મદદ કરતાં હશે?”

“અરે હારે, મારી સુનતો ધનનો ઢગભોજ છે.”

“ત્યારે હું અને મારા પપા તમારેથી તેમજ તમારાં ખેનથી તદન જુદાજ વિચારનાં છઠ્ઠાએ.”

“કારણ તમારા પપા એક આરટીસ્ટ હતા, જ્યારે હું તો ફક્ત એક ખેડુત છઉં.”

“શું સઘળા ખેડુતોને તમારી માફક દોરયાં એકઠાં કરવાનો અભખરો હોયછ?” દીનાએ ચેસ્તા કીધા.

“નહિ. દરેક સમજુ માણસ એવીજ રીતે વિચારે છે, જે કે તેઓનાં ધધા સાથે તેઓનાં વિચારને કાંઈપણ લાગતું વળગતું નથી.”

તેઓ વચ્ચે મંબીર ચુપકીદી ફેલાઈ. સહવારનાં થંડા પોહરમાં સુંદર ઝાડોની ઘટા વચ્ચે આ બે જાણીને અકેક સાથે એકઠાં કરતાં જેવાં એ ઘણું અજાયબ જેવું હતું, અને વધુ અદ્ધસોસકારક તેમજ તાણુખી ભરયું તો એ હતું, કે કુદરતે પણ ચોક્કસ કમનશીબ બનાવોની હરમાળાથી તેઓ બંનેને સાથે આણવામાં મદદ કરી હતી.

તેઓ વચ્ચે ઘણો મોટો તફાવત હતો. દીનાનો સીધો ઉંચો અને નાણુક પાટલો આકાર, તેણીનો સુંદર ચેહરો, અને નીર્દોશ હસવું, એક કેળવાયલી બેડીને છાજતી તેણીની સુંદર વાતચીત કરવાની ઢમછમ—પાહલીનું ઠીંગણું આંગ, તેનાં સફેદ અને કાળા વાળનું કઠરપુ માથું, તેનો સામળો કરડો મંબીર ચેહરો અને વીખેરાયેલો મભરાયેલો દેખાવ, એ બંને વચ્ચે એટલો તો ફરક જણાતો હતો, કે જ્યારે ખુદાએ તેઓ બંનેને તદન જુદીજ

મદીમાંથી ખસાવ્યાં હતાં. અને તોપણ તેઓ અને હમણા સાથેજ હતાં.

દીના વાહડયા એક આરટીસ્ટ બાપની ચંચળ બેટી હતી, કે જેની છદંગી મોટી આશાઓથી શરૂ થઈ, મોટી નીરાશીમાં ખતમ થઈ હતી. ફીરોઝ વાહડયો એક અસાધારણ આરટીસ્ટ હતો, મગર જેમ વારંવાર બને છે તેમ, તેની મેહનતની કદર તેનાં મુલા બાદજ બુગલ હતી. તે પચીસ વરસની ઉંમરે એક બુબસુરત પણ મુશ્કેલ સ્ત્રી સાથે પરણ્યો હતો, અને પોતાનો મરીબ સંસાર નીબાવવા તે રાત દીવસ એટલી તો સખ્ત મેહનત કરતો હતો કે આખરે તેની તબીયત લકડી પડી. અને વળી દુખ પર દાહમ, તેની બહાલી જરૂર, થોડાજ વરસમાં મરીબાઇનાં કાયસોસારા ખમી, એક બેટીનો જન્મ આપીને માર્ગે લાગી. તે દીવસથી ફીરોઝને દુન્યાં અકારી થઈ. તે પોતાની એકપુરી બેટી સાથે જગેજગ સારા કુદરતી દેખાવની શોધમાં રખડવા લાગ્યો, અને તે કીમતી પીઠ્યરો પાણીને મુલે વેચીને બણીજ મુશકેલીથી પોતાનું તેમજ પોતાની બેટીનું ગુજરાન કરી શકતો હતો. પણ તેની ગમે એવી હાલત છતાં તે દીનાને કેળવણી આપવાને જુલો ગયો નહી. નાહનપણથીજ “આર્ટ”નો કુદરતી જુસ્સો તેણીમાં જણાતો હતો, અને તે જુસ્સાને તેનાં બાપે વધારે ખીલવવા પછી દીના થોડાજ વરસમાં એક એવી તો નીર્દોશ બુબસુરત, અને તનદરેસ્ત છોકરી ખીલી નીકળી કે દુન્યાની તમામ ચોન્તાઇ જુઠાઇ, દગોદગો, અદેખાઈ અંતરનો તેણીને સેહજ પણ ખમાલ હતો નહી. ખાર મોહબતથી તેણી તદ્દન અંબલ હતી, પરંતુ પીડા અને ભોંક નીકળી તેણી બેખબર હતી, અને દુકમાંજ કહીયે તો આ બાહોષ કુદરતની એવી, પણ દુન્યાદારીથી બેમાલીતમાર દીનાં આજની છોકરીએતરી તદ્દન જુઠાજ

પ્રકારની હતી. ધુરસદ મળતાં તેણીના બાપ તેણીને વેદનાર અંગ્રેજ તેમજ મ્યુઝીક શીખાડતો હતો, અને આખરે સાંમલા, દારુલીંગ કેશમીર વગેરે જાણીતી જગ્યાઓની મુલાકાત લઈ આવવા પછી તેઓ માદુંગા તરફ આવેલા એક વીધવા બાપ રતનબાઈ દુઆશનાં પેટાં બાકુત તરીકે દર પડ્યાં. મુંબઈની હવાથી શીરોઝની તબીયત વધારે બગડતી ગઈ, અને રતનબાઈને પણ પોતાનાં આ દુખી બાકુતની છોકરી તરફ કાંઈ એવી પ્રીત બાંધી, કે શીરોઝ હવે પોતાની દીકરીનાં બવીષ માટે તેવણુ આગળ ખુલાશાથી વાત કરવા લાગ્યો. તેણે જણાવ્યું કે તેનો એક દોસ્ત અને દુરનો સગો પાહલી પેસીકાકા કરીને સુરતમાં રહેતો હતો, અને તેને હવાસે તે પોતાની દીકરીને સોંપી જવાનો એરાદો રાખતો હતો. રતનબાઈને આ ગોઠવણુ પસંદ પડી, અને શીરોઝે પોતાનાં મરણની થોડા દિવસ અગાઉ પાહલી ઉપર પોતાની દીકરી માટે એક કાગળ લખ્યું. મણુ પોસ્ટ ઓરીસની કાંઈ વિચિત્ર ગફલતીથી તે કાગળ શીરોઝ ગુજરવા પછી નવ મહીને સુરતમાં પાહલીને મલતાં, તે આપણે આમળ જોયું તેમ, પોતાનાં મરહુમ ખેસી અને મિત્રની મરતી વેળાની અરજ સ્વીકારીને આજે દીનાનાં “રતનમમા”નાં બંમલામાં આવી ચઢ્યો હતો.

પ્રકરણ ૩ જી.

મોહબતી આગ.

શીરોઝનું કાગળ સુરતમાં પાહલીને મલતાં, ત્યાં જખરો મળમળાટ મચી રહ્યો. મીસ સુનઈ પેસીકાકાએ તુરતજ જણાવ-

વ્યું કે આ આરટીસ્ટ સાથની તેની આમલી ઓળખની પીઠા-
જીમાં, તે પોતાના મુઠા બાદ પોતાની દીકરીની ટોક તેને ગળે
ઓળવી જાય એ બીલકુલ બેહુદું હતું.

પાહલી પોતાની બહેનનાં આ તકાલ સાંમે સહેજ હસ્યો.

“જો હમણાં આંચ મારો દોસ્ત આપણને કાંઈ દોલત
આપી ગયો હતો તો તું હમણાં એમ બચડવા બેસતો નહિ.”
પાહલી બોલ્યો “તો તો મરતી વેળાની તેની પીઠાણુ તેં ધણી
ઉકમાઈથી વાદ કાઢી હતો!”

“તો એક જુદીજ વાત હતી” સુનઈએ તુરતજ કહ્યું
“આય આરટીસ્ટનું પોરનું આપણા ઘરમાં લાવવાનાં કરતાં, હું
એક ઝેરી સાંપનું બચ્ચું વધારે જલદી હયાં લાવવા ખુશી છઉં.”

“પણ સુનઈ આપણે તેણીને ઉપયોગી બનાવી શકશું.”
પાહલીએ સમજાવ્યું.

“હા, જો તું મારે મન સુજ્યું એ દુકતી સાથે કામ લેવા
દેશે તો આગળ ચાલતાં આપણે તેણીને બોંચ લીધતાં, વાસણ
ઉગરતાં, અને કચરો કઢાડતાં શીખવીને આપણી બીખીને રગ
આપશું.”

“દીરાઝ વાહડયાની દીકરીને હું એક નોકર તરીકે હયાં
કામ કરતી જોવા ખુશી નથી, સુનઈ” પાહલી બીહતાં બોલ્યો.

“શુઉંઉં, તું ખુશી નથી?” સુનઈની ઇસ્ટીમ ચઢતાં બોલી.
“ત્યારે તો એનાં બાપે એને એ પાંચ લાખ રૂપ્યાની દોલત
આપી જવી હતી.”

“આપણે જોઈશું, સુનઈ.”

“શું કપ્પાલ જોય, મુઠા જેની તેની સાથે દોસ્તી પાડીને
પરાઈ પીડા તારે માથે હોરી લાવેજ, અને વળી ઉપરથી તે
લોકની દયા ખાયજ ! આંચ પોરીનો બાપ એક ચીતારતો બહો

એક ખેડુત હતો તો વળી સમજ્યાં.”

“ધીરજ ધર સુનઈ, પણ તું આંધ બચ્ચાંની ઉમર કેટલી ધારેછ ?”

સુનઈએ પોતાનાં હાથમાંનું કાગળ ઉંધાડ્યું, અને તીક્ષ્ણ અવાજે વાંચવા માંડ્યું:—

“હું મારી દીકરીને એક એવી ઉમરે મુકી જાઉં છું, કે જે વેળા તેણીને કોઇની કાળજી અને સંભાળની વીશેષ જરૂર છે.”

“એ ઉપરથી હું ધારેછ પાહલી, કે આંધ દુકતી હંમણા છ સાત વરસની હોવી જોઇયે. મરેરે હવે એને ઘેરનું બધું કામ શીખવતાં મારે તો ભેગાંનું દહી થઈ જવાનું” સુનઈએ કપાળ કુલ્યું.

પાહલી ચુપ બેઠો, અને તે અરસામાં મીસ સુનઈ પોતાનાં બાઈ આગળ દોસ્તી અને તેનાં બચકર પરીણામ ઉપર એક લંબાણ વીવેચન કરવાને ચુકી નહી; પણ હવે જ્યારે સમજાઈ રંધાઈ ચુક્યું હતું ત્યારે ઉડેરો કેઇતર ખેસે છે એ જાણવા તેણી એક જાતની વીચારવંત અધીરાઇથી રાહ જોતી બેઠી.

“હા, હું એક ચીજ તુને કેહતાં ભુલી ગઈ, પાહલી” સુનઈએ પોતાનાં “લેકચર” પછી ઉમેર્યું “મને એવી અગમચેતી થાયછ કે આંધ તારા દોસ્તની દીકરીથી આપણને ઘણું ખમવું પડશે. જો મારો બોલ યાદ રાખજો.”

“જા-જા, રાંત દુવાર, તું તો બધા દહાડા સગનનો માંક્યોજ રહી ગઈ” પાહલી કોઇ અણુદીક લાગણીથી ધુજતાં બોલ્યો.

તેજ દીવસે રાતે પાહલી સુરતથી મુંબઇ આવવા ઉપડ્યો. રસ્તામાં તેણે પોતાનાં દોસ્તની આ દીકરી માટે કાંઈ ઝાઝો વીચાર કીધો નહી. ક્યાંથી કરે ? કારણ ભવીષ્યનાં પેટામાં કોઇ પેસી નીકળ્યું નથી. મુંબઇ આવીને રતનબાઈ દુબાશ સાથે ખાસ્સી વીસેક મીનીટ પરચુટણ વાત કરવા પછી આખરે પાહલીએ

પોતાનાં દોસ્તનાં બચ્ચાંને મજવાની ખાહેશ જણાવી.

અને આ “બચ્ચાં”ને જોઇને પાહલી પેસીકાકાનાં ડોળા ઉંચે ચઢી ગયા. સાત વરસની એક છોકરી જોવાને બદલે બ્યારે તેની સાંમે સતર વરસની એક ગુલરખસાર પરી આવીને પોતાની લીલી દરાખ જેવી આંખોમાંથી તેની તરફ પુર વીશ્વાસથી જોવા લાગી, ત્યારે પાહલીમાં એકાએક શું ચમત્કાર થઈ ગયો તે તુસ્તવેળા તે સમજી શક્યો નહિ. વેલ, તે થઈ ચોખ્ખા માથે ઢોર, અને ખેતરોની આંકણી કરી ગળ્યુતો હતો; પણ આંખ દીના વાહડ્યા જેવી એક ખુમસુરતીની કીમત પીછાણવા માટે તે બીલકુલ લાઇલાજ હતો. પેહલેથીજ આ છોકરીએ તેની ઉપર કાંઈ અજબ ખેંચાણ કર્યું. કોઈ અણુદીક લાગણીથી તેની રમેરમમાં લોહી જરથી વેહવા માડ્યું, પણ બીજીજ પળે સુનઈની યાદ થતાં, તેનાં અંતકરણમાં ચીંતાનો ચમટો તુટ્યો. આહ, આંખ સુનઈ કે જેણીને જવાન ખુમસુરત છોડીઓનાં નામની તાહડક હતી, તે આ પંખેરોને પોતાને ત્યાં જોઇને કદીબી મુંગી ગમડશે નહી. તેઓ વચ્ચે જખર ધરણુ લાગશે! ચોટલા પીખાશે!! તોટા પીસાસે !!!

આવાજ વીચારો પાહલીનાં મગજમાં રાતે તે બીછાણા ઉપર પડ્યો હતો, ત્યારે બચ્ચા કીધા. મીનીટો પાછળ કલાકો વહી ગયા, તોપણ પાહલી દીના વીશે વીચાર કરતાં જરાબી ચાક્યો નહિ. આહ, બગીચામાં તેની સાથે ફરનારો તેજ ગોળ થટમદાર ચેલરો, તેજ સુંદર વીખેરામલા બાલ, તેજ રૂપેરી થંડી જેવો અવાજ, પાહલી પોતાની સાંમે દેવાલ ઉપર જોતો અને સાંભળતો કલાકો સુધી સ્થિર પડી રહ્યો. અત્યાર સુધી તેણે કોઈપણ છોકરી વીશે એક મીનીટ પણ વિચાર કીધો હતો નહિ. જહ, તેઓ કોઈપણ વિચારને લામકની હતીજ નહિ. પણ હમણા તે સમજા

ચિચારો ફેરવાઈ ગયા. તે આ છોકરીને પોતાને હસ્તક લેવા આવ્યો હતો, ત્યારે તેજ છોકરીએ તેનું અંતકરણ પોતાને હસ્તક લઈ લીધું હતું. પ્રીય વાંચનાર, આંખ પીસતાલીસ વરસનો પાહલી પેસીકાકા એક સતર વરસની સુંદરી ઉપર આંખથી તે પગ સુધી મોહી પડીને મોહબતી આમમાં કુરબાન થઈ ચુક્યો હતો.

ખીજે દીવસે સહવારે પાહલી સકકારેથી પોતાનાં અકબાતાં મગજને શાંત પાડવા બગીચા તરફ દરખો. દીના પણ રાખેલા પ્રમાણે સમર હાઉસમાં બેસીને મીઠકા હલકે કાંઈ લલકારતી હતી, અને તે અવાજ સંભાળીને પાહલીનાં પગલાં તે તરફ દરયાં એમાં કાંઈ નવાઈ હતી ?

“તમે ઘણા વેહલ્લા જમ્યાછ, મી. પેસીકાકા” તેને જોઈને દીના બોલી.

“અને તમારા હાખલામાં પણ એમજ બન્યુંછ” પાહલીએ જવાબ આપ્યો. “શું તમુને રાતે જરાબર ઉંઘ નહિ આવી?”

દીના ખડખડ હસી પડી.

“કુદરત સાથે ઉંઘવું ને કુદરત સાથે જાગવું, એવું મારું માંગવુંતે પરવર આમીન કરેછ. મરેરે વરી મારેથી આંખ કાંઈ કવિતા જેવું બોલાઈ ગયું. કેમ મી. પેસીકાકા તમુને એવું બોલવાનું ગમેછ કે?”

“હું કહી નહિ શકતો. મારેથી એવું કદીપણ બોલાવું નથી.”

“મને ખરી એવી જરા આદત છે. મારા પપા કેહતા હતા કે એક કવિ પોતાનાં જન્મથીજ તેવી બુકધી લેતો આવે છે. પણ તમે મને એક કવિ વીચારોછ, મી. પેસીકાકા?”

“હું કહી નહિ શકતો.”

“વેલ, એ વીસે મારા પપાએ કહેલી ડૉ. વાલસની એક વાત મને યાદ આવેછ”

“તે શું છે?” પાહલીએ પુછ્યું.

“એ બીચારાને બધું કવિતામાંજ બોલવાની ટેવ પડી હતી. તેનાં બાપે તેને ઘણી ધમકાવ્યો, પતાવ્યો, સમજાવ્યો, તોપણ તેનાં દીકરાની આંખો આદત મઠ નહિ. એક દિવસે તેનાં બાપે એવી ધમકી આપી કે જો ફરીથી તે કવિતામાં બોલશે, તો તેને સખતમાં સખત સજા કરવામાં આવશે. પણ તે છોકરાએ પાછી તેવીજ જુલ કાઢી, અને બ્યારે તેનો બાપ તેને ફટકાવવા જતો હતો, ત્યારે પણ તે બોલી ઉઠ્યો કે:—

“Father forgive me but this time,

And I never more will speak in rhyme”

ઓ પાહલીના બાપના બાપ! આંચ છોકરી તો એક જોરી મદમરીની માફક બધું પરપર અંગ્રેજી બોલી મઠ!

“એટલે-એટલે તે શું બોલ્યો?” પાહલીએ અજબબાંધી પુછ્યું.

“એટલે એમ કે છેલ્લી વેળા પણ તેણે “રાઈમ” અને “રાઈમ” એ બંને એકસરખા બોલ વાપડ્યા” દીનાએ હસીને કહ્યું.

“પછી તેનાં બાપે શું કાધું?”

“કાંઈપી નહિ. તેણે જોયું કે તેનો દીકરો આગળ ચાલતાં એક કવિ નીકળશે અને તેથી તે પોતાના દીકરાની વચમાં પાછો પુરાયો નહી. જો તમને કોઈ એકકસ ચીજ તરફ કુદરતી વલણ હોય તો યાદ રાખજો કે તમે તેજ ચીજ તરફ નકકી જવાના. કેમ ખરું કેની?”

એક વાર ફરીથી “હું કહી નહિ શકતો” એવો જવાબ પાહલીને આપવાની ફરજ પડી.

“હું કહી નહિ શકતો!” દીના ખીજવાઈને બોલી “બસ હું તમને જેથી પુછુછ તેનો તમે એકનો એકજ જવાબ આપોજ. હું અજબ થાકું છું કે અરેબર તમે ત્યારે શું કહી શકોજ.”

પાહલીએ ધણીની વીચાર કીધો કે “હું તુંને આહુછ, હું એટલુંજ કહી શકુંછ” એવો તે કાંઈ જવાબ આપે. પણ નહિ. એવું બોલવા તેની જગ્યા તાળવા સાથે ચોંટી મઠી હતી, અને તેને બદલે તેને જવાબ આપ્યો,

“તમારા ધણાખરા વીચારો મારે માટે તદ્દન નવાજ છે. દીનબાઈ. હું કયુલ કરુંછ કે કવિતામાં બોલવાનો વીચાર મને કદીથી સુજ્યો હતો નહિ, કારણ હું તો ફક્ત એક ખેડુત છઉં, અને તેથી ફેળવાયલી દુન્યાથી તદ્દન અંગત છઉં.”

“પણ ખાસ કરીને ખેડુતો તો દુન્યાનાં સઘળા આદમીઓ કરતાં, કુદરતથી વધુ ફેળવાયલા છે.”

“કેવી રીતે?”

“કારણ ખુદાની અજાયબ જેવી કરામતો પીછાણવા માટે બીજા બધાં કરતાં ખેડુતોને સૌથી સરસ તક મળે છે.”

પ્રકરણ ૪ થું.

મુશકીલ મુજવલ.

પાહલી ચુપ ઉભો, કારણ રતુઓનું બદલાવું, અનાજનું પાકવું, ખીયાંઓનું ફળદ્રુપપણું એ સઘળું ખુદાની કરામતનો એક ભાગ હતો, એ વીચાર તેનાં મગજમાં કદીપણ ઉતપન્ન થયો હતો નહિ. અલગત તે અને તેની બહેન ધર્મીસકરમી હતાં, પ્રથમ તેઓનાં ધર્મી વીચારો અને કામો દીવસમાં ફક્ત દસ વખત ફરતી કરવામાંજ સમાપ્ત ગયા હતા ખુદાની હસ્તી, તેનાં આશીર-

વાહ, તમામ ખલકત ઉપર તેનો મહનો લંબામલો હાથ એ સધળું આ બાધ ખેન જાણતાં હતાં નહિ; અને તેથી પાહલી ઘડપણ વાપડીને એ વીશે કાંઈ વધુ બોલ્યો નહિ.

“ તમે આટલાં વેહલાં કાંય જાગ્યાછ એ હજુણ સુધી મને કહ્યું નથી ” તે વાત ફેરવી નાંખતાં બોલ્યો.

એકવાર ફરીથી દીના ખડખડ હસી પડી.

“ સહવારનાં પક્ષીઓનાં અવાજ પછી હું કદાખી સુઈ રહેતી નથી. ખરી ફજ્જર એ સારા દીવસનો એક સાથી સરસ વખત છે. પાહડાં, પક્ષી અને ધુસોમાં એજ વખતે અમુક ફરફાર થઈ જાય છે, કે જે મોડે સુધી ઉંઘતી આલમ જોવાને તેમજ સમજવાને કમનશીય રહેછ. એજ વખતે પક્ષીઓ કાંઈ પંથુ દરકત વગર સુંદર હલકે પોતાનું ગાયણ લગકારે છે. વખી એજ વેળા ધુસો પોતાનાં પેટામાં છુપાવેલા આખી રાતનાં સુગંધનો પેહલો પમરાટ ચોતરફ પુર ખ્હારમાં ફેલાવે છે, અને બ્યારે ખરી બામદાદમાં મીલોનાં ધુમાડા અને ધુળનાં ધસારા વગર હવા તદ્દન ચોખ્ખી હોય છે, ત્યારે તે હવા આપણા હમમાં જવાથી આપણું દીલ અને મગજ કેટલું શાંત અને ખુશનુદ બને છે? ”

ઓ સુનધ-મધુરી સુનધી! આંધ આંધો લવારો ખકારો કરતી છોકરીને તું કેમ શાંખી શકશે? દીનાએ આગળ ચલાવ્યું.

“ અને તેથીજ હું સકકારી ઉડું છું, મીં પેસીકાકા વેહલ્લી ઉડીને મારાં પક્ષીઓને માટે હું થોડાંક ફળ એકઠાં કરું છું, અને નારત્તાની ટેબલ માટે થોડાક ચુલાખ અને મોઘરા ભેગા કરું છું. ”

પાહલીનો ચેહરો ખુલી ગયો. વેહલ્લું ઉડીને પોતાનાં કામ ધંધે લાગી જવું એતો સુનધને જાણે ખુદા તરફથી મળેલું ફરમાન હતું! આહ, આ વીચારથી તે એટલો તો ખુશ થઈ ગયો, કે આખરે-અરે આખરે તો આંધ દીના અને સુનધ વચ્ચે કાંઈ

મળતાવડાપણની માહબારત શોધ કરવા પછી તેનો હરખ તેનામાં માયો સમાયો નહિ.

“ચાલની દીના, નાસ્તાનો વખત થયો ને” અંદરથી આદ આગ્યો.

“હા, હા, રતન મમાં, ચાલો આવી” દીનાએ કહ્યું.

તેઓ બંને નાસ્તો ભેવા બંગલામાં કરયાં. પાહલી પોતાની જીંદગીનાં છેડા સુધી તે દીવશનાં નાસ્તાની યાદ બુલ્લી મયો નહિ. તેઓ જમી રહ્યા પછી કાઠ મીં જાંહગીર વકીલ નામનો જવાન ત્યાં આવી લાગ્યો.

“મને ખચર પડીજી, દીનખાઈ, કે તમે હવે મુંખમને છેલ્લી સલામ કરનાર છેઓ” તે દીનાને શેકહેંડ કરતાં બોલ્યો.

“હા, જાંહગીર, દીના હવે પોતાનાં આ વાલી સાથે થોડા દીવસમાં સુરત એવણને ધરે સીધારનાર છે” દીનાં તરફથી રતનખાઈએ જવાબ આપ્યો, “આવો હું તમારી ઓળખાણ કરાઉં. જાંહગીર-આંચ મીં પાલનજી પેસીકાકા, મીં પેસીકાકા-આંચ મારાં પડોશીનો છોકરો જાંહગીર વકીલ.”

તેઓ બંને એકબીજાને ટીકતા ઉભા. બંનેનાં મગજમાંથી તદન જુદાજ વીચારો તે વેળા વીજળીક ઝડપે પસાર થઈ જતા હતા, અને આ તકનો લાજ લઈને દીના તે ઓરડો છોડી ગયો.

તેણીનાં મયા પછી આ ત્રણે જણાં વાતે બેઠાં.

“મારા દોસ્ત શીરોઝ વાહડયાનાં કાગળે મને જખરી ઠાપ ખવાડીજી, રતનખાઈ” પાહલીએ શરૂઆત કીધી “કારણુ તે ઉપરથી હું દીનખાઈને એક બચ્ચું વીચારતો હતો.”

“હા, ઉંચર સીવાય તેણી દરેક બાબદમાં એક બચ્ચુંજ છે” રતનખાઈએ કહ્યું “નીર્દોષ દીના, ખીચારી એટલી તો સંક અને ગરીબ છે કે તમે તેણીને ફક્ત એક દોરીથી તમારી મરજી

મુજબ હંકારી શકશે. તોપણ રાંન કોઈ કોઈ બાબદમાં એવી ચાલાક છે, કે આપરાબી કાન કાપી નાખે.”

“પણ આખરે તો તેણી એક બચ્ચુંજ છે” પાહલી વીચાવંત કહે બોલ્યો.

“એ તમારા લાભમાંજ છે, મી. પેસીકાકા” જાંહગીર બોલ્યો “આવી ખુશસુરત કેળવાયલી છોકરી તમારા ઘરમાં એક શોભા ગણાશે. પણ તમે પરણેલા છેઓ કે મી. પેસીકાકા.”

“નહિ, મને એવો વીચાર કરવાને વખત નથી મળ્યો. મારી બહેન મારું ઘરખાર ચલાવેછ.”

“એ તો સ-તાણાનું સુન્નું.” જાંહગીર હસીને બોલ્યો “તમારી સાથે તમારાં બહેન છે એ હમારી સઘળી મુશકેલીનો છેડો લાવી નાંખેછ.”

પાહલી ચોક્યો. અરે, તેઓને ક્યાં ખબર હતી કે આંબ સુનકથી તો તેની સઘળી મુશકેલીની શરૂઆત હતી!

“અને હું ધારંજ, મીં પેસીકાકા, કે મીસ દીના ઝાંઝો વખત તમારે માથે પડશે નહિ.” જાંહગીર આગળ ચલાવ્યું “તેણીના જેવી એક ખુશસુરત છોકરીને જલદી પરણી જવાનો સંભવ છે.”

પાહલીનાં અંતરણ્યમાં એકાએક કાંટો બોકાયો. શું આંબ પરી કોઈ બીજાનું ઘર શોભાવે? કોઈ બીજા તરફ હશે? નહિ-નહિ. જાંહગીર તરફ જોઈને તેણે સેહજ હસવાની કોશિશ કરી, પણ તેનાં હોથોએ જરાપણ હાલવાની સાફ ના પાડી. તેનાં ચેહરા ઉપર એવી જાતની લાગણી પ્રગટી નીકળી, કે રતનબાઈ અને જાંહગીર તેની તરફ અગ્નયબીથી જોવા લાગ્યાં. આખરે પાહલી સાવધ થયો અને કાંઈ એવું બબડી ગયો, કે તેઓ તેનો એક પણ બોલ સમજી શક્યાં નહિ.

“હું જાણું” પાહલી બડબડ્યો “આંધ લક્ષ્મી મારી દીનાને પણવા માંગેછ.”

અને પાહલી બીજીજ પત્રે અદેખાઈ અને ધીકારથી જાંહગીર તરફ જોવા લાગ્યો.

“દીનાનાં ગયા પછી મારું ઘેરખી મને જાણે કડવા આવશે” રતનબાઈ દલગીર અવાજે બોલ્યાં.

“અને મનેખી થોડા દિવસ સોહવાસે નહિ.” જાંહગીર ટેકો આપ્યો “તોપણ હું તમુને જોઈ એટલા માટે ખુશી છેડે” મી. પેસીકાકા, કે મીસ દીનબાઈને એવણુનાં પીતા એક એવા ઘણીની સંભાળમાં મુકી ગયા છે કે જેવણુ તેણીને કદીખી દુઃખી કરશે નહિ. મી. પેસીકાકા તમુને એક પવિત્ર ફરજ બજાવવાની છે, એક માંબાપ વગરનાં બચ્ચાંની સંભાળ લેવા યાદ રાખજો કે તમે ખુદાને ખાર જોખમદાર છેઓ.”

“હું તેણીની સંભાળ રાખશ.” પાહલીએ ખાત્રી આપી.

“મને એ છોકરીની બહુજ દયા લાગેછ” જાંહગીરે અલાબ્યું “કારણ મેં આટલી ખુબસુરત, કેળવાયલી, પણ આટલી કમનસીબ છોકરીને આગળ કદીખી જોઈ નથી. જો કદી સુરત તરફ મારું આવવું થશે મી. પેસીકાકા, તો હું ધારું કે તમે મને તેણીને મલવાની રજા આપશો.”

પણ જાંહગીરે ધારવા જેટલી ઉતાવળ અને આતુરતાથી પાહલીએ જવાબ આપ્યો નહિ. એકવાર ફરીથી તેનાં અંતકરણમાં આં જવાન માટે કોષ અને અદેખાઈનો આતક્ષ સળગ્યો.

એકાએક દીના તે ઓરડામાં પાછી આવી.

“હજુણુ તમે છેઓ કે, જાંહગીર. હું તો સમજું કે તમે ગયા હશે.”

“નહિ, હું તમુને એક છેલી સલામ કરવાની રાહ જોતો

હતો” બહાદુર તેણીને શેકહેડ કરતાં બોલ્યો “દીનખાઈ ખુદ ખબર હવે આપણે પાછાં ક્યારે મળશું.”

“ખસીત આપણે છેલ્લી વેળા નથી મલતાં બહાદુર. મુરતમાં તમે મને મજવા આવશે કેની? હું તમને રોજ યાદ કરશ.”

પાહણીને એક જખરદસ્ત આંચકો લાગ્યો, પણ તે કાંઈ વધુ વીચાર કરે તે અગાઉ બહાદુર તેને શેકહેડ કરવા આવ્યો, અને ત્યાર પછી બારી જીગરે તે ત્યાંથી વીદાય થયો.

પાહણી પણ તેની પુઠે જવા તૈયાર થયો.

“હું જરા મારાં કામે જઈ આડેછ દીનખાઈ” તેણે દીનાને કહ્યું “અને ત્યાંથી આવવા પછી હું શું નકકી નીવેડા ઉપર આવ્યોછ, તે હું તમને આવતી કાલે જણાવશ.”

દીનાએ તેની તરફ એવા તો એખલાસ અને વીશ્વાસથી જોયું કે પાહણીને આંચ બોલી છોકરી માટે ઘણુંજ લાગી આવ્યું.

“તમે જેખી કરશો તે મારાં બજાનેજ ખાતર” તેણી બોલી “કારણ તમે મારા પપાના દોસ્ત છેઓ, અને તમારા હુકમ પ્રમાણે માલવા હું તૈયાર છઉં.”

પાહણી ગયો. ઓહ, ફક્ત એક કલાક તે એકલો પડવા માંગતો હતો, પોતાનાં અંતકરણની તપાસ લેવા યાહતો હતો, તેનામાં મચી રહેલા આ નવા જુસ્સાનો ભેદ શોધી કહાડવા માંગતો હતો—આંચ જુસ્સો કે જે ઘડીકમાં તાવથી તેનું બદન ખખળાવી નાંખીને તેનાં એહરા અને આંખમાં એક જાતનો આલશ મળાવાની મેલતો હતો, અથવા તો થંડીનું એક લખલખું ઉત્પન કરતો હતો, કે જે મોહત જેવો તેને થડોગાર અનાવી દેતો હતો. અરે, આ ગરમી અને થંડીનો શો અર્થ હતો? એ વીશે તેને એકલો બેસીને વીચાર કરવો જોઈએ.

પાહલી ઝાડનાં એક છાયાં હેઠળ આવીને જોડવાયો. થોડાજ વખતમાં તે સમજી મયો કે દીનાને પોતાને ધર લઈ જવા સીવાય તેને માટે બીજો ઇલાજ હતો નહિ. જ્યારે પેહલ્લી વેળા તેણે તેણીને આટલી જવાન અને ખુબસુરત દીડી હતી, ત્યારે એ વીચાર તેને પડતો મેલવો પડ્યો હતો, કારણ તેને પોતાનાં માર્ગમાં ઘણી મુશ્કેલી દીડી હતી. સુનધ જરૂર ચુસ્સો કરશે; વળી સતર વરસની એક કુમારીકાને તેનાં ધરમાં જોડાને લોકોમાં કાંઈક ચકચાર ઉત્તપન થશે; પણ હમણા તે સઘળી ધાસ્તી દુર થઈ હતી. તે દીનાને પોતાને ત્યાં લઈ જવા ઘણેજ અપ્પીરો બન્યો, તેના મરહુમ દોસ્તની આ બેટી હવે તેની એકલાની મતા હતી, અને ઇનશાલ્લા હવે તો જેખી થાય તે-દીના જાંહગીરનાં કહેવા મુજબ તેનું ધર શોભાવશે. અરે, આંધ અંડાળ જાંહગીર કે જે તેણીને પરણ્યા માંગતો હતો, તેણીને સુરત સુધી મલવા આવનાર હતો, અને વળી દીનાએ પણ તેને રોજ યાદ કરવા જણાવ્યું હતું. નહિ નહિ, તે એવું કદીખી બનવા દેશે નહિ. ભલે સુનધનો ચુસ્સો એક જવાબા મુખીની માફક એ તરફ ફેલાઈ જાય, ભલે તેણી આ નાઝનીબનો બાલેબાલ પીખી નાંખે, ભલે તેનાં ધરમાં મારામારી અને કજીયાનું બંદ જાગે, ભલે તેની જાંહગીનું પણ સત્યાનાશ વળે, તોખી તે દીના વાહડયાને હયાં માડુંગામાં મુકી જશે નહિ, તેણીને કોઈ ખીજાની થવા દેશે નહિ. તેણે દીનાને જોવા પછી સુનધ ઉપર એક કાગળ લખ્યું હતું, જેમાં તેણે સુરતથી મુંબઈ સુધીની પોતાની મુસાફરીનો એક લંબાણ હેવાલ આપતાં, દીનાં વીશે ઘણેજ ટુંક એશારો કર્યો હતો, તોપણ તેણે એટલું તો જણાવ્યું હતું કે તેણી એક સાત વરસની બાળકી નહિ. પણ સતર વરસની એક કુમારીકા હતી; જેનાં જવાબમાં સુનધએ તુરતજ લખ્યું, કે તેનો દોસ્ત તેઓ સાથે મરતી વેળા પણ હજો રમ્યો હતો, અને તેણી

આંધ્ર વાંદર છોકરીને પોતાનાં ઘરમાં કદીખી ધાલસે નહિ આવ્ય કામળની યાદ થતાં પાહલીનો એહરો નખાઈ ગયો, પણ ખીજીજ પળે તે પાછો ટટાર એડો. આખરે તો તે એક મરદ બન્યો હતો, પોતાની મરછનો સ્વતંત્ર રાજ્ય હતો, પોતાનાં ઘરખારનો એકલો માથેક હતો, ત્યારે પછી તેને પોતાની આટલી સરખી જીવાક બહેનથી શી રીતે ખીલવાનું હતું? તોપણ પ્રીય વાંચનાર, આંધ્ર પાહલી પેસીકાકો હમણા લડાઈનાં મેદાનમાં નાગી તલવાર અને બંદુક સાથે લડતી લશ્કરની એક પલટણ કરતાં, પોતાની કલાંટ બહેન સુનઇથી વધારે ખીલતો હતો!

ત્યાર પછી જેમ વાદળાંઓથી ઘેરાયેલો પ્રકાશીત રવી રાજ, તે વાદળાં વીખેરાઈ જતાં, ધીમે ધીમે કુલ આલમ સનમુખ પોતાનો દેખાવ દેખ છે, તેમ ધીમેથી પાહલીનાં મગજમાં પણ તેની મુશકીલ મુજવનનો પરડો ઉઘાયો. તેને એક વીચાર સુજ્યો. આંધ્ર સતર વરસની કુમારીકાને તે પોતાની ઘણીયાણી બનાવશે, અને ત્યાર પછી સુનઇને તેણીની સાથે રહેવાની ફરજ પડશે, પોતાની ભોંજાઈ દાખલ તેણી સાથે માયાથી વર્તવાની જરૂર પડશે!

પ્રકરણ ૫ મુ.

લગનની માંગણી.

એક વિચાર કરીને ગમે એવા સંજોગ વચ્ચે તેને છેવટ સુધી વળગી રહેતું, એવા દ્રઢ મનતાં આદમીઓ આપણને દુન્યામાં યોગ્ય જડે છે, અને તે પ્રજાવીનાં આદમીઓમાં પાહલી

એક હતો. એક વેળા તેણે અમુક ઠરાવ કર્યા પછી તેનાં નીશ્ચય ઉપરથી તેને પાછો હટાવવો એ હિમાલયનાં પરવતને તેની જગ્યાએથી હટાડવા બરાબર હતું. તે કદીખી પોતાનાં અભીપ્રાયથી બાઝ આવતો નહીં, કદીખી કોઈનું બોલેલું સાંભળતો હતો નહીં, અને ગમે એવા બોલે તે હેવટ સુધી પોતાનાં વીચારને તરીપાર ઉતારતો હતો. તેથી હમણા ખડો થતાં તે પોતાનાં મનસે બડબડ્યો,

“ આંધ દીનાને હું મારી ધણીઆણી બનાવશ. ”

પણ તેણે પોતાની ગણતરીમાં સેહજ થાપ ખાધી. દીના તેને કબુલ કરશે કે નહીં એ વિચાર તેને સુખ્યો હતો નહિ. તે તો એવુંજ ધારતો હતો કે આ માઆપ વગરની નીરાધાર છોકરી તેનાં જેવા એક ગ્રહસ્થને પરણીને એવી ઉંચી પાયરીએ ચઢી જશે કે જેથી તેણી બેંકમાં પોતાનાં મોટાં ઔઘન્સની ભાગીદાર બનશે, સુરતમાં એક મોટાં ઘર અને ખેતરની શેઠાણી બનશે, અને વળી તેનાં જેવા એક બક્ષા હેતવંતા બરથારની ધણી-યાણી ગણાશે.

પાહલી આખરે ખડો થયો, અને ઝડપી કદમે બંગાલા તરફ ચાલવા લાગ્યો. તુરત તે પોતાનાં ઓરડામાં બસાયો, અને સુનઈ ઉપર એક કાગળ લખવા માંડ્યું, કે જેમાં તેણે જણાવ્યું કે તે પરમ દીવસે દીના વીશે કાંઈ નકકી ગોઠવણ કરીને સુરત પાછો ફરશે—પણ તે વેળા તે દીનાને સુરત પોતાની ધણીયાણી દાખલ લાવનાર હતો એવું જણાયું નહિ—અને સુનઈ તે કાગળ વાંચીને મનમાંજ બલકાંઈ ગમ, કે તેણીનાં કાગળે તેનાં બાઈ ઉપર જબરી અસર કીધી હતી.

ખીજે દીવસે સહવારે તેઓ સમજાનાં નાસ્તા ઉપર બેઠાં, અને પાહલી દીનાને જેવામાં એટલો તો મશગુલ બની ગયો કે રતનબાઈ તેને જોઈને સેહજ હસ્યાં.

“જ્યાં છે ત્યાં એવણુ દીના સાથે ખ્યારમાં પડયાછ” તેવણે વીચારયું “ડીક, દીના માટે એ કરતાં વધુ સારું શું હોય ? એવણુ પાંચ પૈસે સુખી છે, અને દીનાને પણ સુખમાંજ રાખી શકશે, તોપણ——” એક નીસાસા સાથે તેવણે વીચારયું “તોપણ દીના માટે આવો ભરથાર કાંઈ તદન બંધબેસતો તો નહીજ કેહવાય.”

“દીનખાઈ” તેઓ નાસ્તો લઈ રહયા પછી પાહલીએ કહ્યું “હું આવતી કાલે સુરત પાછો જનાર છેઉં, તેથી હમણા હું મારી છેવટની ગોઠવણથી તમુને વાકેફ કરવા ધારુંછ. જરા બગી-આમાં આવસો ?”

“હું તમયાર છેઉં, મીન પેસીકાકા” દીના હસીને બોલી “જો સુરતનાં કીરણો બણા ખુશનુમાં નહિ હશે, અને પક્ષીઓ બણાજ મધુર અવાજે ગાતાં નહિ હશે, તો હું આખો દહાડો તમારી ગોઠવણ ખુશીથી સાંભળ્યા કરશ. પણ મારું ધ્યાન આ બધી લાલચોની ગેરહાજરી ઉપર આધાર રાખશે.”

લાલચ ! અરે દુન્યાઈ લાલચોને કદી પણ વશ નહી થવું એ તો સુનધનો મુદ્રા લેખ હતો; અને તોપણ આ છોકરીનાં મુખમાંથી તે શબ્દ ધાસ્તીની સેહજ પણ કંપારી વગર નીકળી પડ્યો હતો !

તેઓ બગીચાનાં એક એકાંત ખુણામાં આવીને ગોઠવાયાં.

“દીનખાઈ” પાહલીએ શરૂ કરીયું “હવે હું તમુને ફક્ત “દીના”નાંજ નામથી બોલાઉં તો તમુને કાંઈ વાંધો છે ? દીનાં, હું તુને મારે હસ્તક ફેરવી ખુશીથી લઉં છું, તે શું મને કેહવાની જરૂર છે ?”

“એ સાંભળી હું બણી ખુશી છેઉં, મીન પેસીકાકા”

દીનાએ કહ્યું “હું તો ધારતી હતી કે મારા જેવી એક એરી છોકરીને તમે તમારે ઘર કદીથી લઈ જશો નહિ.”

“તારી ભુલ છે, દીના. હું તારા પપાનો છેલ્લો દુકમ કેટલી ખુશીથી બચાવ લાઉં છું, તે હું ઇચ્છું કે તારા પપા હમણા જાણી શકે.”

“અલગત તેવણ જાણેછ” દીના તુરંતજ બોલી “ત્યારે તમે શું એમ ધારોછ મીં પેસીકાકા, કે હમણા મારા પપા આય દુન્યામાં નહિ, પણ પેલી દુન્યામાં છે, તેથી તેવણ મારે વીશે કાંઈ જાણતા નથી. તેવણ પોતાની બહાલી દીકરીને યાદ કરતા નથી ? શું તમે ખરેખર એમ ધારોછ ?”

વળી પાછુ “હું કહી નહિ શકતો” એવો જવાબ પાહલીને આપવો પડ્યો.

દીના એક પણ ચુપ બેઠી.

“મીં પેસીકાકા જ્યારે તમે મને ખરાખર પીછાણુશો, ત્યારે મારી ખાત્રી છે કે તમે મને વારંવાર આવો એકનોએક જવાબ આપ્યા કરશો નહિ.” દીના સહેજ હમમાં બોલી.

પાહલી ગભરાયો. લગનની માંગણી માટે આ શરૂઆતનાં સુકન કાંઈ સારાં દીરતાં હતાં નહિ.

“તું તારા પપાને ધણી ચાહેછ, દીના ?” પાહલીએ નવેસરથી શરૂઆત કીધી.

દીનાની આંખમાં આંસુ આવી ગયાં.

“ઓ મારા પપા, તેવણ મને મારા જાન કરતાંબી બહાલ હતા, અને જ્યારે તેવણ મોહતને પીછાણે પડેલા હતા, ત્યારે તેવણે મને હંમેશાં સુખી અને સંતોષી રેહવાની તાકીદ કીધી. તેવણ બોલ્યા કે મને એક પણ પણ દુઃખી થયલી જોઈને, તેવણને

બેહશતમાં પણ રહેવા ગમશે નહિ, અને તેથીજ હું હંમેશા સુખી રહેવાની કોશિશ કરું છું, કે જેથી મારી સાથે તેવણ પણ બેહશતમાં સુખી રહે.”

“અને તારાં મમાં, તેવણ તુંને યાદ છે કે?”

“હા, તેવણે પણ મરતી વેળા મને પોતાની આગળ બોલાવી અને મને નેક અને પવિત્ર છાંદગી ગુમ્મરવાની અરજ કરાધી. આહ, રાતની વખતે જ્યારે રોશન માહબોખતાર પોતાનાં રૂપેરી બદારમાં ખીલી નીકળે છે, અને અસંખ્ય તારાઓ પોતાની ઝાંખી રોશનીથી તે માહતાબને મદદ કરે છે, ત્યારે હું તે દરેક તારામાં મારાં માતપીતાનો ચંદરો જોઉં છું, અને તેઓને બેહશતનાં ગોલાઓથી મધેલાં ઝબ્બામાં જોડીને એટલાજ શુકાનાં કરં છું, કે મારાં માત પીતાની મારે માટે રખેવાલી હજીજ સુધીની મારે માથે કાયમ છે.”

ઓ સુનઇ, બેનશીખ, સુનઇ! આંખ આવા સ્વપનાઓ જોતી છોકરી તારી ભોંજાઈ જનવાની છે, એ તારી બહાનેથી ખબર છે કે?

“હું હલમીર છોઉં, દીના, કે એક છેલ્લી વેળા હું તારા પપાને મલી શક્યો નહિ, નહીતો જે ચીજ હું હમણા તુંને પુછવા માશું છું, તેનો જવાબ મેં તેવણની પાસેથીજ મેળવ્યો હતો. દીનાં હું તુંને એક ઘણો અગત્યનો સવાલ પુછવા માંશું છું.” પાહલી પોતાની સઘળી હાંમત ભેગી કરતાં બોલ્યો.

“પુછો, મીં પેસીકાકા.”

“જો હમણા તારા પપાજી જીવતા હોતે, તો હું ધારું કે તેવણ પણ આ સવાલથી ખુશી થતે, કારણ તેવણ મને ચાહતા હતા.”

“હા, મારી ખાત્રી છે કે મારા પપાનો તમારી ઉપર વીશ્વાસ હતો.”

“અને હમણાં જો તેવણુ આપણી સાંમે ઉભા હોતે તો હું ધારૂંછ કે તેવણુ એમ કહેતે કે ‘દીના આંધ મીં પેસીકાકા જેમ કહે તે પ્રમાણે કર.’”

“હું તેમ કરવા તૈયાર છેઉં” દીના ગંભીર અવાજે બોલી “ફક્ત હું તમારો હુકમ જાણુવા માંગુછ.”

“દીના હું તુને પણુવા માંગુછ. બોલ તું મારી ધણીયાણી બનશે કે?”

પોતાની જાંઘીની સાથે છેડતી ધડી સુધી, પાહલી તે એકાએક ઉજળો સપ થઈ ગયલો ચેહરો ભુલી શકયો નહિ.

“તમે મને પરણુવા માંગોછ” દીનાં ધુજતા અવાજે બોલી “ઓ મીં પેસીકાકા હું તો હજુણુ એક બચ્ચું છેઉં. હું તમારી ધણીયાણી બનવાને લાયક નથી.”

પાહલીએ તે નાજુક શેપદાર હાથ, પોતાનાં હાથમાં લીધો.

“મને પરણુવા તું તદ્દન લાયક છે, દીના” તે બોલ્યો “અને હમણાં એહેશતમાં જો તારા પપાની કાંઈખી ઈચ્છા હોય તો તે તુને મારી સાથે પરણેલી જોવાનીજ હશે.”

“પણુ તમે તો મને હજુણુ અરાખર ઓળખતાખી નથી” દીના અમ્મયખીથી બોલી “આપણુને ઓળખાણુ થવાને તો હજુણુ બે દીવસ થયાછ.”

“બે દીવસ કે બાર વરસ મારે મનસે સમજું એકજ છે. દીના, હું તુને આહુંછ, જ્યારે હું બેડો હતો તે ઓરડામાં તું પેહલવી વેળા આવી લાગી, ત્યારે, તેજ ધડીએ મારું અંતકરણુ એક કુદકા સાથે તારી તરફ ધસી આવ્યું, અને ત્યાર પછી તે આંધ મારી છાતીમાં પાછું ફર્યુંજ નથી, દીના.”

ઓ અદ્ભુત માણસાઇ પ્યાર, તારો રંગ કાંઈ ઔરજ છે. આંખ પાહલી કે જે ફક્ત ચાર દીવસ અગાઉ કુલ અખલા જતીનો એક પકડો સત્રુ હતો, કે જેણે એક સારો વાક્ય પણ બોલતાં ભારી કોરોશ કરવી પડતી હતી, તેજ પાહલી હમણાં દીના આગળ મોહમતની ઉંડી શીલસુશી (કે બેવકુશી !) કેટલી હીમત અને આશાનીથી કહી સંભળાવતો હતો ?

“ કેવું અજયમ જેવું ” દીનાં બોલી “ સારું થયું કે તમે મને આહોહ, મીઠું પે-કાકા, નહીતો આપણા વચ્ચે કાંઈ ધણો સારો એખલાસ રહેતે નહિ.”

“ પણ તુંને આહયા વગર તારો એહરો કોણ જોધ શકે ? બોલ દીનાં તું મને પરણશે કે ? જો, તારા પપાનેથી એ વાત પસંદ પડતે.”

“ હું નહીં ધારતી ” દીનાએ જવાબ આપ્યો “ તોપણ એવણુ એક દીવસે બોલ્યા હતા કે હું અજયમ થાઉં છ કે પાહલી પેસી-કાકો પરણ્યો છ કે ? ”

“ વાહ, એ તો મારું કેહવું સામેત કરેછ. તેવણુ તે વેળા તુંને મારી સાથે પરણવાનોજ વીચાર કરતા હોવા જોધયે.”

દીનાનો એહરો બહુજ ગંભીર અને આતુર જણાયો.

“ જો દીના સાંભળ ” તેણીની ચુપકાડીથી હીમત ધરીને પાહલીએ આગળ ચલાવ્યું “ હવે તારું, કોઇજ રહ્યું નથી. અને તારા જેવી એક ખુશસુરત બોળી છોકરીને દુન્યાની તમામ બદી અને લાલચ સાંમે એકલી છોડી મેલવી એ મારે મારે ચુનાહનું કામ છે. હું તુંને ફક્ત દીના વાહયા તરીકે સુરત મારે ત્યાં લઇ જવા ખુશી નથી, અને તેથી તારે ફક્ત એ રસ્તા ઉંઘાડા છે. એકતો રતનખાઈ સાથે રહીને એક માસતરણુ તરીકે તું તારું

ગુજરાન કરી લે, અલબત્ત હું તેમાં તુંને થોડી ધણી મદદ કરશ, અને ખીજો—”

“ઓ નહિ, રતન મમાંએ તો આજઆ તારીખ પેહલીથી કોઈ ખીજને બાડે આપી દીધીજ, અને માસતરણુ તરીકે તો મને કાંઈ આવડતું નથી.” દીના ગભરાઈને બોલી.

“તારે ખીજો રસ્તો મને પરણીને સુખી થવાનો છે. જો દીના તું મારા ધરની રાણી બનશે, તારે મન બાવતા પૈસા ખરચી શકશે.”

“તમે મને મારા પપાની એક મોટી બાજ કરાવવા પૈસા આપશો?” દીનાએ વિચીત્ર સવાલ પુછ્યો.

“અરે હારે મારી કબુતરી, બાજ તો શું, પણ ફક્ત તુંને ખુશી કરવા એક કલાકમાં હું મારી સમ્રણી દોલત ખરચી નાંખવા તૈયાર છું. દીના, એ વિશે તું પુરતો વિચાર કરજે, જોઈયે તો રતનબાઈને પણ પુછી જોજે, અને ત્યાર પછી આજે સાંજે હું મારો જવાબ લેવા તારી આગળ પાછો આવશ.”

“તમે ધારોજ કે મારા પપા એ જાણી ખુશી થતે, મીઠ પેસીકાકા?” દીનાએ બોલધથી પુછ્યું.

“લાખ વખત” પાહલીએ રોકડો જવાબ આપ્યો “દુન્યામાં ખીજ કોઈપણ ચીજ કરતાં તેવણુ આ ગોઠવણથી વધુ ખુશી થતે.”

અમરાયાં.

અંગ્રેજમાં કેલતી છે કે “ચુપકીદી એક મુંગી પરવાનગી છે” તેમ દીનાએ તેને રોકડો “ના”નો જવાબ આપ્યો હતો નહિ, અને તેથી પાહલીની ખાત્રી થઇ, કે આખરે દરેક ચીજ તેની તરફેણમાં જતી હતી. દીનાને રતનઆઈની સલાહ પુછાવવામાં તેણે વાજખી કર્યું હતું, કારણ તે જાણતો હતો કે રતનઆઈ તેણીને સારીજ સલાહ આપશે, અને તેથી તે આખો દીવસ દીનાથી દુરનો દુર દમકયા કીધો; જ્યારે બીજી તરફ ઉસકેરાયલી અને અમરાયલી દીના, રતનઆઈની શોધમાં બંગલા તરફ ફરી.

“રતન મમાં” તેણીએ કહ્યું “મીં પેસીકાકા મને પણવા માંગેછ, તેવણને આજે સાંજે હું શું જવાબ આપું?”

“શું એ ખરું છે?” રતનઆઈ બોલ્યાં “ત્યારે તો દીના તું જખરી નશીબવાલી.”

“કાંય?”

“કારણ એવણ પાંચ પૈસે સુખી છે, એવણનું સુરતમાં મોટું ઘર અને ખેતર છે.”

“પણ તેની સાથે મારાં લગનનો શો સંબંધ?” દીનાએ અજાણીથી પુછ્યું.

“ઘણાખી, જ્યારે તું એવણને પરણશે, ત્યારે જે સંધળું તારા ઘણીનું છે, તે સંધળું તારું જ કેહેવાશે.”

“ખરેખર? ત્યારે તો મને એવણની દોલત નથી જોઈતી. હું એટલા બધા પૈસાને શું કરું? એવણ કહેછ કે હું જે સાત

વરશની એક છોકરી હતે, તો એવણુ મોટી ખુશી સાથે મને પોતાને ભાં લઈ જતે.”

“ગરીબ ખીચારાં” રતનબાઈ બોલ્યાં “ખીનું એવણે શું કહ્યું?”

“એવણુ મને ચાહેછ, અને હું અજબ થાઉંછ કે મારા પપાનાં ગુજરવા પછી તમારા સીવાય કોઈ ખીજની પણ મારી તરફ એવી લાગણી છે. એવણુ બોલ્યા કે મને જોઈતી દરેક ચીજ એવણુ અપાવી શકશે, અને ઓ, રતન મમાં, મારા પપાની એક મોટી બાજ પણ કરવાવા તૈયાર થયાછ.”

“ખીનું એવણુ શું બોલ્યા?” રતનબાઈએ પુછ્યું.

“તેવણે મને તમારી સલ્લાહ લેવા મોકલી.”

“ઠીક દીના, મારી તો સલ્લાહ છે કે તું એવણુને પરણીને સુખી થશે.”

“પણ મેં એક દાખલો જોયો છે કે જેમાં એક માટીબિયર પરણીને એટલાં અસુખી બન્યાં કે તેઓ દરપણે મોહત મોગતાં હતાં.”

“પણ મારી ખાત્રી છે કે તારાં લગન કાંઈ અસુખી નીવડશે નહિ, અને તું પાહલીને મરી ગયલો જોવા ઇચ્છશે નહિ.” રતનબાઈએ સમજાવ્યું “એ તારો ઘણોજ હેતવંતો ઘણી બનશે. મારી તો પેહેલેથીજ ખાત્રી હતી કે એવણુ તુંને ચાહેછ.”

“કેવી રીતે?”

“કારણ તુંને જોઈને તેવણુ વારંવાર નીસાસો નાંખતા હતા. દીના તારા જેવી એક છોકરી માટે આ સુન્નાં મોહર જેવી ટક છે.”

“અને હું જો એવણુને પરણું તો મને શું કરવું પડશે?”

“તુંને તેવણુને ચાહવા જોઈયે, તેવણુની તાબેદારી અને ખીદમત ગીરીકરવી જોઈયે, તેવણુનાં દરેક બોલને માન આપવું જોઈયે, તેવણુનાં ગુનાહો લઈ ચલાવવા જોઈયે, અને દુઃખ અને

મુશકેલીના વખતમાં તેવણની પડખે એસ્તવાર રહેવું જોઈએ.”

“હું સમજી” દીના ડોકું ધુણાવતાં બોલી “મને એવણનાં ધરતી એક કામ કરવું જોઈએ.”

“નહિ, એમ નહિ દીકરી. તારે તેવણનો હિસાબ કીતાબ રાખવો જોઈએ, એવણનાં કાગળનો જવાબ લખવો જોઈએ, અને જ્યારે તેવણ ચીકી ગયલા હોય, ત્યારે તેવણ આગળ કાંઈ ડાહી વાત કરીને અથવા તો સારી ચોપડી વાંચીને, ‘તેવણનું’ મન રીઝાવવું જોઈએ.”

“હાં ત્યારે તો મને એવણનાં એક સેક્રેટરી અને કલારક તરીકે પણ કામ કરવું પડશે.” દીના ગંભીર અવાજે બોલી.

“એમ, નહિથી તારે તેવણની મગજ શક્તિ ખીલવવી જોઈએ, તેવણને આડે માર્ગે જતાં બચાવી લેવા જોઈએ અને તેવણની મુશકેલી વખતે દીલાસો દેવો જોઈએ.”

“હાં, ત્યારે મને એક ધર્મગુરુ જેવુંખી કાંઈ કામ કરવું જોઈએ, એ રતન મમાં, જ્યારે એક ઘણીઆણીની આટલી બધી ફરજો છે. ત્યારે હું ધાઈંછ કે એવણને પરણવાથી મારો સંસાર તદ્દન નીશફળ નીવડશે, કારણ મને તો એમાંનું અર્ધુંખી કામ આવડતું નથી.”

“પણ કાંઈ નહિ તો તુને એવણને ચાહવા જોઈએ, અને ત્યાર પછી સઘળું કામ તુને આપોઆપ આવડી જશે.”

“હું નહિ ધારતી કે એવણ તરફ મારો સેહજખી પ્યાર હોય.” દીના વિચાર કરીને બોલી.

“આવશે લગન પછી, તમે અને એક બીજાને ચાહતાં શીખશો.”

“પણ રતન મમાં, લગનનો બનાવનાર કોણ છે? શું તેઓ ખરેખર બેહશતમાં બને છે?” દીનાએ પુછ્યું.

“હું એમ ધાઈંછ” રતનજાઈએ જવાબ આપ્યો.

“જ્યારે ખુદાયજી એક આત્માને પેદા કરે છે, ત્યારે તેની સાથે જવા એક બીજો આત્મા પણ તેવણુ તૈયાર રાખે છે.”

“હું એમ ધારું છું.”

“ત્યારે ખરેખર તો લગન બે એકસરખાં આત્માનું જોડણુ છે.”

“હું એમ ધારું છું, દીના. મરેરે તું તો આજે એક શીલસુદની માફક મારી સાથે વાત કરેછ.”

“પણ જો બે જુદા પ્રકારનાં આત્મા સાથે મળ્યા તો?”

“દીના-દીના આપણા આત્મા વિશે તુંને એવું બોલવું નહિ જોઈયે” રતનબાઈ ચોંકીને બોલ્યાં.

“હું કાંઈખી અણુધટતું બોલી નથી, રતન મમાં. હું એમ પુછું છું, કે જો બે જુદા પ્રકારનાં આત્માઓ લગનનાં ગાંઠથી સાથે જોડાય, તો શું બને?”

“મેં કોઈને એવી રીતે બોલતાં સાંભળ્યાં નથી, દીના” રતનબાઈ લાચારીથી બોલ્યાં “એવું બોલવું વાજખી નથી. લગનનો ગાંઠ કદીખી છોડી શકાતો નથી.”

“હું જાણું છું-હું જાણું છું. રતનમમાં” દીના એકાએક ઉસકેરાઈને બોલી “તે ખોટા પ્રકારનો આત્મા જુદો પડે છે, અને પોતાનાં જેવાજ બીજાં એકસરખાં આત્મા સાથે પાછો જોડાય છે.”

રતનબાઈનો ચહેરો શીકકોં પડી ગયો.

“દીના-દીના એ આજે તું શું બકેછ. જો કે અંતકરણ અને આત્માનો અભયાસ મારો જેવી એક ડોસીને લાયક નથી, છતાં હું તુંને ખાત્રીથી કહું છું, કે એક વેળા પરણ્યા પછી મોહત સીવાય એક જોડું કસાંથી છુટું પડતું નથી.”

“હશે. પણ હું ધારું છું કે તમે કાંઈ જુલ કરોછ, રતનમમાં.

એક ખોટા આત્મા સાથે જોડાઈને જીવેદાન સુધી દુખી થવું એ શું વાજખી છે?”

“ બસ બસ હવે હું તારું કાંઈખી સમજવા માંગતી નથી. તું તો રાત્રી તદ્દન ઘેલી થઈ ગયછ. દીનાં હું તુંને આંધ પેસીકાકા સાથે પણવા કાઈ જોરજુલમ કરતી નથી. હું તો મારી દીકરીની માફક તુંને રૂડી સલાહ આપુંછ, કારણ તારા જેવા વિચારની એક છોકરી ખચીત કોઈનાં આંકેશમાં રહેલી વધારે ભલી.”

“ ત્યારે આજે સાંજે હું મીં પેસીકાકાને “હા” કહું રતન મમાં?”

“ હું એમ ધારુંછ, પણ યાદ રાખજે કે મેં તારી ઉપર કાંઈ જખરી કીધી નથી.”

આખરે સાંજ પડી. અને દીના જ્યારે બગીચામાં કુત્રો વચ્ચે એકલી બેઠી હતી, ત્યારે તેણીની પાછળ પાહલીનાં પગલાં સંભળાયાં. દીના તેને જોઈને જરાખી ચોંકી યાતો ખીધી નહિ. તેણીને મનસે આ લમન એક દુરજ્યાત મુશકેલીનો નીવેડો લાવનાર હતાં, કારણ તેણીનો વાલી તેણીને એક સત્તર વરસની કુમારીકા તરીકે પોતાને ધર લઈ જવા તૈયાર હતો નહિ.

“ દીના, બહાલી દીના, બોલ તારો શું જવાબ છે?” પાહલી તેણી આગળ આવીને હાથ ઝાલતાં બોલ્યો “ બોલ દીના હું આંધ નાનાં હાથને મારો પોતાનો કહી શકું કે?”

“ તમને પરણવાથી મને કાયદો થશે એવું રતનમમાં ધારેછ.” દીના ધીમેથી બોલી.

“ પણ તું-મારી મધુરી-તું શું ધારેછ?”

“ હું ખુશી છેઉ.”

આવી રીતે કાંઈપણ જણવા જોગ બનાવ વગર, તેઓ બંને અદરાયાં હતાં. હા સત્તર, જણવાજોગ બનાવ બન્યો હતો

ખરો. પાહલીએ દીનાનો હાથ ચુમ્યો હતો, અને ત્યાર પછી જાણે એક ઝેરી સાંપનો દંખ તેણીને લાગ્યો હોય, એવી રીતે દીના પાહલીથી દુર હઠી હતી.

“ઓ દીના તેં આજે મને કેવો સુખી બનાવ્યોછ” પાહલી બેહદ ખુશાલીથી બોલ્યો “આવતી કાલે હું સુરત પાછો જનાર છું”, અને બે અડવાડ્યાં પછી ત્યાંથી આવીને આપણે બંને એક થઈશું, દીના.”

“એટલું જલદી?”

“હા, કારણ વધુ ધીલ કરવાથી મારી ઉમેદ જમીન દોસ્ત થવાનો સંભવ છે. શે આંધ હજાર રૂપ્યાની નોટમાંથી તારાં લગનનાં કપડાં ખરીદજે, ડીયર.”

“પણ એમાંનો અર્ધો ભાગ હું ગરીબ જરથોસ્તીઓને સખાવતમાં આપી દેઉં, તો તમે ગુસ્સે નહિ થશો, મીં પેસીકાકા?”

“તેને માટે હું તુને બીજા પાનસો રૂપ્યા આપશ, ડીયર.” પાહલી બોલ્યો “પણ હવે તું મને મી. પેસીકાકા તરીકે ના બોલાવ. મને પાહલીજ નામ ગમેછ.”

દીનાએ તે બોલવાની કોશિશ કરીધી.

“પા-પા-મીં પેસીકાકા, ઓ નહિ મારેથી તમારું નામ નહિ બોલાવું.”

અને વાંચનાર, આવી રીતે જ્યારે સુરજ પશ્ચિમ ચુપડા તરફ ગરક જતો હતો, અને તે બગીચાનાં ઝાડો ગોયા આંસુનો વરસાદ વરસાવી રહ્યાં હતાં, ત્યારે આ બાપ બેટી જોવું કળેકું અદરાઈ ચુક્યું હતું!

પ્રકરણ ૭ મું.

લગનનો દીવસ.

વખત કોઇને માટે થોભતો નથી. પાહલીનાં ગયા પછીનાં એ અઠવાડયાં, જાણે કાચનાં એક તખ્તા ઉપરથી પાણીનો રેસો સરસર સડી જતો હોય, એવી રીતે જલદીથી વહી ગયાં, પણ તે અરસામાં દીનાની લાગણીમાં કાંઇપણ જાણવાજોગ ફેરફાર થયો નહિ. વેલ, નઝદીક આવતા લગનના દીવસને આજે કેઈ છોકરી બેઠરકારીથી જુએ છે? તોપણ તે દીવસ દીનાને મનસે એક સાધારણ દીવસ જોવો હતો. તેણીનો વાલી આજ્યો હતો, તે તેણીનાં હાથની માંગણી કરી હતી, અને તેણીએ તે કમુલ રાખી હતી, આ સધળા બનાવ દીવસો વેહતાં દીનાને એક સ્વપના મીસાલ લાગ્યા. જો કોઇએ તેણીને કહ્યું હતે કે પાહલી સાથે તેણીના લગન થનાર નથી, તો એ સમજી દીના જરાપણ નાસીપાસ થતે નહિ. તેણીનો બાપ તેણીને આ વાતીનાં હાથમાં સોંપી ગયો હતો, અને તેથી હવે આ વડીલની ઈચ્છા પ્રમાણે ચાલવાની તેણીની ફરજ હતી. પણ વાંચનાર, કુદરતનો હાથ હંમેશ છુપી રીતે કામ કરતો રહ્યો છે. અને આ અણગમતા લગનની સાંમે થવા, દીનાને સેહજ પણ વિચાર સુજ્યો નહિ.

ખીજી તરફ સુસ્ત પાછો ફરતાં, પાહલીએ સુનધને ઘણાજ અશબ્દ “મુડ”માં દીધો.

“કેમ પેલી દુકતીનું શું કીધું?” સુનધનો આ પેહલો સવાલ હતો.

“એ અઠવાડયાં પછી હું મારી ગોઠવણ ત્રીને જણાવશ,

સુનઈ” પાહલી બીહને બોલ્યો, “અને તેટલાં હું તારી પાસ માંગી લઉંછ, કે તું એ વીશે મને વધુ સવાલ પુછશે નહિ, કારણ મારી ખાત્રી છે કે એ બાબદ આપણાં વચ્ચે મોટા મતફેર પડશે.”

“જો વાત લાયોછ તે” સુનઈએ ખુમ પાડી “ત્યારે શું હું તુંને તારી મરજી માફક કરવા દેઉં કે ? પાહલી, હું તુંને એકવાર ફરીથી કહુંછ કે હું આજે છેલ્લાં વીશ વરસ થયાં આંધ્ર ઘેરની કરતીકારવતી છેઉ. હું તારી બહેન છેઉ, અને તેથી તારા વીશે મને સઘળું જાણવાનો હક છે.”

પાહલીએ કાંધપણ જવાબ આપ્યો નહિ, અને સુનઈ બમડી ખભડીને ત્યાંથી ચાલી ગઈ.

બીજા થોડાક દીવસ વહી ગયા, અને તેટલાં સુનઈને માત્રમ પડયું કે તેણીના બાઈમાં કાંઈ અજબ ફેરફાર થયો હતો. પાહલી વારંવાર ઉંચે આસમાન ઉપર, જાણે ત્યાં કોઈ ઘણીજ એમુજ ચીઝ છુપાઈ હોય, એવી રીતે નજર કરતો ઉભો રેહતો, હતો, વારંવાર તે પોતાના ખેતરમાં બેલની ઘાંટરડીનો અવાજ સાંભળીને હસી પડતો હતો, અને એક બે વેળા તો તેણે સુનઈ સાથે એવા તો નરમ શોકાતુર અવાજે વાત કીધી, કે સુનઈએ એમજ વિચારયું કે તેણીનાં બાઈને એકાએક કાંઈ ખીમારી લાગુ પડી હતી, યાતો તેનાં બેજાંની આગરી ધીમે ધીમે ચસકા જતી હતી. પણ એજ પાહલી, આંધ્ર તેણીનો હંમેશનો મંબીર બાઈ, એક સત્તર વરસની છોકરી પર મોહી પડવાને મુર્ખો બન્યો હતો, એ વિચાર સુનઈનાં ખુફા બેજાંમાં કદીખી દાખલ થયો નહિ.

આ પ્રમાણે બે અઠવાડયાં પસાર થઈ ગયાં, અને તેની આખેરીએ પાહલી પોતાની બહેનને એક શબ્દખી કહયા વગર સુરતથી મુંબઈ પોતાનાં દોસ્તની બેઠીને પરજુવા પાછો ધસડાઈ

આવ્યો. લગનનો દીવસ પાંચમી મેનો ઠરાવવામાં આવ્યો હતો, અને તે દીવસે દીના પક્ષીઓનાં અવાજ સાથે પોતાની ભારી ઉંઘમાંથી ભારી જીગરે બેદાર થઈ રતનબાઈએ તેણીનાં ઓરડામાં એક મોટી સેસ તૈયાર રાખી હતી, અને તેમાં કસબી સાડી અને પ્લાઊઝનો એક નાનો જેવો ડુંગર જોડને દીના હરથુદાર જેવી ઉભી. બીજી પળે તેણી આ સેસથી બે કદમ પાછળ હતી. અરે તેણીની છાંતીમાં આ શું થતું હતું? તેણી કે જે આજે આ સઘળો કામતી પોશાક પહેડનાર હતી, તેને આ સેસ જોડને શું ધાસ્તી લાગતી હતી? તેણી કે જે આજે એક હેતવંતા ધણીનાં આશરા હેઠળ જનાર હતી, સુરતમાં એક મોટાં ઘર અને ખેતરની શેઠાણી બનનાર હતી, તેને આજે આટલી બધી દલગીરી કાં લાગતી હતી? દીના, ચોંકા-બીધી-ધુજી, અને જ્યારે તેણી પોતાનાં પપાનાં થંડા બરફ જેવા ચહેરાને એક છેલ્લી ક્રીસ કરીને રડી હતી, તેવાજ નવધાર આસુઓથી હમણા તેણી દુસકે દુસકે રડી પડી. તેણીની છાતી ઉંચકાઈ જતી હતી, રડવાથી તે સુંદર આંખો લાલ બોટાં જેવી થઈ ગઈ, અને તેણીનાં ચેહરા ઉપરથી લોહીનું ટીપેટીપું ઉડી ગયું.

ધીમેથી તે ઓરડાનું બારણું ઉઘડ્યું, અને રતનબાઈ ત્યાં આવી આવ્યાં.

“ દીના આંધ તારો શું અવતાર?” તેવણુ ગભરાઈને બોલ્યાં.

“ ઓ રતનમમાં મને પણવા નહી ગમતું. મને બીક લાગેછ.”

અને જો તે વેળા રતનબાઈ આ જવાન ઉછળતાં જીગરની કાંકલુદી સમજી શક્યાં હોતે, આ સાદા પણ ઉંડા અર્થથી તૃપ્ત થયલા શબ્દોનો ભેદ જાણી શક્યાં હોતે, તો આ વાર્તાના ક્રીસો કદીપણ લખાયો હોતે નહિ. પણ અફસોસ, રતનબાઈ તે સમજી શક્યા નહિ. તેવણે ખુબ તરેહથી પાહણીની વખાણ કાઢી, કચ-

કાંઈ આશાઓથી તેણીને સમજાવી નાંખી અને આખરે તે પતામણથી દીના જરા શાંત થઈ, અને શરૂઆતનું વધન વીટી ગયું.

દીના લગનનાં પોશાકમાં તયાર થઈ. ખચીત તેણી એક ચીતારાની પીછીને જેબ આપે એવી સુંદર દીસ્તી હતી. બધી ભરેલી કસબી સાડી, અને તેને બરાબર બંધ બેસતું તેવુંજ સુંદર ખ્લાઉઝ, ગળાં અને કાનમાં ચકચક કરતી હીરાની જણસોમાં સજ થયેલી આ બેહેશતની ખુબસુરત હુરી, ગોયા એક ભલી શાહજાદીને પણ શરમાવે એવી દીસ્તી હતી. અને જે કદીખી સ્ત્રી જાતી વધુ જલદીથી ખુશ થતી હોય તો તે સુંદર પોશાક અને ઝવેરાતને આભારી છે. તેણીએ આવાં સુંદર કપડાં કદીખી પેહડ્યાં હતાં નહી, અને તેથી હમણા પોતાનાં કરતાં, પોતાનાં કપડાં અને ઝવેરાતનો દીના વાહડ્યા વધુ વીચાર કરે એમાં કાંઈ નવાઈ હતી? તેણીની આગલી ધાસ્તી થોડા વખત પછી એક પરપોટા મીસાલ પીગળી ગઈ, ધીમે ધીમે તેણીનાં શીકકા ગાલ ઉપર અસલ રતાશ પાછો ફર્યો, અને જ્યારે રતનજાઈએ તેણીની સાંમે મોંદું જોવાની એક આરસી ધરી, ત્યારે તે આરસીમાં પોતાનો ચેહરો જોઈને દીના ગભરાઈ ગઈ.

“શું આંધ ખરેખર હુંજ છેઉં રતનમમાં?” દીનાએ પુછ્યું.

“અરે હારે મરં, તું તો એક મદમરી કરતાંખી વધારે ખુબસુરત દેખાયછ” તેવણુ હસીને બોલ્યાં.

“શું હું એટલી બધી ખુબસુરત છેઉં, રતનમમાં?” દીનાએ અજાણ્યથી પુછ્યું “ત્યારે તો મને લાગેછ કે હું કદીખી સુખી થવશ નહિ, કારણુ મારા પપા કેહતા હતા, કે સ્ત્રીની ખુબસુરતી દુન્યાની અધી બદીતું મુજ કારણુ છે.”

“તે તો કોણુ જાણે, પણ આંધ તારી ખુબસુરતી તુંને હંમેશાં

કુલે પુન્યાનું મુળ કારણ છે” રતનખાઈ હસીને ખોડ્યાં “ચાલ દીકરા પાહલી નીચે તારે માટે ખોટી થતા હશે.”

તેઓ બંને નીચે ગયાં, કે જ્યાં પાહલી હાલમાં બહુજ વિચારવંત હબે આમતેમ ફેરા ખાતો હતો. દીનાને જોઇને તે ચોક્યો. તેને સેહજ શંક ગયો, કે આવી એક ખુબસુરત છોકરીની જાંઘી, તકદીર અને બધીય પોતાની સાથે જોડી દેવામાં શું તે તદ્દન વાજબી હતો? આખરે આ ત્રણે જણા દરવાજા તરફ ફર્યાં, કે જ્યાં પાહલીએ ખાસ મુખર્ષ વેરથી તેઓને પરેલની અગીયારીમાં લઇ જવા એક ટેક્ષી તૈયાર રાખી હતી. દીનાં તે અગીયાનાં દરવાજા આગળ એકાએક અટકી પડી. અરે, જો આ મોઠરમાં પગ મુકવા અગાઉ તેણી ત્યાં મુરદું થઇને પડી ગઈ હતે તો વધારે બેહતર. પણ નહિ, તે ગાડી દીનાને જીવતી જાગતી, તેણીને ખુવારીની ખાઈ તરફ સીધી ધસડી ગઈ.

સપાટામાં પરેલની અગીયારી આવી પુગી, પણ કેવું અજાન્ય જવું? આવી એક છોકરીના લગનની મજલસમાં, ત્યાં ફક્ત બે દસ્તુર, જાંઘીર વકીલ, અને લગનનાં બે સાક્ષીઓ સીવાય કોઈપણ પરાણો હાજર હતો નહિ.

આશીરવાદની બુલંદ કીયા શરૂ થઈ ચુકી, પણ તો બી અફસોસ, દીના વાહડયા હજીજી જીવતીજ, પાહલીની બાજુમાં બેઠી હતી. તેણીને સુંદર ચેહરે નીહાળતો જાંઘીર વકીલ, તેણીની બાજુમાં ઉભો હતો. કાંઈ ન સમજ પડે એવી રીતે દીનાને જોઇને તેની આંખમાં આસુ આવી ગયાં, અને હજીજી તો તે મોહકું ઘોઘને પાછો ફરે, તેટલાં પાહલી અને દીના એક ઘણી-ઘણીયાણી તરીકે ખુદાને બાર એક થઈ ચુક્યાં હતાં.

પ્રકરણ ૮ મું.

“મોહત સીવાય તમે છુટાં પડશે નહિ.”

આશીરવાદની ક્રીયા ખતમ થઇ, અને તે સાથે દીના પેસી-કાકાની હાડમારી અને મુશકેલી શરૂ થઇ. પાહલી પોતાનાં ચેહરા ઉપર સેહજ રતાશ સાથે ખુરશી પરથી ખડો થયો, જ્યારે દીના શીકકી અને ગભરાયલી હાલતમાં તેની આંખમાં ઉભી હતી. લગનની ક્રીયામાં શું મોતેખરી સમાઈ હતી, તેનો તેણીને ઝાઝો ખ્યાલ હતો નહિ. અને જ્યારે દરતુરજીએ “પસંદે કરદમ”ની સાથે “મોહત સીવાય તમે ખંને છુટાં પડશે નહિ” એવા શબ્દો ઉમેર્યા, ત્યારે તે સાંભળીને દીના ગભરાઇ ગઇ. તેણીએ ઘણાંખી વીચાર કાઢ્યા, કે હમણાં આંચ પાહલીને ત્યાંજ મુકીને તેણી કેડે નાહશી ગાય; અને જો તેણીમાં પુરતી તાકાત હતે, તો દીનાએ જરૂર તેમ કાઢ્યું હતે. પણ નહિ. તેણી ફક્ત ધુનતી ઉભી રહી. આવા ગંભીર શબ્દો! આવા ભંચકાર સોગંદ અરે, એ વીશે જો તેણીને પેહેલેથીજ ખબર હતે તો તેણીએ પાહલીને પરણવાનું કદીખી વચન આપ્યું હતે નહિ. અને તોપણ સોમાંથી નજ્વાળું પરણતાં જોડાં, આવા ગંભીર શબ્દો અને સોગંદની જરાખી દરકાર કરતાં જણાતાં નથી!

“દીના મારી વ્હાલી દીના” પાહલી મોટર આગળ જતાં તેણીનાં કાંન આગળ બોલ્યો “તેં મને આજે કેવો સુખી કાઢ્યાછ.”

પણ દીના તરફથી કાંઇ પણ જવાબ મળ્યો નહિ. ગુપચુપ તેઓ ખંને તે મોટરકારમાં ચઢી બેઠાં, અને ઘરે પુગતાં દીના તુરતજ પોતાનાં ઓરડા તરફ ફરી. તે ઓરડાની બરોબર વચમાં

તેણી શુંથી મંડપે પડી, અને પોતાનાં બંને હાથ જોડી, સર
જુકાવીને ધીમાં પણ ખુલ્લા અવાજે કંઈ બોલવા લાગી.

“ઓ પપા, બહાલા પપાજી. તમે અને સમજો છો કે? આંખ
ઝોરડામાં તમે તમારો છેલ્લો દમ ખેંચ્યો હતો અને તેથી આંખ
ઝોરડામાં તમારું આત્મા હજી સુધી મારી રખેવાલી કરતું
બમ્બા કરતું હોશે. પપાજી હું આજે તમારા દોસ્તને પરણી છું,
કારણ તેવણ કહે છે કે તમને તે પસંદ પડતે, અને જો તમે જીવતા
હોતો તો એ જોઈને તમે ખુશ થતો, અને તેથી મેં આજે તમને,
બેહશતમાં ખુશ કીધા છે મારા પપાજી. જો કદીખી હું દુઃખી
થવશ, જો કદીખી મારી ઉપર કંઈ એવું દુઃખ આવી પડશે, કે
જો મારેથી સહન થઈ શકશે નહિ, તો આંખ ઝોરડામાં
આવીને હું મારો પ્રાણ તમને તેમજ તે કીરતારને સ્વાધીન કરશ.”

ધીમેથી તે ઝોરડાનું બારણું ઉઘડ્યું, અને પાહલી અને
રતનબાઈ ત્યાં આવી ઉભાં.

“પપાજી હું હયાંજ આવીને મારો જીવ પટકી નાંખશ”
દીના પ્રાણ બોલી.

“દીના-દીના એ શું કેહવાય” રતનબાઈએ જીમ પાડી
“બોંયપર આય બધી તારી કસખી સાડી ખરાબ થાયછને.
શું છે રડેછ શાંની મારી માં” તેવણને પણ લાગી આવ્યું.

“દીના મારા જીન તુંને શું છે?” પાહલી ધુજતા અવાજે
બોલ્યો “ઓ દીના હું તુંને આવી હાલતમાં કેમ જોઈ શકું.?
હું તુંને ચાહું છ. તેં આજે તારા પપાને યાદ કીધાછ, પણ તું
જુલી જાયછ કે હવે હુંજ તારાં માયબાપની જગ્યા રાખનાર છેઉં.
હુંજ તારો ધણી, દોસ્ત, ભાઈ, અને જો તું કહે તે હુંજ છેઉં.
હું તુંને સુખી કરશ. દીના તારા જેવી એક છોકરીને મોહત
માંગવાનું હવે કંઈ કારણ નથી. ચાલ હવે જરા હસ, દીના,

હસ-મારી ડારલીંગ-કારણ આજે તારાં લગનનો દીવસ છે.”

અને વાંચનાર, દીના સેહજ હતી. તોપણ આવા હસવાનાં કરતાં ઘણાકોએ તેણીનાં આંસુ વધુ પસંદ કીધા હતા.

“આપણે સુરત ક્યારે જઈશું?” તેણીએ પુછ્યું.

“આજે રાતની ગાડીમાં, બહાલી” પાહલીએ જવાબ આપ્યો.

પાહલી તે ચોકલો ચેહરો કદીખી બુલી ગયો નહિ. તોપણ આ સવાલે સુનઈ ઉપર તેને એક કાગળ લખવાની યાદ આપી, જ્યારે દીના ભારી જીગરે પોતાનાં માનીતાં કુલોને છેલ્લી સલામ કરવા બગીચામાં ગઈ.

“બહાલી બહેન સુનઈ” પાહલીએ કાગળ લખ્યું “મેં અત્યાર સુધી મારી ખરી ધારણાઓથી તુંને અજાણ રાખી એ માટે હું દલગીર છેડું, અને હવે જ્યારે મારી સાંમે થવાનાં તારા સંઘળા ઈલાજ ફાકત જશે, ત્યારે મેં શું કીધું છે, તે સાંભળ. મારા દોસ્ત શીરોઝ વાહડયાની છોકરી અને પેહલ્લેથીજ પસંદ પડી, અને તેથી આજે હું એ છોકરીને મારી ધણીયાણી બનાવી ચુક્યો છું. હું આવતી કાલે એને લઈને સુરત આપણે ત્યાં આવનાર છું, અને મારી ખાત્રી છે, સુનઈ, કે જો તું તેણીને સારો આવકાર આપશે, તેણીની સાથે માયાથી વર્તશે, તો તમારા જેવી નણંદ બોળઈની જોડી આખાં સુરતમાં મલવી મુશકેલ છે. વાસ્તે આવતી કાલે હમો આવ્યે, તેટલાં તું આપણું આખું ઘર ઝારઝુર કરાવી, ચોક્કસ ચાંદન પુરાવી દીવા જેવું તૈયાર રાખજે, કે જોથી મારી ખુશસુરત ધણીયાણી ઉપર તારી કાળજી માટે સારો છાપ પડે. ઓ સુનઈ, હું ઇચ્છું છું કે તું મારી બેરીને એક બહેન, એક દોસ્ત અને એક સાચા સલ્લાહકાર તરીકે મદદગાર થઈ પડે.”

ખાસ્સો એક કલાક વિચાર કરીને પાહલીએ ઉપરું કાગળ લખ્યું હતું, અને પોતાની મુશકેલીનો આટલી સેહલાઈથી નીવેડો

લાવી નાંખવાને જ્યારે તે મનમાં મલકાઈ ગયો, ત્યારે ખીજ તરફ દીના અને રતનબાઈ બગીચામાં નીચળી વાતચીત કરતાં બેઠાં હતાં.

“ઓ રતનમમાં મને તમારું ઘેર છોડવા નહિ ગમતું. મારા પપા હયાંજ રહેતા હતા, અને તેથી મને એમ લાગેછ કે હું આંચ ઘેર છોડીને દુઃખી થવશ.” દીનાએ બળાપો કીધો.

“નહિ દીકરા. હવે તું તો અખખમ રહી, તારાં ઘણીનાં ઘરમાં જશે અને તેથી હયાંનાં કરતાં તું વધુ સુખમાં રહેશે.” રતનબાઈએ સમજાવ્યું “પણ દીનાં આંચ તારા હાથપર હીરાની વીટી કેવી ચળકેછ? મરેરે, તુંખી જબરી નસીબવાલી.”

“મને એ વીટી નથી ગમતી, રતનમમાં, હું તો હમણાજ આંચ સુન્નાની વીટીખી કાઢી નાખવા ધારુંછ.”

“એમ એમ કાંઈ કરતી નાં. એ સુન્નાની વીટી તો તારે આંગળે હંમેશ રહેવી જોઈએ.”

“કાંચ?”

“કારણ એ ઉપરથી દરેક જણ તું પરણેલી છે, એવું જાણી શકશે.”

“ત્યારે શું આંચ દાભા હાથમાં વીટી પેહેડવાની મતલબ છે?”

“હા જે પ્રમાણે આંચ વીટી તારાં આગળાં આસપાસ વીટળાઈ છે, તેજ પ્રમાણે તુંને પણ તારા ઘણીની આસપાસ વીટળાઈને તેની સેવા કરવી જોઈએ” રતનબાઈ બોલ્યાં.

“મને તો એ બરી, ગુલામગીરીની સાંકળ જેવું લાગેછ” દીનાએ જવાબ આપ્યો “ત્યારે એમખીને એમખી હું આંચ વીટીને બદલે મારાં ગરામાં “હું પરણેલી છું” એવું એક પાત્યું લગાડીને ફરું તો બેઉનો મીનીંગ એકજ કેહવાય કે?”

“હા ફરક માત્ર એટલોજ છે, કે ગરામાં પાટયુ રાખવાનું બહુ અગવડભર્યું છે.” રતનબાઈ હસીને બોલ્યાં.

“કેવું અજાયબ જેવું, કે દુન્યાં આપણુ સ્ત્રીજાતી તરફ હમેશાં શકની નજરથી જુએ છે, જ્યારે મરદો તો ગમે એવો પણ ગુનાહ કરીને એટલે ખુશાળ ફરવા કરે છે.”

રાત પડી, અને દીનાની સાસરે જવાની ધધુખર શરૂ થઈ. રતનબાઈએ આંખપાણી કીધું. દીનાએ પોતાનાં પપાનાં ઓરડાની એક છેલ્લી મુલાકાત લીધી, અને ત્યારપછી એકવાર ફરીથી નવધાર આંસુઓથી રડી પડી. ગરીબ બીચારો પાહલી, તે તો આજે સહવારનો બનાવ તદ્દન ભુલીજ ગયો હતો, અને હમણાં તેણીને રડતાં જોઈને તેણે એવુંજ વીચાર્યું, કે પોતાની ‘ખુશ-સુરત ધણીયાણી સાસરે જવા માટે ખુશાલીનાં આસું રેડતી હતી.

અરેરે કેવી ગેરસમજુતી? આ તુરતનું પરણેલું જોડું એકબીજાનાં વિચારો સમજવાને એકબીજાંથી કેટલું વેગળું હતું? અને તોપણ જો ફક્ત મહીનો દીવશ તેઓ એકબીજાંની સાથે રહ્યાં હોતે, જો ગણતરીનાં થોડાજ અઠવાડયાં, તેઓએ સુરત સીવાય બીજે કેંઈ ગુજાર્યાં હોતે, તો વળી આ વાર્તાનો કીસ્સો કાંઈ જુદીજ વલણ લેતે. પણ નહી, અજ્ઞાન ઈનશાન કુદરતનાં બેદ એકદમ સમજી શકતો નથી, કમનાં કામ્યા લેખ તે કદીખી મીઠાડો શકતો નથી!

કટ્ટો દુશમન.

કાલામેથી ઉપડેલો ગુજરાત મેલ પાલધર છોડીને પોતાનાં અગ્નિ પેટાંમાંથી ધુધારા મારતો ધમધોકાર આગળ વધતો હતો. તે એક ખુશનુમા રાત હતી. ચંદ્રમાં, નદી નાળા અને ખેતરો ઉપર પૂરે ખહારમાં ઝલકી રહ્યા હતા, અને આવી ચંદની રાતની ખુબી નાકાળતું તે ત્રેનનાં સેકંડ કલાસમાં એક જોડું એકબું ખેડું હતું. દીનાં બારી આગળ ધણાજ ઉંડા વીચારમાં બેઠી હતી, બ્યારે તેણીની બાજુમાં પાહલી પોતાની ધણીયાણીનાં વીચારો જાણવાની ફાક્ત કોશેશ કરતો, તેણીનાં તાબેદાર નોકર માફક આસ્તવાર બેઠો હતો. આહ, આંચ ત્રેન તેણીને દર પળે તેણીનાં ધસ્તી નજદીક ધસડી જતી હતી, કે જ્યાં તેણી એક શેડાણી દાખલ પોતાને મનબાવતા ફેરફાર કરી શકશે. પોતાની મરજી મુજબ સ્વતંત્ર રહી શકશે, ધુળો ઉગાડશે, બગીચો બનાવશે, અને પોતાનાં આરડાને એક એવા તો સુંદર દ્રોષ્ટાંગ રૂમમાં ફેરવી નાંખશે, કે તેણીની નજીક તો જાણે તેણી પરેસ્તાનમાં વસ્તી હોય એવું વીચારવા વગર રહેશે નહિ. આ એક બહુજ ખુશનુમા ચિત્ર હતું, અને તેની દરેક બારીકી દીનાનાં મગજ ઉપર ધાઈ આવતાં, તેણીએ પોતાનો હસ્તો ચેહરો પાહલી તરફ ફેરવ્યો.

“ શું છે, દીના?” પાહલીએ તુરતજ પુછ્યું.

“ હું ધારું કે હું તમારે ત્યાં સુખી થવશ મી. પેસીકાકા.” પાહલીએ ખુશાલીથી પોતાનાં હાથ મસમ્યા.

“ હા. કીયર. તું મારે ત્યાં જરૂર સુખી થશે, જરૂર ” તે

બોલ્યો. તોપણ દીનાને લાગ્યું કે એમ બોલતાં તેનો ચેહરો શીકકો પડી ગયો હતો.

“મી. પેસીકાકા હું —”

“હજીજી તું મને મી. પેસીકાકા તરીકેજ બોલાવેજી દીના” પાહલી ટપકા ભર્યા અવાજે બોલ્યો “દુન્યામાં એક પણ ધણીયાણી પોતાના વરને કાંઈ તેની અટકથી બોલાવતી નથી. એમ ધાર હું તુંને “દીના” નહી, પણ મીસીસ પેસીકાકા કરીને બોલાઉં તો તું મારા વીશે શું વીચારે?”

“મારે મનસે સઘળું એકજ છે” દીના ધીમાં અવાજે બોલી.

“ત્યારે તું મને પાહલી કરીને નહિજ બોલાવી શકતી?” તે ધણાજ દયામણા અવાજે બોલ્યો.

“ઓ નહી, હું તમને મી. પેસીકાકા તરીકેજ ઓળખું છું. પણ તમે મારી સાથે આખાખદ એટલા સખત કાંચ થાઓ?”

“કારણ એ ઉપરથી એમ જણાયજી” કે તુંને મારી દરકાર નથી. ખસુસ કરીને સુનઘ તો એમજ “ધારશે.”

દીના કાંઈપણ બોલી નહિ. તેણીએ એવું વીચાર્યું કે પોતાનાં ખીસતાલીસ વરસનાં ધણીને ફક્ત પાહલીનાંજ નામથી બોલાવવો, એ તેની સાથે ધણી છુત લીધેલી કેહવાય. હા, જો તે તેણીની બરોબરયો હતો, તો કાંઈ વાંધો હતો નહિ.

“આપુને સ્ટેશન ઉપર કોઈ સેવા આવશે કે?” દીનાએ થોડો વખત પછી પુછ્યું “હું તમારાં બહેનને સ્ટેશન પર જોવાની આશા રાખુંજી.”

“નહિ. મારી બહેન સુનઘ પોતાનું ઘેર છોડીને કદીબી બહાર નીકળતી નથી. પણ સ્ટેશન પર આપણો ટાંગો મોકલવા મેં કામજ લખ્યુંજી.”

પણ બ્યારે તેઓ સ્ટેશન ઉપર ઉતર્યાં, ત્યારે પાહલીની

ગમે એટલી મેહનત છતાં તેણે પોતાનો ટાંગો ત્યાં દીડો નહિ.

“આપણી ત્રેન બે કલાક મોડી થવાથી હું ધણે જ ટાંગો પાછો ગયોય.” પાલકી પાછો દીના આગળ આવતાં બોલ્યો “આજ કાંઈ નહિ, આપણે આંચ બીજા ટાંગામાં જઈશું. પણ સુનઈ આપુને મોડાં આવેલાં જોઈને કાંઈ ખુશી થશે નહિ.”

“કાંચ?”

“કારણ તેણીને તો વખતસરજ બધું કામ કરવાની આદત પડીછ. હમારે ત્યાં દરેક ચીજ તેનાં અમુક ઠેરથી રાખેલા વખતેજ કરવામાં આવે છે.”

“ઓ, ત્યારે તમારે ત્યાં શું બધો ઘડીયાળનાં કાંટા પરજ હીસાબ છે?”

“હું એમ ધારૂં છ, દીના, અને હવે તુંનેબી એવી ટેવ જલદી પડી જશે. જો સંભાળ, ડીયર, આંચ ટાંગાનો પાવરો ઘણો ઉંચો છે.” પાલકી દીનાને તે ટાંગામાં બેસવા હાથ આપતાં બોલ્યો.

અને બીજીજ પળે દીના પોતાને સાસરે હકારી ગઈ.

“મીઠ પેસીકાકા, તમે મને રોજ સહવારે ફરવા જવા એક ગાડીઘોડો અપાયવાના હતા, તે ક્યારે અપાવશો?” દીનાએ થોડો વખત પછી પુછ્યું.

“થોડા દીવસમાં. ડીયર, પ-પણ તું સુનઈ આગળ એમ બોલતી ના, હ.” પાલકી ગભરાઈને બોલ્યો.

“ત્યારે તમે એવણુને જણાવવા નથી માંગતા?”

“જણાવશું, પણ હાલતુરત નહિ.” પાલકી ધીમાં અવાજે બોલ્યો.

“હું ધારૂં છ કે તમારાં બહેન, મને એક ગાડીઘોડો અપાવેલાં જોઈને ગુસ્સો કરશે.”

“જરા-સેલજ, કારણ તેણી એવું વિચારશે કે આ જુડો ખરચ છે.”

અરે, આ સુનઈ એવું તે કોણ અફલાતુન આદમ હશે કે જેનાં સ્વભાવથી તેનો બાઈ આટલો બધો દરતો હતો !

“ત્યારે તો મને એ ગાડી ઘોડા નથી જોઈતો. તમારાં બહેનને હું ગુસ્સે કરવા માંગતી નથી.”

તેઓ વચ્ચે પાછી ચુપકીદી ફેલાઈ, પણ થોડો વખત પછી દીનાએ પાછું પુછ્યું.

“તમારાં બહેન હંમેશાં સુરતમાં જ રહેછ ?”

“હા, સુનઈ, આજે વીસ વરસ થયાં મારાં ધરની શેઠાણી છે. તેણી મારા કરતાં પાંચ વરસ મોટી છે. અને ધરમાં મારાં માયજનો જગો રાખેછ.”

“તમે તેવણને ચાહતા હશો.”

“હા, હું ઈચ્છુંછ કે મારે ખાતર તુંખી એની સાથે સારું રાખે.”

“મને એ મારે કાંઈ વાંધો નથી. અરે પણ હવે તો આંચ બધી વેરાન જગ્યા આવેછ. હયાં તો એકબી જાડ મળે નહિ.” દીનાએ આતુરતાથી પુછ્યું.

“એ બધા જાડ મેં કાપી નાંખ્યાછ, કારણ હયાંથી આપરાં ખેતરની શુરઆત છે. મારા વિચાર પ્રમાણે ખેતીવાડીની જગ્યાએ મોટાં જાડ ઉગાડવા જોઈએ નહિ, કારણ તેઓ જમીનનો સઘળો કસ પોતાને મારે ખેંચી લે છે.”

“અને તેથી તમે આંચ બધું વેરાન જંગલ બનાવી દીધું” દીનાં અકળાઈને બોલી. “ગરીબ ખીચારાં જાડ !”

“પણ તેઓને કાપી નાખવાથી તેઓને કાંઈ દુખ થયું હતું નહિ.” પાહલી હસીને બોલ્યો.

“દુખ નહિ થયું! ઓ મીં પેસીકાકા, તમે જાણો છ કે દરેક જાડને પણ જીવ હોય છે. જેમ આપણા મુઠા બાદ આપણા હાથ થમ અને શરીર થોડા વખતમાં કોહી જાય છે, તેમ એક જાડને પણ કાપી નાખવા પછી આપણે બેઠવે છ કે તેનાં પાંદડાં અને દાલ દાંખલાં કરમાઈ જાય છે. એ શું બતાવે છે? એટલું જ કે તે જાડનું આત્મા યાને જીવન હવે તેનાં માંથી, એક મુઠેલાં માણસ માફક ગુમ થયું છે.”

“દીના, મારી વ્હાલી દીના, તું એવું બોલે છે કે હું હું યાતો સુનઈ કદીથી માની શકશું નહિ. લે જે આપ સામે આપણું ઘર દેખાય છે.”

દીનાએ તે તરફ નજર ફીધી. લાલ ઇંટનું એક મળલાનું તે નાનું ઘર, દીના માટે ખરેખર એક અજાયબી અને નાસી પાસી હતી. ત્યાં ફુલ યાતો ખગીયાનું નામ હતું નહિ, બારી ઉપર પરડા બિંવામાં આવતા હતા નહિ, ખુદ બારી વડીકની ત્યાં હસતી હતી નહિ. દરવાજા આગળ તેઓને આવકાર આપવા કોઈ પણ ઉભું હતું નહિ, અને પોતાનાં આ હંમેશનાં રહેણાં તરફ નજર કરતાં, દીનાને એવું લાગ્યું, કે તેણી મુંઘઈ વેરથી એક જીવતાં કેદખાનામાં પુરાવા હયાં આવી હતી.

“આંધ આપણું સુંદર ઘર છે, દીના. તારે સાસરે તું બસે પધારી.” પાહલી હસીને બોલ્યો.

અતી આગળ જી બરેલી રીતે દીનાએ પોતાનાં ઘણી તરફ નજર ફીધી. અરે, તેણીનાં સઘળાં ખુશનુમાં સ્વપના એક તડકે ઉડી ગયા, અને એકવાર ફરીથી પોતાના ઘર તરફ નજર કરતાં દીનાની આંખમાં લગભગ આંસુ આવી ગયાં.

“આમલું બારણું બંધ હતું. દરવાજા ઉપર ફુલ તોરણ યાતો ચોકચોક્કસ સેહજ પણ સજાગાર હતો નહિ. સુનઈને સેહ

સોપારાની જરૂર જણાઈ હતી નહિ. ક્યાંથી જણાય ? કારણ તેણી તો અત્યાર અગાઉની પોતાના બાઈ બોળમળને ઢગલાબંધ “સેસ બરી” સુકી હતી, અને ખાસ્સી પાંચેક મીનીટ સુધી પાહલીએ તે બારણું અફાળ્યા પછી, અંદરથી કોઇએ તે બારણું ઉઘાડ્યું.

“કેમ બીખી તારાં બાઈ ક્યાં છે ?” પાહલીએ ધુજતા અવાજે પુછ્યું.

“તેવણ રાંધણી આગળનાં ઝોરડામાં બેડાં છે, છેટ.” બીખીએ જવાબ આપ્યો.

નાસીપાસી અને ખેળસતથી ઢગઢગતાં અંતકરણ સાથે, દુખ અને આશ્વતની એક નકકી આગાહી સાથે, પોતાનાં મવલાં સુખ અને છુટ્ટાપણાનાં એક ઉંડા નીસાસા સાથે, દીના પોતાની એક એવી નણુંદની રૂબરૂમાં દાખલ થઇ, કે જે તેણીનો કટોટા દુશ્મન બનીને, તેણીની જીંદગીના દુકડેદુકડા કરનાર હતી.

પ્રકરણ ૧૦ મું.

સુનઈ પેસીકાકા.

પેહેલી નજરે તે ઝોરડો લગભગ અંધારો જણાતો હતો, પણ જેમ જેમ દીનાની નજર ચરતી ગઈ, તેમ તેણીને માલમ પડ્યું કે ભીંત ઉપર એક ઉચી બારીમાંથી, તે ઝોરડામાં સેહજ રોશની આવતી હતી. તે ઝોરડાતી બરોબર વચમાં એક ભાંગી પુટી લાંકડાની તેજલ હતી, અને તેવીજ એક ખરબાખરખર ખુરસી પર બેસીને, આપણા મીસ સુનઈ પેસીકાકા નીચી મુડીએ કાંઈ

કામમાં મશગુલ હતાં, તેણીનો દેખાવ ખરેખર એકાદી જોયા લાયક હતો. આંખ બંધ કરી નાંખે એવી રીતે તતરાવીને બાંધેલાં માથાંખાનાએ તેણીનાં માથાં ઉપરનાં બાલની હસ્તી ગોઠા તદ્દન નાશુદ્ધ કરી નાખી હતી; અને તેણીનો ચેહરો કરચલીથી તદ્દન બદલ સુરતબની ગયો હતો; દીલમાં એક મેઝું બદલાવ, મીયાંઓનાં ઝબ્બા જેવો એક લાંબો સદરો, લગભગ ગુંટણ સુધી આવેલી એક ઉંચી ધબ્બર, અને નીચે ભોંય પર પડેલી એક સુકકા છમણા જેવી સપાટમાં સજ થયેલી આ સુનર્ધ પેસીકાકાનો દેખાવ જોઈને, દીનાનાં દીલમાં ધુજરાં છુટ્યાં; પણ જાણે આ સઘળી ચીજોનો ખંચ વાળી નાંખવા, તેણીનાં બેઠાં નાકની ટીચકી ઉપરથી એક સુન્નાની ફેમનો ચશમે લટકતો હતો, કે જેની મદદથી તેણી પોતાની સાંમે પડેલા ચોખાના એક ખુમચામાંથી કાંકરા એવી તો ચંચળાઈ અને ઝડપથી ચુંડી કાઢતી હતી, કે દીનાએ ધડીબર એમજ વિચાર્યું, કે આ કોઈ ઇનશાન નહિ, પણ એક ફળવાયડું વાંદર આવી રીતે ચપચપ ચોખા ચુંતડું ત્યાં બેઠું હતું!

ધીમેથી સુનર્ધ ખુરશી ઉપરથી ઉભી થઈ, એક પળ તેણીએ દીના તરફ ટીકીટીકીને જોયું, અને ત્યારપછી આખરે પાહલી તરફ ફરીને બોલી.

“હા! ત્યારે આંખજ તારી બેરી કે?”

“હા, સુનર્ધ, અને હું ધારંછ કે એ તુંનેખી પસંદ પડશે” પાહલી બોલ્યો, “ચાલ બહેન હવે હમારે વરે જરા નાસ્તો લઈ આવ. દીના લુખી થઈ હોશે.”

“નાસ્તો!” સુનર્ધ અજાણખીથી બોલી “તું જાણતો નથી કે આપણે ત્યાં નાસ્તો સહવારે સાત વાગે લેવાનો ધારો છે તે. તોપણ—” સુનર્ધ દીના તરફ જોતાં બોલી “આંખ તારી બેરીને જો નાસ્તો જોઈતોજ હોય તો હમણાં હું એક ઇંદુ કરી લાઉંછ.”

“ નહિજી. તમે તસદી ના લેવ મને જરૂર નથી ” દીનાં દયામં જતી છાતીએ ખેલી. તોપણ તેણીએ આશા રાખી કે પાહલી એ બાબદ ઉપાડી લેશે. પણ તેણીની મોટી અગ્નયખી વચ્ચે તે ખોલ્યો.

“ ડીક. ત્યારે તો હવે અપોરે બોણાં સાથે સામટું આમ લખશું. જા દીના મારી બહેન સાથે ઉપર જઈને તારો ઓરડો જોઈ આવ.”

અને દીના મુંઝે મોહડે પોતાની નણુંદની પુડે મઠ.

“ હયાં, એમ આવો મીસીસ પાહલી ” સુનઈને અંગ્રેજી સ્ટાઇલમાં બોલવાનો શોખ થઈ આવવાથી બોલી.

“ સુનખાઈ તમે મને મીસીસ પાહલીનાં નામથી નહીં બોલાવો તો તમુને કાંઈ વાંધો છે ? ” દીનાએ ધીમેથી પુછ્યું “ મને એ નામ નહીં ગમતું.”

સુનઈ ચાલતી એકાએક અટકી પડી.

“ નામ નહિ ગમતું ? ” તેણી બોલી “ મરેરે, તમે જાણો છ કે એ તો મારા બાળનું નામ છે.”

“ હા, પણ એ નામનો અવાજ મને ઘણો કડોર લાગેછ.”

“ એટલે ? હું તમુને જરાખી સમજી શકતી નથી.”

“ મારું નામ દીના છે, અને તમે એજ નામથી મને બોલાવશો તો હું ઘણી ખુશી થવશ.” દીનાએ સમજાવ્યું.

સુનઈ મોટેથી હસી પડી, અને ત્યારપછી એક મોટા ગંધાર જેવા ઓરડાનું બારણું ઉઘાડીને દીનાને અંદર આવવાની ઇશારત કરીથી.

“ આંચ તમારો ઓરડો, મીસીસ પાહલી.”

એકવાર ફરીથી દીનાનું અંતરણ્ય ચાલતું ગોયા થંભ થઈ

“દુઃખી દીના.”

ગયું. આંધ તેણીનું ઘર અને ઓરડો? અફસોસ જે પખેરાએ પુજો અને ખગીયા વચ્ચે પોતાની જીંદગી ગુજરી હતી, કુદરતનાં રળીયામણા દેખાવોની મોજ આખી હતી, તે જીવડો હમણાં આંધ હવા ઉગ્રાસ વગરનાં એક તદત અસમવડ ભર્યાં જીવતાં કેદખાનાને પોતાનું ઘર કેવી રીતે વિચારી શકે?

“ઓ ખુદા, હું કેમ જીવસુ” તેણી અડખડી “હું મારા દહાડા કેવી રીતે પસાર કરસ?”

સુનઈ કાંઈપણ વધુ બોલવા વગર ત્યાંથી ચાલી ગઈ, અને ત્યારપછી થોડો વખત રહીને બીખી ત્યાં દાખલ થઈ.

“આખ, છેટ કહેજ કે બાણું તૈયાર સે.”

દીના નીચે જમવાનાં ઓરડા તરફ ફરી. પાહલી પોતાની બહેન સાથે જમવાની ટેબલ ઉપર તેણીની રાહ જોતો એકો હતો. પણ દીનાને જોઈને તે તુરંતજ ખડો થયો.

“આંધ જરા પોટકીન લે દીના, તું ઠાકી ગઈ હશે.” તે બોલ્યો.

દીના તે ગ્લાસ પાહલીનાં હાથમાંથી લેવા જતી હતી, પણ સુનઈએ એક ઝટકા સાથે તે ગ્લાસ પોતાનાં બામનાં હાથમાંથી ઝુટાવી લીધું.

“તારી અકકલ કાંઈ ગઈજ, પાહલી! બેરાં મનીખને દાર તે કેવો પીવાડવાનો હોય” સુનઈએ તરારો કીધો.

“વારૂં-વારૂં કાંઈ નહીં તારી મરજી નહિ હોશે તો હું નહિ આપશ. કેમ દીના તુંનેખી એ વાઈન પીવા નથી ગમતો કેની?”

“નહિ” દીના ફગળાઈને બોલી.

આખરે તેઓ સઘળાં જમવા બેઠાં. પાહલી પોતાની આતલા દીવસની ગેરહાજરી દરમ્યાન શું શું બન્યું તેનો સુનઈ પાસે

હીમાળ્ય લેવા બેઠો, પણ એક બે વેળા દીનાની યાદ થતાં તે બેચાર બેચાર તેણી સાથે બોલીને, પાઝો પોતાની બહેન સાથે વાતે વળમનો. પણ દીનાં તુરતજ સમજી ગઈ કે જો કે પોતાની નથુંદ, પાહલી સાથે વાત કરવામાં તદન રોકાઈ ગઈ હતી, તોપણ ખાણા દરમ્યાન આખો વખત સુનઈની નજરનો તેણી તરફ ટીંગાઈ રહી હતી.

રાતનું ખાણું પણ એવીજ રીતે ખલાસ થયું, અને આખરે દીના પાહલી તરફ ફરી.

“મી. પેસીકાકા હું ઠાકી ગઈ છું, મને કંઈ આવેછ.”

“પોલી જા. ડીયર. મને હવે તારી કંઈ જરૂર નથી,” પાહલી બોલ્યો.

“પણ મને તો છે” સુનઈ વચમાં પુરખ “દીનામાઈ મીસીસ પાહલી હમારે ત્યાં એવો ધારો છે, કે રાતે સુતી વખતે દરેક જણે સાથે મલીને અર્ધો કલાક બંદગી કરવી.”

“મને એવી ટેવ નથી” દીના ધીમેથી બોલી.

“ત્યારે તો એવી ટેવ જલદી ‘પાહલી સારી’ સુનઈએ તાણો માર્યો.

“પણ હું ઠાકી ગઈ છું” દીનાએ વાંધો ઉઠાવ્યો.

“ત્યારે તો બંદગી કરવાથી તમારો જીવ હુશીયાર થશે.”

ગરીબ બીચારી દીના માટે બીજો મદાન હતો નહી. તેણીએ ફરતી કરવા માંડી, અને થોડાજ વખતમાં ત્યાં એક અંગીયારી જેવો દેખાવ થઈ રહ્યો. દીના ખરે મને તે કીરતારની બંદગી કરવા લાગી, તેણીનું ચિન્ત તે દાદરની દરગાહ તરફ એટલું તો રોકાઈ ગયું, કે ધીમે ધીમે તેણીનું સુંદર માંથુ તેણીનાં ખભાં ઉપર ધણી પડ્યું, તેણીની આંખો સાંમેથી તે પવિત્ર શબ્દો ગુમ થતા ગયા, અને આશરે પા કલાક પછી

દીના પોતાનાં હાથમાં બણવાની ચોપડી સાથે તે ખુરશી ઉપર ઉંઘાઈ મઠ.

“દગો-દગો!” સુનમએ બણતાં બણતાં એકાએક ખુમ પાડી “ઓ પાહલી આંચ તારી ઘેરી તો ઉંઘાયછ. એ આપુને તો છેત્રેછ, પણ સાથે ખોદાયછનેખી છેતરવાને દરતી નથી. હારેમન પર ‘લ્યાનત’ સુનમ તચાકડી ફાડતાં બોલી “આંચ આલસુ અવરદસાને તું કાંહથી ઘસડી લાયો, પાહલી.”

આ ગડબડથી દીના ચોંકી ઉઠી. તેણીએ ગુંચવાયલી હાલતે પોતાની આસપાસ નજર ફીધી, અને પોતાની સાંમે એ આકરા એહરાને જોઈને તેણીએ ધાસ્તીની એક ધીમી ચીસ પાડી. એમાં તેણીનો શું કસુર હતો?

“જ દીના, તારા ઓરડામાં જઈને સુઈ જ” પાહલી બોલ્યો.

ભારી જીગરે દીના પોતાનાં ઓરડા તરફ ફરી. ઓ, તેણી એકલી પડવા માંગતી હતી, પોતાની બરાબ આવેલી છાતી નાસાપાસીનાં કડવાં આંસુથી ખાલી કરવા માંગતી હતી. ઓરડામાં જતાં દીનાં ભોંયપર ફસડાઈ પડી.

“ઓ ખુદા ખુદા, હું આંચ દુખ કેમ સહણુ કરી શકશ.”

તેણી નવધાર આંસુઓથી રડવા લાગી, તે એટલા સુધી કે આવી રીતે રડતાં તેણીનું નાજુક અદન એક પાંદડા મીસાલ ધુજવા લાગ્યું.

જ્યારે દીનાં આવી રીતે પોતાનો ઉભરો ખાલી કરતી હતી, ત્યારે નીચે પેલાં બાઇ જ્હેન તેણીનેજ માટે વાત કરતાં હતાં.

“પાહલી” દીનાનાં ગયા પછી સુનમ બોલી “તું ખાન-પીરની જગામાંથી એક દીંચળી ઉચકી લાયો કે મુંબઈ વેસ્થી એ ઘેરી પરણી આવ્યો.”

“મારી બેરી ધણીજ ખુબસુરત છે.” પાહણીએ જવાબ આપ્યો.

“પણ ખુબસુરતીને શું આગ લગાડવાની છે ? રાંત તદ્દન અધર્મી થઈને આપણા ધરમાં એક વંત્રીની માફક દોડ્યા કરેછ, એ તુંને ગમેછ કે ? અરે હરવાયો રે તું ! આંધ હુકતીને પરણવામાં તેં કેવી ભુક્કી કીધી. એ રાંત તુંને ધીકકારેછ.”

“તેં કેમ જાણ્યું ?” પાહણીએ તુરતજ પુછ્યું.

“કારણ હયાં આવતાંને વાર તેણી મારી આગળ બોલી કે તારું નામ એને પસંદ નથી” સુનકાએ કાન ભંભેર્યા.

“એમ ?” તે વીચાર કરતાં બોલ્યો “હવે તો જો થયું તે ને થયું. બીજો ઇલાજ નથી.

“હા, હું તો તારાં ભણાંનેજ માટે બોલુંછ, ભાઈ, પણ યાદ રાખજે કે એજ તારી બેરી તારા જીવનો જન્મ થઈ લામશે.”

પ્રકરણ ૧૧ મું.

દીનાનો ઓરડો.

પોતાનાં નવા ધરમાં પેહલ્લી સહવારે દીના એક જાતની સુસત લામણીથી મોડી ખીદાર થઈ, જ્યારે પાહણી તો કલાકો અમાહ જમીને ખેતરમાં કામે લાગી ગયો હતો. દીનાએ ચોકકસ હડાવ કરવા માંડ્યા, અને તેને છેવટ સુધી વળગી રહેવાનો ત્રિચાર કીધો. વેલ, હવે તો તેણી પરણી ચુકી હતી, પોતાનું આગમું છુદાપણું જાવેદાન સુધી બોયું હતું, અને તે સમગ્રી મુશકેલીમાંથી

છટકવા માટે હવે તો બને ત્યાં સુધી ખુશ રહીને સુનધનો પ્યાર પોતાની તરફ ખેંચી લેવાનો, તેણીના હાથમાં એકસો ધંધાજી હતો. પાહલી તેણી તરફ માયાળુ હતો, અને જો કે આ ઘર તેણીનાં ધારવા જેવું નહિ હતું, તોપણ હમણા તેણીને નાસીપાસ થવાનું કાંઈ ઝાઝું કારણ હતું નહિ, કારણ પાહલીની મદદ વટી તેણી આવા ઘરમાં પણ સુખમાં રહી શકશે.

દીના ધીમા સાદે એક ગીત લલકારતી તૈયાર થઈ, અને ત્યારપછી સુનધ આગળ રાંધણીમાં ગઈ.

“સાહેબજી સુનાપ્યાર્હ” તેણી બોલી.

“હાં! આવો” સુનધ તેણીનો ખુશસુરત ચેહરો જોતાં બોલી, “જેવ દીનાપ્યાર્હ, આજે તમારો પેહલ્લો દહાડો છે અને તમે મોડાં આવ્યાછ, તોપણ હું કાંઈ પાંધો લેતી નથી. પણ એમ રોજ નહિ બનવું જોઈયે.”

“નહિજી, સુરજ ઉગવા પછી હું કદીખી સુધ રેહતી નથી, પણ આજે મને જરા આળસ લાગી.”

“ત્યારે તો આળસાધને હાંકી કહાડવા ધરનું કામ એક સૌથી ઉમદા ધંધાજી છે” સુનધએ તાણો માર્યો “તમુને રોટલી કરતાં આવડેછ?”

“નહિજી.”

“પણ હું ધારંછ કે કચરો કહાડતાં અને વાસણ ઉગરવા જેવું સેહલ કામ તમુને જરૂર આવડતું હશે.”

“નહિજી, મેં ધરનું કામ કોઈ દીવસે કીધું નથી” દીના ગંભીર અવાજે બોલી.

“એક ખેડુતની બેસી થઈને ધરનું કામ નહિ બાણે!” સુનધ અભ્યયખીથી બોલી “ત્યારે શું તમે આખો દહાડો સાલ્લા પેહડીને બસ ઘેરમાં દોડ્યાજી કરશે કે?”

“સુનાઆઈ, હું તમારા કહેવા પ્રમાણે દરેક ચીજ કરવા તૈયાર છું” દીનાં દયામણા અવાજે બોલી “ફક્ત તમે જરા ધીરજ રાખશો તો પછી હું મારે માટે તમુને કર્યાદ કરવાનું કાંઈખી કારણ આપસ નહીં.”

આ શબ્દોથી સુતર્ધ જરા પીગળી. તેણીએ દીનાને માટે નાસ્તો તૈયાર કરાવ્યો, અને તેટલાં પાહલી ત્યાં આવી લાગ્યો.

“દીના, તું આખો દહાડો શું કરશે?” તેણે પુછ્યું.

“મનેખી તે ખબર નથી” દીના હસીને બોલી.

“પણ તારો વખત તું કેવી રીતે પસાર કરશે? હું તો આખો દહાડો ખેતરમાં રોકાયેલો રહું છું.”

“હું કાંઈ ચોપડી વાંચસ.”

“ચોપડી? મરેરેં જાણે ચોપડી વાંચવાથીખી વખત પસાર થતો હોય” સુનાઈ બોલી “દીનાઆઈ, જો તમે ખરેખર એક ખેડુતની બૈરીનો માનભર્યો એકલાખ લેવા માંગતાં હોવ, તો હું કહુંછ, કે તમારે માટે એટલું કામ પડેલું છે, કે જેથી ચોપડીઓ વાંચવાને તમુને જરાખી વખત મળશે નહીં.”

“આંધ સુતર્ધ કહેછ તે ખરું છે” પાહલીએ વીચાર્યું.

અને તોપણ પોતાની બૈરીનાં ખુબસુરત ચેહરા તરફ જોનાં પાહલી જરા વમાસણમાં પડ્યો. તે ચેહરો એક ભક્ષા અમીરનું ધર શોભાવે એવો હતો, તે આકાર સંવળાને હુકમ કરવા સર-ભયલો હતો, જ્યારે હમણા તેણી ફક્ત એક ખેડુતની બૈરી હતી!

“મારે માટે એજ ઈલાજ હતો” પાહલી બડબડ્યો “અને વખત જતાં એનાં વીચારોખી મારા જેવાજ મદ્દ જશે.”

દીના રાંધણીમાંથી બહાર નીકળી, તે એક રંગીઆમણી સહવાર હતી અને મુંબઈથી આવવા પછી ફક્ત એકજ દીવ-

સમાં તેણી આ ઘરમાં એવી તો ગંધાક ગઈ હતી, કે હમણા આહર નીકળી ખુલ્લી હવામાં ફરવા માટે દીના પોતાની લાલચ થોભાવી શકી નહી. પાહલી અને સુનઈની હરસેથી તેણી આગલા આરણમાંથી કુદરતનાં કાંઈ રળીયામણા દેખાવો જોવાની આશાથી આહાર નીકળી. પણ નહી, એતરના કિમા પાક સીવાય ત્યાં એક પણ ચીજ જેવા યાતો જણવા જેવી હતી નહી. દીના નાસી-પાસીથી ઘરમાં પાછી ફરતી હતી, પણ તેટલાં પોતાની પાછળ તેણીએ પાહલીનો સાદ સાંભળ્યો.

“કેમ હયાં ફરવા નીકળી કે, દીના” તેણે પુછ્યું.

“હું વિચારતી હતી કે તમારું એતર ફક્ત એકલુંજ છે, કે જ્યાં કુદરતની બકીહારી તદન નાપુદ કરવામાં આવીછ.”

“અને તેથી મારું એતર ફક્ત એકલુંજ છે કે જેની આવક સાંથી વધુ છે” પાહલીએ જવાબ આપ્યો “પણ દીના હું તુને કાંઈ પુછવા માંગુછ. તેં સુનઈને એમ કાંય કહ્યું કે મારું નામ તુને નહિ ગમતું?”

દીનાના ચેહરા ઉપર રતાશ ધાઈ આવ્યો. તોપણ જુદું કદી નહિ બોલવાને તેણીનાં આપે તેણીને ખરાખર સીખવ્યું હતું.

“હું એમ બોલી હતી, પણ મારાં મનમાં તમારે માટે કાંઈ પણ ખુર હતું નહિ. મીં પેસીકાકા, હું દલગીર છેડું કે તમારાં બેહને આવી નજીવી બાબદ પણ તમુને કહી દીધી” દીના લગાર ગુસ્સાથી બોલી.

“પણ દીના, હજુભૂખી તું મને પાહલી કરીને નહિજ બોલાવી શકતી!” પાહલી દલગીર અવાજે બોલ્યો.

આ કાકજુડી બર્ષો અવાજ સાંભળીને તેણીને ક્યા લાગી. તેણી એકપણ ચુપ ઉભી.

“તમારી મરજી છે, તો હવેથી હું તમુને એજ નામથી

બોલવડ” તેણી આખરે બોલી.

અને ત્યાર પછી તેઓ પોતાનાં લગન પછી પેહલ્લીજ વેળા જરા વધુ એખલાસથી વાત કરવા લાગ્યાં.

“તુંને મારું ઘેર ગમેછ કે?” પાહલીએ પુછ્યું.

દીનાએ જવાબ આપવાનું દરસ્ત ધાર્યું નહિ, પણ પાહલીએ પાછું પુછ્યું.

“હાલ તુરત તો નહિ પાહલી, કારણ મારાં રતનમમાંનાં દ્વર સાથે સરખાવતાં તમારું ઘર મને એક બંદીખાના જેવું લાગેછ. છતાં હું ધારૂં કે થોડા ફેરફાર સાથે મને ઘાં રેહવાનું દીક પડશે. પાહલી મને મારા પોતાને વાસ્તે એક જુદો ઓરડો જોધયેછ.”

“કાંય તેની તુંને શું જરૂર પડી?”

“મારી પાસે મારા પપાની ચોપડી, પીકચરો અને પુટલાં છે, કે જે હું મારા ઓરડામાં બરાબર ગોઠવવા માંગુછ. આહ, તે ઓરડાની બારી હું આખો દીવસ ઢિંધાડી રાખશ, ત્યાં લેસ-પીસનાં પરડા ગોઠવસ, ટેબલ ઉપર ફુલનો એક મોટો વાઝ મુકસ, અને મારી લખવાની ટેબલ ઉપર પેન્ટીંગ અને ફોટોગ્રાફો સઘળો અસખાખ રેહશે. ઓ પાહલી, આવી રીતે મારો ઓરડો ગોઠવીને હું કેવી સુખી થવશ.”

“તુંને એક ઘડીખી સુખી કરવા હું તૈયાર છેઉ” પાહલી બોલ્યો “ચાલ એ વીશે આપણે સુનધને પુછી જોધએ.”

તેઓ ઘરમાં પાછાં ફર્યાં, અને દીનાની ખુશાલીનો પાર હતો નહિ, મગર કમનશીએ તે વેળા સુનધનો મીઝજ જરા અસકયો હતો.

“મારી દીનાને પોતાને માટે એક જુદો ઓરડો જોધયેછ, સુનધ” પાહલીએ સર કાધું.

“શું ધુર મુકવા?”

“મને વાંચવા લખવાનો ધણો શોખ છે, સુનાખાઈ” દીનાએ ચલાવ્યું. “અને વખત મલતાં મને દ્રોઈંગ અને પેન્ટીંગ પણ કરવા ગમેછ.”

“તોઆ, એક ખેડુતની બેરી ચીત્રામન પાડે! પાહલી, તે દ્રોઈ દીવશે એવાં ખેણકાતક જોયાંછ કે?” સુનઈએ તરારો કીધો.

“પણ મારી બેરીને પોતાની મરજી માફક કરવા દેવામાં તુને શું વાંધો છે?” પાહલી ધીમાં અવાજે બોલ્યો.

“કાંઈખી નહિ” સુનઈ બોલી “પણ તું તો તારી બેરીને દાહી અને સ્વાણી થયલી જોવા માંગેછ.”

“તેથી ચીત્રામન પાડે તો સ્વાણી નહી કેલવાય?”

“ઓ પાહલી એતી સાથે હવે તારૂંખી બેનું ખરી ગીયુંછ. જો મેં આટલાં વરશે ચીત્રામન પાડવામાં કહાડ્યાં હોતે તો આજે તું આંધ બેરનો માલેક થતેખી કે? આજે એંકમાં તારૂં આટલું નાણું રહ્યું હોતેખી કે? બેરની શેફાણી ચોપડીઆ વાંચે અને ચીત્રામન પાડે, તો પછી ઘરનું કામ કોણ કુતરે કરવા આવવાનો?”

“તમારી મરજી નહિ હશે તો હું એ વીચાર માંડી વાળશ, સુનાખાઈ” દીનાએ આખરે કહ્યું. “પણ મારા પપા કેલતા હતા કે દરોઈંગ ઉપર મને કુદરતી બક્ષેશ છે, અને જરૂર પડે હું એમાંથી પાંચ સૈસા કમાઈ શકશ.”

“એમ?” સુનઈ અજાયબીથી બોલી “ત્યારે તો મને પેહલેથીજ કહી દેવું હતું. મને આટલી માયાંઝીક શું કરવા કરાવી?”

“ત્યારે આપણે એને કીપો આરડો આપ્યો, સુનઈ?” પાહલીએ પુછ્યું.

“હું કાલે પેલું જોતોઉન સાફ કરાવી રાખશ.”

“નહિ, સુનઈ, હમારા ઓરડાની બાજુમાં એક બીજો ઓરડો છે, તે હું એને આપવા માંગુંછ. આજે બપોરે બીખી પાસે એ ઓરડો સાફ કરાવી રાખજો.” પાહલી બોલ્યો.

“કદાચ એ ઓરડાને વરેખી, તારી બેરીને વાંધો હશે” સુનઈ દીનાં તરફ એક તીક્ષણ નજર કરતાં બોલી.

“નહીજી, મને એટલોખી રૂમ મળ્યોછ એ ગનીમત છે” દીના બોલી.

તેઓ જમી રહ્યાં પછી બ્યારે પાહલી પાછો ખેતરે ગયો, અને સુનઈ રાંધણીમાં બરાઈ, ત્યારે દીના ખુશાલીનાં કુદકા મારતી, બીખી સાથે ઉપર પોતાનો રૂમ સાફ કરવા દોડી.

બીજો દિવસે દીનાએ પોતાનો સામાન ઉપર મંગાવ્યો, અને તે ઓરડો એવો સરસ આરાસ્તા કરીધો, કે સુનઈ તો એમજ સમજી કે તેણીનો બાઈ પોતાની બેરીનું લખણુત ખરચથી અત્યારથીજ બીખારી બની ગયો હતો!

પ્રકરણ ૧૨ મું.

દીપાદમાં તોફાન.

તે એક રણીઆમણી સાંજ હતી. સુર્યનારાયણ ધીમે ધીમે પોતાની સારા દીવશની ઠાક ઉતારવા પશ્ચિમ મુખડા તરફ આશાયસ લેવા જતા હતા, અને તે બાજુનું આકાશ, એવાં તો

રંગબેરંગી વાણાંઓથી ઝલઝલી રહ્યું હતું, કે એક નાના રડુલ ઉપર, દીના પોતાના હાથમાં પીછી સાથે તે વેળાનો દેખાવ કાગળ ઉપર ચીતારવામાં મશગુલ હતી. સુરત આવ્યા પછી આ પેહલોજ કુદરતી દેખાવ હતો, કે જે તેણીને આટલો બધો પસંદ પડ્યો હતો. તેણીની ખુશાલીનો પાર હતો નહિ, કારણ સુનમએ હવે તેણીને એક ગુદો ઓરડો આપ્યો હતો, તેણીને આજે આહર નીકળવાની પરવાનગી આપી હતી. એ શું તેણી માટે કાંઈ થોડી ખુશ થવા જેવી આગદ હતી? પાહલી તેણીની આંખમાં મગફરીથી છાનો કાઢીને બેઠો હતો, પણ દીના તેને આગળની માફક ગુપચુપ બેસવા દેતી હતી નહિ. વારંવાર તેણી પોતાનાં ચીત્રની ખુબી સમજાવવા તેની તરફ ફરતી હતી, અને ગરીબ ખીચારો પાહલી, — પોતાની બેરીનાં “ટચીઝ” “પાંઝ” “લેન્ડકેપ” વગેરે શબ્દોનો મીનીંગ સમજતો તો દોસો થયો, તોપણ પોતાની બેરીનો મધુર અવાજ સાંભળીને તે સધળો મધ્યારો માની લેતો હતો. તે સુખી હતો, કુલ દુન્યાં તેની સાથે સુખી હતી, ફક્ત હમણા તેની દલગીરી એટલા માટે હતી, કે જ્યારે કુદરતનો ચીતાર પાડવામાં મશગુલ હતી, ત્યારે ખુદ તે કુદરત ચીતારનાર-તેની પોતાની ખુબસુરત ધણીયાણીને કેનવાસ ઉપર ચીતારવા, ત્યાં કોઈપણ ચીતારો હાજર હતો નહિ.

આખરે તે ચીત્ર ખલાસ થયું, અને દીનાએ મગફરીથી તે પાહલીના હાથમાં મુક્યું.

“તમને એ ગમેછ કે, પાહલી” તેણીએ હસીને પુછ્યું “હજુજી તમારી તરફથી ઉ-તેજન મલતાં હું એના કરતાં વધુ સારું પેન્ટ કરી શકશ.”

તેણીને ઉતેજન આપવા પાહલી તેણીના ચેહરા તરફ એકાં જાણે, અને દીનાએ પણ તેનાથી કમકમીને દુર નહિ હાંવાની

પોતાની ખની શક્તી કોશેશ કીધી.

“ધણું મગ્નહનું લાગેછ, બહાલી” તે બોલ્યો. “ચાલ આવ આપણે અંદર જઈને એ ચીત્ર સુનઈને દેખાડયે કે એનીખી જરા ખાત્રી થાય.”

તેઓ અને ઘરમાં ગયાં, પણ સુનઈનો ફેડે પતો હતો નહિ, અને પોતાની બહેનની ગેરહાજરી જોઈને પાહલીની ખુશાલીમાં ઔરખી વધારો થયો, કારણ દીના સાથે એકસો બેસીને ખુશ ગોઠતેયુ કરવાનો તેને થોડો વધુ વખત મળ્યો હતો. એકાએક તેની ખુશાલીમાં ખતરો પડ્યો, તેને સુનઈનો અવાજ સાંભળ્યો.

“પેલાં બે હળુણુ નથી આયાં કે બીખી? આવવા દે હુંખી તો ખરી કે આજે જો તે નીકાલ કરી નાખું.”

દીના ચોંકી, પાહલીનો ચેહરો નખાઈ ગયો. ઓ બાપરે, આ અવાજથીજ તે ચેતી ગયો કે સુનઈનાં ભેગમાં એક જખરાં તોફાનનો વાવટો ચઢી ચુક્યો હતો.

એક તડાકા સાથે તેઓ બેકાં હતાં તે ઔરડાનું બારણું ઉઘડયું, અને સુનઈ ત્યાં દાખલ થઈ.

“પાહલી” તેઓને જોતાંજ સુનઈએ ખુબ પાડી “હું પુછું તેનો તું તારી ખરી મનસની ગવશની કુનશનીથી જવાબ આપ. બોલ, તારા ધારવા પ્રમાણે મેં કદીખી એવું કામ કીધું છે કે જેથી આપણી પારસી કોમને, એક જરથોસ્તી ખાનું તરીકેનાં હિંમ્મા નામને, મેં કામપણુ સીધી યા આડકતરી રીતે ઝાંખ લગાડી હોય?”

“નહી, સુનઈ.”

“બોલ, તેં કદીખી મને એવી ગેરરીતી કે ગેરવતણુક અલાવતાં દીઠીછ કે જેથી મેં આપણા પેસીકાકાનાં ખાનદાનને એમ લગાડી હોય?”

“નહી સુનઈ.”

“બોલ, તે કદીખી મને તારું ખુરું ધમ્મવા કે ખુરું કરવામાં મોજ માની લેતાં સાંભળી છે?”

“નહી સુનઈ.”

“ત્યારે તો, ભાઈ, એક જરથોસ્તી બાધ તરીકે, આપણા આંનદાનનાં બલાં નામને ખાતર, તારાં પોતાનાં ભવીખ્યનાં સુખને ખાતર, હું તુને મારા બોલવા ઉપર ગંભીરામથી ધ્યાન પુગાડવાની અરજ કરું છું. આંય તારી નાપાક ઘેરીએ પોતાનાં ઓરડામાં પથ્થરનાં બે એવાં પુતલાં મુક્યાંછ, કે જે આપણા ધર્મનાં ફરમાન મુજબ, નેકી નીતીનાં તરીકા મુજબ, ધણો સખત વાંધો ઉઠાવવા ભેગ છે.”

દીનાએ અજબખીથી પોતાનાં દોળા ઉંઘાડયા, બ્યારે પાહલી એક હિંડા નીસાસા સાથે તેણી તરફ ફર્યો.

“એ પુતલામાં એવું તે શું વાંધા ભર્યું છે કે જેથી તમે આટલાં બધાં ઉસકેરામ બધાં છો, સુનાબાઈ” દીનાં દમમાંજ બોલી “કાંય, કાઈપણ નીર્દોશ ચીજને પાપી તરીકે ઠાકી બેસાડનારાંઓ પોતેજ બાતેનમાં પાપી હોય છે.”

“જેયું કે પાહલી, આંય તારી બમરી મને પાપી કહેછ” સુનઈએ ખુબ પાડી “હા, દીનબાઈ, હું ગમે એટલી પાપી હોવશ, તોપણ હું આંય ઘરમાં આવાં પુતલાં પુતલીનાં ધણુક આલવા દેવશ નહિ. એને ખાતર, હું ઘેરમાંથી બહાર જવશ, નહિ તો તમુને બહાર કાઢસ.”

“એ પુતલાં મારી આગળ લઈ આવ, સુનઈ” પાહલીએ સુચવ્યું.

“નહી, ભાઈ એવાં નાગાં પુતલાને અડકીને હું મારા હાથ અપવીત્ર કરસ નહી. આપણી બીખીએ એ પુતલાં આજેજ બેમાં

અને એ ઉપર મારે ધ્યાણ ખેંચ્યું.”

“મને હજીજી સમજ નહિ પડતી કે એ પુતલાં મારે તમે શાનાં સુગાવણ, સુનાચાઈ” દીના બોલી “પાહલી, એ પુતલાં માંતે કેટલો મીનીંગ સમાયલો છે. એમાનું એક “હરકયુલીસ” યાને તાકતનાં દેવતાનું છે, જ્યારે બીજું “વીનસ” યાને ખુશ-મુરતીની દેવીનું છે. એની ઉપર તો બધા સાહેબ લોક મરી શીટેછ.”

“હું તે જાણતો નથી. મેં તો એ નામની આજેજ સમજ્યાં” પાહલી નાસીપાસીથી બોલ્યો “દીના, હું ઈચ્છું કે તું એ પુતલાં કેડે બાળુએ મુકી દે.”

“શું કરવા એ મારા પપાની ચીજો હતી. તેવણ આ એ પુતલાંને પોતાની બીજી ચીજ કરતાં વધારે કીમતી ગણતા હતા” દીનાએ હથ લીધી.

“તારો બાપ કોઈ બડો બેશરમ હોવો જોઈયો” મુનઈ ચીચવાઈને બોલી.

“ખખરદાર, સુનાચાઈ,” દીના એક વાઘનની માફક છેડાઈને બોલી “તમે મને ગમે એટલીબી ગાલ દેઓ, પણ મારા પપા વિશે જો તમે હવે ફરીથી એકપણ આડો સખુન બોલ્યાં, તો હું તમારી જાયાંજ ખેંચી કાઢડસ.”

“મુનઈ, જરા જોઈ તપાસીને બોલ” પાહલી હરકર ધુજતાં બોલ્યો.

“અને તુંબી મુવા બૈરીના ગોલામ જરા જોઈ તપાસીને કામ લે” મુનઈએ તાણો માર્યો “જો પાહલી હું તુંને છેલ્લીજ વખત કહું, કે તું આપ પુતલાંને બાંજ નહી નખાવશે, તો હું હાંથી આલી જવશ.”

“ચાલી જવ” દીનાં ભવાં ચઢાવીને બોલી “મને તમારાં જેવાં “ઝારથોડોકસ” ઉલ્લુઓની જરાબી દસ્કાર નથી.”

“દીના-દીના જરા આસ્તે. હું મારી જ્ઞેનને મારાં ખાર-ણાંમાંથી ઢાંકી કાઢવા માંગતો નથી” પાહલી બોલ્યે.

“અને હુંબી મારા પપાનાં પુતલાં ભંજવી નાખવા માંગતી નથી.”

“પણ કાંઈ નહિ તો તું એને એક ચાદરમાં લપેટીને બંધ કર, કે જેથી એની ઉપર કોઈની નજર પડે નહી.” પાહલીએ કાલાવાલા કીધા.

દીના જરા અચકી, જે કે તેણીની લાગણી ધણીજ દુખાઈ હતી, તોપણ એક અશરાફ બાપની અશરાફ બેટી તરીકે તેણીએ આ સધળાં ઉપર નાંખતી કરવાનો વિચાર કીધો.

“તમારી મરજી એવી છે તો હું એ ઢાંકી નાખશ.” દીના ધીમાં અવાજે બોલી “કેમ સુનાયાઈ હવે તો તમે એટલાં બધાં ઉસકેરાસો નહિ, અને મારા પપા માટે એકપણ આડો સખુન કાઢડશો નહિની?”

જેમ એક ઢમઢગતા અંગાર ઉપર ઘોઘમાર પાણી રેડવાથી તેનું જોર નરમ પડી જાય છે, તેમ દીનાનાં આ શબ્દોથી સુનઈનો ગુસ્સો એકદમ ઉતરી ગયો. તેણી એક બોલ પણ બોલી નહિ. અને ગરીબ બીચારો પાહલી આવા મોટા કજ્યાનું આવેા સંતોશકારક નીવેડો લાવવા માટે તેને હેશાનની લાગણીથી દીનાનો હાથ દાખ્યો, એવું વિચારીને કે તેની જ્ઞેનની ગમે એટલી ઝંટાલ અને અસલી વિચારોની શીલસૂલી છતાં તેની બેરીની નમનતાઈ, અને સમે જોઈને પીઠ આપવામાં ખુદ જરથેસ્તી ધર્મની ‘સ્થીરીત’ વધારે સમાઈ હતી.

તોફાન પછી તડકાંની માફક બીજા થોડા દિવસ વહી ગયા.

ત્યાર પછી વળી એક દીવસે સુનંદને કાને એવી વાત આવી, કે સુરતનાં સઘળાં લોકો તેણીની ભોળાઈનાં છુટા બાલ જોઈને રેવરેવ કરતાં હતાં, અને છડે ચોક એવું બોલતાં હતાં કે પાહલી પેસીકાકો ખરેજ એક બેહશતની હુરીને પરણી લાવ્યો હતો. વાહ, એ તો માંદાંને જોઈયે એવું વૈદે ફરમાવ્યું. સુનંદને પોતાની ભોળાઈની ખુબસુરતી માટે અસહ્યની ધીકકાર હતો, અને તે વીશે એક દીવસે પોતાનાં બાઈને ચેતાવાની તેણીએ તક સાંધી.

“પાહલી” સુનંદ બોલી “તું પેલી છોકરીને તેનાં છુટા બાલ સાથે સઘળે ઠેકાણે દોડતી જોવા ખુશી છે કે?”

“કેમ છોકરી?” પાહલીએ અમળો અમને પુછ્યું.

“કાણુ વરી તારી ઐરી.”

“સુનંદ, મારી ઐરી વીશે જરા માનથી બોલ. તું જાણેછ કે તેણી એક છોકરી નહિ, પણ એક પરણેલી સ્ત્રી છે.” પાહલી બોલ્યો.

“ઠીક, ત્યારે તો હું મારો સંતુલ જરા સુધારીને તુંને પુછસ” સુનંદ સેહજ નમીને બોલી “પાહલી, તું પેલી પરણેલી સ્ત્રીને તેનાં છુટા બાલ સાથે સઘળે ઠેકાણે દોડતી જોવા ખુશી છે કે?”

“એમાં શું છે?”

“શું છે? એને વરે આંધ આખા સુરતમાં તરેહવાર મપાટા ઉડેછ તે તુંને ખજર છે કે? તેં કોઈખી એવી સ્ત્રીને જોઈછ, કે જે પોતાનાં બાલ આવી રીતે છુટા રાખીને દોડ્યા કરતી હોય?”

“કોઈખી સ્ત્રી મારી દીના જેટલી ખુબસુરત નથી, અને મારી દીના જેવા સુંદર બાલ ધરાવતી નથી, જે તેમ હોતે, તો

તેઓ પણ દીનાનીજ માફક જરૂર બાલ છુટા રાખીનેજ ફરતે.”
પાહલી હાંમતથી બોલ્યો.

“હું લાચાર છેઉં બાઈ, પણ હું તો ફક્ત તારાં બચાંને
માટે બોલીનેજ લુંડી થાઉં છું. હું લોકોને તારા હા કરતાં
જોવા ખુશી નથી.”

“હું તારું સમજવા માંગતો નથી.” પાહલી કંટાળીને બોલ્યો.

સુનઈ ખડી થઈ, પણ પોતાની આજની હાર માટે
બવીબપા તક મલતાં, પોતાની બોળખ ઉપર વ્યાજ સીકકે,
કીનો લેવાનો તેજ પળે કસદ કર્યો.

પ્રકરણ ૧૩ મું.

જોહાકી દાર.

પેલી કેહતી છે કે “ન સુખી તું જાણ કે જે જરનો સુખી,
સુખી તો તે કે જે ધરનો સુખી” તેમ દીનાની પૈસા ટકા બાબદ
હાલત ગમે એવી પણ સારી હોવા છતાં, દર દીવસે પોતાનાં
સાસરાં ધરમાં તેણીની જીંદગી અકારી બનતી ગઈ. પાહલી શર-
આતમાં તેણી તરફ ધણો માયાળુ હતો, પણ સુનઈ તેનાં કાન
અંબેરવાને એક પણ નજીવી તક બાકી રાખતી હતી નહિ. જે કે
દીના તરફનો તેનો આહ સેફળ પણ ઓછો થયો હતો નહિ,
જે કે હવે પછીનાં વર્ષોમાં પણ તેને દીનાને અસહનાંજ અખંડ
ખ્યારથી આહી હતી, તોપણ રફતે રફતે તેની દીના તરફની
વર્તણુક બદલાતી ગઈ, કે જે હજુલુસુખી દુઃખી દીના માટે
એકલોજ સખારો હતો. સુનઈ તેણીની ફરેક હીલચાલને યુનાહનું

૩૫ આપતી, અને તેણીનાં તે સંબંધના ધખારાને પાહલી લઈ ચલાવતો હતો, પણ જે ચોક્કસ બાબદ ઉપર તે પોતાની બેઠન સાથે તંદન એકમત થયો તે એ હતી કે દીના તેને ચાહતી હતી નહિ.

એક દીવસે સહવારે હવા ઘણી ખરાબ હોવા છતાં, દીનાએ બાહર જવા પાહલીની રજા માંગી, પણ પાહલીએ તે આપી નહિ એવું કહીને કે આજે બાહર જવાથી તેણીની તખીયત ખગડશે, પણ દીના કાંઈ સમજી નહિ.

“જો પાહલી મને જવા દેવ. ખુદાને વાસ્તે મને જવા દેવ. હું આખો દીવસ ઘરમાં રહીને શું કરું?”

આંધ પટામણો શોકાતુર અવાજ સાંભળીને પાહલીને ઘણી દયા લાગી, પણ તુરંતજ સુનઈ બોલી.

“શું કરે વરી, ઘરમાં રહીને એક ઘણીયાણી તરીકે તમારી ફરજ બજાવો, આંધ દુવાલને છેરા ચુકવાનાં છે, પાહલીનાં જીનાં દગલા સીવવાનાં છે, અને તોખી શું કરું એવો સવાલ તમે મને પુછો?”

“સુનઈ તું એની સાથે ગુસ્સો નાં કર. એ ઘણીજ રાંક છે. તારા એવા બોલથી એ મનમાં ઘણીજ દુઃખી થાય.”

“ત્યારે એવા હસવા જેવા સવાલ પુછવામાં એ સમજ સુધ્ધી કેમ નહિ રાખતી?” સુનઈ બોલી.

“મને તમારાં કરતાં વંધારે અકકલ છે, સુનાબાઈ” દીના બોલી “પણ બ્યારેખી હું કાંઈ કામ કરવા બેસું, ત્યારે તમે તે કામ મને નથી આવડતું કરીને મારા હાથમાંથી ઝુટવી લેઓ.”

પાહલી કાંઈપણ બોલ્યો નહિ. તેની બૈરી અને બેઠન વચ્ચે આવા કજીયાઓ ચાહોમ વધ્યા જતા હતા, અને બ્યારે ખંને

પક્ષ તરફથી તેને અપીલ થતી, ત્યારે આસોસ, તે દરેક વેળા પાહલી પોતાની બેઠનની તરફથી માંજ પોતાનાં ચુકાદા આપતો હતો.

આખરે “હું કુવાલને છેડા કરવા જાઉં છું” એવું કહીને દીના તે ઓરડો છોડી ગઈ. સુનઈ ત્યારપછી પોતાનાં બાઈ તરફ ફરી.

“પાહલી હું એમ પુછું કે તારી ઐરી તુંને ચાહેછ, એમ તું શા ઉપરથી કહેછ?”

“મારી ખાત્રી છે” પાહલી ધીમેથી બોલ્યો.

“નહિ, તારી ઐરી જો તુંને ચાહતી હોતે, તો તેણીનાં દીકરને તારો જરાખી હાથ લાગતાં તેણી આવી રીતે પાછળ હઠતે નહિ.”

“એ તો તારા બેજાનાં ધખારા છે, સુનઈ, મારી દીનાની મારી ઉપર કેટલી જાનફેશાની છે તે તું શું જાણે.”

તોપણ જો સુનઈને કોઈનું અંતકરણ વાંચતાં આવડતું હતે તો તેણીને માલમ પડતે કે હમણા તેણીનો બાઈ તદ્દન જુઠ્ઠું બોલતો હતો. પાહલીનાં અંતકરણમાં એ વિશે દીનાને માટે મોટો હમ્મગો હતો, તેથી હમણા પોતાની બેઠનના બોલવા ઉપરથી તેને ખારીકાથી તલાસ કરવાનો વિચાર કર્યો, અને પરીણામમાં આ માટીબૈયર વચ્ચે જે સેહજસાજ એખલાસ હતો, તે પણ નાખુદ થયો.

એક દીવસે સહવારે દીનાએ જમવાનાં ઓરડામાં આવતાં ત્યાંની સઘળી ખારીઓ ઉઘાડી નાંખી. તુરતજ તે ઓરડામાં સુરગનું હડકું અને અજવાળું ધસી આવ્યું, સહવારની થાંડી લેહકાએ તે ઓરડાની સઘળી ઘેરાયલી હવા દૂર કરી, અને તે જોઈને દીનાને ગીલગીલ્યાં છુટ્યાં.

પણ તેટલાં સુનઈ આવી, અને ઓરડામાં આટલો ઉજાસ અને ખારીઓ ખેપાર ઉઘાડી જોઈને સુનઈનાં બીજુ ફરી મમાં.

તેણી લાગણી ખારી આગળ દોડી, અને તે સઘળી પાછી બંધ કરીને દીના તરફ ફરી.

“મારાં ઘરમાં આવી રીતે ખારી ઉઘાડી રાખવાનો ધારો નથી, દીનબાઈ” તેણી બોલી.

“પણ ઓરડામાં ઉભરા અને તડકું આવવાથી તો સઘળી દુરગંધી અને દુષ્પદાર્થનાં જંતુઓ નાશુદ થાય છે.” દીનાએ સમજાવ્યું.

“કપ્પાલ તમારું, જે તમને તમારા ઘણીનાં સામનની જરાખી દરકાર હોતે, તો આવી રીતે ખારી ઉઘાડી નાંખીને તમે બાહરતું ધુર મતોઈ ઓરડામાં આવવા દેતે નહિ.”

“હું એ વીશે પાલલીને પુછી જોવશ, અને જે એવણખી મને “ના” કેહશે, તો પછી હું ખારી કદીખી ઉઘાડશ નહિ. હું મારા ઘણીનાં કેહવા પ્રમાણે ચાલસ, સુનબાઈ, કારણ તમારેથી તો હું તદ્દન કંટાળી ગઈછ.”

“નહિ કાંય ! મારી આગળ તમારું કાંઈ વળતું નહિ ત્યારે હવે તમે મારા મરીમ બાઇને સત્તાવા માંગોછ. દીનબાઈ, જ્યારથી તમે હાં આવ્યાંછ, ત્યારથી તમે આંચ હમેશના શાંત ઘેરમાં સેતાન જમાડ્યોછ.”

દીનાનો એહરો શીકકો પડી ગયો, અરેરે, પોતાનાં કાંઇપણ કસુર વગર તેણીને આ કેવા કઠણ શબ્દ સાંભળવા પડતા હતા ! દીનાની આંખમાં પાણી આવી ગયાં, તોપણ ખીજખ પગે તેણીએ તે આંસુ દાખી દીધાં, કારણ સુનઈ તેણીની આંખમાં આંસુ લાવવાની શક્તી ધરાવતી હતી એવું દીનાં તેણીને કદીખી જાણવા દેશે નહિ. દીનાએ હાંમલથી પોતાનો ભાગ બજા બતાવ્યો, એક છેલ્લી વેળા તેણીએ સુનાઇનો આહ જીતી લેવાની કેશીસ કીધી, પણ તેમાં તેણી નીશફત નીવડી, કારણ સુનઇ

તેણીને એકા ધીકારથી જોતી હતી, કે જે ગમે એવી સમજ-વત છતાં પણ શાંત પડી શકે નહીં.

ત્યાર પછી દીનાએ પોતાની મુશકેલીને વખતે પોતાનાં ધણીનો આશરો લેવા માંડ્યો, પણ તેમાંથી તેણીનું કાંઈ વળ્યું નહિ, કારણ બોલા પાહલીનાં મગજ ઉપર, સુનઘનો એવો જામરો પગપેસારો હતો કે દીનાને પાહલીથી પણ આખરે દુર રેહવાની ફરજ પડી, અને એક જાનની એદરકાર લાગણીથી તેણી પોતાની આસપાસ દરેક જણને જોવા લાગી.

“ગમે તે થાય, મને હવે કશાંની દરકાર નથી” આ શબ્દો હવે દીના માટે ઘણાં સાધારણ હતા.

દીનાને હવે પોતાની જીંદગી તદ્દન અકારી થઈ પડી. સુનઘનો દોર કોઈપણ સાંખી શકે એવો હતો નહિ, તેણીનો આકરો સ્વભાવ કોઈપણ ચલાવી શકે નહિ, અને સઉથી વધુ તો તેણીનાં અસલી વિચારોના સઘળા વાહીઆત વેહેમ અને ધખારાને લીધે, તેણી પોતાનાં ઘરમાં જામરો ત્રાસ મચાવી રહી હતી. હસવા બોલવાની સુનઘને જામરી સુગ હતી, સીક માંદાંની તેણીને જરાખી દરકાર હતી નહીં—મસ, મહવારે પાંચ વાગે ઉઠવું, સાત વાગે નાસ્તો લેવો, બાર વાગે બોનું ખાવું, ત્રણ વાગે ચાહે પીવી, ને રાતે સાત વાગે પાછું બોનું લેવું, એ દીનાની ધીરજ માટે એક જામરી કસોટી હતી. તમારી ખરજીનો સવાલજ હતો નહિ. દરેક ચીજ સુનઘનાં હાથ તળેથી સીલસીલાયંધ પસાર થઈ જતી હતી, અને પાંચનાર, દુન્યાનાં વિચારોમાં ગમે એવો ફરક પડે, કુદરતી રીતે અને માણસોની તખીયતમાં ગમે એવો ફેરફાર થાય, તોપણ સુનઘનાં ઘરનાં કાયદામાં આજે વીસ વરસ થયાં, એક તસુબર પણ ફેર જણાયો હતો નહિ.

ખીજ ધણીક છોકરીઓ માટે આ એકસરખી જીંદગી

આશીરવાદ સમાન થઈ પડી હતે, પણ દીનાનો વળવળતો શ્રવ આવી જીંદગી માટે ખળભળાટ મચાવી રહ્યો. વારંવાર તેણી રાતે આઠ વાગે ફરજ્યાત બીછાણે જતી હતી, અને જ્યારે ઉંઘ વગર પડી રહેતાં તેણીનો તકયો આંસુઓથી બીજાઈ જતો, ત્યારેજ તેણી નીસોસ થઈને એવેન એકરાર ઉંઘમાં પડતી હતી. જેમ આપણી જીંદગીને ટેકવી રાખવા, હવા અને ખોરાકની જરૂર છે, તેમ ખુશસુરતી અને વાજબી છુટાપણું, એ દીનાની જીંદગીનાં એ મુખ્ય તત્વ હતાં. જેમ હવામાં ઉંચે ઉડતું બાજ પક્ષી, એક અંધારા ઓરડામાં કદીથી રહી શકતું નથી, તેમ દીના પણ હવે પોતાનાં ઘણીનાં ઘરમાં રહી શકી નહી. ધીમે ધીમે તેણીએ સઘળી ચીજ છોડવા માંડી, પાહલી યા તો સુનઘ સાથે વાત કરવાનું માંડી વાળ્યું. અને તેણીનો દરોહંગ અને પેન્ટીંગનો અસખાખ પણ હવે ખોરંબે પડ્યો.

ઓડાજ વખતમાં દીનામાં જન્મરો અમત્કાર થયો. પાહલી તે ફેરફાર જોઈ શક્યો, અને જો કે દીવશે દીવશે તેણી તેની નજરમાં વધુ ખુશસુરત જણાતી હતી, તોપણ તે ચંદરા ઉપરથી તેની અસહની સુખીં ઉડી ગઈ હતી. સુનઘ ગમે એવી પણ ગુસ્સે થતાં, દીના એકપણ શબ્દ બોલતી હતી નહિ, અને તે તેપરથી આંધળો પાહલી એમજ સમજતો કે આખરે તો દીના તેની બેહન સાથે ફીક “રાહ ઉપર” આવી ગઈ હતી, પોતાની બેરીને હંમેશાં શાંત, ઉદાશ, અને સહનશીળ જોઈને પાહલીને સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ હતો નહિ કે દીનામાં આ ફેરફાર નજદીક આવતાં નોંધાનનો હતો. સુનઘએ પણ એક દીવશે પોતાનાં બાઈને જણાવ્યું, કે તેણીનાં ધારવા પ્રમાણે દીના હવે જરા જરા સુધરતી હતી, અને આવી એક નાદાન, ઉછાછળી, અસકેલ દુકતીને સુધારવા માટે સુનઘએ તે દીવશે પોતાનાં બાઈ પાસે કાંઈ ધનામ માંગ્યું.

પ્રકરણ ૧૪ મું.

ગેળી સલ્લાહકાર.

પાનખર રતુ આવી લાગી હતી. અને તે સાથે તમામ ખુશનુમાં પેદાયશની ગોયા સાંજ પડી હતી. દીનાના પપાની આ ઘણી માનીતી સીઝન હતી.

“ચાલ દીના” તે વારંવાર બોલતો હતો “આપણે આજે ખેતરો અને મેદાનમાં જઈને સઘળાં ખરી પડતાં પાત્રાંઓને છેલ્લી સલામ કરી આનંદે.”

આ પ્રમાણે તેઓ આખો દીવસ કુદરતનાં દેખાવો નીહાળતાં સાથે રખડતાં હતાં. શીરોઝ વારંવાર બોલતો હતો કે પાનખર રતુ માટે કુદરત પોતાનાં સાથી સુંદર “કલરઝ”નો ખગલો બાળુએ મેલતી હતી, અને તે ખરી પડતાં લાલ પાંદડાં અને ઝાડની ઘટામાંથી પસાર થતા પવનનો ખણખણાત ગોઈ અને સાંભળીને દીનાની દુન્યાં સુખી હતી.

પણુ આજે—અરે હમણા પોતાનાં બાપની માનીતી સીઝન આવી લાગેલી જેવા છતાં દીનાનાં મગજમાં ઝાઝી ખુશાલી પેદા થઈ નહિ. આ રતુ જોઈને દીનાની દુખી અંદગી આગલી પાછલી યાદથી વધુ દુખી બની. તેણી જાણતી હતી કે હવે તેણીનો પગ ખેડીમાં પડ્યો હતો, સુનધ તેણીને કદીથી બહાર ફરવા જવા દેશે નહિ, અને તોપણ તે આગલા દીવસોની વારંવાર યાદ થતાં દીનાએ એક દીવસે કોઈની પણ રમ્મ લીધા વગર એકલી ફરવા જવાનો દરાવ કર્યો.

“કેમ ક્યાં જાઓછ?” દીનાને તૈયાર થઇ આવેલી જોઈને સુનંદએ પુછ્યું.

“હું જરા ફરી આડિંછ, સુનાગ્રામ, ઘરમાં રહેતાં હું તદ્દન કંટાળી ગઈછ” દીનાએ જવાબ આપ્યો.

સુનંદએ પાહલી તરફ એક અર્થસુચક નજર ફીધી.

“જોયું કે પાહલી, તારી બૈરીને હયાં આવવાનો હજુણ તો ગણત્રીના મહીના થયાછ, તેટલાંમાં એ આપણા ઘરથી ધરાઇ ગઈછ. જ્યારે હું હયાં ચાલીશ વરસ થયાં રહેવા છતાં તે કોઈ દીવસ મને ફરવા જવાની રજા માંગતાં સાંભળીછ?”

ખુલાસા માટે પાહલીએ દીના તરફ જોયું.

“પાહલી હું જલ્દી પાછી આવશ” દીના બોલી.

“પણ તું એકલી જાયછ, એ મને નથી ગમતું. હું તારી સાથ આડિં?”

“નહી-નહી મને એકલુંજ જવા ગમેછ” દીના તુરતજ બોલી.

સુનંદ સેહજ થાંસી. પાહલીએ એક નીસાસો નાંખ્યો, અને આ ભાઇ બહેનને ત્યાંજ મુકીને દીના ત્યાંથી બહાર પડી.

અસ, પોતાનાં આ કંટાળા ભર્યાં ઘરથી થોડો વખત પણ દુર રહેવાને દીના ઝડપી કદમે આગળ વધી. તેણી ક્યાં જતી હતી તેનો તેણીને ખ્યાલ હતો નહિ. સપાટામાં પાહલીનું મોટું ખેતર પસાર થઈ ગયું, અને ત્યાર પછી આગળ વધતાં, કુદરતનો દેખાવ બદલાયો. ઝાડો જરા વધુ સંખ્યામાં નજર પડતાં ગયાં, રસ્તામાં જગેજગ નદી અને નાળાંઓ આવતાં ગયાં, અને હજુણ પણ આગળ વધતાં, દીના એક એવી ખુશનુમાં જગ્યા આગળ આવી પોંહતી કે જે કારણથી તેણી ઘરથી નીકળી હતી, તે આશા હવે ફળીભુત થઈ. આ દેખાવ એટલો તો ખેંચાણ-

કારક હતો, કે એક મોટાં ઝાડ નીચે બેસીને દીનાએ આસાપસ લેવાનો વિચાર કર્યો. આહ, જો હંમેશ સુધી તેણીને આવી ખુલ્લી હવામાં બેસીને આસાપસ લેવાની હોય, તો પછી પોતાનાં સાસરાં ઘરને છેલ્લી સલામ. ત્યાર પછી તેણીને પોતાનાં લગનની સહવાર યાદ આવી. આહ, તે દિવસે તેણીએ એક ઘણીજ ભયંકાર ભુલ કીધી હતી, પોતાની જીંદગીની ધુળ કીધી હતી. પાહલીએ તેણીને એ તક આપી હતી. એક તો માસ્તરણુ તરીકે સ્તનમમા સાથે જીંદગી ગુજારવાની, અને બીજી, તેની સાથે પરણવાની; અને હમણા દીનાની મોટી અભયખી એ હતી કે તેણી એક સ્કુલ માસ્તરણુ તરીકે જીંદગી ગુજારવાને શા કારણથી દુર ગઈ હતી! અરેરે જો પાહલીએ લગનની અગાઉ તેણીને ખરાબર જણાવ્યું હોત, કે તે પોતાની એક ઘણીજ કમગત ખુદેન સાથે વસવા તેણીને લઈ જનાર હતો, તો તે વેળા દીના પાહલી સાથ સુરત જવાનાં કરતાં જીવંતી જાગતી એક વાંચનાં દાયામાં વધારે જલદીથી ગઈ હોત. ખરે, હવે તે વખત અને વાત વીતી ગઈ હતી તે આગલી આશા અને જીંદગી ખતમ થઈ હતી- હવે તો પોતાની ભુલથી કદી પણ નહિ ફેરવી શકાય એવી રીતે તેણીએ પોતાનાં કોસમતને મુકરર કરી દીધું હતું. દીના ચોંકી. પોતાની અત્યંત લાચારીનો ખ્યાલ થતાં, તેણી નાજુક બદન ધુજવા લાગ્યું, અને ત્યાં વાએગ્ગન એકલી બેસીને કેટલા કલાકો સુધી દીનાએ પોતાની ગમખવારીનાં કડવાં આંસુઓ ખાલી કીધાં, એ તેણી કદી શકી નહી.

“ બાપ તમે મોટી મુશકેલીમાં છોએ ” એકાએક પાછળથી કામનો અવાજ સંભળાયો.

દીનાએ પોતાની આંસુથી ભીજાયેલી આંખો તે તરફ ફેરવી, અને એક બેગાનાં મદનો ખુઝેમ માયાજુ દેખાવ બેઠને.

તેણીને કોઈ અણુત્રીક સંધ્યારો મળ્યો.

“તમુને કાંઈ મદદ જોઈયેછ, ખ્હેન ?” તેણે પુછયું.

“તમારી મદદ મને કામ લાગશે નહી” દીના ધીમેથી બોલી.

“મને તે જણાવો, હું તમારાં દુખમાં ભાગ લેવશ, તમુને સારી સલાહ આપસ.”

“મેં એક એવી બુલ કીધીછ, કે ઈનસાનના સઘળા ઉપાય મને કારગત લાગી શકશે નહિ.” દીના રડતાં બોલી.

તે અજાણ્યો તેણીની પાસે આવીને બેઠો, અને એકવાર ફરીથી તેનો માયાળુ ચેહેરો જોઈને દીનાને હીંમત આવી. તેણીને કોઈની દયાની ઘણીજ જરૂર હતી, અને માણસાઈ અવતારમાં આ બુઝોર્ગ ફરેશ્તાને જોઈને, દીનાએ પોતાનો સઘળો ઉભરો તેની આગળ ખાલી કરવા માંડ્યો.

“હું આજે નવ મહીના ચપા પશ્ણી છું” તેણી બોલી
“અને એટલી અસુખી છેડું, કે હમણાં હું દરપગે મોહત માંગું છું.”

“તમારો ઘણી તમુને સતાવેછ ?”

“નહી, પણ તેની ખ્હેન મને રાત દીવસ દુઃખ દેવામાં કાંઈપણ બાકી રાખતી નથી.” દીના બોલી.

“તમારો ઘણી તમુને ચાહેછ કે ?”

“તેવણ એમ બોલતા હતા ખરા” દીનાએ જવાબ આપ્યો, “જો કે બીજી ઘણીક ચીજોને તેવણ મારાં કરતાં વધારે ચાહેછ.”

“તે ચીજો ?” પેલા બુઝોર્ગે મંભીર અવાજે પુછયું.

“પોતાની ખ્હેન, ખેતર, ઘર, અને પૈસા. એ સઘળી

ચીજો ઉપર મારા ધણીનું જ્ઞાન વધારે છે.”

“અને તમે, મારાં ગરીબ જ્ઞેન, તમે તેને ચાહો છ કે?”

“નહિ નહિ, મેં એવો કદીખી વિચાર કયો નથી.”

“ત્યારે તમે પરણ્યા શું કામ?”

“કારણ તે વખતે મારા સંજોગો જોતાં, મારે માટે આ એકલો મલાજ હતો.”

“મારાં ગરીબ જ્ઞેન” તે ખુદો દીનાની પીઠપર હાથ ફેરવતાં બોલ્યો “તમે તમારી ભુલ ધણીજ અસુરેથી શોધી કહી ડીછ, અને હવે તમે તેને ચાહી શકતાં નથી.”

“નહિજ, અને એ માટે હું ધણી દલગીર અને અસુખી છું.”

“ધીરજ ધર, જ્ઞેન, દુન્યાઈ અનુભવના ખ્યાલ આપણને કુલમાંથી નહિ, પણ કાંટામાંથી મળે છે. મારા ધ્યાનમાં એવાં ખીજાં ધણાં અસુખી જોડાંઓ છે, કે જોએ તે કીરતાર ઉપર ભરોશો રાખીને પોતાની મુશ્કેલી મુઠે મોહડે મહન કરે છે. વાસ્તે તુંખી મારી જ્ઞેન, જરા હીમત ધર, એમ નાસીપાસ નાં આ. જો આંચ ઉંચે આકાશ તરફ તારી નજર ફેરવ, અને ખ્યાલ

કર કે આપણને હયાં નહિ, પણ ત્યાંજ સદાકાળ સુધી વસવાનું છે. યાદ રાખ, મારી કંમનશીમ જ્ઞેન, કે કયામતનો દીન આવતાં તે દાદગર આપણને એમ નહિ પુછશે કે “તું મુખી હતો કે?” પણ એમજ સવાલ કરશે કે “તે તારી ફરજ બગતવીછ કે?” ત્યારે તે વખતે તું શું જવાબ આપશે? હમણા તું તારી ફરજ બગતવેછ કે?”

“હું નહિ ધારતી” દીના બોલી.

“ત્યારે તો કયામતનાં દીને બરાબર જવાબ આપવા હું

ઉતાવળે તૈયાર થા, જા જલેન, હવે ધરે સધાવ. ત્યાં જઇને પકકો દરાવ કર, તારી મુસ્કેલી હીંમતથી સહન કર, તારી ફરજ બજાવ, અને તે દાદારે તારા જેવી એક ખુશસુરત છોકરીને આવા સંજોગમાં મેલીને તારી જે કસોટી કરવા ધારી છે. તે કસોટીને પુરતો ધનસાદ આપવા તું તારેથી બનતું કર. બોલ, તું એમ કરશે કે ?”

“જરૂર, જરૂર, મારા સાચા સલ્લાહકાર.” દીના ધુજતા આવળે બોલી.

“હું એ સમજી ખુશી છું. જો એમાં તું ફતેહમંદ નીવડે તો યાદ રાખજો કે બાઠે ગામનાં રસતમ રાંદેલીયાએ તુને રાસ્તીની રાહ ઉપર દોરવી છે, પણ જો એમાં તું નીશફળતા મળે તો મારે ત્યાં આવજો હું તુંને કાંઈ ખીજી સલ્લાહ આપસ.”

અને વાંચનાર, તે દીવસે દીના પોતાના ગેખી સલ્લાહકારના બોલ પ્રમાણે અમલ કરવાનો પકકો દરાવ કરીને પાછી ધરે ગઈ.

પ્રકરણ ૧૫ મું.

એક નવી આમદ.

પાણીખર રતુનાં ખલાસ થવા સાથે શીયાળો શરૂ થઈ ચુક્યો હતો, અને આગળ જો દીનાને પોતાનું ઘર ગમધોર જેવું લાગ્યું હોય તો તે હમણાંની સાથે સરખાવતાં કુચ્છ ખીસાડમાં ન હતું. વારંવાર કમોસમે વરસાદનાં મજામુત ઝપટાં પડતાં હતાં.

તે અધાર ઓરડાઓ વધુ અધાર બનતા ગયા, અને સુનર્ધ વડીકને પણ પોતાનો વખત કેવી રીતે પસાર કરવો તેની સમજ પડી નહિ. પાહલી પણ હવે આખો દીવસ ધરમાંજ રહેતો હતો. અને પોતાની બેરીમાં કાંઈ ચોકકસ ફરફાર જોઈને, તે દર દીવસે થણો અજબજબ થતો હતો. તે સુંદર ચેહરો હવે શીકકો પડી ગયો હતો. તે ઝીણી તીક્ષ્ણ આંખોનો ચળકાત હવે ઝાઝો હતો નહિ, અને તેણી મુંગીમંતર આખો દીવસ ધરમાં બેસી રહેતી હતી, કારણ દીનાએ પોતાનાં જેથી સલ્લાહકારનાં શબ્દો બરાબર ધ્યાણમાં રાખ્યા હતા, અને તે પ્રમાણે ચાલવાની દરેક કોશેશ કરતી હતી. સુનર્ધનાં ગમે એવા તાણાતપલાનાં બાણથી તેણી હવે ગુસ્સે થતી હતી નહિ. તેણીનાં દરેક વાહીયાત વિચારો બધા લઈ ચલાવતી, અને તેણીનાં કેટલાક શબ્દો કે જે બહા ફરેશતાની પણ ધીરજનો આંકો લાવી નાંખવાને પુરતા હતા, તોપણ તે સામે દીના ચું કે ચાં કરતી હતી નહિ. અફસોસ, તેણીનું જીગર જોખમાયું હતું, તેણીના દરેક વિચાર અને લાગણીને મરણતોલ ફટકો પડ્યો હતો, અને તેનાં બોજ તો તેણી દર દીવસે વધુ કચડાતી ગઈ, તોપણ આંધળો પાહલી, આ જવાન જીવ માટે આવી અસાધારણ ચુપકીદી કેટલી અકુફરતી હતી, તે સમજી શક્યો નહિ. કુલ દુન્યા ઉપર વસંત, ઉનાળો, અને શીયાળો વારાફરતી બદલાયા કરતો હતો, પણ દીનાના અંતકરણમાં તો હવે સદાને શીયાળો હતો.

એક દીવસે સહવારે, દીનાએ પોતાની બેચેન ઉંઘમાંથી બીજાર થતાં, ધડીયાળ તરફ નજર ફેળી. ઓ, છ વાગી ગયા હતા અને સુનર્ધ કલ્સો કરશે એવી ધાસ્તીથી દીના પોતાનાં બીજાણા ઉપરથી તુરંતજ ટટાર ચઢ, પણ બીજીજ પોતે તેણીનાં માથામાં કાંઈ પેન મારવાથી પાછી પછડાઈ પડી. તેણી ક્યાં સુધી આવી રીતે પડી

રહી, તેનો તેણીને કાંઈ ખ્યાલ હતો નહિ, પણ આખરે સુનધનો અવાજ સાંભળતાં દીનાએ પોતાના ડોળા ઉંઘાડ્યા.

“દીનાઆઈ” સુનધ બોલતી સંભળાઈ “તમે શું એમ ધારોછ કે હું તમારી નોકરડી છેઉ. આંય તમારો નાસ્તો રોજ ઉપર કોણ ખાપ કાકો લાવે? હવે તો મેહરખાની કરીને તમારા ધણીને તમારે માટે રોજ નાસ્તો ઉપર લાવવા એક આયા રાખવા કહો.”

“મારી તખીયેત આજે બરાબર નથી, સુનાખાઈ! પણ ચાલો હું હમણાજ તમારી સાથે આઉંછ.”

“વેકો જલદી કરો, મારો ભાઈ તમારે વાસ્તે ક્યારનો બુખો તરસો બેસી રહ્યોછ,”

દીના માહમુરીબતે તૈયાર થઈ, અને ત્યારપછી પોતાનાં જીવલેણ મુદ્દા સાથે નીચે ગઈ.

“પાહલી, આંય તારી બૈરીને તો ક્યાં રોજનાં તેડાં જોધ-યેછ” સુનધ બોલી.

પણ ખુલાસા માટે દીના તરફથી એક પણ બોલ સંભળાયો નહિ. તેણી એક પુટલાં માફક સ્થિર બેસી રહી, અને પાહલીએ એક નીસાસો નાંખ્યો. એકાએક કોઈના મુંગળાવાનાં જોવો ત્યાં અવાજ આવ્યો, જમવાની ટેબલને એક મજબુત આંચકો લાગ્યો, અને દીના જમીન ઉપર બેભાણ તુટી પડી.

“એ શું ઘેર ફળેતા?” સુનધએ તરારો કીધો. “તોઆ, બે ઘડી કરારે બેસીને જમવાનોખી જપ નહિ મળે.”

પાહલી દીનાનો ઉજળો સપ જોવો એહરો જોધને ગભરાઈ મથો.

“ઓ સુનધ, મારી બૈરી મરી જાયછ” તેણે ખુબ પાડી.

“જરાખી નહિ” સુનઈએ થડે કલેજે જવાખ આપ્યો “એ તો જરા બેશુધ્ધ થઈ ગયછ.”

“હું શું કરું, સુનઈ?” પાહલીએ અકલામને પુછ્યું.

“એને કોચપર સુવાડીને મોઢાં ઉપર જરા થંડુ પાણી છાંત, હમણા હુશીયાર થઈ જશે.”

પાહલીએ તેમ કીધું, તોપણ તે આકાર જરાપણ ફાલ્યો નહિ.

“સુનઈ-સુનઈ, હું ધારંછ કે એ મરી ગઈછ. ઓ દીના જરા તો બોલ.”

“એ મરી ગય હોય, તો તેમાં આપણો કસુર નથી. બીખી ઓ બીખી જરા કબાતમાંથી ખરાનદીનની બાટલી લઈ આવ.”

બીખી બાટલી સાથે દોડતી આવી, અને પોતાની જવાન બાધને આવી રીતે પડેલી જોઈને, તેણી બે દગલાં પાછળ હથી.

બરેન્ડીનો ઉપાય ફળ વ્યર્થ ગયો, અને આખરે પાહલીએ દીના જેટલોજ પોતાનો ઉજળો ચેહરો સુનઈ તરફ ફેરવ્યો.

“સુનઈ, તું હયાંજ રેહજે, અને હું ડાકતરને બોલાવી લાઉં તેટલાં હયાંથી જરાખી ખીસ્તી નાં.”

અને એટલું કહીને પાહલી ઉધે મસ્તક તે ઓરડામાંથી બાહર દોડ્યો.

“બાઈ આ શું થયું?” પાહલી ગયા પછી બીખીએ પુછ્યું.

“કાંઈ નહિરે, એ તો હમણા હુશીયાર થશે” તોપણ પોતાનાં અંતકરણનાં છેક ઉંડાણમાં સુનઈએ તે વેળા ધચ્છ્યું હતું, કે આજે તેણીએ પોતાની બોબાધને ઉપર તેણીનાં ઓરડામાં રેહવા દીધી હોતે તો વધારે બેહતર.

પાહલી ડોકતર સાથે પાછો ફર્યો.

“ અરરર, આંચ બધી બારીઓ શાંની બંધ રાખીછ ?” ડોક-
ટર જાલ નરીમાન તે ઓરડામાં પગ મુકતાંજ બોલ્યો.

“ કંધાડી બારીઓ તખીયતને નુકશાન કરેછ ” સુનઈ બોલી.

“ એમ કોણે તમને સમજાવ્યું ? હમણાજ એ બારીઓ
કંધાડી નાંખો.” ડોકતરે હુકમ કીધો.

સુનઈ બચડી ખખડીને તે બારીઓ ઉંધાડવા ગઈ, અને
ન્યાર પછી સોફા ઉપર પડેલી દીનાનો ખુબસુરત ચેહરો જોઈને
ડોકતર નરીમાન એક દગલું પાછળ હથેલો.

“ આંચ તમારા ધણીયાણી કે, મીં પેસીકાકા ?” તેણે પુછ્યું.

“ હા, અને જો ડોકતર એને જલદી હુશીયાર કરી નાંખો.”
પાહલી કગળીને બોલ્યો.

અને જાણે તે પજો દીનાએ પોતાનાં ધણીની કાકલુદી
સાંબળી હોય તેમ ધીમેથી પોતાની આંખ ઉંધાડી.

“ હું હજુણુ જીવતી છું કે ?” પોતાની આસપાસ જોઈને
તેણીએ દબાઈ જતા સાદે પુછ્યું.

“ બીહીસો નાં, બાનુ, તમે તદન સારીકાની છોઓ” ડોકતર
નરીમાન બોલ્યો.

દીનાનાં ચેહરા ઉપર નાસીપાસીનાં ચીન્હ ફરી વળ્યાં.

“ ઓ ડોકતર તમે મને શું કરવા હુશીયાર કીધી ? મને
મરવા દેઓ, મને મારા પપાને મલવા જવા દેઓ” દીના બોલી.

“ તમારાં જેવા જવાન બાનુએ મરવાની ખાહેશ નહિ
રાખવી જોઈયે” ડોકતરે સમજાવ્યું.

“ નહિ મને મરવા દેઓ. આજે અઠવાડયાંઓ સુધી હું
મારું દુખ મુઝે મોહડે ચલાવ્યા કરુંછ. એવી આશામાં કે તે

એકદમ વધારી દબને મારી જીંદગીનો નીકાલ કરી નાખું. ઓ ડોક્ટર, હું મારી જીંદગીથી તદ્દન થાકી કંટાળી ગઈ છું.”

“બસ, ફક્ત એટલાંજ કારણ માટે તમે મરી જવા માંગો છો?”

“મારા સંજોગ, મારું કીસમત મારી સાંમે થયું છે. ડોક્ટર” દીનાએ બળાપો કીધો.

“પણ હું જો તમુને કાંઈ ખુશ ખબર આપું તો તમે ખુશી થશો કે?”

“નહિ, આ દુન્યામાં કાંઈ પણ ખબર મને ખુશી કરી શકશે નહિ.”

“જોવ, મને ધ્યાનથી સમજો” ડોક્ટર નરીમાન જરા ટટાર બેસતાં બોલ્યો “હવે તમુને મોહત માંગવાનું કાંઈપણ કારણ નથી, કારણ તેમ કરવાથી તમે એક નહિ પણ બે જીંદગી માટે જોખમદાર રહેશો. આશરે બે મહીનાં પછી તમે એક સુંદર બાળકનો જનમ આપનાર હોશો.”

“એક બાળક? મને તે નથી જોઈતું” દીના અજાયબીથી બોલી.

ડોક્ટર નરીમાન ચોંક્યો. તેણે ઘણાક દાખલાઓ જોયા હતા કે જેમાં એક બાળકે એક નારીપાસ થયલી જીંદગીમાં નવી આશાઓ સજીવન કરી હતી, પણ પોતાની સાંમે પડેલું આ “પેશન્ટ” પોતાનાં પેહેલ્લાં બાળકનો ખુશાલીની લાગણી સીવાય કાંઈ બીજી રીતે ખ્યાલ કરે, એ તેને માટે એક ઉખમાલું હતું.

“પણ તે બેબી આવ્યા પછી તમે એમ બોલશો નહિ. તમે તે બાળકને તમારે ગમે એટલું ચાહી શકશો.”

“નહિ, આંધ ભોક મને તેમ કરવા દેશે નહિ.” અને આ શબ્દોથી ડોક્ટર નરીમાન પોતાનાં પેશન્ટની બીમારીનું કારણ સમજી ગયો.

“જેવં, એક બાળકનાં પ્યાર જેવો મીઠકો સાચો પ્યાર આંધ દુન્યામાં બીજો કોઈ નથી. તે ખુદા તરફથી આપણને એક કીમતી બક્ષેશ છે. તમે તમારાં મમાંને કેટલાં વહાલાં હતાં, તે તમને યાદ છે?”

“હા.”

“ત્યારે તો આ બાળક તમનેથી તેટલુંજ વહાલું લાગશે. જોઈ, હવે તમારી આંખ બંધ કરો, હું સ્વપ્ના માટે તમને એક દીલખુશ ચીત્ર આપું છું. એવું ધારો કે તમે એક બાળકનાં માતા થયાં છો, તે બાળક એક ખીલતા ગોલાખ જેવું સુંદર છે, તેનાં કરચલીવાળા સોનેરી વાળ સહવારની ઠંડી લેહકીમાં ગેલ કરે છે, અને જ્યારે તમે તેને એક સુંદર ગોલાખનો હાર પેહડાવો છો, ત્યારે તે ‘મમાં-મમાં’ કરીને હસીને તમારે ગળે વળગે છે.”

“એવું બનવું મુશ્કેલ છે, ડોક્ટર” દીના બોલી, અને તોપણ ડોક્ટર નરીમાનનાં ગયા પછી, એજ ચીત્ર દીનાનાં મગજ ઉપર ભમ્યા કીધું.

આ ખબર સાંભળીને તે દીવશે આખાં ઘરમાં ખળભળાટ મચી રહ્યો. પાહલી ખુશ થઈને દીના આગળ દમક્યા કીધો, પણ સુનઈને આ વધામણી કાંઈ ઘણી રચી નહી.

“પાહલી” તેણી બોલી “તું આવી વાએલ જેવી દુકતીને પરણીને તદન મુર્ખો બન્યોછ. એ પોરીઆંતી હવે જાનજ કાણુ કરશે. તારી બેરીને તો કાંઈ આવડતું નથી, અને મારેથી થેરનું કામ છોડીને એ પોરીયાં સાથે કાંઈ ધંકેલા ખવાય નહિ બા.”

“પણ સુનઈ, હવે આપણો કાંઈ ઇલાજ નથી” પાહલી

બોલ્યો “ એક ફરજંદની આમદ આપણા ઘરમાં એક આશીરવાદ સમાન છે. હું વારંવાર વીચાર કરતો હતો, સુનઈ, કે મારા ગુજરવા બાદ, મારી આ સઘળી દોલતનો કોણ માલેક થશે ? પણ હવે મારી ચીંતા દુર થઈ છે. હવે હું મારી પાછળ મારા ગાદી વારસ તરીકે એક બેઠાને મુકી જવશ. ”

“ પણ તેં કેમ જણ્યું કે એક છોકરોજ આવશે ? મારી ખાત્રી છે કે તારી બૈરી તો જોર પોરીઓનોજ જનમ આપવાની ” સુનઈ બોલી.

“ જો હોય તે ” પાહલીએ સેનાન દાબો કીધો “ એકં બાપ થવાની ખુશાલી મારે માટે પુરતી છે. હું ધારંછ સુનઈ કે કુદ બનવા માટે તુંબી મનમાં તો મલકાતીજ હશે. આપણે એ બાળકને સારી કેળવણી આપીને, એને પેસીકાકાનાં ખાનદાનને લાયક બનાવશું. ”

“ હા, મારી કેળવણી વગર એ આપણા ખાનદાનને જોબ આપી શકશે નહિ, ” સુનઈ બોલી.

આવી રીતે બે મહીનાં પસાર થઈ ગયા, તે અરસામાં દીના એક ખુબસુરત બેઠાની માતા થઈ, અને સુનઈને સમગ્રવી પતાવીને આખરે દીનાએ તે બુલકાંતું પોતાનાં મમાવાનું નામ શીરોઝ રાખ્યું.

પ્રકરણ ૧૬ મું.

“લગન એક જીવતું મોહત છે.”

દીના દર દીવસે વધુ ખુશસુરત બનતી ગઈ. તે ગોલ ઘટમઘર ચેકરા ઉપર પાછો જરા રતાશ આવવા લાગ્યો, તે અળકતી આંખનાં ચમકારા વધતા ગયા, તે સુંદર પરવાના જેવા હોથ હવે વધુ નરમ અને રાતા બનતા ગયા, અને કેટલીક વખતે તો પાહણી પોતાની અતી ખુશસુરત બેરી તરફ નજર કરતાં વારં-વાર ગભરાઈને વિચારતો હતો, કે આવી એક સુંદરી ખુદ તેની પોતાની હતી. પોતાનાં સુંદર આળકતે જોઈને દીનાને ન સમજી શકાય એવી ખુશાલી લાગતી હતી. તેની તરફ તેણીને કાંઈ અચુક ખેંચાણ હતું, અને જ્યારે તેણીનાં પપાએ તેણીને રમવાને માટે એક મોટી ડોલ અપાવી હતી, ત્યારે “જેવું” બહાનુ અને ખેંચાણ દીનાને તે નાદર હુન્નરનાં નમુનાને જોઈને લાગ્યું હતું, તેવીજ કાંઈ બેદી લાગણી હમણાં તેણીને પોતાનાં આળક ખેટાને જોઈને થતી હતી. ખરેજ નાનો શીરોજ, દીનાને માટે એક રમવાની ડોલ હતી.

તોપણ તેણીની તબીયત અસહ્ય જેવી તંદરોસ્ત હતી નહિ. આજે તો માથું દુખેછ, તાપ આવેછ, છાતી દુખેછ એવી ફરયાદો પાહણી આગળ ચાલુ થતી હતી, અને ડોક્ટર નરીમાન દર વેલા તેણીને તપાસીને વમાસણમાં પડતો, કે તે દેખઈતી તંદરોસ્ત છોકરીને આવી ફરયાદ કરવાનું શું કારણ મળતું હતું ?

“હું તમને સમજી નહીં શકતો, દીનબાઈ” તેણે એક

દીવસે કહ્યું “ તમે મને એક એવાં ઘડીયાળની યાદ આપોછ, કે જેની મુખ્ય કમાન જેખમાયત્રી હોવાથી, તે મારકુટે ધીમે ધીમે ચાલે છે.”

“ હા, જે મારાં અંતકરણને તે કમાન સાથે સરખાવી શકાય, તો તમે ખોટા નથી, ડોક્ટર ” દીનાએ જવાબ આપ્યો.

ડોક્ટર નરીમાન આખરે કાંઈ જોઈ શક્યો. તેણીનો ઘણી તેણીને સમજી શકતો હતો નહિ. તે તેણીની ખુશીઓને ખાંખી તરીકે પીછાણતો, તેણીની ખાંખીઓને ચુનાહતું રૂપ આપતો; તે ખીલતી જોખનવંતી જીંદગીનાં સઘળા આચારવિચારો, પાહલીને મનસે એક સીલ કાઢેલી બંધ ચોપડી જેવા હતા. જે કે પાહલી પોતાની રીત પ્રમાણે તેણી તરફ માયાળુ હતો, તોપણ તે પોતાની બહેનની સમજવતથી વારંવાર એકજ તરફ ધગી જતો હતો. સુનમ તેણીની જવાંની અને ખુશસુરતી માટે અદેખાઈ કરતી હતી, તેણીને ધરતી શેઠાણી બનવા માટે અંતર રાખતી હતી. પાહલી તેણીને વગર વિચારે પરણ્યો હતો એ માટે તેણી વેર રાખતી હતી, અને સાથી વધુ, તેણી એક એવાં બાળકની માતા હતી, કે જેને પાહલી પોતાની અધોર જીંદગીનાં સઘળા હેતથી ચાહતો હતો. એ સુનમ જોઈ શકી નહિ.

“ ડોક્ટર નરીમાન એ બધું સમજી ગયો. કોઈની પણ દીલસોઝી વગરની પોતાનાં પેશન્ટની હાલત તે પામી ગયો, અને આવાં એક કરમાઈ જતાં પુલ્કને બચાવી લેવા, તે વારંવાર વગર બોલાવવે દીનાને દીલાસો આપવા ત્યાં આવતો હતો.

વખત જતાં, દીના પાહલીને પણ ખુલ્લા અણમમાંથી જોવા લાગી. તે હંમેશ પોતાની બહેનની તરફેણ ખેંચ્યો, અને તેથી દીનાં તેની તરફ બેઠકાર બની ગઈ, તેનાથી દુર રહેવા લાગી. તેની હાજરીથી બીહવા લાગી, અને કમનસીમે સુનમ

એ સધળી ચીજ ઉપર પોતાનાં બાધનું ધ્યાન ખેંચવાને ચુકી નહિ.

આવા સંજોગ વચ્ચે ધણાક અમુખી જોડાંઓ એક ફરજંદની આમદથી એક થયાં હોતે, પણ દીના અને પાહલીનાં દાખલામાં તેથી ઉલ્લટુજ બનવા પામ્યું. પાહલી કે જે પોતાની ઐરી સાથે એકલો વાત કરી રહ્યા પછી તેણીને એક ફરેશતા કરતાં થોડીજ કમતર લેખતો હતો, પણ સુનધને સાંભળવા પછી, તેણીને સ્ત્રી જાતીને એજ લગાડનાર તરીકે ગણતો હતો; તેજ પાહલી પોતાનાં એકપુરાં ફરજંદ તરફ એવો તો અસાધારણ પ્રેમ ધરાવતો હતો, કે તે બાળક વિશે સુનધનાં ગમે એવા પણ જોખ-મભર્યા વિચારોને તે મજબુતીથી ટેકો આપતો હતો.

“પાહલી” એક દીવસે સુનધએ કહ્યું “હું ધારું છું કે કે તારાં બચ્ચાંની સજામતી એની માયનાં હાથમાં રેહવાથી ધણી જોખમમાં આવી પડેછ.”

“એટલે? શું મારી દીના પોતાનાં બચ્ચાંની પણ બરાબર સંભાળ રાખી શકતી નથી?”

“નહિ, હું તો ખાત્રીથી કહું છું, કે તારી ઐરી એક ઢીંગલીનેથી બરાબર સાચવી શકશે નહિ.”

“ઓ સુનધ, ત્યારે મારા શીરોઝનું શું થશે? પાહલી ગભરાઇને બોલ્યો “પણ તોખી દીનાને એની ઉપર ધણોજ ખ્યાર છે.”

“હા, અને તેણીનાં એ ખ્યારને લીધેજ, તારી પછી આંધર અને ખેતરનો માલેક બનવા કોઈખી રેહશે નહિ.”

પાહલીની ખાત્રી થઈ ગઈ, અને તેજ ધડીથી દીનાની દુખી છંદગી વધુ અકારી બની. શીરોઝ ઉપર તેણીનો બેહદ ખ્યાર હતો. થોડાજ વખતમાં તે છુટ્ટા હોયો તેણીને જોઇને હસવા

લાગ્યા, તે નાનાં હાથે તેણીને ગળે વીટલાવા લાગ્યા. ‘પાહલીને જોઈને પણ શીરોઝ તેટલોજ ખુશી થતો, પણ—પણ સુનઈને જોતાં તે દધાઈ જતો હતો, અને પોતાની માયની છાતીમાં માથું ધુપાવીને દીઓ તાણીને રડતો હતો.

“સુનાબાઈ, એ તમને જોઈને બીએછ” દીનાં વારંવાર બોલતી હતી “જોવ મને જોઈને એ કેવો કલવઈ કલવઈને હસેછ.”

દીના એ સઘળું બોલાઈમાં બોલતી હતી, પણ સુનઈને તે પસંદ હતું નહિ. અફસોસ, દીના પોતાના બેટા વિશે એકપણ એવો શબ્દ બોલી નહિ, કે જેને માટે તેણીને પાછળથી પસ્તાવાું નહિ પડ્યું હોય. આ બાળક તેણીની દુખી જીંદગીમાં એક તેજ ચેરાગ હતો, અને જે સુનઈ જેવી નણંદ સાથે. તેણીને કામ નહિ લેવાનું હતે, તો દીના ગમે એવી બીજી મુશકેલીઓ લઈ ચલાવી શકતે. શરૂઆતથીજ શીરોઝની સંભાળ માટે દીના અને સુનઈ વચ્ચે ખટપટ જાગી. પેહલો કજીયો શીરોઝને નહ-વાડવાની બાબદ ઉપરથી શરૂ થયો. સુનઈ કેહતી હતી કે તેને અઠવાડયામાં ફક્ત એકજ વખત નહવાડવો. કારણ દીનાના કેહવા પ્રમાણે તેને રોજ અંગોળ કરવાથી આ બચ્ચાંને સરદી લાગશે. એજ બાબદ તેઓ વચ્ચે રોજની મારામારી થતી, પણ બંનેમાંનું એક પણ કાંઈ નક્કી સમજીતી ઉપર આવી શક્યું નહિ.

“દીનાબાઈ. મારા બાઈનાં બચ્ચાંને હું વગર મોહતે તમારે હાથે મારી નાખવા દેવશ નહિ.”

“અને હુંબી મારાં બચ્ચાં માટે તમારા વાહીયાત વિચારો અમલમાં મુકવા દેવસ નહિ” દીનાએ જવાબ આપ્યો. “મારાં બચ્ચાંની જીંદગી અને તંદરોસ્તી તમારાં કરતાં મને વધારે બહાલી છે. એ મારું બચ્ચું છે તમારું નહિ.”

“ નહિમ તો અને તેને માટે હું શુકાનાં માંગુછ કે જે હું કદીખી પછુતે તો તમારી માફક ધરખાર અને પૈસાનાં જીવ પર નહિ.”

“ હું કાંઈ તમારા બાઈનાં ધરખાર અને પૈસા પર નથી પરણી ” દીનાં ગુસ્સાથી બોલી.

“ પણ એટલું તો એકકદસ છે કે મારા બાઈને તમારી સાથે પરણવાની એની મરજી ઉપાંત ફરજ પડી હતી.”

“ તે દીવશ મારે માટે એક કમબાગ્ય દીવશ હતો ” દીના આંસુઓ સાથે બોલી “ તમારા બાઈને પરણવા પછી થોડાજ વખતમાં મને માલમ પડ્યું કે લગન એક જીવતું મોહત છે. સુનાઆઈલાવો મારા બાઈને નહવાડવાનું ટમ તમે ક્યાં સંતાડ્યુંછ?”

“ હું એ વીશે મારા બાઈને પુછી જેવશ ” અને એમ બોલી સુનઈએ બીખી પાસે પાહલીને બોલાવી મંગાવ્યો.

‘ પાહલી ” સુનઈએ કહ્યું “ તું તારાં બચ્ચાંને આંખ નાહન છોકરીનાં હાથે મારી નખાવા ખુશી છે ? ”

“ પાહલી ” દીના બોલી “ એ પાહલી, શું મને મારાં પોતાનાં બચ્ચાં ઉપર પણ કાંઈ હક નથી ? ”

“ પણ છે શું ? ” પાહલીએ ગુસ્સાથી પુછ્યું “ તોખા જે ધરમાં બેરાંનો કજીયો ત્યાંથી સેતાન પણ દુર નાહર્યો.”

એઉએ પોતાની હકીકત પાહલીને કહી સંભળાવી, એઉએ પોતાની હુજતનાં કાયદા અને ગેરકાયદાનું ખ્યાન કર્યું, અને તે અનેનું સાંભળવા પછી પાહલીએ છેવટે પોતાની બહેનની તરફેણમાં મત આપ્યું.

“ દીના મારી બહેન તારા કરતાં વધુ અનુભવી છે ” તે બોલ્યો “ એ જેમ કેહ તે પ્રમાણે તું ચાલ.”

“અને તેમ કરીને મારાં બચ્ચાંની છાંદગી જોખમમાં નાંખું?”

“એ વીશે સુનંદ વધારે સમજેછ.”

“હીક ત્યારે” દીનાં એક દયકાં સાથે બોલી.

ખસાસ, પાહલીએ એક વેળા ચુકાદો આપ્યા પછી તેનાં હુકમની સાંમે થવા દીનાએ કદીખી માથું ઉચકયું નહિ. આવી રીતે દીવશે વેહતા ગયા, અને દરેક દીવશે દીના પોતાની છાંદગીને કદુઆ દેતી પોતાનાં લગનનો દીવશ યાદ કરતી હતી. જો કાંઈ વેળા તેણી શીરોઝને બાહર લઈ જવા માંગતી, તો સુનંદ હજારો બાહનાં કાંધીને તેણીને ધરમાંજ બેસાડતી હતી. અને જો દીવશે હવા ખરાબ હોવાથી દીના તેને ધરમાંજ રાખવા ચાહતી, ત્યારે સુનંદ તેણીને બાહર જવાની ફરજ પાડતી. સુનંદ તેણીની મરજી પ્રમાણે કાંઈપણ ચીજ કરવા દેતી નહિ, અને તેથી શીરોઝ માટે કાંઈપણ ચીજ આગળથી નહિ દેહવા માટે દીનાએ દાહપણ વાપડ્યું.

આવી રીતે તે મારી બેયર વચ્ચે વધુ કંકાસ ફેલાયો. દીનાએ હવે સુનંદ સાંમે પોતાનાં ધણીને અપીલ કરવાનું માંડી વાળ્યું. બસ હવે તો એક મુંગા જનનવર જેવી દીનાની હાલત થઈ પડી હતી. શીરોઝની બાબદમાં પણ દીનાએ હવે વધુ ધ્યાન આપ્યું નહિ, અને તેણીને આટલી હદ સુધી સહણસીલ જોઈને સુનંદએ એક દીવશે પાહલીને કહ્યું કે તેની બેરીમાં લાગણીની તદ્દન કોતાહી હતી.

“તારી બેરી એક ચીજને કદીખી વળગી રેહતી નથી” સુનંદ પાહલી આગળ બોલી “જો પેહલ્લે એને જુદા ઓરડાનું બંદાર આપ્યું, અને જ્યારે મોટા ખરચે આપણે તે ઓરડો તૈયાર કરાવ્યો ત્યારે થોડાજ વખતમાં એ કંટાળી ગઈ ચીત્રામન પાડવાનાં વેહજંથાંખી એ હવે તદ્દન ધરાઈ મઠછ, અને હવે

એવું છેલ્લું વ્હાઈ પોતાનાં બચ્ચાંની સંભાળ રાખવાનું છે. એખી થોડાજ વખત રે, પછી તો કાણ જાણે એને ક્યાં રખડતો મુકશે, તોખી એની માયને બલ શીકર.”

અને પાહલી એ સઘળું ખરું માનવાને મુખે બન્યો, પોતાનાં બચ્ચાં માટે સુનધનાં ગર્ભે એવા વીચારોને તે હંમેશાં ધણા મુસ્તંકીમ ગણતો હતો.

“પાહલી” સુનધ બોલી “હું તો હવે તુંને કેહતાંખી આકી ગઈછ, કે તેં તારી જીંદગીમાં એક મોટી બુલકીધીછ. તું તારા દરજ્જાથી ઉતરતી એક છોકરીને પરણી આવ્યોછ.”

“દીના આપણા ખાનદાનને તદન લાયક છે, સુનધ”

“હું નહિ ધારતી કારણુ તેણી કાઈ વેળા એવું બોલેછ કે જે કોઈપણ આખરદાર ખાનદાનની છોકરી બોલતાં શરમાય.”

“એ શું બોલી?” પાહલીએ આતુરતાથી પુછ્યું

“કે તારી સાથે પરણવા પછી થોડાજ વખતમાં એને માલમ પડ્યું કે લગન એક જીવતું મોદત છે.”

“આંખ તો ધણી સખત ભાશા છે” પોતાની બહેનની ચાલથી તદન બેખબર પાહલી ચોંકીને બોલ્યો; અને ત્યારપછી જ્યારેખી તે દીનાની સાંભે જતો, ત્યારે આ શબ્દો તેને હંમેશા યાદ આવી જતા હતા.

પ્રકરણ ૧૭ મું.

“આંધ લોકો મને ઘેલી કરી નાંખશે.”

“ઓ ખુદા હવે શું કરું?” એક દીવસે સદવારે દીના પોતાનાં હાથ ઉંચે આસમાન તરફ કરતાં બોલી “મારું મગજ અકબમ થઈ ગયુંછ, આંધ લોકો મને ઘેલી કરી નાંખશે.”

રાખેતા પ્રમાણે શીરાજ આગદ આ નણુંદ બોજાઈ વચ્ચે કાંઈ અટપટ ઉભી થઈ હતી, અને પાહલી કે જે કદીથી પોતાની બેરીનાં “લગન એક જીવતું મોહત છે” એવા શબ્દો બુલી શક્યો હતો નહિ. તેણે પોતાની બહેનની તરફેણ ખેંચી હતી.

“સુનાબાઈ,” બ્યારે ઘણી સદ થઈ ગઈ, ત્યારે એકવાર ફરીથી દીના બોલી “મારા દીકરાની દરેક આગદમાં તમે તમારે મન બાવતું કરવાની જીદગ લઈ બેઠાંછ?”

“હા મારા હાથ નીચે એને કેળવણી આપીને હું એને પેસીકાકાનાં ખાનદાનને લાયક બનાવા માંગુંછ” સુનઈ બોલી.

“અને હું એની માય જેવી માય થઈને મારા દીકરાને કેળવણી આપવા માટે પણ તદન અક્ષમ રહું!”

“હા, દીના” પાહલી બોલ્યો “મારો દીકરો તારા હાથ નીચે રહેવાથી બગડી જશે.”

“ઓ ખુદા, હવે આંધ જીવન હું કેમ સાંખું?” દીના રડી પડતાં બોલી “પાહલી ઓ પાહલી હું જીવન બધી રીતે તમારા કેહવા પ્રમાણે ચાલસ, પણ આંધ આગદમાં નહિ. તમે લોકો આગલ રહીને મારાં બચ્ચાને મને ધીકકસ્તાં બીજાવશે. એ હું કદીથી સાંખી જવશ નહિ. હું ચાલી જવશ, સીમાએ

લઇને હું કેટલી નાહસી જવસ, પણ મારાં બચ્ચાને તમે મારેથી કદીથી છુટું પાડી શકશો નહીં.”

“ પાહલી આંધ તું સમજેછ કે?” સુનઈ બોલી “ તારી બૈરી ઘેરમાંથી નાહસી જવા માંગેછ, અને હવે કોઇ પણ પેસા-કાકાએ એવું કીધું નથી, તેથી હું તુંને જરા સંભાળ રાખવાની ચેતવણી આપુંછ.”

“ દીના, ફરીથી તું એવું બેલુંગાકુ મારી સાંમે બોલતી ના” પાહલી ચીરડાઇને બોલ્યો.

દીનાએ કાંઈપણ જવાબ આપ્યો નહી. પોતાનાં બચાવમાં તેણી એકપણ શબ્દ બોલી નહિ, અને શીરોઝને લઇને ઝડપી કદમે તેણી પોતાનાં દુશમનો સાંમેથી ગાયબ થઇ ગઈ.

આજે શીરોઝને છઠ્ઠો મહીનો ઉગ્યો હતો. દીનાએ સુનઈની હરસે તેને માટે લેસપીસ અને રીબનનો એક ફોક અને ટોપી સીવી રાખી હતી. અને તે સુંદર પોશાક તેને પેહડાવવા પછી તે એવો તો ખુબસુરત દીરથો, કે દીનાએ તે નાનો ચેહરો સેંકડો કીસીઓથી વધાવી લીધો.

“ બાબા” તેણી બોલી “આ હું તુંને કેવી ચાહુંછ! અરે જો દુન્યામાં આપણે એ જણાં તદ્દન એકલાંજ હોતે, તો આપણે કેવાં સુખેથી ફરતે, હું શીરોઝ!”

પણ આજે પેહલ્લીજ વેળા શીરોઝે પોતાની માયની કીસી ઓથી તેણી તરફ હાથ લંબાવ્યા નહિ, પોતાની માયનાં અવાજથી તે ખુશ થયો નહિ, તે સુંદર રંગબેરંગી રીબન બેઠને તે જરા પણ હરતો જણાયો નહિ, તે ઘણો ગંભીર હતો અને દીના તેને બારી આગળ લઈ ગઈ. હા આંધ બાબો આજે બરાબર હતો નહિ, તેનાં ગાળ ઉપરનો રતાશ ઉડી ગયો હતો, તે સુખી ચેહરો મીન જેવો ઉજળો બની ગયો હતો, અને તે ચળકતી આંખો

પણ વારંવાર બંધ થઈ જતી હતી.

“શીરોઝ” દીનાએ ગભરાઈને યુમ પાડી.

તે બીમાર હતો—ખચીત આજે તે હંમેશનાં જેવો તંદ-રોસ્ત હતો નહીં. શીરોઝ પોતાની માયનાં હાથમાં સ્થિર પડી રહ્યો. દીના ફગલાઈ ગઈ. તેણીએ કરમાઈ જતાં પુલોને જોયાં હતાં, ધાયલ થયલાં પક્ષીઓની સારવાર કીધી હતી, પણ એક સીક બાળકનો તેણીને જરાબી અનુભવ હતો નહિ. દીના પોતાનાં દીકરા સીવાય દરેક ચીજ બુલી ગઈ, અને તેને પોતાની છાતીમાં ચાંપીને સુનઈ બેસી હતી તે ઓરડા તરફ ધસી ગઈ.

“અરરર, એ આંચ શું ગડબડ?” સુનઈ બોલી “કેમ દીનાબાઈ દુન્યાને ધતીકંપનો એક આંચકો લાગ્યોછ, કે આપરા ઘેરમાં આગ લાગીછ?”

“સુનાબાઈ, મારો શીરોઝ ઘણો સીક છે” દીનાએ યુમ પાડી.

“પણ એને આવા પટાપુટીનાં કપડાં કેણે પેહરાવ્યાં?” સુનઈએ પુછ્યું.

“સુનાબાઈ, મારો શીરોઝ ઘણો બીમાર છે” દીનાએ પાછી યુમ પાડી અને આ વેળા દીનાનો ધુજતો અવાજ સાંભળીને, સુનઈએ પોતાની નજર શીરોઝનાં કપડાં ઉપરથી તેના એહરા તરફ ફેરવી.

“સીક છે?” સુનઈ તેણે પોતાનાં હાથમાં લઈને બોલી “હા જરા એમ લાગેછ, ખરું.”

“ઓ સુનાબાઈ, ત્યારે હું શું કરું?” દીના ગભરાઈને બોલી.

“હયાં મારી સાંમે ઉમા રહીને ફક્ત “સુનાબાઈ” કરીને

કેહવામાં તમારું કાંઈ વળ્યું નહી હોશે, એનાં દાંત આવતા હોશે એ તો બધાં પોરયાં એકજ તો.”

“હું ડોક્ટર નરીમાનને બોલાવા માંગુછ.”

“છટ-છટ, આવો મોટો ડોક્ટર આટલાં સરખાં બચ્ચાંને શું કરી શકશે?” સુનઈ બોલી “એવું નકામું ગોઘ્યાડ કરવાનું. મને ડોક્ટર કરતાં વધારે જલદીથી એને સારો કરતાં આવડેછ.”

“ત્યારે તો સુનાબાઈ, ખુદાને ખાતર તમારા સઘળા ઉપાયો અજમાવી દો.” દીના હાથ જોડીને બોલી.

“મને એમ કેહવાની કાંઈ જરૂર નથી, કારણ હું સારી રીતે જાણુંછ કે એ મારા બાઇનું બચ્ચું છે.”

“જેવ-જેવ સુનાબાઈ, એનાં બધા ડોળા ઉપર ચઢી જાયછ, એણે હાથની મુઠ્ઠી કેવી ચીપત વાળીછ, એ જરા હસ્તોખી નથી. શીરોઝ-દીકરા શીરોઝ મમા તરફ જોતોખી નહી કે?”

“તમે આવી રીતે ગોઘ્યાડ કરશો તો એ કદીખી તમારી તરફ જોશે નહિ” સુનઈએ તાણો માર્યો “એને સાજો કરવાને બદલે તમે એનું દુખ વધારી નાંખશો.”

“ઓ સુનાબાઈ, એ જીવશે કે? જો મને જરાતો સંધ્યારો આપો, ધીરજનો એક સખુન તો કહો. ઓ શીરોઝ શીરોઝ તુને જો કાંઈ કસું થયું તો હુંખી મારો જીવ પટકી નાંખશ જો.”

“દીનબાઈ તમે આવી રીતે બકયા કરવાનાં હોવ, તો હું ધારુંછ કે તમારી જગ્યા આંધ ઘેરમાં નહિ પણ એક મેડાઉસમાં ચવી જોઈએ” સખત હેયાંની સુનઈ બોલી “આંખ પોરવાને કાંઈ નથી એનાં દાંત આવેછ અને એવું તો આજે જમાના થયા બનતું આવ્યુંછ, અને હવે પછીખી બનશે. તેમાં એટલાં બધાં ઘેલા દીવાનાં ચર્મ જવાની શું જરૂર છે.”

“જો સુનામાંઈ, ખુશને ખાતર તમે મારી તરફ જરા માયાથી વર્તો” દીના સુનધ આગળ ગુંદણમંડયે પડતાં બોલી “જો આગળ મેં તમુને કદીખી સત્તાબ્યાં હોય તો હમણું મને માફ કરો અને કોઈને ખાતર નહિ તો મારા શીરોઝને ખાતર મારી ઉપર જરા દયા કરો.”

આ પછે પાહલી તે ઓરડામાં આવી લાગ્યો, અને આ કરણુરસીક દેખાવ જોઈને તે ત્યાંજ થંભ ઉભો. સુનધ પોતાના હાથમાં શીરોઝને લઈને ઉભી હતી, અને તેણીનાં પગ આગળ ગુંદણમંડયે પડીને દીના જણે તે બાળકની જીંદગી માટે એક સખત ન્યાયાધીશની દાદ ચાહતી હતી.

“શું છે?” પાહલીએ પુછ્યું.

“પાહલી, તું ધણાંજ કટોકટ વખતે આવ્યોછ. આંધ તારો પારથો પોતાનો પેહલ્લો દાંત આવવાથી જરા સીક પડ્યોછ, અને તેથી આંધ તારી બેરી એને માટે બધી ઘેલી દેવાની થઇ ગઇછ.” સુનધએ કહ્યું.

“મારો શીરોઝ ખરેખર સીક છે?” પાહલીએ દીના તરફ જોયા વગર પુછ્યું.

“જો પાહલી” દીના તેનાં ખભાં ઉપર હાથ મુકતાં બોલી “પાહલી મારા ધણી એ ધણેજ સીક છે, એ મોહત જેવો શીકકો દેખાયછ, અને મને ઓળખતોખી નથી. જો પાહલી મારા ધણી મને ડાકટર નરીમાનને બોલાવા દો.”

આંધ કાકલુદી સાંભલીને પાહલીએ દીનાના પેલા માદગાર ચખ્દો બુલી જવાની કોરેશ કીધી. તે જરા નરમ થયો.

“સુનધ હું ધારૂં કે ડાકટરને બોલાવવો જોઈએ” પાહલીએ પોતાની બેઠનને કહ્યું.

“તારે ગમે તેમ” સુનધએ જવાબ આપ્યો “પણ હું તો

ધારેછ કે ડાક્ટર આવીને આપણી અકકલ ઉપર હસવા સીવાય બીજું કંઈ કરી શકશે નહિ. હું ડાક્ટરનાં કરતાં વધારે જાણુ છ. લાવ, એને જરા પેત્રું બેહલાકાકાનું દાંતનું કરીઆતું આપ. હમણા ઘોડા જોવો હુશીયાર થઈ જશે.”

“ઓ નહિ, એવું જાણ્યું અજાણ્યું પામને હું મારા દીકરાની જીંદગી જોખમમાં નાંખવા દેવશ નહિ” દીના બોલી “જો પાહલી મારી ઉપર દયા કરે. ફક્ત બે રૂપ્યાને ખાતર સુનઘને મારા દીકરાને અજાણી દવાતું ઝેર પાવા દેશે નહિ.”

“જીત-જીત દીના, તું હજુજી નાદાન છે. શું તું એમ ધારેછ કે હું એનો બાપ થઇને મારાં બચ્ચાંને જાણી જોઇને કાંઈ નુકશાન થવા દેવસ ? તું તો કાંઈ સમજતીજ નહિ, દીના.” પાહલીએ સમજાવ્યું.

“તારી બૈરીને એવી રીતની સમજશક્તી હોય તો પછી જોઇયે શું ?” સુનઘ બોલી “જા તો બીખી, જરા પેલા ઘોડા ઉપરથી બેહલાકાકાનાં કરીઆતાંની સીસી લઇ આવ.”

બીખી તે બાટલી લઈ આવી અને બ્યારે સુનઘએ એક ચમચો ભરીને તે દવા શીરોઝનાં ગળામાં હોમાવી દીધી, ત્યારે દીનાએ એક મોટી ચીસ પાડી.

“જોયુ” તે દવા પાછું રહ્યા પછી સુનઘ ફતેહથી બોલી “એ તો કાંઈ રડતોબી નથી. કેવી મજાહની દવા પી મર્યો.”

હસ મીનીટ પછી શીરોઝ પોતાની માથનાં હાથમાં ઉંઘમાં પડ્યો. તે શીકકા એહરા ઉપરથી દીનાની નજર એકપણ પહોં પીસી નહિ, અને તે જોઇને સુનઘની હરસે બીખી દીનાનાં કાન આગળ બોલી.

“બાઈ, મને તારી બાણી દયા આવેછ. જો સુનામાઇ અને કાંધી પણ મેલે, તોએ તારો હુકમ થતાં, હું ડાક્ટરને તુરત

બોલાવી લાવહ.”

દીનાને જરા સધ્યારો મળ્યો. આહ આખી દુન્યામાં આંધ બીખી એકલીજ હતી, કે જેને તેણીની દયા લાગતી હતી ! શીરોઝ શાંત ઉઘે ઉંધાતો હતો, અને તે ઉપરથી દીનાએ વીચારયું, કે તેણીએ આજે નાહકનું ગોંધ્યાર કીધું હતું. ખાસ્સા એ કલાક સુધી દીના તેને પોતાના હાથમાં લઇને બેસી રહી, અને ત્યાર પછી જ્યારે સુનઘએ તેને પોતાના પાળણામાં મુકવાનો હુકમ કીધો, ત્યારે તેણી સાથે માંડવાલ કરવાનાં વીચારથી દીના તુરંતજ શીરોઝને પોતાના ઓરડામાં લઈ ગઈ.

દીના એક ખુરસી લઇને તે પાળણા આગળ બેઠી, અને હવે સંજનું સમાધાન થઈ ગયલું વિચારીને સુનઘ અને પાહલી પોતાનાં કામે લાગી ગયાં. દીના એકકી ટગરે તે શીકકા ચેહરા તરફ જોતી હતી. હળુણુ તે જાગ્યો હતો નહિ, એ દીનાની મોટી ગમગીળી હતી. એકાએક શીરોઝનાં ચેહરા ઉપર રતારા ધાધ આગ્યો, તે જીણા હોથ આતશ જેવા ગરમ બની ગયા, તે ઉંચા કપાળ ઉપર પરસેવનાં ટીપાં બાઝ્યાં, શીરોઝ મુશકેલીથી દમ લેવા લાગ્યો, તેનાં ગાળ હાથપગ ખેંચાઈ ગયા, અને દુખની એક જખરદસ્ત ચીચ્યારી પાડીને દીના ઉઘે મસ્તક નીચે સુનઘ આગળ દોડી.

“ઓ, સુનાબાઈ મારો શીરોઝ મરી જાયછ” દીનાએ ખુબ પાડી “એક પળ એની આગળ જરા ઉભાં રહો. “ઓ બીખી, જા તો” વેક જલદી, ડોકતર નરીમાનને અન્તરઘડી બોલાવી લાવ.”

“આ ચાચાલી બાઈ” બીખી જીવ નાંખીને દોડી.

અને જ્યારે દીના આવી રીતે નીચે રોકાઈ હતી, ત્યારે તે તકનો લાભ લઇને સુનઘએ પેલાં કેહવાતાં કરીઆતાંનો એક ખીજો ચમચો, શીરોઝનાં ગુંગળાતા ગળામાં હોમાવી દીધો.

પ્રકરણ ૧૮ મું.

“સુનઈ, તેં મારાં બચ્ચાંનો જીવ લીધો.”

અરધા કલાક પછી એક નાનું ગભરાયલું ટાળું શીરોઝનાં પાળણા આમળ ઉછું હતું. તે મરવા સુતો હતો, અને તેઓ સઘળાંની ગમે એટલી પણ દોડધામ છતાં તેની હાલત સુધરી નહિ. દીના પોતાનો હાથ તે બાળકની છાતી ઉપર મુકીને એક તરફ ઉભી હતી, તેણીની બાજુમાં સુનઈ ગંભીર એકરે બેઠી હતી, જ્યારે પાહલી તે પાળણાનો હાથો પકડીને, એવી રીતે રડતો હતો. કે જેવાં આંસુઓ એક મર્દની આંખમાંથી ધણાજ જવળે નીકળે છે. દીનાની આંખમાં એક પણ આંસુ હતું નહિ, તોપણ તેણીનો દેખાવ એવો તો ફેરવાઈ ગયો હતો, કે ગમે એવા સંગદીલ આદમીને પણ તેણીની દયા લાગ્યા વીના રહે નહિ.

“શીરોઝ-મારા શીરોઝ” પાહલી રડ્યો.

“શીરોઝ, મારા જાન” દીના તેની ઉપર વાંકી વળતાં બોલી “હું તુંને એમ એકલો જવા દેવશ નહિ. હું બી તારી સાથેજ આવશ.”

“એવું બોલવું આપણા ધરમ પ્રમાણે ઘટારત નથી દીનબાઈ” સુનઈ ધીમેથી બોલી. પણ કોઈએ તેણીની દરકાર કીધી નહિ.

પાહલી પોતાની હીણબાગ્ય ઐરીને દીલાસો દેવા તેણી તરફ ફર્યો, પણ બીજાજ પળે “લગન એક જીવતું મોહત છે” એ શબ્દ, તેને એક વાર ફરીથી માફ આવી જતાં, તેણે દીના તરફ લંબાવેલો હાથ પાછો ખેંચી લીધો.

“ આપણે શું કર્યે, પાહલી ? ” દીનાએ પુછ્યું.

“ ડોકતર નરીમાનને ખોલાવ ” પાહલીએ જવાબ આપ્યો.

“ મેં બીખીને ખોલાવા મોકલીછ ” અને આ પેહલ્લીજ વેળા દીનાને પોતાને મન સુઝ્યું કામ કરવા દેવા સુનક્રએ કાંધ મથુ વાંધો ઉઠાવ્યો નહિ.

તે ઓરડામાં પાછી ચુપકીદી ફેલાઈ. દરેક ઘડી દીના માટે એક સદી જેટલી લાંબી હતી. ડોકતર ક્યાં હતા ? તે કદીખી આવશે કે ? અને ગરીબ બીયારી દીના, તેણીના દુખમાં તે વેળા જીલી જતી હતી, કે પોતાની મરજી પ્રમાણે એક જતા જીવમાં નવી જીંદગી મુકવાની શક્તી, ખુદાએ દુન્યાના કોઈપણ તખીયને બક્ષી હતી નહિ.

આખરે કાંઈ અવાજ થયો, અને ફરીને જોતાં સુનક્ર ખોલી.

“ ડોકતર આપાછ, પાહલી. ”

દીનાં તેની આગળ ધસી ગઈ, અને ધુજતા અવાજે ખોલી.

“ ઓ ડોકતર, મારા શીરોઝને બચાવો. તમારા એકજ શબ્દ ઉપર મારી જીંદગીનો આધાર ભટકેલો છે. ”

“ ધીરજ ધરો દીનબાઈ ” તેણે સમજાવ્યું “ એટલા ગભરાઈ નાં જાવ. તમારો એહરો એવો દીસેછ, કે આંધ બીયારા તમારા ઘણીને એક નહિ પણ એ જીંદગીની જીવદાખ ખમવી પડશે. ”

ડોકતર નરીમાન તે પાળણા તરફ ફર્યો, તે બાળકનો હાથ પોતાનો હાથમાં લીધો, અને ત્યાર પછી તેણે કેટલાક સવાલ પુછ્યા, કે જેનો જવાબ આપવાને સુનક્રએ એહરબાનીની રાહ પોતાને માંથે સહડાવ્યું હતું. આખરે ડોકતરે શીરોઝનાં પાપણ ઉઘાડ્યાં, અને ત્યાં કાંઈ ચોક્કસ તીચાણી જોઇને તે ચોંક્યો.

“ આંધ બાળક અશીમનાં એહરનાં સુધળાં ચીન્હ જતાવેછ ”

ડાકતરે ચુકાદો આપ્યો “કાંઈએ એને અરીમ આપ્યું?”

“અરે નહિરે, ડાકતર એમ બનેજ નહિ” સુનમ એક ઝટકા સાથે પોતાની ખુરસી ઉપરથી ઉભી થતાં બોલી.

“પણ સવળા ચીન્હો અરીમનાજ છે” ડાકતર પાછું બોલ્યા “દીનબાઈ મારા આવવા અગાઉ આંખ બંધ્યાંને કાંઈ દવા આપવામાં આવી હોય એવું તમે જાણો.”

“હા-હા” દીનાએ ખુબ પાડી “ઓ સુનાબાઈ તમે એને પેશુ કરીઆતું પાડ્યું.”

“પણ તેમાં કાંઈ ઝેર હતું નહિ.” સુનમએ પોતાનો ખયાલ કાઢ્યો.

“જેઉં તે દવા મને દેખાડો” ડાકટર બોલ્યા.

પણ સુનમએ જાણે આ બોલ સાંભળયાજ નહિ. તે દવામાં કાંઈ ઘોટાળો હતો, તેમાં ઝેર સમાયું હતું, એવો તેણીને જરાખી ખ્યાલ હતો નહિ.

“મીઠ પેસીકાકા” સુનમને એસી રહેલી જોધને ડાકટરે પાહલીને અપીલ કાઢી “તમારું બંધ્યું એક ઘણાજ અણુસમજ બાઈનાં હાથમાં છે, અને આંખ તમારાં બેહને કાઢી બસતુંજ પાઈ દીધું છે. મેહરબાની કરીને એ દવા મારી આગળ હમણાજ લાવો.”

આખરે સુનમએ તે બાઈની લાવીને પાહલીનાં હાથમાં મુકી. અને પાહલીએ તે ડાકતરને તપાસવા આપી.

“હા. હું ધારતોતો તેજ થયું. તમે ધારોજ તેમ એ કાંઈ કરીઆતું નથી, પણ બાઈ મયત્તા સાંધા ઉપર ચોપડવા અરીમતું તેજ છે. તમે એમાંથી આંખ બંધ્યાંને કેટલું પાડ્યું?”

“એક ચમચો” પાહલી એક દ્રવ્યકાં સાથે બોલ્યો.

પણ વાંચનાર. સુનધની ગણત્રીની ખુબીઓમાં સમ્યાધ એક ઘણી મોટી જગ્યા રોકતી હતી. તેણી તુરતજ બોલી.

“નહિ, મેં એને વધુ પાચુંછ. એક ચમચાથી એને કાંઈ હાયદો નહિ જણાવાથી, મેં એક બીજો ચમચો એને પાઈદીધોછ.”

“ત્યારે તો તમે આડકત્રી રીતે આંચ બાળકનું ખુન કીધુંછ” ડાકતર બોલ્યો.

“હું દલગીર છઉં” સુનધ બોલી “પણ શું હવે હમારે માટે કાંઈ પણ આશા નથી?”

“હું મારા સઘળા ઇલાજો અજમાઉંછ, પણ તે હતંબી કાંઈ નહિ વળશે તો પછી આંચ કમનશીખ બચ્ચાંની કમનશીખ માયનું કીસમત ફુટેલું જણવું.”

તેઓ સઘળાં દીના તરફ ફર્યાં. અરેરે, જો શીરોઝ વાહડયો ખરેખર પોતાની દીકરીને બેહેશનમાંથી જોધ શક્યો હતો, તો તે પણ હમણા તેણીને જોધને તેણીને ઓળખી શક્યો હતો નહિ.

“ડાકતર કાંઈ પણ આશા નથી?” તેણીએ પુછ્યું.

“કહી નહિ શકતો.”

દીના તુરતજ તે પાળણા તરફ ફરી, અને પોતાનાં હાથ તે તરફ લંબાવ્યા.

“હું આઉંચ શીરોઝ...ચાલ આપણે સાથે—”

તે પાળણાને એક જખરદસ્ત આંચકો લાગ્યો, અને બીજીજ પળે દીનાં બોંચ ઉપર બેભાણુ તુટી પડી.

“સાઈંજ થયું” ડાકતર બોલ્યો “આંચ બાઈ કદીબી પોતાનાં બેટાને મરી જતો જોધ શકતો નહિ, અને હવે મીં પેસીકાકા સઘળું ખલાસ થાય ત્યાં સુધી તમે તેણીને હયાં આવવા દેતા નાં.”

“ડાકતર શું ખરેખર હવે કાંઈજ આશા નથી?” પાહલીએ પુછ્યું “ઓ ખુદા, મારાં એક પુરાં ફરજંદને બચાવ. ઓ સુનઈ, ખુદા તારંખી શું બલું કરશે!”

સુનઈ નીચી મુડીએ ડાકતર તરફ ફરી.

“ડાકટર તમે મારું નામ નહિ બચાવી શકશો?”

“જબ લગ સ્વાસ તબ લગ આશ” ડાકટર બોલ્યો “હું છેલ્લા મલાજ તરીકે આંખ એક પડીકું આપુંછ, અને તેથી ઉઘટી થમને જે સઘળું ઝેર નીકળી જવાનું હશે તે નીકળી જશે. પણ જોવ હયાં જરાખી ગડબડ થવી જોઈશે નહિ. ચાલો સાહેબજી મને ખીજાં પેશન્ટ આગળ જવાનું છે.”

ડાકટરનાં ગયા પછી સુનઈએ બીણી આંખો સાથે તે પડીકું શીરોઝને પાડ્યું. પાહલી દીનાને તેણીનાં ઓરડામાં મુકીને પાછો આંખો, અને તેણી આગળ બેઠેલી બીખીએ વીચાર્યું, કે જો કદીખી કુદરત આ જવાન બાધ તરફ દયાળુ બની હોય, તો હમણા તેણીને મારી નાંખવા સીવાય ખીજા કોઈપણ રીતની દયા દીનાને માટે ફાયદાકારક હતી નહિ.

“બીખી” થોડો વખત રહીને દીના હુશયારીમાં આવતાં બોલી “બીખી મારો શીરોઝ કેમ છે? એ હમણુ જીવેછ કે?”

“હા, બાધ, પણ હવે ફરેછતાઓમાં જઈ વછવાની તૈયારી કરવા જીવેછ” બીખીએ જવાબ આપ્યો.

“ત્યારે તો મને એની આગળ લઈ જા, બીખી. જો એક છેલ્લી વેળા મને એને મલવા દે. ઓ બીખી જો તારું પોતાનું બચ્ચું આવી રીતે હોય તો શું તું તેની આગળ જવા નહી માંગે કે?”

“પણ બાધ ડાકતરે કીએલું જે તમે મળ્યા નબળાં છેઓ”

“મને મરવા દે, બીખી જો કદીખી મારો શીરોઝ મરણુ

પામે તો તે મારાજ હાથમાં. સુનઈ તેમજ મારો ધણી મરતી વેળા મારા બચ્ચાને હાથ લગાડીને તેને અપવીત્ર કરશે નહિ.”

દીના એક કુદકા સાથે ઉભી થઈ, અને હળુણુ તો બીખી તેણીને અટકાવી શકે તે અમાઉ દીના શીરોઝના આરડા તરફ દોડી મઈ. પણ તે આરણું અંદરથી બંધ હતું, અફસોસ, શીરોઝ અને તેણી વચ્ચે એક જડાં લાકડાનાં આરણુની નડતળ હતી.

“પાહલી-સુનઈ” દીનાએ બાહરથી ખુમ પાડી “આરણું ઉઘાડો, મને અંદર આવવા દો, મને શીરોઝને એક છેલ્લી વેળા મળવા દો.”

પણ અંદરથી કોઈને જવાબ મળ્યો નહિ.

“પાહલી-ઓ પાહલી” દીના તે આરણુ સાથે પોતાનું માથું અકાળતાં બોલી “મને અંદર આવવા દેઓ, ફક્ત એકજ મીનીટ મને અંદર દાખલ કરો.”

હળુણુ સુધી કોઈએ તેણીના અવાજ સાંભળ્યો નહિ. અંદર બચકાર ચુપકાદી જણાતી હતી. શું આખરે શીરોઝ મરી ગયો હતો ? શું તે ચળકતી બાંખરો હવે ફરીથી પોતાની માતાને કદીપણ નહિ જોવા સદાય માટે બંધ થઈ હતી ?

“ખુદાને ખાતર આરણું ઉઘાડો” દીના આરણુને ટકોરા મારતાં બોલી “ઓ પાહલી હું એકબી બોલ બોલસ નહિ પણ મારા શીરોઝને એક છેલ્લી કાસી કરીને પાછી ચાલી જવશ. પાહલી-સુનઈ, જો તમારા બનેમાં સેહજ પણ દવા હોય, તો ખુદાને ખાતર મને આવી રીતે નાં તવળાવો, ખુદાનો બોલ રાખીને આરણું ઉઘાડો.”

પણ કમનસીબે તે વેળા એવું બન્યું કે સુનઈ અને પાહલીની અઠાગ મેહનતથી શીરોઝ સેહેજ હોશયારીમાં આવ્યો હતો, અને તેથી તેઓએ બહાર આરણુ આમળ તે પડામણુ અવાજની જરા પણ ઠરકાર ફીધી નહિ.

“એ હવે જરા દીક જણાયછ” સુનઈએ અંદર પોતાનાં જાઘને કહ્યું.

“ચુપ, જરાખી અવાજ નહિ” પાહલી પોતાનાં નાક આગળ આંગળી ધરતાં બોલ્યો. “સુનઈ, બહાર જઈને દીનાને એનાં એરડામાં પાછી લઈ જા. એ જો હમણાં હયાં આવશે, તો આપરી સઘળી મેહનત ફેકત જવાની.”

“પાહલી-સુનઈ, તમે મારું નહિ સમજતાં!” દીનાએ એક છેલ્લી વેળા ખુમ પાડી.

તેજ પળે બારણું ઉઘડ્યું, સુનઈ બહાર આવી, અને દીનાને તે બારણા આગળ ગુંદણમંડયે પડેલી જોઈને, તેણીને ગુસ્સાથી ધસરી જવા લાગી.

“ઓ સુનાબાઈ, જેવ મને ફક્ત એકજ મીનીટ મારાં બચ્ચાં આગળ જવા દો, અને ત્યારપછી તમારી આંધ મેહરબાની માટે હું મારી આખી જીંદગી સુધી તમારી ગુલામડી થઈ રહેવશ.”

પણ સુનઈ એકની બે થઈ નહિ, અને ઈનશાફને ખાતર આપણને દેહતું જોઈએ, કે આ વેળા દીનાને સતાવાની મક્કસ હતી નહિ, પણ શીરોઝના લાભનેજ ખાતર, તેણી દીના સાથે આટલી સખત થઈ હતી.

“સુનાબાઈ, તમને મારી સેહજ પણ દયા નહિ આવતી?”

“નહિ, હમણા તમારેથી અદર જવાશે નહિ” સુનઈએ ભવાં ચઢાવીને કહ્યું.

“ઓઓઓ, ત્યારે તો મારો શીરોઝ ગુજરી ગયોછ. હું જાણુંછ, મારી ખાત્રી છે. સુનઈ તેં મારાં બચ્ચાંને જીવ લીધોછ.”

“બાઈ, તે હજુજી જીવતો હશે” બીખી બોલી.

“એ રાંતને જે ગમે તે બકવા દે, બીખી” સુનઈ બોલી.

“હું બકતી નથી” દીનાએ ખુમ પાડી “સુનઈ તેં મારા શીરોઝને મારી નાંખ્યોછ. આહ. મારી છંદગીની એકલી આશાને તેં કચડી નાંખીછ. બચકાર નાસીપારી અને મારા વચ્ચે તેં એકલો અંતર તોડી નાંખ્યોછ. સુનઈ, બ્યારથી મને આંચ તારાં કંગાળ ઘેરમાં લાવવામા આવીછ, ત્યારથી તેં મને ધીકકારીછ, તેં મને નાહકની સતાવીછ, તેં મારી છંદગીની ધુળ કાઢીછ, તેં મારી સાંમે મારા ઘણીનાં કાન બંબેરયાછ, અને હવે મારાં મુંગાં મોહડાંને બદલો વાળવા નાપાક સેતાન તારાં સત્યાનાશ કરે, તુને કના કરે.”

દીનાએ પોતાનો જમણો હાથ, જણે હમણાજ આકાશ ઉપરથી કીસમતનાં કેહરનો આતશ વરસાવા માંગતી હોય એવી રીતે ઉંચે કીધો, અને તેણીને આટલી ઉસકેરાયલી જોઈને, સુનઈ બાળુનાં ખુણામાં બને એટલી સંકોચાઈને ધુજતી ઉભી. પ્રીય વાંચનાર, આજે આવી રીતે બોલતી દીના, “રતન મમાં”ના બંગલામાં એકવારની નાંચતી, કુદતી, હસમુખી દીના વાહડયા નહિ, પણ જણે તુરતનીજ બસ્તામાંથી નાહશી આવેલી એક છેડાયલી દાકણ હતી.

“હું જાઉંછ” દીનાએ ચીચ્યારી પાડી “તમારા દોજખી દરવાજા અને કાચુથી હું હવે છુટી થાઉંછ, અને તે સાથે તમારા ઘરમાં સદાનો કાળાસ, હંમેશનો સંતાપ, અને તે પરવરનાં શ્રાપનો બોજો મુકતી જાઉંછ,”

પ્રકરણ ૧૯ મું.

એકલી !

દુર-અસ કેટેખી વેરાણ ખીયાખાનમાં, પાહડમાં, ઉંડી ખાધમાં, દોજખના ગારમાં-કેટે-કેટેખી આંધ ધર્તીનાં છટ્ટા ખુણામાં-પણ આંધ કંગાળ ધર, આંધ જીવતું દોજખ, આંધ જીવલેણ ભાધ બહેન કે જેઓએ તેણીની જીંદગી સીધા ખનાવી હતી, તેણીનાં એકપુરાં બચ્ચાંને જીવ લીધો હતો, જેઓએ તેણીની એક છેલ્લી આરજી ધીકકારીને તરછેડી કાઢી હતી, તેઓથી અસ કેટેખી આંધે નાહ-શવાનો દીનાએ કમદ કર્યો. આહ, આ દયાહીણ દેવોનું મોઢું ફરીથી જોવા, તેઓની ઝેરી જખાનનાં શબ્દ ફરીથી સાંભળવા, તેઓનું પાપી નીમક એકવાર ફરીથી ખાવાનાં કરતાં, નદીને તળે, દરયાનાં પેટામાં, કુવાનાં ઉંડાણમાં, આતશની ચેહમાં-કેટેખી ઝીપલાવી દધને તેઓથી દુર થઈ જવાનું હઝારગણું બેહતર હતું.

દીનાનું નાણુક હૈયું કુદરતનાં આ ગેરઈનશાદ ઉપર શોર-બકોર મચાવી રહ્યું. તેણીનું મગજ ગુસ્સાથી દગદગી રહ્યું, અને તેણીનાં લાલ સુંજ આવેલા ડોલામાંથી ગોયા લોહી નીકળતું હતું. તેણી ક્યાં જતી હતી, શું કરવા ધારતી હતી, કોણને આશરે રેહનાર હતી, તેનું દીનાને કાંમપણ ભાણ હતું નહિ. અસ, તેણીનો એકલો વિચાર, હમણાં અને એટલી ઝડપે કેટેખી દુર નીકળી જવાનો હતો. શીરોઝ-તેણીનો બેટો-ગુજરી ગયો હતો. તે ચેરાગ હવે ખુન્નઈ ગયો હતો, અને તેણી પોતાનું ઘર છોડીને દુન્યાની દયા ઉપર રખડતી થઈ ગઈ હતી.

દીના યાહોમ આગળ ધસી જતી હતી, અત્રે તેણીનાં વિચારો પણ તેટલાજ ઝડપી હતા. સુનધ અને પાહલીનો વિચાર આવતાં, તેણી એવી તો કમકમતી હતી, કે તેઓને આરણે હવે પાછું જવાનાં કરતાં, દીના ગમે એવું પણ ભયંકાર મોહત ખમવાને તૈયાર થઈ. તેઓનાં જીલમનો છેડો આવ્યો હતો, તેઓનો સીતમ ખતમ થયો હતો; અને પોતાનાં બચ્ચાંના ગુજરવા સાથે, દીનાએ તેઓ સાથે પોતાનો સઘળો સંબંધ છોડી દીધો. વારંવાર તેણીનાં પીસેલા હૃદયમાંથી હૃદયભેદક નીસાસા નીકળતા હતા, અને વારંવાર તેણી રસ્તા ઉપર પડી જવાની અણી ઉપર આમતેમ દોળા ખાતી આગળ વધતી હતી. રે વાંચનાર, એકવારનો એક જવાન હસમુખો જીવ નાસીપાસી એક ખુવારીની ખામમાં નાહકનો ઘસડાઈ જતો હતો.

રસ્તામાં ઘણાંક લોકો તેણીને જોવા ઉભાં. આટલો ખુશ્મુરત પણ શીકડો એકરો શાંતી ગવાહી આપતો હતો ? ઘણાકોએ તેણીનાં એકરા ઉપર મોહતનાં ચીન્હ વાંચ્યાં, બ્યારે કેટલાકોએ તેણીની દયા ખામને એ પાંચ સવાલ પુછવાની હીમત કીધી, પણ દીનાની આંખે અંધારાં હતાં, તેણી કામને જોતી યાતો સાંભળતી હતી નહી. ફક્ત એકજ ચીજ તેણી જોઈ શકી, અને તે એ હતી, કે બ્યારે તેણી રસ્તામાં દરેક છોકરાંઓ તરફ પોતાનાં શીરોઝનો એકરો જોવા માટે તજર કરતી હતી, ત્યારે તે છોકરાંઓ તેણીને જોઈને દુર નાહશમાગ કરતાં હતાં.

“શું છે, છોકરા, તું મારેથી બીએછ કાંય ?” દીનાએ એકએક એક છોકરાને પકડીને પુછ્યું.

બીજીજ પળે તે છોકરો તેણીના હૃદયમાંથી છુટો થયો, અને પુરે ઝડપે પોતાના બીજા મોઠ્યાઓ તરફ નાહો.

“આહ, હમણા મારો શીરોઝ મારી આગળ નથી, તેથીજ,

આંધ છોકરાંઓ મારેથી બીહને દુર નાહસેછ” દીનાએ વિચાર્યું.

વળી પાછું તેણીએ આગળ ચાલવા માંડ્યું, અને કેટલા કલાકો સુધી તેણી આવી રીતે ચાલ્યા કીધી. એ કેહવું અશકત છે. ધીમે ધીમે તેણી વસ્તીવાલી જગ્યાએથી દુર નીકળી ગઈ, તેણીની આસપાસ ખેતરો અને ઉજડ મેદાન સીવાય બીજું કંઈ પણ નજરે પડ્યું નહિ, પણ આખર કરેને એક જવાન અઢાર વરસની છોકરી આવી કબ્જી તે ક્યાં સુધી ખેંચી શકે? દીના ચાલતી જરા ધીમી થઈ, અને લુખ, ખ્યાસ, અને ચાકથી તેણી એટલી તો નીશોશ બની ગઈ, કે આખરે તેણી એકાએક ચાલતી બંધ પડી.

“આહ. જો તેઓએ મને અંદર દાખલ કીધી હતે” આ દીનાનો છેલ્લો વિચાર હતો, તે મેદાન એક તીણી ચીચ્યારીથી ગાળી રહ્યું, અને દીના ત્યાં બેભાણ તુટી પડી.

પ્રીય વાંચનાર, આ દગલખાજ દુન્યાની દયા ઉપર એક જવાન ખુબસુરત છોકરીને આવી રીતે, તદન એકલી બેભાન પડેલી દરસાવવા આંધ કમીની કલમમાં તાકત નથી. અરેરે, એક-વારની આ દીના વાહયાનો શું અવતાર? આ જંગલ જહાનમાં પડેલી છોકરી ઉપર કીસમતનો કેવો કેહર? નજદીકનાં ગામડાંનું એક છુટું ઇવાયું કુતરું અથવા તો તેણીનાં માથાં આગળ ભમતા થોડાક કાગડાઓ સીવાય દીનાને કોઈપણ ધનશાન તરફનાં દીલાસા વગર, આવી રીતે તદન એકલી પડેલી જોઈને, હમણાં બેહશતના ફરેશતાઓ પણ કહી શકતે નહી, કે તેણીની આવી હાલત તેણીનાં કાર્યને યાતો કર્મને આભારી હતી. કલાકો સુધી તેણી આવી રીતે પડી રહી. સહવારનાં દસેકને સુમારે તેણી પોતાનું ઘર છોડી આવી હતી, બ્યારે હમણા તો સાંજ પડી ગઈ હતી.

સુરજ અસ્ત પામવાની થોડો વખત અગાઉ એક મધ્યમ ઉંમરનો શખશ, એક ગાલ્લામાં બેસીને, દીના પડી હતી તે બાજુએ આવી લાગ્યો. કોઈને ત્યાં પડેલું જોઈને તેણે એકદમ પોતાનાં બળદયા થોભાવ્યા, અને કાંઈ અસાધારણ બન્યું હતું એવું વીચારીને તે દીનાની નજદીક ગયો.

“ તમે કોણ છેઓ, બાઈ ?” તેણે દલગીર અવાજે પુછ્યું.

“ પાહલી-સુનઈ, ખુદાને ખાતર બારણું ઉઘાડો, મને મારા શીરોઝને એક છેલ્લી વેળા મલવા દેઓ,” દીના બકારો કરતી હતી.

“ હયાં કાંઈ બેદ છે, આ બાઈ કાંઈ મોટી મુશકેલીમાં છે” પેલો અજાણ્યો બબડ્યો.

દીનાએ ત્યાર પછી પોતાની આંખો ઉઘાડી, અને હજુણુ. તેણી જીવતી હતી એવી યાદ થતાં, તેણીને નવેસરથી દુઃખ ઉત્પન્ન થયું. તેણીએ ધાર્યું હતું, કે હવે તેણી બેહશતમાં શીરોઝનો ચેહરો જોઈ શકશે, પણ હમણા પોતાની બાજુમાં એક અજાણ્યાને ઉભેલો જોઈને તેણી અજાયબ થઈ.

“ ઉઠો બાઈ, આવા ઠંડા પોહરે હયાં સુઈ રહેવાથી તમને સરદી લાગશે,”

“ તમારો ઉપકાર થયો ” દીના મુશકેલીથી બોલી, અને ત્યાર પછી તેણીએ ઉભી થવાની કોશિશ કરી, પણ તે તદ્દન નીશક્ષણ ગઈ.

“ તમે ઘણાં થાકી ગયાંછ, બાઈ ” તે દયામણા અવાજે બોલ્યો “ તમને ઘણું દુર જાઉં છે ?”

“ મને તે ખબર નથી.”

“ કદાચ તમે જુલાં પડ્યાં હશો. જો તમે બાકે જવાનાં

હોય તો મારી ગાલ્લીમાં એસો, હું તમને ખુશીથી ત્યાં લઈ જવશ.”

“હું તમારી સાથે આવવા ખુશી છેઉ” દીનાં તે ગાલ્લાંમાં એસતાં બોલી “પણ તમારું નામ શું?”

“મારું નામ હીજે તાડીવાલો છે. તમે ગભરાશે નહી, હું તમને તમારાં સગાંને ત્યાં બરાબર પુગાડી આવશ.”

“મારાં કોઈપણ સગાં નથી.”

“ત્યારે તમે કાંઈ કામ માટે બાઠે જતાં હસો.”

• “મને કાંઈ કામબી નથી.”

• “પણ-પણ ત્યારે તમે હમણાં મારી સાથે ક્યાં આવવા ધારેછ?” પેલાએ અન્યબીથી પુછ્યું.

“હું તે જાણતી નથી, મારું ઘરબાર અને સગાંવાહલા કોઈ નથી. હું મોટી મુશકેલીમાં છેઉ.”

“મને તમારી ઘણી દયા આવેછ. લેવ બાઈ, આ બાઠે ગામ આવી લાગ્યુંછ, અને હવે તો તમને કાંઈ અડચણ નહી. હોય તો, હું અને મારી ઘણીયાણી હમારે ત્યાં તમને ગમે એટલા દીવશ રહેલાં જોઈને ઘણા ખુશી થઈશું.”

આખરે તે ગાલ્લી એક નાનાં ઘર આગળ ઉભી રહી. બારણા આગળ એક દયાળુ દેખાવનાં બાઈ તેઓ તરફ અન્યબીથી જોતાં ઉભાં હતાં.

“હીજ, આંબ તમારી સાથે કોણ છે?” તેણે પોતાના ઘણીને પુછ્યું.

“આંબ બીચારી કોઈ દુઃખી બાઈ છે. એવણુ મને રસ્તામાં પડેલાં મલ્યાં છે, અને એવણુ કહેછ કે એવણુ મોટી મુશકેલીમાં છે. એવણુનું ઘરબાર અને સગાંવાહલાં કોઈ નથી, અને તેથી હું આપણે ત્યાં એવણુને લઈ આવ્યો છું. પીત્ત, હું ધનિષ્ઠું કે

મારે ખાતર તું આ દુખી બાઇને દરેક મદદ કરશે.”

“કેટલી ખુબસુરત” પીલધએ વીચાર્યું.

અને બીજીજ પળે દીના આ બાઇ સાથે તે ઘરમાં દાખલ થઈ.

પ્રકરણ ૨૦ મું.

“લગનનો ગાંઠ કદીબી છોડાતો નથી.”

દીનાના આવ્યા પછી તાડીવાલાના ઝુંપડામાં દોડાદોડ થઈ રહી. હીજો તેણીની મેદમાનદારી કરવા સઘળી ચીજ તમયાર કરવા લાગ્યો, જ્યારે તેની ઐરી પીલધ રાંધણીમાં કાંઈ પકાવા દોડી. એક પારસી બાઇને આવી રીતે મુશકેલીમાં જોઈને, આ ગામડયાં માટી બેચરને ધણુંજ લાગી આવ્યું હતું, અને તેથી તેઓ દીનાને રાઈત આપવા તુરતજ તૈયાર થયાં. આહ, આંચ ગામડયા ગમારોનાં બોલા અંતકરણમાં, કોઈ દુઃખી જીવડાની દાદ લેવા, હંમેશા એવી તો દયાળુ લાગણીનો ઝરો વેહતો રહે છે, કે જેવી લાગણી આજના કેટલાક કેહવાતા શેડયાઓ પોતાની ગમે એટલી દોલત છતાં, કદીબી બતાવી શકતા નથી !

તેઓ સઘળાં જમવા બેઠાં. પણ દીનાના સુકકા તાટ ગળાં-માંથી એકપણ યુક હત્યો નહિ. આ બલાં માટી બેચરની ગમે એટલી સમજવત છતાં, દીના તે ટેબલ ઉપરથી જુખીજ ઉઠી.

“તમે ધણુંજ દુઃખ ખમ્યું હશે” જમી રહ્યા પછી પીલધ, દીનાને પોતાના ઓરડામાં લઈ જતાં, બોલી.

“હા, ખૂબેન મારી મુશકેલી કદી દુર નહી થઈ શકે એવી છે.”

“મને તમારી ધણીજ દયા આવેછ, કારણ મારીખી એક તમારા જેવી દીકરી છે, કે જેણી પરણીને આજે હમારેથી દુર જઈ વસી છે.”

“ત્યારે તમે તેણીને શું કામ પરણાવી ?” દીનાએ પુછ્યું, અને તેણીના આ સવાલથી પીલછ મોટેથી હસી પડી.

“શું કામ પરણાવી ?” પીલછ બોલી “મારી આછ તો જીંમર પોતાના ધણીપર સધળો જીવ પરાન કાઢી આપેછ. મારી દીકરી પોતાના ખાવીદને એટલી તો ચાહતી હતી, કે તેને ખાતર હમારેથી દુર જઈ વસવા પણ ખીધી નહી. દીનખાઈ, દુન્યામાં સધળાં લગનો કાંઈ અસુખી નીવડતાં નથી. દાખલા તરીકે હું અને મારો હીન્ને આજે ત્રીસ વરસ થયાં પરણેલાં હોવા છતાં, હજુણુ સુધી હમે એકબી વખત મરાયાં નથી.”

“તમારાં લગન એક સરખાં બંને આત્માનું જોડાણ છે” દીના ધીમેથી બોલી.

પણ પીલછ તેણીને જરાખી સમજી શકી નહી.

“ચાલ દીકરી હવે પોઢી જા. તું મોટી મુશકેલીમાં છે, પણ ખ્યર, ખુદા તારી સંભાળ રાખશે.”

દીના તે ઓરડામાં એકલી પડી. ખીજું કાંઈ કામ નહી હોવાથી દીના બારી આગળ ગઈ તો આહ-પુદરતને તે સુંદર દેખાવ જોઈને દીનાને સેહજ ધીરજ આવી. આકાશ તદન ખુલ્લું હતું, અને જાણે એક કાળી મખમલ ઉપર અસંખ્ય હીરાઓ જડયા હોય, એવી રીતે સધળા તારાઓ ઝલકી રહયા હતા, અને તે સધળા હીરાઓમાં એક કોહીનુર મીસાલ, ચંદ્રમાં સર્વેનું ધ્યાન ખેંચતો હતો. સધળું શાંત અને ખુશનુમાં હતું, તોપણ

તે માહબોખતારની રૂપેરી રોશની જોઈને, દીના સેહજ પણ ખુશી જણાઈ નહી. આહ, ખીજ કેઈ ચીજે ઉપર તે રૂપેરી રોશની પ્રકાશતી હતી ? હા, આંખજ કીરણો હમણા રતનમમાનાં બંગલા ઉપર પણ પ્રકાશતાં હતાં, કે જે ઘર છોડી આવીને તેણી આટલી દુઃખી થઈ હતી; આંખજ કીરણો પાહલીનાં ઘરનાં એક ઓરડાની બાંધ બારી ઉપર પડતાં હતાં, કે જેમાંથી રોશનીનું ફક્ત એકજ કીરણ, સીંધું શીરોઝનાં શીકકા ચેહરા ઉપર ઝગકતું હતું. એકવાર ફરીથી દીનાને તે જહાજા બેટાને પોતાની ગોઠમાં ચાંપવાની તકબ થઈ, પણ લાચાર-લાચાર તે બાળક એવાં દયાહીણ માણસોના હાથમાં હતું, કે જેઓએ તેણીની જીંદગીની ધુળ કીધી હતી.

દીનાએ પોતાની લાલ આંખો આસમાન તરફ ઉંચકી, તેણીએ કેવી ગંભીર ભુલ કીધી હતી ? પાહલીને પરણીને તેણી એક એવા આત્મા સાથે જોડાઈ ગઈ હતી, કે જેમાંથી મુક્ત થવાને તેણી છેલ્લે પાંદણે તેનો આશરો છોડી આવી હતી. અને તેમ કરતાં તેણીએ પોતાનાં બચાં નામ અને કીર્તીને ઝાંખ લગાડી હતી, પોતાનાં ધર્મનાં ફરમાનથી વીરૂધ્ધ ગઈ હતી, અને તેણીના પેલા સાચા સલાહકાર રસતમ રાંદેરીઆની આ છેલ્લી શીખામણ તરછોડી કાઢી હતી.

“ઓ ખુદા, મને મરવા દે, મને મારી જીંદગીની નેમ સમજ પડતી નથી” દીના બડબડી.

સહવાર પડી તોપણ દીનાં બારી આગળજ ઉભી હતી, અને તેણીનો ચેહરો જોઈને પીલખએ ગભરાઈને ખુમ પાડી.

“ઓ દીનબાઈ, તમારું ખીજાણું તો હજુણ જેવું ને તેવું જ છે. તમે આખી રાત હયાંજ ઉભાં હતાં?”

“મને ઉંઘ નહિ આવી” દીના બોલી.

“પણ આવી રીતે તમારી તખીયત બગડી જશે. અરે પણ તમારા હાથ ઉપર તો એક સોનાની વીટી છે.” પીલધ બોલી “હું તો આટલો વખત તમને કુમારાં ધારતી હતી. પણ તમે તો પરણેલાં છેઓ.”

“હા” દીનાએ જવાબ આપ્યો “અને પીરોજબાઈ, જે તમને મારી ઉપર સેહજ પણ દયા હોય તો હું પુછું તેનો બરાબર જવાબ આપો. બ્યારે એક જોકું પરણીને પાછળથી પોતાની ભુલ જુએ છે, ત્યારે તેઓ શું કરેછ?”

“એટલે?” પીલધએ પુછ્યું.

“હું એમ પુછુંછ કે તેઓ પોતાની ભુલ કેવી રીતે સુધારે છે.”

“તેવી ભુલ કદીખી સુધરતી નથી” પીલધએ જવાબ આપ્યો “લગનનો ગાંઠ મોહત રીવાજ કદીખી છોડી શકાતો નથી, અને તેથીજ લગન એ આપણી જીંદગીમાં એક સૌથી ગંભીર અને અગત્યનો બનાવ છે.”

“ત્યારે મારાં અસુખી લગન માટે કાંઈજ મલાજ નથી?”

“છે, અને તે એકજ છે, તે એ કે આપણને એવી ભૂલ મુજે મોહડે સહણ કરવી.” પીલધએ સમજાવ્યું.

“અને તેમ જો નહિ બની શકે તો?”

“તો કેટલીક હલકાં મગજની છોકરીઓ એવીખી છે, કે જેઓ રોજનાં ફેસ્તા ફજેતા કરીને પોતાનું ઘર, ઘણી, અને જીંદગીનું સત્યાનાશ વાળે છે; પણ જેઓ સમજુ છે, તેઓ આકેબત સુધી ધીરજ અને સમુરી રાખીને, ખુદનો પ્યાર પોતાની દુખી જીંદગીનાં એકલા દીલાસા તરીકે ખેંચી લે છે.”

દીના ચુપ બેઠી, આ ગામડયન પીલધની સલાહ પણ

પેલા તેણીનાં મીઠા રસતમ રાંદેરીઆની સલાહને બેભાન બનવા લાગી આવતી હતી. શું ત્યારે સધળો કસુર તેણીનોજ હતો ? શું તમામ દુન્યાનું ભોક્ષ પાહણી અને સુનધને છોડી દઈને તેણીને પોતાનેજ ગુન્હેગાર લેખશે ?

“ઓ બહેન” પીલધએ આગળ ચલાવ્યું. “તમારાં આગળાં ઉપર આંધળી વીટી જોઈને મને ઘણી શીકર લાગેછ. જો તમારું ધરખાર અને ઘણી હોય, તો હમણા તમને મારે ત્યાં રહેવાનો જરાખી હક નથી. તમારી જગ્યા તમારા ઘણીના ઘેરમાં છે, અને હવે હું ધારૂંછ તેમ જો તમે તમારું ધરખાર છોડીને નાહસી આવ્યાં હોવ, તો ખુદાને ખાતર ત્યાં પાછાં જવ, તમારું બહું નામ બગડતું બચાવે.”

“તેમ કદી બનશે નહી. તેઓએ મારાં બચ્ચાંને મારી નાખ્યુંછ” દીના ઉશકેરાઈને બોલી.

“એમ સમજવામાં તમારી ભુલ હશે” પીલધ બોલી.

“નહી, તેઓએ મારા શરીરને મારી નાંખ્યો, અને હું તેઓને શ્રાપ દઈને ત્યાંથી ચાલી આવીછ.”

“ત્યારે તો તમારા ગુનાહમાં તમે ઉમેરો કીધોછ, કારણ કોઈપણ ગેરબંધિસાદનો બદલો લેવો એ આપણા હાથમાં નહી પણ ખુદાના હાથમાં છે. આમે જોઈ હવે હું તમારે માટે નાસ્તો કરી લાઉં, તેટલાં તમે દાહયાં ચઢીને તમારા ઘરે પાછાં સંધાવવા તૈયાર થાઓ.”

“મને એક છેલ્લી વેળા મળી લેવ, પીરોજખાઈ” દીના તેવણ આગળ જતાં બોલી “યાદ રાખજો કે એક ઘણીજ અમામણી છોકરી તમને દુઆ દઈને હયાંથી ચાલી ગઈછ.”

“અને હું પણ યાદ રાખશ કે મેં એક અણુસમજ બાઈને પોતાને ધરખારે પાછી સંધાવા સમજાવી છે.”

અને ત્યાર પછી પીલ્લઈ રાંધણીમાં દીનાને માટે નાસ્તો કરવા દોડી.

“આંધ તકનો મારે લાભ લેવો જોઈયે ” દીનાએ વીચાર્યું.
“હું જો વધુ વખત હયાં રહેવશ, તો આંધ બાઈ મારી મરજી ઉપાંત પેલાં ચંડાલોને આશરે ફરીથી જવાને ફરજ પાડશે.”

આવી રીતે જ્યારે પીલ્લઈ રાંધણીમાં રોકાઈ હતી, ત્યારે દીનાં ગુપચુપ તે ઘરમાંથી બહાર પડી. પણ થોડાક કદમ જતાં તેણીને હીજો મળ્યો, તે દીનાને અજ્ઞયખીથી જોવા લાગ્યો.

“તમે જાઓછ, બાઈ ” તેણે આખરે પુછ્યું.

“હાજી ” દીના તેને શેકહેન્ડ કરતાં બોલી “અને તમારી ભત્રાઈ અને ઉપકાર હું કદીખી ભુલસ નહિ. ઓ ભાઈ, ગઈ કાલે તમે મારી જીંદગી બચાવી છે, અને ત્યારપછી તમારાં ધણીયાણીનાં આશરા વગર હું હમણા જીવતી હતે નહિ. હું મુંબઈ જાઉં છ.”

“ત્યાં તમારાં સગાં હશે” તેણે પુછ્યું.

“હું ત્યાં અગાઉ રહેતી હતી” દીનાએ જવાબ આપ્યો.

“પણ તમે બરાબર જશો કે? તમે એકલાં છો તેથી મને શીકર લાગેછ. જો કદીખી તમને કોઈ દોસ્તની જરૂર પડે, તો હમે તમને કોઈપણ રીતે મદદ કરવા ધણાં ખુશી થઈશું. સાહેબજી.”

ખીજીજ પળે દીનાં ત્યાંથી ચાલી ગઈ, અને હીજો તેણીનો ખુબસુરત આકાર જોતો ત્યાંજ વીચારમાં ઉભો.

પણ તે વેળા પીલ્લઈ તેની આગળ દોડતી આવવાથી હીજનાં વીચારમાં ખલલ પડી.

“હીજ, પેલી બાઈ ક્યાં છે?” તેણીએ પુછ્યું.

“તેવણ તો હમણાજ મને મલીને સ્ટેશન તરફ ગયાં.”

“ચાલી ગીયા! હા, ત્યારે તેથીજ એને મને મલી લીધું.”

ગરીબ ખીચારી, તું જાણેછ, હીજા, કે એ છોકરી પરણેલી હતી. પણ તેણીનાં લગન અસુખી નીવડવાથી, તેણી પોતાનું ઘર છોડીને નાહસી આવી હતી. તેણી બોલતી હતી, કે કોમરે તેણીનાં બચ્ચાંને મારી નાંખ્યું.”

“હું દલગીર છઉં” હીજે દલગીર અવાજે બોલ્યો “હવે જો આપણી આગળ કોઈ આ છોકરી વીશે પુછતું આવશે, તો આપણે કાંઈ ખુલાસો કરી શકશું.”

“આંબ દુન્યાં કેવી અજાયબ જેવી છે, હીજા” પીલખ બોલી “અને તેમાં કેટલાં અસુખી ઇનશાન પડેલાં હશે? આંબ છોકરીનાં લગન વખતે તેણીનાં મોહતનું વધન હું વધારે પસંદ કરતે.”

અને વાંચનાર, જો કદીખી આંબ પીલખ ખરું બોલી હોય તો તે હંમજાજ હતું.

પ્રકરણ ૨૧ મું.

છેલ્લે પાટલે.

દીનાનાં છેલ્લા ભયંકાર શબ્દો સાંભળતાં, સુનઈ પેસીકાકાએ પોતાનાં કાન ઉપર હાથ મેલ્યા હતા.

“ચાલ બીખી એ તો ઘેલી થઈ ગઈછ. એને ખકવા દે” સુનઈ તુચ્છકારથી બોલીને ત્યાંથી ચાલી ગઈ હતી.

અને તેઓમાંનાં એકપણ જણે, દીનાને આગલી બાબતનું ખારણું ઉઘાડીને, ત્યાંથી બાહર નીકળી જતાં જોઈ હતી નહિ.

“સુનાઆઈ” બીખી બોલી “તમે મારી ગરીબ બાઈને બહુ સતાવોછ. જો એમ કીવા માટે તમે મુને મારી પણ લાખહો, તોએ બહુતાંમાંથી પણ હું એમજ કીવા, કે તમે મારી ગરીબ બાઈ ઉપર ઘણો જુલમ કરો છો.”

“ચુપ રાન ગુનેહગાર, તુંને કોણ વચમાં બોલવા કહેછ” સુનઈએ ખુબ પાડી “તું તારું કામ કર.”

“પણ સુનાઆઈ, મારી બાઈએ તમુને દવા આપવા નાં કહી તોએ તમે હુનત કીધી.” બીખી સાંમે થઈ “તમે મારી બાઈને અંદર આવવા નહિ દીધી.”

“જો બીખી હવે મુંગી મરજો હં, નહિ તો તારી બાઈની દવા ખાતાં તારો જીવ નહિ જાય,” સુનઈએ ધમકી આપી.

અને ત્યાર પછી દીનાં વિશે કાંઈપણ વધુ વિચાર કરવા વગર સુનઈ શીરોઝનાં ઓરડામાં દાખલ થઈ. પાહલીએ ચુપકીદી માટે પોતાની આંગળી ઉંચે કીધી.

“સુનઈ, મને એ હવે જરા દીક્ર લાગેછ” પાહલી શીરોઝ તરફ જોઈને ઘણુંજ ધીમેથી બોલ્યો.

“હા. મનેખી એમ લાગેછ” સુનઈએ ટેકો આપ્યો. “એ એને જરા શાંત રાખવો જોઈયે.”

“પણ દીના ક્યાં છે?” પાહલીએ એકાએક પુછ્યું.

“હોશે એનાં ઓરડામાં પણ હમણા એને બોલાવતો નાં. પાહલી, તારી બીરીનો મીઠાસ તદ્દન ચસકી ગીયોછ, અને મારી સાંમે જે ગમે તે બકી ગઈ.”

“પણ આંધ કાંઈ ગુસ્સે થવાનો વખત નથી. પોતાના દીકરાને મોહત જીવત વચ્ચે જોવા તેમજ જાણવા છતાં, એને ગુસ્સે થવાનું એટલું બધું તે શું કારણ મળ્યું?” પાહલીએ સખતાઈથી પુછ્યું.

“એ આંધ ઓરડામાં આવવાની જીદ લઇ બેઠી, અને મેં તે ના પાડી” સુનઇ ધીમેથી બોલી “ભાઈ, હવે જો એ હયાં આવી હતો, તો હમણા તારો દીકરો જીવતો રહેતોખી કે?”

“નહિજ તો. પણ તે જતાં હું ધચ્છું છું સુનઈ, કે હમણાં શીરોજ નરા દીક છે, એવું તું બીખી પાસે એને કહેવડાવે, એ શીકર કરતી હોશે.”

પણ સુનઇએ આ છેલ્લા શબ્દો જાણે સાંભળ્યાજ નહિ, તેણી શીરોજનાં પાળણા તરફ ફરી, અને ધનશાકને ખાતર આપણું કહેવું જોઇયે. કે શીરોજને પોતાના કસુરથી આવી રીતે સીક પડેલા જોઇને સુનઇનો જીવ પણ દીનાનાં જોડેલોજ સીકે ઓળવાઈ રહ્યો હતો. જો સુનઇએ કદીખી કોઇપણ દુન્યાઈ ચીજ ઉપર પોતાનું લક્ષ લગાડ્યું હોય, તો તે શીરોજ ઉપર હતું. તેણી પોતાનાં ભાઈનાં આ ગળગોટા જેવા બેટાને કાંઈ અજબ જાલથી ચાહતી હતી, અને જો શીરોજ પોતાની જીંદગી માટે કોઇને પણ આભારી હોય, તો તે પોતાની કુધની અઢાગ કાળજી, અને રાતદીવસની ખડે પગની મેહનતથીજ બચી ગયો હતો. તેણીનો આ ખ્યાર, ગરીબ બિચારી દીનાં માટે એક જરી મીસાલ હતો. સુનઈ દીનાનાં તે છેલ્લા શબ્દોથી ગભરાઈ ગઈ હતી. તે શીકકો ચેહરો, લાલ લોહી જેવી આંખો, અને પથરનું હૈયું પીગળાવે એવી આજુજી, હજુજીખી સુનઇનાં મગજમાં ભમ્યા કરતી હતી. તોપણ તેણીને સેહજ પણ ખ્યાલ હતો નહિ, કે તેણીની ભોળાઇ તેજ વેળા તેઓથી સદાને માટે છુટી પડશે. દીનાનાં છેલ્લા શબ્દોને તો તેણીએ “ચસકેલ મગજ”ની ઉપમાં આપી હતી.

આવી રીતે વખત પસાર થઇ ગયો, તોપણ દીના ક્યાં હતી તેનો કોઇને ખ્યાલ હતો નહી. બપોર પછી ડોક્ટર નરીમાન પાછો આવ્યો, અને શીરોજને તપાસવા પછી તેના ચેહરા ઉપર

સંતોશનું હસવું ફરી વળ્યું.

“હા” પાહલીનાં સવાલનો તે જવાબ આપતાં બોલ્યો.
“તમારો દીકરો હવે ભયમાંથી તદન મુક્ત થયોછ. મીઠા પેસી-
કાકા, હું ઈચ્છુંછ કે તમારાં મીસીસ એ વધામણી સાંભળવા
હયાં હોતે. એવણ કયાં છે?”

“કોણ જાણે પોતાનાં ઓરડામાં હોશે” સુનંદએ
જવાબ આપ્યો.

ડોક્ટર નરીમાન જરા અજ્ઞયજ્ઞ થયો. શરૂઆતમાં દીનાએ
પોતાનાં બેટા માટે આટલી બધી ચીંતા દેખાડવા પછી હમણા
તેણી ગેરહાજર હતી, એ ડોક્ટર નરીમાનને જરા તાણુખી બરેલું
લાગ્યું. તેણી કાંઈ કામમાં રોકાયલી હશે, તોપણ કાંઈપણ કામ
પોતાનાં દીકરાની જીંદગી કરતાં વધુ કીંમતી તો હોઈ શકેજ નહીં!

“કાંઈ નહિ, હું એવણને સહવારે મળાશ.” ડોક્ટર નરી-
માન આખરે બોલ્યો. “અને તેટલાં મારી ખાત્રી છે કે આંબ
બાબો તદન વેલ થઈ જશે.”

ડોક્ટર નરીમાન ગયા પછી, દીનાની ગેરહાજરી માટે
પાહલી પણ અજ્ઞયજ્ઞ થયો. આહ, બારણા આગળ તે કાકાલુદી
બરથો અવાજ તેણે બરાબર સાંભળ્યો હતો.

“દીના હજુણ આવતી કેમ નહિ?” અને તેનાં જવાબમાં
સુનંદએ તેણીનાં “બેગનાં લાહત”નો કસુર કાઢડ્યો.

“પણ શાનો બેગનો લાહત?” પાહલીએ પુછ્યું.

“કોણ જાણે હું તારી બેરીને કદીખી સમજી શકી નથી.
પાહલી, આજે એ એવા નાલાયક શખ્દો બોલી ગેઈ, કે જેથી
હમણાં મારું હાડેહાડ ધુન્ને છે.”

પાહલીએ ગુસ્સાથી પોતાનો ચેહરો ફેરવી નાંખ્યો, પણ

ત્યારપછી વખત જતાં શીરોઝની હાલત જરા વધુ સુધરતાં જોઈને, તે સેદજ ખુશાલ જણાયો.

“પાહલી, આપણને શુદ્ધતાં કરવા જોઈએ કે તારો છાંકરો ખચી ગીયોછ” સુનઈ બોલી “હા, હું કયુલ કરુંછ, બાપ, કે આજે દવાની બાબદમાં મારેથી બુલ થઈ ગઈ.”

“ત્યારે તો તું એમ દીનાને કેહ. તેણી ખરી હતી.”

“હા, ફક્ત આંધ એકજ દાખલામાં તારી ઐરી ખરી હતી.” સુનઈએ કયુલ્યું.

“સુનઈ, જ્યારે હું હયાં મારા દીકરા આગળ વિચાર કરતો ખેડો હતો, ત્યારે મને એવો ખ્યાલ આવ્યો, કે આપણે જોઈએ તે કરતાં દીના તરફ વધુ સખત રીતે વર્તે છીએ. એવો મામલો હવે હું ફેરવી નાંખવા માંગુછ.” પાહલી બોલ્યો “જો સુનઈ, હવે આપણે તો બુદ્ધ થયાંછ, અને તેથી એક જવાન જીવની વાત આપણે સમજી શકતા નથી. જવાની એ એક એવો વખત છે—”

“તું કેહવા શું માંગેછ, પાહલી?”, સુનઈએ અધીરામયી પુછ્યું.

“—કે જે વેળા આપણા સઘળા વિચારો બુદ્ધ માણસોની સાથે કદીખી મળતા થતા નથી. અને દીનાની ઉંમર કેટલી? ફક્ત અધાર વરસ. તેથી મારો શીરોઝ સારો થયા પછી આપણે એની સાથે જરા વધુ માયાથી વર્તશું. આપણે એને રોગ ફરવા જવા છડશું. હયાં અવારનવાર પરાણાઓને બોલાવશું, અને એને ખુશી રાખવા આપણાથી ખનતું કરશું.”

“મને એ પસંદ નથી” સુનઈ બખાલી.

“પણ સુનઈ હું એનો સોઝાતુર એહરો બુલી જઈ શકતો નથી. ત્યારે મેં પેહલી વેળા એને જોઈ હતી, ત્યારે એનો એહરો એક ખીલતાં મોઝામ જેવો હતો, પણ હમણા તે એહરો

કેટલો અદલાઈ ગયોછ ?”

“એમાં આપણો કસુર નથી” સુનઈ બોલી “ઓ ભાઈ, આજે એને મને શ્રાપ દીધાછ.”

“શું કાંઈ?”

“આજે તારી ઐરીએ મને શ્રાપ મારીયાછ.”

“એને માફ કર. સુનઈ, આખર કરેને તો એ એક બચ્ચુંજ છે. એ મારા શીરોઝને એટલી હદ સુધી ચાહેછ, કે તારે લીધે એ આજે સીક પડ્યો, એ તેણી જોઈ શકી નહિ. એને માફ કર, સુનઈ.”

“મેં એને માફ કાંઈછ” સુનઈ બોલી “અરે, જો તો પાહલી, જણે એની માયને મેં માફ કાંઈ, એવું આંધ તારે દીકરો સમજ્યો હોય એવી રીતે એ મને જોધને હસેછ.”

તોપણ રાતે એ વાગાની અગાઉ, પાહલી તે સંજણા આગળથી ખીસ્યો નહિ. તેણે વારંવાર વિચાર્યું કે પોતાનાં દીકરાને જોયા વગર, તેનાથી દુર, એકલી પોતાની દલગીરી ખમવા માટે દીનાને કેટલી મુશકેલી પડી હશે. તોપણ જો તેણી ઓરડામાં આવી હતે, તો શીરોઝ હમણા જીવતો હતે નહિ, અને તેથી માફ થાય તે સારાંનેજ કાજે ! પાહલીએ વિચાર્યું.

આખરે રાતે એ વાગે, જ્યારે શીરોઝ બરાબર હુસ્તારીમાં આવ્યો, ત્યારે પાહલી દીનાને તે ખુશ ખબર પોતાને મોઢેથીજ આપવા દેડ્યો. હા, હવે તે દીનાને આ ઓરડામાં આવવા દેશે, તેણીને દેખાડી આપશે, કે તેઓની કેટલી અદાગ મેહનતથી શીરોઝ બચી ગયો હતો. તેણીને તે ઓરડામાં નહિ દાખલ કરવામાં આવી તે ફક્ત શીરોઝનાં ભણાં માટેજ.

“મારી ગરીબ દીના” પાહલી મનસે બડબડ્યો.

અને ન સમજી શકાય એવી માયાળુ લાગણીથી પાહલી

પોતાનાં ઓરડા તરફ દરયો. પણ તે ઓરડો તેટલ અંધારો હતો. તેણે “દીના” કરીને બુમ પાડી, પણ કોઈનો જવાબ મળ્યો નહિ.

“એ પોતાનાં ઓરડામાં હશે” પાલડી એક ફાણસ સળગાવતાં બોલ્યો. “જહાડી દીના, એ દલગીરીમાં એટલી તો ગરકાવ થઈ ગઈ છે કે મને સમજતીથી નથી. પણ એને ક્યાં ખબર છે કે હું શું ખબર લાવો છું?”

પાલડી આખરે દીનાનાં ઓરડામાંથી પણ સંજળા મુણાં-ખટાલા શોધીને જ્વાર પડ્યો. દીના ત્યાં હતી નહિ.

“અરે, હુંબી શું અમથો નાલકનો ફાંફાં માડું છે” પાલડી ગડગડ્યો. “એ તો લમણા રાંધણીમાં મારા શીરોઝ માટે ફાંફાં દુધ ફાંછી બનાવતી હશે.”

પાલડી ફાણસ લઈને રાંધણીમાં ગયો, અને ત્યાં પણ દીનાનું નામ નીશાણુ નહિ જોઈને તે જરા ગભરાયો. તે આલ્સ ઓટલા તરફ ગયો, અને ત્યાં બીખીને બેઠેલી જોઈને તે ઉભો રહી ગયો.

“તારી બાઈ ક્યાં છે, બીખી?” તેણે પુછ્યું.

“કોણ જાણે, છેત. સહવાર પછી મેં એવણુને નહિ જુએલાં.”

“પણ ત્યારે દીના ક્યાં છે?” પાલડીએ ગભરાઈને પુછ્યું.

“મારું મત પુછેછ, છેત!”

“તારું અથવા તો કોઈબી કારા ચોરનું મત મારે મનસે એકજ છે.”

“ત્યારે તો છેત, તમે હુનાબાઈને ફાંફાં કેલછો નહિ એવું મને વચન આપ્યો. હું તમને ફાંફાં અગતનું ફીલા માંગુછ.”

“હું વચન આપુછ, બીખી, બોલ તું દીનાં વિશે શું જાણેછ.”

“હું ધારું છું, કે દીનબાઈ હયાંથી નાહછી ગીએલા સે. ઓ છેત, આ છુનાબાઈને બહુજ ભારી જીલમ. આજે સહવારે મારી બાઈ છાતે એવણને મારામારી થીએલા, અને દીનબાઈ બોલ્યાં કે હયાં છઉ તેવણને ધીકકારતાં હતાં, અને તેવણ હવે કેડે નાહછી જશે.”

“ઓ ખુદા” પાહલી દુગળાઈ જતાં બોલ્યો “શું આ સઘળું ખરૂં છે?”

“અરેરે છેત, મારાં બાઈનાં પોતાનાં ખસસાં આગળ જવાની કાફલુદી સમજીને, એક પથ્થરને પણ દયા આવી હતે, પણ છુનાબાઈએ મારી બાઈને બારણા આગળથી ઘસડી કાઢી, અને તેઓ વચ્ચે જામરી બોલાચાલી થીએલી છેત.”

“ત્યારે શીરોઝ સારી કાતી હતો એવું મારી દીનાને ખબરજ નહિ હતું?”

“નહિ છેત. હું ધારું છું તેમ જો મારા બાઈ હયાંથી નાહછી ગયાં હોય, તો તે વેળા તેવણને એવોજ ખ્યાલ હતો, કે તેવણનું ખસસુ આખરે મરી “ગીએલું” બીખી રડતાં બોલી.

“પણ એ જાણ્યી ક્યાં” પાહલી બોલ્યો “એનાં તો કોઈ સગાંખી નથી. એ તો દુન્યામાં તદ્દન એકલી છે.”

“મારા વિચાર પરમાને છે. જો દીનાબાઈ કેડેખી ગીયાં હોય, તો પોતાનાં મોહતને તેડું કરવા ગીએલાં, અરે છેત, આજે સહવારે બ્યારે મેં એવણને દીઠાં હતાં, ત્યારે જો મુને આગળથી ખબર નીહ હતે, તો હું પણ મારી બાઈને ઓળખતે નહિ. મારી બાઈએ છુનાબાઈને છરાપ દીધા-જેવ છેત, હવે મારી આટલી મરીબ બાઈ એવું કદી બોલેખી કે? તીનું કારણ એજ જો મારી મરીબ બાઈ ઉપર છુનાબાઈએ ઘણો જીલમ કીધો, એક ઘાટકી કછાઈની માફક મારી બાઈને છતાવી, તે એટલા

છુધી કે આખરે મારી આધતું મછતક ફરી ગીએલું, અને તેવણ હયાંથી નાહણી ગયાં. હવે છેત, મેં તમુને છંધી છાચ્યે છાચી વાત કહી સે. પણ છુનાકાને કહતા રમે.”

“પણ બીખી, તેં આટલો વખત એ વિશે મને કાંય નહિ જણાવ્યું” પાહલીએ ખુમ પાડી.

“તમુને કહીને છું કરે છેટ. જ્યારે દરેક બાબદમાં તમે છુનાઆકાનીજ તરફેણ ખેંચો, ત્યારે તમુને કહીને છું કરે, છેન.”

અને બીખીનાં આ શબ્દોથી, પાહલીને દુખનો એક એવો ઝટકો લાગ્યો, કે જે તેને આગળ પોતાની અંદગીમાં કદી પણ અનુભવ્યો હતો નહિ.

પ્રકરણ ૨૨ મું.

“મુનઈ મારી ઝંરી ચાલી ગઈછ.”

“હું એ માનતો નથી” પાહલીએ ખુમ પાડી, “હયાં કાંઈ ભુલ છે. મારી દીના આપણા ઘરમાંથીજ મળી આવશે. ચાલ બીખી, જ્યાંસુધી હું આ ઘરનું દરેક ખુણેખુણું આરીકીથી જોવશ નહિ, જ્યાંસુધી હું આપણા ખેતરની દરેક ઇંચેઈંચ જમીન તપાસસ નહિ, ત્યાં સુધી હું કદીખી જંપીને ખેસવાનો નથી.”

અને બીખી પોતાનાં શેઠની સાથે હાથમાં ફાણસ લઈને દરેકે દરેક ઓરડો ફરી આવી.

“હયાં હશે,” કહી પાહલી દરેક ઓરડામાં દાખલ થતો

હતો, પણ ભારી જીગરે પાછો ત્યાંથી બાહર આવતો. તે આખરે ખેતરમાં ગયો, અને ઘેલાગાંડાની માફક ચોતરફ દોડવા લાગ્યો. પણ દીનાં કેંડે હતી નહિ. તે એક ચંદની રાત હતી, અને પાહલીએ નાસીપાસીથી પોતાની આંખો તે ચંદ્રમાં તરફ ઉઘડી. કેવું અઝગચઘ જેવું? કારણ તેજ પળે દીનાં પણ પેલા હીન્ન તાડીવાલાનાં ઝુપડાંની બારી આગળ ઉભી રહીને એજ ચંદ્રમાં નેતી હતી. આ ભારી બેચર તે વેળા કુદરતની એકજ ચીજ જોતાં હતાં, છતાં, તેઓ વચ્ચે કેટલો ફેરફાર? કેટલો મનફેર? કેટલો તફાવત?

“ઓ ખુદા” પાહલી આખરે બોલ્યો “જો મારી ઉપર ખરેખર આવી આદત આવી પડી હોય તો હું ઘેલો થઈ જવશ.”

“એ જીંધું કદીખી બનતે નહિ” બીખી બોલી “જો મારી બાહને તમે છારી રીતે રાખી હો, તો હમણા એમ બોલવાનું કાંઈ પણ કારણ હતું નહિ. પણ હવે તો બહુજ મોડું થઈ ગયું છે.”

પણ બીજીજી પળે બીખી આ રાખ્દો માટે પસતાવા લાગી. પોતાનાં શેઠનો શીકકો ફ્રચ એહરો જોઇને તેણીને ઘણું લાગી આવ્યું. પાહલી દામાદોલ હાલતમાં પાછો ઘરમાં ગયો, તુરતજ શીરોઝનાં ઓરડા તરફ ફર્યો, અને જોઈ એક વફાદાર કુતરો પોતાના ઘણીનાં દરવાજા આગળ બેસીને તેની ચોકી કરે છે, તેવીજ રીતે તેણે સુનઈને શીરોઝનાં પ્રાણણા આગળ બેઠેલી દીડી.

“ઓ સુનઈ, મારી બેરી ચાલી ગઈછ, મારો આશરો છોડી ગઈછ.” પાહલી કલવાઈને બોલ્યો.

સુનઈનાં જખરાં લપ્પાં, શેવાયાં. પોતાનાં બાઈનાં આ રાખ્દો સાંભળીને તેણી દરકર ધુન્ધા લાગી.

“ચાલી ગઈ તારી બરાબર ખાત્રી છે, પાહલી?”

“હા. અને હું ધારૂં છું તેમ એમાં સધળો વાંક તારોજ છે.”

“એમ કાણ કહેછું? એવું તુંને કાણ સમજાવ્યું?”

“આંધ બી—” પાહલી એકાએક બોલતાં અટકી ગયો

“આજે સહવારની તમે વચ્ચે કાંઈ ખટપટને લીધે મારી દીના હયાંથી ચાલી ગઈછ.”

“એમ બનેજ નહિ” મુનમએ જીદ પકડી “આટલા નજીવા ફજવાને ખાતર તારી યેરી પોતાના ઘણી બચ્ચાંને છોડી જવા નોટલી હદ સુધી ઉઠાછળી હોયજ નહિ.”

“તેણી ચાલી ગઈછ” પાહલી પાછું બોલ્યો “અને તે સાથે મારી જીદગીની સધળી રોશની અને આશા પણ ગુમ થઈછ.”

“આંધ તારી જીદગીની આશા છે” મુનમ શીરોઝનાં તરફ આંગળી કરતાં બોલી.

“નહિ” પાહલી ગંભીર અવાજે બોલ્યો “તોપણ ફક્ત અર્ધો ફલાક અગાઉ મારો શીરોઝ મને સાથી બહાલો છે. એવા હું સોગંદ લેતો, પણ હમણાં મને માલમ પડ્યુંછ કે મારી દીના મને વધુ બહાલી છે.”

“આવશે એ જવાની ક્યાં છે” મુનમ બોલી “તારી જગ્યાએ હું હોઉં તો એની જરાબી દરકાર કંઈ નહિ, એ તો આપણને દખરાવવા કેથે થોડો વખત બરછ હોશે.”

“તું એમ ધારૂંછ, મુનમ” પાહલીએ નવી આશાથી પુછ્યું.

“હાસ્તો, એ તો હમણાં કેડે બરછ બેસીને, તુંને આટલો ગભરછ ગયલો જોઈને હસ્તી હોશે. માફ માને તો મુગો મુગો જઈને સુધ જા. સહવારે તું તારા શીરોઝનેબી હસ્તો રમતો જોશે, અને તારી યેરીબી નાસ્તાની ટેબલ ઉપર તૈયાર બેઠેલી હોશે.”

પણ સુનઝ આ સઘળું પોતાનાં ખરાં અંતઃકરણથી બોલી હતી નહિ. પાહલીની હાલત જોઇને તેણીએ વિચાર્યું કે હમણાં તેને દીલાસાની જરૂર હતી, અને તેથી હાલ તુરત તેણીએ પાહલીને જુકડો સંધારો આપ્યો.

“પણ સુનઝ, હું તો હમણાં ટાંગો જોડાવીને એને કેડે શોધવા જવા ધારેંછ,” પાહલીએ કહ્યું.

“નહિ એટલી બધી કિતાવળ કરવાની કાંઈ જરૂર નથી. તારી ઐરી નાશી ગઈછ એમ હમણાં બાહર નીકળીને તું લોકો આગળ હોહા કરવા ધારેંછ ?” સુનઝ બોલી “સહવાર વેર જે એ નહી આવે તો પછી તું તારે ગમે તેમ કરજે.”

આ સલાહ પાહલીને પસંદ પડી, તે લોકોને પોતાના ફજેતા જણાવવા માંગતો હતો નહિ. પોતાની આખરનાં કાંકરા થયલા જેવા ખુશી હતો નહી. પાહલી આખરે તંતોસતો પોતાનાં ઓરડામાં દાખલ થયો, અને તે જાણે એક કબ્રસ્તાનમાં દાખલ થયો હોય એવી રીતે તે ઓરડો તેને ગમઘોર જેવો લાગ્યો. આહ, હયાં તેણે કેટલી વખત દીનાનો મીકડો સાદ સાંભળ્યો હતો ? તે મધુર ચેહરો કેટલી વખત જોયો હતો ?

“દીના” પાહલી અત્યંત નરમ અવાજે બોલ્યો “ઓ મારી દીના.”

પણ જવામ મલવાને બદલે તેને પોતાનાજ અવાજનાં પડખા સંભળાયા. દીનાને હમણાં ગેરહાજર જોઇને તેનું અંતઃકરણ ચીરામ્ જતું હતું. તેનો સઘળો ખાર હમણાં એકજ કેકાણે જઈ બેઠો હતો. તેણી ક્યાં હતી ? એ સવાલ પાહલી પોતાનાં બીજાણા ઉપર પડ્યો પડ્યો હઝારો વખત. પોતાનાં મનને પુછતો હતો. અરે આંધ ખુબસુરત દીના કે જેને તે પોતાનાં ધરનાં સણગાર દાખલ પરણી લાગ્યો હતો, અને જે

પેતાનાં સુંદર હોયો ઉપર શ્રાપનાં સખુત, અને પેતાનાં અંત-કરણમાં નાસીપાસી સાથે તેનો આશરો છોડી ગઈ હતી, તે ખુબસુરત પ્રેમરૂં હમણા પેતાનાં પાંજરામાંથી ક્યાં ઉડી ગયું હતું ?

સહવાર પડી, તોપણ પાહલીનાં ડોળા ઉંઘાડાજ હતા. આખરે તેને જરા ઉંઘનો ઝોકો આવતાં એવો સ્વપ્નો જોયો કે દીના જાણે એક ટુલની વાડીમાં ચાલતી હતી, તે વાડીને નાકે એક હિંડી ખાઈ હતી; પાહલી તે જોઈ શકતો હતો, પણ કમ-નશીએ ત્યાં કોઈપણ જાતની નડતરની આશા વગર નભરવંસ ચાલતી દીનાને તેનું જરાખી ભાન હતું નહીં. થોડાજ વખતમાં પાહલીએ એક તીણી ચીચ્યારી સાંભળી, તે દુધ જેવા સફેદ સાથો હવામાં ઉડે ઉંચકાતા જોયા, તે ખુબસુરત આકાર તેની નજર સામેથી ચુમ થયો, અને દીના તે હિંડી ખાઈમાં ગળ્યડી પડી.

“ સંભાળ દીના ” પાહલીએ એક જખરદસ્ત ખુમ પાડી, અને જાણે હમણાજ તેણીને બચાવવા જનો હોય, એવી રીતે બાસ્ણા તરફ ધસી ગયો.

તેજ પળે સુનઈ તે ઓરડામાં દાખલ થવા જતી હતી.

“ શું છે, પાહલી, કાંઈ દોડેછ ? ” તેણી બોલી “ આંચ તારા હાથ તો બધા ધુજેછ. ”

“ ઓ સુનઈ, મેં હમણા સ્વપ્નો જોયો કે મારી દીના હમણા મોટી મુશકેલીમાં છે ” પાહલી મભરાઈને બોલ્યો.

“ હા, સીવાય કે એ જ્યાં ગઈ હશે, ત્યાંથી પાછી હયાં આવવાની મુશકેલીમાં હશે ” સુનઈએ તાણો માર્યો “ પાહલી આપણો શ્રીરામ સારી કાંતી છે, એ હું તુંને કેહવા આવીછ. ”

પણ પાહલીએ પેતાનો એકરો ફેરવી નાંખ્યો. દીના હજુ

આવી હતી નહિ. તે નીચે ગયો, અને માહ મુસીખને કોશીનું એક કપ લેવા પછી ડાઠ નરીમાન પાછો આગ્યો.

“છોકરો તદન સારીકાની છે.” ડોક્ટર બોલ્યો. “પણ સુતાબાઇ, અચ્ચાંને અંજાણી દવા આપવામાં કેવો જોખમ સમાયો છે, એ વીશે તમને જખરી ચાતક મળી હશે. તોપણ શીરોઝ તમારીજ મેહનતથી ખચી ગયો છે, અને હવે હું એ ખુશખબર મીસીસ પેસીકાકાને આપવા માંગું છું. એવણુ ક્યાં છે?”

તે બાઈ બહેન એક બીજાં તરફ ગુંચવાડાથી જોવા લાગ્યા. તેઓ આંધ ડોક્ટરને શું જવાબ દેય ?

“ડોક્ટર મારી મીસીસ હમણા હયાં નથી.” પાહત્રી બોલ્યો. “પણ હમે થોડોજ વખતમાં એને હયાં જોવાની આશા રાખ્યેછ. તમારા હુકમ પ્રમાણે હમે ગઇ કાલે તેણીનાં અચ્ચાંની સલામતીને ખાતર ઓરડામાં આવવા દીધી નહી, અને તેથી એ જરા ગુસ્સે થઈ.”

“હાં ! પછી ?” ડોક્ટરે પુછ્યું..

“પછી મારી બહેન સાથે એને જરા ખટપટ થઈ, અને પરીણામમાં એ ગુસ્સાથીજ ઘર છોડીને ચાલી ગઇ.”

“પોતાનાં અચ્ચાંને મુકીને ચાલી ગયાં.” ડોક્ટર નરીમાન અજળખીથી બોલ્યો.

“કમનશીએ એ પોતાનાં બાપાને ગુજરી ગયત્રો ધારીને હયાંથી ચાલી ગેઈછ. પણ શીકર નહી ડોક્ટર એ ઓય આવતી હોશે-હમણાજ આવતી હોશે.” પાહત્રી ધીમા અવાજે બોલ્યો.

“મને મોટો શક છે. હું તો ધારું છું કે એવણુ કદીબી પાછાં આવશે નહી. મીં પેસીકાકા, આ જવાન બાનુ સાથે તમારો સંસાર તદન નીશકળ ગયોછ, જો કે એમ કેહવાની મને જરાબી સત્તા નથી.”

“અલભત નથીજ.” સુનઈ ખોલી.

ત્યાર પછી ડોક્ટર નરીમાન ત્યાંથી ધસારાળું આવી ગયો. તે ભાઈ બહેન એક બીજાને મુંઝાં ગભરાતથી જોતાં ઉભાં. નવ વાગી ગયા હતા, તોપણ દીનાનો પટ્ટો હતો નહીં. આખરે પાહલીની ધીરજ ખુટી.

“સુનઈ, હું હવે જાઉં છું” તે આખરે બોલ્યો.

અને આ વેળા સુનઈએ ટાંગો ઉતારીને જોડાવી આપવામાં પાહલીને મદદ કરી.

હવે વાંચનાર, પાહલીએ તે દીવસ કેવી રીતે ગુજર્યો એ કેહવાની કાંઈ જરૂર નથી. પોતાની ગુમ થયેલી બરીની શોધમાં પાહલીએ ત્યાર પછીનાં કેટલા દહાડા અને અઠવાડયાં રખડી બટકાને ગુજરયાં, અને તેમાં તેને કેટલી ફતેહ મળી, એ સઘળું દરસાવવું ફેકટ છે. દીના માટે દર દીવસે તેનો પ્યાર અને ગુસ્સો વધતો ગયો, તે સાથે, તેની આંખમાં ખાડા પડવા લાગ્યા. તેનું ચીત ચક્રભ્રમ થઈ ગયું, તેનું કામ અને ખેતર હવામાં સઘળું વખાતું થઈ ગયું. તે સુનઈને પણ બુલી ગયો. અસ. દીનાનાંજ વીચારમાં તે રાત દીવસ હાય શોસારો કરવા લાગ્યો.

દીના ગયા પછી ત્રીજો અઠવાડયે, પાહલી પેલા હીજ તાડી-વાળાનાં ઝુંપડાં આગળ જઈ પોંદ્યો. હીજએ તેને દીના મેદાનમાં કેવી રીતે પડેલી મલી આવી હતી, ત્યાર પછી તે તેણીને કેવી રીતે ધરે લાવ્યો હતો એ સઘળું પાહલીને કહી સંભળાવ્યું; ત્યારે પીલકએ આંખમાં આંસુ સાથે, દીના તેણીને છેડેલી વેળા કેવી રીતે મલી હતી, તેણી કાંઈપણ ખોરાક લીધા વગર આવી ગઈ હતી, તેણીએ પોતાનાં બચ્ચાં માટે કેવી રીતે વીલાપ કર્યો હતો, એ સઘળું પાહલીને કહી સંભળાવ્યું, ત્યારે આ હકીકત સંભળીને પાહલી ઘેલો દીવાનો થઈ ગયો.

“એજ મારી દીના હતી” પાહલી આખરે બોલ્યો “પણ તેણીનો દીકરો તો હજુલુ જીવતો છે. ઓ દીજ, તમે જો મને એનો પત્નો મેળવી આપશો, તો હું તમને મારી સઘળી દોલત આપી દેવા તૈયાર છેઉ.”

આહ, આંચ તો ઘણી નજીવી બેંટ હતી. દીનાને શાંધી આપવા માટે તે પોતાની જાંઘી પણ આપી દેવા તૈયાર હતો. તેણી મુંઝમ્મ ગમ્મ છે એ સીવાય તેઓ પાહલીને કાંઈપણ વધુ યત્નથી આપી શક્યાં નહી.

પાહલી મુંઝમ્મ આવ્યો. તેણે પોલીસને ખબર આપી, આત્મક ડીટેક્ટીવો રોક્યા, પણ દીનાની ઘણનસલજ કેડે હતી નહિ. અડવાડ્યાંઓ સુધી પાહલી મુંઝમ્મમાં દમક્યા કાઢ્યો, તે દીવમનાં બમે વખત પોલીસ સ્ટેશન ઉપર જવા લાગ્યો. પણ નહિ, આંચ મહાન ડીટેક્ટીવો એક અદાર વરસની છોકરનો પત્નો મેળવવા તદ્દન નીશફળ ગયા, જ્યારે દર દીવસે પાહલી તેઓની ઓશીસમાં જતો, ત્યારે તેઓ સઘળા ગંભીર ચેહેરે તેનું સમજતા હતા, પણ બીજી બાજુ તેની પીડ ફરતાં તેઓ હસીને આપસ આપસમાં બોલતા કે—

“આંચ કેસ તદ્દન કલીઅર છે. દોસ્ત એક બુઢ્ઢો ઘણી અને તેની ખુશસુરત મોહરદાર એનું પરીણામ શું આવે એ વીચારવું ઘણું સેહલ છે.”

આખરે પાહલી સુરત પાછો ફર્યો, અને પોતાનાં ભાઇનો ગંભીર લેવાઈ હુતાઈ ગયસો ચેહરો જોઇને સુનઈ પણ બે દગલાં પાછળ હડી.

“સુનઈ, મારી બેરી મને સદાને માટે છોડી ગમ્મ. તે બોલ્યો.

“બદકાર, એવકા, કમજાત” સુનઈ ખોલી “હવે જો એ રાંત આપણા બારણા આગળ રોટલીનાં એક તુકડા માટે તવલીને મરી બાપ, તોખી મને એની જરાખી ક્યા લાગશે નહી.”

“એ ચાલી ગઈ, અને મારી તેમજ મારાં આંધ નિદોષ ખચ્યાં ઉપર એઆમરનો કલંક સુકી ગઈ.” પાહલી ઉશકેરાઈને બોલ્યો “ઓ ખુદા, જો જીવતી હોય તો મને એને શોધી કઢાડવા મદદ કર, કે જોથી હું મારું નામ, આખર અને દોલતને ધુળધાણી કરનારને તેનાં વાજખી કેન્ને પુગાડું.”

પ્રકરણ ૨૩ મું.

લગનની વીટી.

દીનાં હીજ તાડીવાલાનાં ઘરેથી નીકળી ત્યાં સુધી તેણીને કાંઈપણ ધારતી હતી નહિ, કે તેણી કેટલી હદ સુધી લાચાર હાલતમાં આવી પડી હતી. આખરે સ્ટેશન ઉપર પુગતાં તેણીને બાન આબુ કે જે કદીખી તેણી એકલે હાથે આ દુન્યાની લડત ચલાવા સામર્થવાન થાય, તો તે પૈસાની મદદથીજ હતું. પાહલી વારંવાર તેણીને એ પાંચ રૂપ્યા “દીના આય તારા અંગત ખરચના છે” કરીને આપતો હતો, અને તે પૈસામાંથી જ્યારેખી દીના પોતાનાં શોખની કાંઈ ચીજ ખરીદતી હતી, ત્યારે સુનઈ અને તેણી વચ્ચે ઝગડો લામવાથી, દીનાએ કાંઈપણ ખરીદવાનું માડી વાળ્યું, અને જે પૈસા તેણીની પાસે એકઠા થયા લાખ્યા.

તે કેટલા હતા તેનો તેણીને કાંઈ ખ્યાલ હતો નહીં, પણ હમણાં રોશન ઉપર ટીકીટ લેવા પોકીટ કઢાડતાં દીનાને માત્રમં પડ્યું કે તેણીની સઘળી પુણી રૂપિયા દસની ત્રણ નોટોમાં સમાઈ ગઈ હતી. ત્રીસ રૂપિયા ! આહ-આય ત્રીસ રૂપરડી—દુન્યાની દયા ઉપર રખડતી થઈ ગયત્રી એક લાચાર છોકરી માટે શી ખીસાદ હતી ? તોપણ દીનાને મનસે આ એક મોટી દોહત હતી, હાલ તુરત તેણીને મુંઝવણનાં મોહલાઓમાં ભુખે મરતી બચ્ચારી લેવા માટે આ ત્રીસ રૂપરડી એક હાથીનો પગ હતો. બસ, હવે તો તેણીનો એકલો સંતોશ એ હતો, કે દરપગે આ ત્રેન તેણીને પોતાનાં કંગાળ ઘરથી દુર ધસડી જતી હતી, પોતાનાં ધણીથી છુટી પાડતી હતી, કે જે તેણીને કોઈ ખીજી રીતે સુરત લઈ જઈ નહિ શકવાથી તેણીને પરણ્યો હતો, જેને પોતાની બેરી કરતાં બહેન વધારે બહાલી હતી, જેને પોતાનાં મરવા પડેલા દીકરા આમળથી લાંકી કઢાડવા પોતાની બહેનને મોકલાવી હતી ! તેજ ધણી આગળ હવે તેણી પાછી જાય, તેનું નામ ધરાવે ? આ નહીં એનાં કરતાં તો એક હમ્મર મોહત વધારે બજાં ! આ વિચાર કરતાં દીનાનાં અંતરણમાં જોશબર થોકા પડવા લાગ્યા, તેણીનું લોહી ઉકળી આવ્યું, તેણીનાં મગજમાં પોતાને થયલા ગેર ઈનસાફ માટે બંડ જાગ્યું. અલગત હવે તો તેઓને છોડી આવવામાં તેણીએ નેક કામ કર્યું હતું, અને પ્રીય વાંચ-ચનાર, આ વિચાર અભાગણી દીના માટે એટલો તો મીઠો હતો, કે પોતાની ગમે એવી હાલત છતાં તેણી સેહજ હતી.

“હું મારા પપાને ચાહતી હતી. પણ તેવણ ગુજરી ગયા; હું મારા શીરોઝને ચાહતી હતી, તે પણ ગુમ થયોજ, અને હવે બધાં સુધી હું જીવતી છું, ત્યાંસુધી હું કોઈખી ઇનશાનને કદીખી ચાહવાનું નહિ” દીનાએ સોમંદ લીધા.

ગરીબ દીના, જે આંખ જ શોગંદ તેણીએ જાવેદાન સુધી
યાદ રાખ્યા હતા, તો હવે પછી તેણીની જીંદગીમાં જે બીજી
મોટી ઉઠ્ઠાપાડા થનાર હતી તે કદીથી થતે નહિ. તે મુસાફરી
દ્વારા ખતમ થઈ, તે દીનાને યાદ હતું નહિ. તેણીએ પોતાની
સાંમે ત્રેનમાં ખેડેલાંઓની આતુર ચશ્મો તેણીની તરફ ટીકાઈ
રહેલી જોઈ હતી નહિ. અથવા તો તેઓનાં દયામણા ડીકાઓ
સાંભળ્યા હતા નહિ.

“આટલી ખુબસુરત પણ આટલી દુ:ખી, એ કાણ હશે?”
દીનાની સાથનાં ઉતાડોએ બડબડતા હતા.

આખરે મુંબઈ આવતાં જ્યારે તેણી ઓટરોડનાં સ્ટેશન
ઉપર ઉતરી, ત્યારેજ તેણી પોતાની ખરી હાલતથી વાકેફ થઈ,
ત્યારેજ તેણીને માલમ પડ્યું કે આવી રીતે એકલી હયાં સુધી
ચાલી આવવામાં તેણીએ મુખાઈ કીધી હતી. ખરે, હવે તો
નવ્વાણું ત્યાં ભર્યાં સો. તેણી એટલી તો ગભરાઈ ગઈ, કે એક
વેળા તેણીએ “રતન મ્હાં” આગળ માર્ગે જવાનો વિચાર કર્યો.
પણ ત્યાં પાહલી ખબર કાઢતો જરૂર આવશે એવી યાદ થતાં,
દીનાએ તે વિચાર તુરંતજ બાંજીએ મેલ્યો. તેણી સ્ટેશન ઉપરથી
બહાર પડી, અને કાંઈપણ એકકસ વિચાર વગર આગલ ચાલવા
લાગી. હવે તેણીને એક નવી મુશ્કેલીનો ખ્યાલ આવ્યો કોઈ
તેણીનું નામ પુછે તો શું આપવું? ખચીત દીના પેસીકાકાનું
નામ વાપડવું એમાં તો સાવ હેમાકત હતી, અને દીના વાહડયાનું
તેણીનું આગલું નામ પણ તેટલુંજ જોખમભર્યું હતું.

“હું મીસ દીના મેહતાનું નામ ધારણ કરશ” તેણી બોલી.

અને આ ઠડાવ સાથે તેણીનો પાહલી સાથનો એક બીજો
સંબંધ તુટી ગયો. તેણીએ તેનું નામ પટીક પણ નાખ્યું
કયું હતું. પણ તેણીનાં લગનનો માંડ તો હજી જોવા ને તેવોજ

હતો. તેણી તે છોડી આવી હતી છતાં કાયદા, ધર્મ અને ખુદાની નજરમાં તો તેણી પાહલીની હકદાર ધણીઆણી હતી. ઓ-ઓ પરેલની અગીયારીમાં તેણીને ધણાજ ગંભીર સોગંદ આપનાર પેલા દસ્તુરજીનુંખી ખુદા શું બલું કરશે?

“કાંઈ નહી” દીનાં મનસે બોલી “હું મારંદુઃખ સુરત સીવાય હયાં વધુ આશાણીથી સહણુ કરી શકશ. સુરત સીવાય હું મારી ફરજ કેટેખી બગવવી શકશ, સુરત સીવાય મારી ધીરજ કેટેખી રાખી શકશ, અને સુનઈ અને પાહલી સીવાય હું કોઈનીખી તાબે-દારી કરશ, કોઈને પણ ખુશી રાખી શકશ.”

આવી રીતે દીનાએ પોતાની જીંદગીમાં એક બીજી મોટી ભુલ કીધી, કારણ આપણને આપણી ફરજ, જે કેકાણે તે કીરતારે આપણને મુકયાં હોય ત્યાંજ બગવવી ધટારત છે, અને નહિ કે આપણી મરજ પડે ત્યાં. પણ દીનાને આવી શીલસુરી સીખાડનાર કોઈપણ હતું નહિ. જ્યારે પાછલાં વરસોમાં તેણીની જીંદગીનો સઘળો એન્ટખામ લેવામાં આવ્યો ત્યારે દીના પોતાની બોલાઈ અને નીર્દોશપણને લીધે જગની ખત્રીસીઓ ચકતાં બચી ગઈ હતી.

આ સઘળો વખત દીના પોતાની હાલતનો સેહજ પણ ખ્યાલ કરવા વગર જાણે સ્વપ્નું જોતી યાહોમ ગમે ત્યાં અને ગમે એમ આગળ વધતી હતી. એકાએક તેણીની તાકાત ગુમ થતી જણાઈ, ભુખ અને ઠાકથી તેણી નસોસ થઈ પડી, અને ત્યારે પોતાની સાંમેથી આવતાં એક જરથોસ્તીને કોઈ રેહવાના મુકામ માટે લાચારીએ પુછી જોતાં, દીનાને માલમ પડ્યું કે તેણી કરેલવાડીની પાંડેની ધર્મશાળા આગળ આવી ઉભી હતી.

વાહ, હજુખી તે દાદાર તેણી તરફ કેટલો મેહરબાન હતો ? શુદ્ધનાં કે હવે કોઈનાં અબળપ્યાં છાપરાં હેઠળ રેહવાની ધાસ્તી અને કસાકુટ ખીટી મધ હતી.

દીનાં તે ધર્મશાળામાં દાખલ થઇ. ત્યાંના કારભારી એક ધણેજ દયાળુ મહત્ત્વ હતો, અને દીનાનો શીકકો ચેહેરો જોઇને તેણે દીનાને ખાવાપીવાની અને એક જુદા ઓરડાની સમવડ પુરતજ કરી આપી.

“આંચ ચોપડીમાં તમારું નામ શું લખું બાઈ?” દીના ફર પડવા પછી તે કારભારીએ પુછ્યું.

“મીસ દીનબાઈ મેહેતા” દીના ધીમે અવાજે બોલી, પણ તે કારભારી તેણીને જોતો સ્થીર ઉભો રહ્યો.

“મને તમારું નામ જોઇયેછ, બાઈ” તે પાછું બોલ્યો.

“હા, મારુંજ નામ મીસ દીનબાઈ મેહેતા છે”

“માફ કરજો બાઈ, પણ તમારા દાખા હાથ ઉપર તો લગતની વીટી છે” તે કારભારી ગુચવાઇને બોલ્યો.

દીના ગભરાઇ ગઈ. તે ખુશ્મુરત ચેહેરો એકાએક લાલ-ચોળ બની ગયો, અને પાછો મોહત જેવો ફીકકો પડી ગયો. પણ જાણે તેણીનો આ ગભરાટ તે કારભારીઓ જોયો નહી હોય એવી રીતે તે ચોપડીમાં દીનાનું નામ લખીને, ત્યાંથી ચાલી ગયો.

“મને એમ કહેવું નહિ હતું” જતાં જતાં તે કારભારી અખડ્યો. “મેં આ બાઈની લાગણી ફેકટની દુખાવીછ. હોશે, આજે તો કેટલીક પારસી છોકરીઓ, શોખને ખાતરખી પોતાનાં દાખા હાથમાં વીટી પેહેરીને ફરેછ.”

આવી રીતે દીના પોતાની વીટી સાથે તે ઓરડામાં એકલી પડી. તેણીએ પોતાની આંગળી તરફ નજર કાઢી. ઓહ, તે જોળ જણી ચીજને જોઇને દીનાને તીરકારનો એક ઝટકો લાગ્યો. શું તેણી આમાં મુંબઇમાં પોતાની ગુલામગીરીની આંચ સોનાની સાંકળ પેહેરીને ફર્યા કરે? નહિ, કદી નહિ. આંચ વીટી એક ઝેરી

સાંપ મીસાલ તેણીની આંગળીની આસપાસ વીટલાઈ રહી હતી, ત્યારે તેવા એક સાપને દુર કરવો એ તદ્દન મુનસેબ હતું. એ ઉપરાંત તે વીટી એક એવા પ્યારની ઇલાશી હતી, કે જે પ્યાર પાહલી અને તેણી વચ્ચે કદીખી હસ્તી ધરાવતો હતોજ નહિ, અને તેથી આંધ ખોટા પ્યારની એક ઇલાશીને પોતાની પાસ રાખવામા શો ફાયદો? ખીજી પળે દીનાએ તે વીટી પોતાનાં આંગળાંમાંથી ખેંચી કહાડી, અને તે તરફ ટીકીને જોવા લાગી. યું આ વીટી સાથે તેણી પોતાનાં ઘણીનો નાશ પણ કરતી હતી?

“નહી, હું આંધ વીટી હવે કદીખી પેહેરવાની નથી” દીના બોલી અને વાંચનાર આવી રીતે તેણીએ પોતાની જાંઘીમાં એક ત્રીજી ગંભીર લુલ્લ કીધી “હું એને એક દાખડામાં મુકીને સુરત મોકલી દેવશ.”

દીનાએ પોતાનો બોલ પાળ્યો. પોતાનું સાસરું છોડી આવવા પછી બરાબર મહીને દીવસે પોસ્ટ મારફતે પાહલીને એક પારસણ મળ્યું, અને તે ઉખેડીને જોતાં તેમાંથી સોનાની એક વીટી નીકળી. પાહલી તેને બારી આગળ ઉગ્મસમાં લઈ જઈને તપાસવા લાગ્યો.

“હા, આંધ દીનાનીજ વીટી છે” તે આખરે બોલ્યો. “એને હવે ઠાવી રાખજો સુનઈ. જે કદીખી હું મારી બેરીની આગળ મરી જઈ, તો આંધ વીટી મારી ગેહાંણુ પરખી સાથે મુકજો, સુનઈ, કે જેથી મારી ચંડાળ બેરી મને કેટલી હદ સુધી બેવફા થઈ, એવી બોદાયજીની ખી ખાત્રી કરવા હું આંધ વીટી તેવણુને દેખાડું.”

પ્રકરણ ૨૪ મું.

નોકરીની શોધમાં.

બીજી દીવસે સદવારે તે ધરમશાળાનાં કારભારીએ દીનાના આંગળાં ઉપરથી પેલી વીટી ગુમ થઈશી જોઈ.

“મેં ધાર્યું 'તું' તેજ થયું” તેણે વીચાર્યું. “આ છોકરી પરણેલી છે કે કુવારી એ કેહવું અશકત છે.”

આહ, તે દીવસ દીનાને માટે એક યાદગાર દીવસ હતો. અરેખર, પોતાની મરજી માફક ગમે તે ચીજ કરવામાં કેવી મોજ સમાઈ હતી? હવે તેણી મોડી વા વેહદવી જાગી હતી, એ વીજે કંપકો આપવા ત્યાં કોઈ હતું નહીં. સુનક તેણીની સાંમે થવા, ગુસ્સો કરવા, સતાવવા, તેણીથી દુર હતી, અને જો કે હમણા દીના સુખી તો હતીજ નહિ—કારણ શીરોઝનાં ગુજરવા પછી તેણીને સુખ ક્યાંથી મળે—તોપણ પોતાનાં છુટાપણા અને સ્વ-તાંત્રતાનો ખ્યાલ કરતાં દીનાં સેહેજ ખુશી થઈ.

“અરે આટલો વખત મેં આવી જાંદગી કેમ લઈ ચલાવી?” તેણીએ વીચાર્યું.

દીનામાં કાંઈ નવોજ જુરસો ઝરવા થયો. તેણીનાં લગનનું કાળું વાદળ હવે લગભગ વીખેરાઈ ગયું હતું, તેણીની સઘળી મુશકેલીઓ દૈ થઈ હતી—અસ હવે તો કેકે નોકરી મેળવીને આખર દરકારથી પોતાનું ગુજરાન ચલાવવાનો એકલો સવાલ હતો.

નોકરીનો ખ્યાલ થતાં દીનાં ચોંકી. તેણી એક ગવરનેસ અથવા કોઈનાં કપેનીઅન તરીકે કામ બજાવી શકશે કે? આ સવાલો દીનાએ વારંવાર પોતાનાં મનને પુછ્યા કીધા. તેણીની

સામે તે દીવસનું “જમે” પડેલું હતું, અને તે ઉપાડીને વાંચવા પછી, દૈવયોગે તેમાંથી તેણીને લાયકની નીચલી ત્રણ જાહેર ખખર મળી આવી.

કોણામે કોઝવે ઉપર લેડી આઠમાય એસ્કીને પોતાનાં બે છોકરાઓની સંભાળ લેવા એક ગવરનેસ જોઈતી હતી. બીજી, વાલકેશ્વર તરફ બાઈ શીરીનબાઈ સ્થાણાને પોતાની બાર વરસની છોકરી માટે એક મ્યુઝીક ટીચર તેમજ કંપેનીઅનની જરૂર જણાઈ હતી, અને ત્રીજી વાંદરે પાલી હીલ ઉપર લકવાની બીભારીથી અડી ગયેલાં મીસીસ વાહડયાને એક ખુશ મીઝજી કંપેનીઅનની અગત હતી.

દીનાએ આ ત્રણે જણાઓનાં નામ અને એડ્રસ ઉતારી લીધા, અને તેઓ સઘળાં આગળ જવાનો તુરતજ વીચાટ કર્યો.

તેજ દીવસે ખપોરનાં કોલાયા તરફ આવેલા એક કુશાદે ખંગલાનાં દ્રોઈંગ રૂમમાં ઉઘા દમે બારણા તરફ નજર રાખીને દીના મેહતા બેઠી હતી. થોડા વખતમાં તે બારણાંનો મખમલી પરદો ઉંચકાયો, અને એક ઘણાંજ શકમંદ ઉમરના બાનું તેણી સામે આવી ઉભાં.

દીના તેવણને સેફહેંડ કરવાં ઉભી થઇ.

“હું તમને ખોટી કરવા દક્ષગીર છેઉં” તે બાઈ બોલ્યાં “તમે મારી જાહેર ખખરનાં જવાબમાં આવ્યાંછ ?”

“જી હા” દીનાએ જવાબ આપ્યો.

“પણ તમે શું ખરેખર નોકરી કરવાજ ધારોછ ?” તે બાઈ દીનાને ખુબસુરત એહેરો જોઈને શંકાથી બોલ્યાં.

“જી હા, મને નોકરની ધણી જરૂર છે” દીના નીચી નજરે બોલી.

“હું અજાબ થાઉંછ કે તમારા આટલા ખુબસુરત એહેરા છતાં

તમુને નોકરી કરવાની શા માટે જરૂર પડી? તમે આંખ તમારો ખુબસુરત ચેહેરો ક્યાંથી ખરીડ્યો?”

“હું-હું તમને સમજી શકતી નથી” આ અભયમ જેવાં સવાલથી દીના ગુચવાઈ જતાં બોલી.

“નહી સમજતા? મરેરે, સમજી શકતીની કોતા-દીને લીધેજ આપણી ટ્રમમાં બધી ગરીબાઈ વધી પડી,” તે વીચીત્ર બાઈ બોલ્યાં “હું એમ પુછું કે તમે તમારો ચેહેરો આટલો ખુબસુરત બનાવવા કેઈ જાતનો સાબુ, કોશમેટીક, લોશન, પાઉન્ડર, ક્રીમ વગેરે વાપડો, અને તે સધળું ક્યાંથી ખરીદો?”

“હું મારા ચેહરાને માટે ફક્ત થંડું પાણી વાપડું.”

“થંડું પાણી! એહ, ફક્ત પાણીએ આવો ખીલતો ગોલામ જેવો ચેહરો થતો હશેખી કે? ચાલો જોડ, હવે દાહ્યાં થઈને મને તમારા ચેહરાનો ભરમ કહી દેઓની તો!”

“આઈજી, મેં તમુને ખરંજ કહ્યું છે” દીના બોલી

“તમારી મરજી” તે બાઈ દલગીર અવાજે બોલ્યાં “હવે આપણે ખીજનેસની વાત ઉપર આવ્યે. જોવની, મને મારા જે નાનાં છોકરાઓ માટે એક ગવરનેસ જોઈએ. જીબર, છોકરાઓ જરા તોફાની છે, અને તેથી શરઆતમાં તમુને જરા બદ્દે નહિ; બલ્કે હું ધારું કે એ લોકો કોમનાં આંકોશમાં રહ્યા પછી જરૂર સુધરશે ખરા. હું તેઓ જેખી માંગે છે તે સધળી તરેહવાર ચીજો અપાઉં, તેઓનો એકબી બોલ પડતો મુકતી નથી, તોખી જીબર, માયને તે જરાખી મચક આપતાજ નથી.”

“મોટે ઘેરનો લાડ” દીના બોલવા જતી હતી, પણ તેને બદ્દે સારે નશીએ બોલી કે “હું તમુને મદદ કરવા તૈયાર છું.”

“પણ તમે અને તમારું નામ શું કહ્યું? હું જુલો ગઈ.”

“જી મારું નામ નીસ મેહેતા છે.”

“હીક, માસ મેહેતા, ત્યારે હું તમને મહીને દીવસે ખાવાપીવા અને રહેવા સાથે રૂપીઆ ત્રીસનો પગાર આપશ, તમે કમુલ છેવો.”

“હું કમુલ છેઉં જી દીના એક દવસ સાથે ખોલી.

“અને હવે ફક્ત એકજ ચીજ મને તમને પુછવાની બાકી છે. હયાં નોકરી રેહવા માટે તમે મને કાઠની ઓળખ આપી શકશો? ખચીત તમારો ખુશસુરત એહેરો જોઈને ઘણાકો વગર માંગવે તમારી ઓળખ આપવા તૈયાર થઈ ગયા હશે.”

“જી મારી પાસે કાઠની ભલામણ નથી, હું કાઠને ઓળખતી નથી.” દીના ધીમાં અવાજે ખોલી.

“ભલામણ નથી ! ત્યારે તમે આઅરદાર છેઓ એ હું કેમ જાણું ?”

“હું રીસપેકટેબલ છેઉ” દીના મગરરીથી ખોલી.

“ત્યારે તો ભલામણ વગરનાં રીસપેકટેબલ બાધતી મને જરૂર નથી.” અને એટલું કહીને તે આંઈ દીનાને ત્યાંજ મુકીને ઘડાકાખંધ ઉડીને ચાલી ગયાં.

પ્રકરણ ૨૫ મું.

નવી ઓળખ—નવો અનુભવ.

અરેરે નાસીપાસી, તુ કેટલી જાલેમ અને કઠોર છે. રૂપ્યા ત્રીસનાં નજીવા પગારે, જ્યારે તેણી નોકરી મેલવવાની અણી ઉપર હતી, ત્યારે છેલ્લા એક નધારેલા સવાલથી દીનાની

સધળી આશા જમીનદોરન થઈ ગઇ. આ બાઈ તેણી કાઠની ઓળખ નહીં આપી. શકવાથી છછણી પડ્યાં, અને વળી, તેણીને એક આબરૂદાર અમલા તરીકે ગણવાને પણ સાફ નાં પડી. દીનાં માટે આ નવોજ અનુભવ હતો. હવેજ તેણીની ખાત્રી થવા લાગી, કે આવી રીતે દુન્યામાં તદ્દન એકલી અદુલી થઈ જવામાં, તેણીએ પોતાને માથે મોટા જોખમ ખેડી લીધો હતો. આ બાઈએ તેણીને ઘણીજ ખુશસુરત જણાવી હતી, પણ તે ખુશસુરતી, તેણીની મુશકેલીમાં હમણા એક નડતર સમાન થઈ પડશે, એવી દીનાએ કદી પણ વકી રાખી હતી નહિ. હવે તો તેણીએ સાવચેત રહેવું જોઈએ, પોતાનાં ભલાં નામ અને ખુદાનાં ખોદને ખાતર તેણીને દુન્યાની તમામ લલચોથી એતીને ચાલવું જોઈએ, મરદોની સંગાતથી દુર રહેવું જોઈએ, કારણ કે આવા ઠડાવો કરતાં દીના સારી રીતે સમજતી હતી કે બદમાશો સોનાં કરતાં ખુશસુરતી તરફ વધારે જલદીથી ખેંચાઈ આવે છે.

તેજ વેળાએ દીનાએ બાકીનાં બીજાં બે ડોકણે નોકરીને માટે “ ત્રાઘ ” કરવાનો વિચાર માંડી વાળ્યો. પણ પોતાનાં ગુજરાનનાં સાંધનોનો પાછો ખ્યાલ થતાં તેણી તે બંને ડોકણે જવા તક્યાર થઇ.

“ કાંઈ નહિ, મારે હાંમત નહિ હારવી જોઈએ ” તેણી બડબડી. અને તે મુજબ દીના કોલાએથી વાલકેશ્વર તરફ પેલાં બીજાં બાઈની શોધમાં નીકળી. આખરે પુછપરછ કરતાં તેણીને પત્તો મળ્યો. તેણી એક કુસાદે અંમલાનાં કંપાઉડમાં દાખલ થઈ, અને થોડાજ વખતમાં એક દયાળુ દેખાવતાં બાઈની રૂબરૂમાં જઈ ઉભી.

“ તમે મારી જાહેર ખચર વાંચીને આવ્યાં છ ? ” તે બાઈએ પુછ્યું.

“જી, હાજી” દીનાએ જવાબ આપ્યો.

“જોવની મને મારી પાર વરસની દીકરી માટે એક મ્યુઝીક ટીચર નેમજ એક કંપેનીઅન જોઈએ છે. એ માટે તમારી લાયકાત શું છે?”

“જી, મને પ્યાનાપર સારી પ્રેક્ટીસ છે, હીંદુસ્તાની મ્યુઝીકનું સાધારણ જ્ઞાત છે, પણ દ્રોષ્ટાંત અને પેન્ડીંગની આખતમાં હું જરા વધારે કુશળ છેઉં” દીનાએ જવાબ આપ્યો.

“તમુને અંગ્રેજી વાંચતાં લખતાં આવડેછ કે?”

“હાજી, મેં અંગ્રેજી સાત ચોપડી સુધીના અભ્યાસ કરીધો છે”

“હીક, તમારી લાયકાતથી હું તદ્દન સંતોષ પામી છું. બોલો તમુને કેટલો પગાર જોઈશે, મીસ મેહતા.”

“હું તમારી કોઈપણ વાજખી ‘ઓફર’ કમુલ કરશજી” દીનાએ ઉંચા દમે કહ્યું.

“તમારો ચેહરો જોઈને મને તમુને કાંઈ સારી ઓફર કરવા વગર ચાલતું નથી. હું તમુને મહીને દીવસે પોણોશો રૂપ્યાનો પગાર આપશ, અને તેના બદલામાં મારી દીકરીને દરેક રીતની જોઈતી તાલીમ તમારે આપવી જોઈશે. બોલો, તમે કમુલ છેઓ?”

પોણોસો રૂપ્યા? યા પરવર તારા કમીનાં બંદા ઉપર આ કેવી નવાજેશ? હવે વધુ વિચાર કરવા જેવું હોયજી શું?

“હું કમુલ છેઉજી” દીનાં ધુજતા અવાજે બોલી.

“અને હવે આપણી ગોઠવણ સંપૂર્ણ કરવા તમે મને કોઈની ઓળખ આપી શકશો?”

ઓહ, વળી પાછો તેજ બચંકાર સવાલ! દીના આ શબ્દો સાંભળીને મોહત જેવી શીકકી પડી ગઈ, અને તેણીમાં આવો

અચાનક ફરફાર જોઈને, તેણીની સામે બેઠેલાં બાપ અચ્ચકિત થયાં.

“મારી પાસે કોઈની બલામણુ નથીજ” દીના શુંગળાઈ જતાં સાદે બોલી.

“ત્યારે તો બલાં મનીખ, મને એમ પેહેલેથી એમ કહી દેવું હતું, કે જોયી મારો આટલો બધો વખત ફાકતમાં જતો નહિ.”

હું તે માટે તમુને કાંઈ કારણ આપી શકશ” દીનાએ પોતાનો અચાવ કર્યો “મારા પપા એક આરટીસ્ટ હતા, અને સારા કુદરતી દેખાવોની શોધમાં હમે સઘળે દેકાણે ફરતાં રહેલાંથી હમુને કોઈ સાથે ઝાઝી ઓળખ પડી હતી નહિજ”

“પણ તમારા પપાનાં બીજા આરટીસ્ટ દોસ્તો તમુને ઓળખતા હોવાજ જોઈએ. હા સત્તર, મારા વરનેથી “આરટ” નો ઘણો શોખ છે, અને તેવણુ સઘળા આરટીસ્ટોનાં નામનું લીસ્ટ પોતાની પાસે રાખેજ. તમારા પપાએ કોઈ એકઝીબીશનમાં પોતાનાં ચિત્રો મુક્યાં હતાં?”

“જી હા, આજે જે વરસની વાતપર તેવણે ચાર ચિત્રો મુક્યા હતા” દીનાએ જવાબ આપ્યો.

“તોપણ મીં મેહતા નામનો કોઈ આરટીસ્ટ હોય એવું મને ધ્યાન નથી. તે છતાં થોભો, હું મારા ઘણી પાસે તે લીસ્ટ માંગી લઉ.”

હવે શું બનશે તે વિશે તરેહવાર અટકલો કરતી દીના ચુપ બેઠી. તે બાપએ પેલું લીસ્ટ ઘણુંજ ચીપીચીપીને તપાસ્યું, અને અને આખરે દીના તરફ શકમંદ રીતે જોયું.

“ક્યાં છે, હયાં તો તમારા પપાનું નામ નથી. હયાં તો મીં પીડાવાલા, મીં રીરાઝ વાહડયા, અને મીં બહી એદરસન એ ત્રણેજ નામ લખેલાં છે. મીસ મેહતા, તમે મારી સાથે દગો

રમોછ, તમે મને છેતરીછ.”

દીનાની આંખમાં પાણી આવી ગયાં. હવે શું કરે ? આ બાઈ જોકે બહારથી સખત દીસ્તા હતાં, તોપણ તેવણનો સ્વ-બાવ ધણો દયાળુ હતો. એવું દીનાને માલમ પડ્યું હતું. શું નેણી તેવણ આગળ કમુલ કરી દેય, કે તેણીનું નામ મીસ મેહતા હતું નહિ, અને આંધ લીસ્ટમાં જણાવેલો શીરોજ વાહડયો તેજ નેણીનો બાપ હતો, નહિ, એ ઉપરથી તો નેણી પરણેલી છે, એવું કમુલ કરવાની તેણીને ફરજ પડશે, અને ત્યાર પછી આ બાઈ પૌતાની નાદાન દીકરી માટે, એક ઘર છોડી આવેલી પરણેલી સ્ત્રીને નેણીનાં કંપનીઅન તરીકે રોકે, એ બીજકુલ પનવાળેગ હતું નહિ, તેથી દીના ચુપ બેઠી.

“તમે મને છેતરીછ, મીસ મેહતા” તે બાઈ સખત અવાજે પાછું બોલ્યા “બોલો મને સાચ્યે સાચ્યું કહી દો.”

“મારી ઉપર દયા કરો બાઈ” દીના ફરગરીને બોલી, “હું કમુલ કરું છું કે માઈ નામ મેહતા નથી, તોપણ મારી ખરી કલાણી એવી છે. કે જોણે ખાતર હું માઈ નામ તમને આપી શકતી નથી.”

“અને તે માટે હું તમને બોલસ કરતી નથી” તે બાઈ કિભાં થતાં બોલ્યા “મારી દીકરી માટે એક બેદી કંપનીઅનની મને જરૂર નથી. રામા-ઓ રામા, આંધ બાઈને બહાર દરવાજા આગળ મુકી આવ.”

આટલું બોલીને તે બાઈ ત્યાંથી ચાલી જતાં હતા, પણ જાણે એકએક કાંઈ યાદ આવવાથી તેવણ દીના તરફ પાછાં ફર્યાં.

“છોકરી, હું માઈ છું કે તું કાંઈ મુશકેલીમાં છે. મને તારી દયા આવેછ. જો તું કદીથી કોઈ દોસ્તની જરૂર પડે, તો એ

લાશક મારી આગળ આવજો, પણ ખબરદાર, તારી જ્યાં ઉપર સંસ્કાર સાથેજ પાછી આવજો.”

શરમ અને નાસીપાસીથી ઢગઢગતા ચેહરા સાથે દીના તે બંગલામાંથી બહાર પડી.

“હવે ફક્ત એકજ નામ બાકી છે” તેણીએ વીચાર્યું,
“પણ હું ધારંછ કે વાંદરેનોખી મારો ફેરો ફેડાડે છે.”

તોપણ પોતાની બની શકતી દરેક તજવીજ કરવા માટે દીના તેજ દીવસે વાંદરે પાલી હીલ ઉપર રખડતી રઝળતી ગઈ. ઘણી મુશ્કેલીથી તેણીએ તે બાઈનું એડ્રસ શોધી કહાડ્યું અને પોતાનું નામ તથા કામની વીગત લખી મોકલવા પછી, તેણીને એક સુંદર આરાસ્તે કીધેલા ઓરડામાં દાખલ કરવામાં આવી. ત્યાં એક જવાન બાઈ ઇઝીચેર ઉપર આરામથી અળેતામાં હતાં, અને તેવણની બાજુમાં એક મોટી ટેબલ ઉપર દરેક જરૂયાતની ચીજનો ઢગલો પડેલો હતો.

“આવો માંય” દીનાને જોઈને તેવણ બોલ્યાં “માફ કરજો સેક્રેટ કરવાને માટે હું મારો હાથ તમને આપી શકતી નથી. મારું બધું જમાણું હાડ લકવાથી અડી ગયું છે.”

“હું દલગીર છઉં છ” દીના તેણીની બાજુમાં બેસતા બોલી.

“મને એક એવાં બાઈની જરૂર છે કે જેવણ લખી વાંચીને મારો જીવ બેહેલાવે, મને જોઈતી દરેક ચીજ લાવી આપે અને આખો દીવસ મારી આગળજ રહીને, મારો વખત હસી બોલીને પસાર કરાવે.”

“હું તમારે માટે એ સંઘળું કરવા ખુશી છઉં” દીના બોલી “પણ બાઈજી, મારે પેહેલેથીજ તમને એક ચીજ જણાવી દેવી જોઈએ કે મારી પાસ કોઈની લલામણ નથી. હું કોઈનીથી ઓળખ તમને આપી શકતી નથી.”

તે આઠ સેહેજ વિચારમાં બેઠાં.

“મરેરે, ત્યારે તમે આમરદાર છેઓ એ હું કેમ જાણું?”

“હું તે માટે તમને ખાત્રી આપુછ.”

“પણ આજે તો દુન્યાં એટલી પાપી બની ‘મઠ્ઠ’ કે ગમે એવા સામ્યાના પીરનો પણ કોઈ બરોસો કરતું નથી,” તે આઠ સેહેજ હસીને બોલ્યાં “તોપણ ફીકર નહિ. તમે મારી સાથે ઘણી બોલાઈથી વાત કીધેલી” હોવાથી મને તમારી ઉપર ભરૂશો છે. મને તમારી ઓળખ નથી જોઈતી, કારણ કુદરતેજ તમારા એહેરા ઉપર તમારી ચાલચલણનો આબેહુમ છાપ પ્રગટ કીધો છે.”

“તમે ઘણાજ મયાળુ છેઓછ” દીના હેશાનથી તેવણનો હાથ ઝાલતાં બોલી “તમે તમારો વીશ્વાસ એક વાજખી ઠેકાણે મુક્યો છે, એવું હું તમને પુરવાર કરી આપશ.”

“હું જાઉછ”

અને ત્યાર પછી જ્યારે ખુશાલીથી દીનાનો એહરો એક તાજ જોનાય મીસાલ ખીલી રહ્યો હતો, ત્યારે તે ઝોરડામાં આશરે પાંત્રીસેક વરસનો એક જવાન લગાર ઝડપી કદમે ચાલી આવ્યો.

“ઓ હો, નાજાં, આંય એહેશતનું ખુલખુલ તારી આગળ ક્યાંથી હડી આવ્યું?” તે દીના તરફ ટગરટગર જોતાં બોલ્યો.

દીના ફગળાઈ ગઈ, જ્યારે પેલી બાઈનો એહરો શીકકોદ્ય મારી ગયો.

“આ બાઈ આપણી જાહેર ખમરનાં જવાબમાં એક ઉમેદવાર તરીકે અહીંઆ આવ્યાં છે” નાજાંએ દમમાંજ કહ્યું “પણ હું ઇચ્છુંછ, ફક્ત, કે એક પરાયાં બાઈ માટે તમે જરા વધારે સન્મતા બરેલી બાશા વાપરતાં શીખો.”

“ ઝીક, ત્યારે તો મને ખી કાંઈ સોલવાતું નહિ હોવાથી હું ખી રોજનાં એ ત્રણ કલાક એવણ સાથેજ પસાર કરશ ” પોતાની બૈરીનાં બોલવા ઉપર કાંઈપણ દરકાર ન કરતાં તે જવાન નફતાઈથી બોલ્યો “ પણ હું અજાબ થાઉં છ કે આવા ચેહરાને નોકરી કરવાની શી જરૂર પડી ? નાનુ, એ અધા નશીબનાં નખરાંનાજ નાચ, કરમની કહાણીનાંજ પ્રતાપ ! ”

“ તમે કાંઈ ગુસ્સો કરતાં ના, મીસ મેહતા ” તે બાઈ દીનાના કાનમાં બોલ્યાં “ મારા ઘણી તો બધું મશકેરીમાંજ બોલેછ. ”

અને ત્યાર પછી પોતાની ઘણીઆણીનાં નેણ ફરેલાં જોઈને, પેલો જવાન ત્યાંથી ગુપચુપ વળે માખી ગયો.

“ હું દલગીર છેઉં, મીસ મેહતા કે હું તમને મારે ત્યાં નોકરી સખી શકતી નથી. તમે ઘણાંજ જુવાન છેઓ. મને તો કોઈ જરા ઉંમરે પુગેલાં બાઈ જોઈયેછ. ”

દીના સમજી ગઈ. આ બાઈએ પોતાનો વિચાર શા કારણથી ફેરવ્યો હતો, એ ભરમ દીના તુરતજ ચેતી ગઈ.

“ મારૂં નશીબ, બાઈ ” દીના આંખમાં આસુ સાથે બોલી.

“ નહી તમે રડો નાં. મારા ઘણીની ચાલ સખત વખોડી કહાડવા જોગ છે. આ બાળ્યુરે મારું જીવંતર. જે માટીદાઓજ સ્થાણ સલુકના હોતે તો આજે બૈરાંતું નામ આટલું બધું વાપડું પડતેખી કે ? આવજો દીકરી, હું તારે માટે ઘણી દલગીર છેઉં, અને ઈચ્છું છ કે મારે ત્યાં તુને આજે જે અનુભવ મળ્યોછ, તે ઉપરથી તું ચેતીને ચાલે. ”

“ હું તે માટે પુરતી સંભાળ રાખશ,, સાહેબજી ” દીના બોલી.

એકવાર ફરીથી તેણીનું નરમ, હૃદયું ભરાઈ આવ્યું. તે ચાલતું ગોયા ઠંઠા ઘઈ ગયું, અને જ્યારે તેણી ખતીને વખતે પેઢી ધર-

મથાળામાં ફક્ત સહવારનાં આહેના ગોટ પર બુખી તરસી પાછી જઈ પુગી, ત્યારે તેણીને સહવારની ગપતી છેક સાંજે આવેલી જોઈને, તે ધરમથાળાનો કારખારી પણ જરા વમાસણમાં પડ્યો.

પ્રકરણ ૨૬ મું.

“રામ રાખે તેને કોણુ આખે.”

“આંય દુન્યા કેટલી દગલખાજ છે,” પોતાનાં ઓરડામાં એકલી પડતાં દીના બોલી “આખો દીવસ રાખડવા છતાં કાંઈ સેવટજ નહિ આવ્યું, ખરેખર, હવેજ હું સમજી શકું કે મારા પપા મને તદ્દન એકલી મુકી જવા અમાડિ, કોઈ દોસ્તનાં હાથમાં સોંપી જવા એટલા આતુર કાંય હતા.”

દીના વિચારમાં બેઠી. આ ત્રણે ઠેકાણેથી નાસીપાસ થવા પછી, તેણીને એવું લાગ્યું કે જાણે હવે જીંદગીનાં દરવાજા તેણીની પાછળ બંધ થઈ ગયા હતા. તોપણ પોતાની કોશિશ આણુ રાખીને કોઈપણ નોકરી મેલવવી જોઈએ, નહિ તો બુખે મરવાનો સોદો હતો. તેણીનાં રૂપ્યા ત્રીસમાંથી હવે ગણત્રીનાંજ બાકી હતા, અને તોપણ સુરત જવાના કરતાં દીના ગમે એવી લાડમારી અને બુખમરો ખમીને મારગે લાગવા વધારે ખુશી હતી.

ખીજી સહવારે દીના પોતાની બેચેન હાંધમાંથી બીદાર થવા પછી. નોકરી માટે ખીજે ઠેકાણે શોધ કરવા જવા તઈયાર થઈ, પણ સધળે ઠેકાણેથી તેણીને એકજ જવાબ મળ્યો-તેઓ સધળાં-ઓને કોઈની ઓળખ અને બલામણુ જોઈતી હતી.

આવી રીતે દીવશે પાછળ અઠવાડ્યાઓ વહી ગયાં, તોપણ શરીરના સાંધા અકડી જાય ત્યાં સુધીની દીનાની રખડપતીનો કાંઈપણ ફતેહમંદ નીવેડો આવ્યો નહિ. તેણીએ થોડો વખત વેચાતું ભરી શીવીને જેમ તેમ પોતાનું ભોગવી લીધું, પણ થોડાજ વખતમાં તેણીને માલમ પડ્યું કે આવી રીતે પોતાનું ગુજરાન કરવા માટે મેહેનત અને વખતનો કીંમતી ભોગ આપવા છતાં, માંડ માંડ પાંચ પધસા છુટતાં હતા. દીનાની ધીરજ ખુટવા માંડી. આખરે તેણીને એક વિચાર સુજ્યો. તેણીનાં બાપે તેણીનાં પીકચરો વખાણ્યા હતાં, તો કાંય નહિ હમણાં તેનાં પીકચરો વેચીને તેણી પોતાનું ગુજરાન ચલાવી શકે ?

આ વિચાર અમલમાં મેલતાં દીનાનો ઝાઝો વખત લાગ્યો નહિ. તુરંતજ પોતાનાં ફાજલ પડેલા પધસામાંથી તેણી દ્રોણગનો સઘળો અસમાખ ખરીદી લાવી, અને તે ઉપર રાત દીવસ મેહેનત કરીને એક વોટર કલરની સુંદર જોડી તૃપ્તિયાર કરી નાંખી. ગરીબ બીચારી, આ પીકચરો તરફ જોતાં તેણીએ એવું વિચાર્યું, કે હવે તેણી એક સારી જેવી રકમ પેદા કરશે. આ બંને પીકચરો એક ગીનીની અંદર તો વેચાઈ શકશેજ નહિ, અને આવી રીતે જો તેણી દર અઠવાડયે ફક્ત એકજ ગીની કમાય, તો વેલ, તેણીની જીંદગી જીવવા લાયક બની શકે ખરી ! દીના તે પીકચરો વેચવા લઈ ગઈ, અને અનેક દુકાનો ફરવા પછી, તે ચીત્રો સાથે પાછી બહાર નીકળતાં દીનાનો આશાવંત ચેહરો કરમાઈ ગયેલો જોવા, અફસોસ ત્યાં કોઈપણ હાજર હતું નહિ. સઘળે ઠંકાણું એકજ જવાબ હતો—તેઓ પ્રાસે ધણાં પીકચરો વેચવાનાં હતાં, જ્યારે ખરીદનાર મળ્યાજ ગુજ હતા. અલગત આ પીકચરો ધણાં સુંદર હતાં, તોપણ લોકો આજે “ આરટ ” ની કદર પીછાણતાં હતાં નહિ, તેઓ તો. પોશાક નાટક સીનેમેટોગ્રાફ અને ખાણી પાછળ

પોતાનાં દોહ્યાં રેડી દેતા હતાં !

એક દુકાનદારને તેણીનો સોદાતુર ચેલરો જોઈને દયા લાગી. તેણે પોતે તો આ ચીત્ર ખરીદવાની ના પાડી, તોપણ જો તેણી આ પીકચરો, તેની દુકાનની આરીમાં ટાંગવા માટે મુકી જશે, તો વળી કોઈ ધરાઈ આવતાં તે પોતાનું બનતું કરશે, એવું દીનાને સમજાવ્યું. દીનાને સહેજ આશા મળી. આ પીકચરો જો આરી આગળ મુકવામાં આવે, તો કદાચ તે વેચાવાનો સંભવ હતો. અને આ દુકાનદારને ઘડી ઘડી તકલીફ નહિ આપવાના ખ્યાલથી, દીના દર સહવારે બહારથીજ તે દુકાનની આરી આગળથી પસાર થઈ જતી હતી. આહ, તેણી તે તરફ એટલી તો આતુર નજરથી જોતી હતી, કે જાણે તે પીકચરનાં વેચાણ ઉપર તેણીની જીદગીનું ત્રાજવું લટકતું હતું. આખરે એક દીવસે સહવારે દીનાએ પોતાની બારે અગ્નયળી અને ખુશાલી વચ્ચે પોતાનાં ચીત્રો આરી આગળ દીઠાં નહિ. એકપણ તેણી બહાર વિચારમાં ઉભી, પણ તેટલામાં તે દુકાનદારની તેણી ઉપર નજર પડવાથી, તેણે દીનાને તુરત અંદર બોલાવી.

“બાઈ તમારાં પીકચરો મહકાલે વેચાયાં છે” તે દુકાનદાર દીનાને ખુસ્સી આપીને બેસાડનાં બોલ્યો “એક તવંગર બાઈએ તમારાં બંને પીકચરો રૂપ્યા ત્રીસની કીંમતે ખરીદ્યાં છે. આ રહ્યા રૂપ્યા.”

“થેંકયુ” દીના બોલી

“બાનું, મને તમારી ઘણીજ દયા આવેછ. હું રોજ સહવારે જમીને આ આરી આગળથી પસાર થતાં હયાં બેઠો બેઠો જોતો હતો, જો કે તમે તો તે વીશે તદ્દન અંજણુ હતાં. ખુસ્સો નાં કરતાં બાનું, ૫-૫ણુ તમે કોઈના એક કંપેનીઅન તરીકે નોકરી રહી શકશો!”

“જુ હા, એવી નોકરીની તો હું આજે કેટલો વખત થયો શોધમાંજ છું,” દીના ધુજતા સાંદે બોલી.

“ત્યારે તો મેં તમારું બહુ કીધુંજ બાપ. જે બાપએ તમારું આ ચીત્રો ખરીદ્યાંજ, તેવણે મારી પાસેથી તમારું નામ માંગવાથી મેં તે આપ્યું, અને માફ કરજો, બાપુ. સાથે સાથે તમારી, હું જાણુંજ એટલી હકીકતથી પણ મેં તેવણને વાકેફ કીધાં. આ ઉપરથી તે બાપએ પોતાને એક લેડી કંપેનીઅનની જરૂર જણાવી અને તેથી તમારે માટે પોતાનું નામ અને એડ્રેસ અને આપી મયાં છે. આ રહ્યો તેવણનો કાર્ડ.”

દીનાએ તે કાર્ડ પોતાનાં હાથમાં લીધાં.

લેડી મેહુરબાઈ જસાવાલા

રેશન મેહુલ.

વાલકેશ્વર.

“તમે ત્યાં જવા રાજી છો?” તે દુકાનદારે પુછ્યું.

“મોટી ખુશી સાથે” દીનાએ જવાબ આપ્યો. “બાપ, હું એકવાર ફરીથી મારાં અંતકરણનાં ઉંડાણમાંથી તમારો આભાર માનું છું, અને જે આંધ નોકરી મેલવવા હું નશીબવંત નીવડશ, તો યાદ રાખજો કે તમે એક એવી દુખી બાઈની સેવા બજાવી છે કે જેને માટે તેણી પોતાની જીંદગીની છેલ્લી ધડી મુઠી તમારો ઉપકાર ભુલશે નહિ. સાહેબજી.”

તેજ દીવશે બપોરે દીના વાલકેશ્વર તરફ “રેશન મેહુલ”માં દાખલ થઈ. તે ખરેખર એક મેહુલ હતો. એક નોકરે દીનાને

આગલા હોલમાં બેસાડી, અને પોતાની આંધને બોલાવવા દોડ્યો. દીના આતુર અધીરાદથી થોભી. આ બાઈ કે જેની સાથે કદાચ તેણી પોતાની જીંદગીનો મોટો ભાગ પસાર કરનાર હતી, તેવણ કેવાં હતાં? તેવણનો સ્વભાવ કેવો હતો? કારણ દીનાને આગળ તણ મોટે ધરનો એવો કડવો અનુભવ મળ્યો હતો, કે જેથી આ બાઈ વીશે તેણીને આગળથીજ ધાસ્તી લાગતી હતી. આખરે લેડી મેહરબાઈ તે હોલમાં દાખલ થયાં. તેવણનો પોશાક ધણોજ સાદો હતો. છતાં તેવણનો તોર અને દમામથી તેવણ એક ઉંચ ખીનદાનનાં આનું જણાતાં હતાં. પોતાની સાંમે એક ખુશ્મુરત છોકરીને બેઠેલી જોઈને તેવણ અગમ્ય થયાં.

“તમે—તમેજ મીસ—”

“જ હા, હુંજ મીસ મેહતા છેઉં,” દીના તુરતજ બોલી “એક દયાળુ દુકાનદાર તરફથી મને ખબર પડીછ, કે તમને એક લેડી કંપેનીઅનની જરૂર છે.”

“હા, તમે તે જગ્યા લઈ શકશો.”

“હું ધારૂંછ કે હું એવી જગ્યાને તદ્દન લાયક છેઉં.”

“પણ મીસ મેહતા, મારે તમને પેહેલેથીજ કહી દેવું જોઈએ, કે જે કે હું આંચ મોટા મેહલમાં રહું છું, જે કે પૈસાટકા, વાડી અંગલા, ગાડીધોડાની અને કાંઈ ખોટ નથી, તોખી મારી જીંદગી ધણી અસુખી છે. દુન્યાની મોજશોખ અને અકારી છે, અને તેથી મને બય છે, કે તમારાં જેવાં આટલાં જવાન અને ખુશ્મુરત બાંધને મારી સાથે એકાંત જીંદગી ગુજારવાનું પસંદ પડશે કે?”

“હા, એવી જીંદગીની મને જરૂર છે.”

“પણ તમે એમ ધારોછ કે તમે મારી સાથે લાંબો વખત રહી શકશો?”

“તમે કેહશો ત્યાં સુધી”

“કદાચ તમે પરાણી જાઓ તો!”

“એવું કદીખી ખનશે નહિ” દીના ચોકડીને બોલી

“ત્યારે તો લગન બાપદ આપણે અને એક સરખા વિચારનાજ છઇએ” લેડી મેહરબાઈ હસીને બોલ્યાં “મને તો એ વીશે મુસ્તકીમ કારણ મળ્યાંછ, પણ મીસ મેહતા તમુને લગન સાંમે શાનો અભાવ હોય.”

“લગન એક ગુલામગીરીની સાંકળ છે” દીના ઘણાજ ધીમાં અવાજે બોલી.

“હું એ સમજી ઘણી ખુશી છેઉં. મારી જીંદગીનાં બાકાન વરસ હું શાંતીમાં ગુજારવા આહું છું, અને તેથી મને એક એવાં બાઈની જરૂર છે, કે જેની સાથે હું મારો વખત જરૂરતી સુખમાં ગુજારી શકું, પણ તે જીંદગીમાં ખ્યાર, મોહબત, મરદો તેમજ લગનોનો કાંઈપણ ભાગ હોવો જોઈએ નહિ.”

“ત્યારે તો તમારી આગળ મોકલવામાં કુદરતે મને મદદ કરીધીછ, કારણ એજ ચોકકસ ચીજોની ગેરહાજરીની હું પણ તલબ કરું છું.”

લેડી મેહરબાઈએ છુટકાગતો દમ એચ્યો.

“હવે આપણે તમારા પગારની બાપદ ઉપર આવીશું. હું તમુને મહીને દીવસે રૂપ્યા દોકસોનો પગાર આપશ, અને જો આટલી રકમ તમુને વાજખી નહિ લાગે તો ખીજા એ મહીનામાં હું તમુને વધારી આપશ.”

“નહીજ નહી, મારે માટે તમારી ઉદારતા જોઈએ તે કરતાં ઘણી વધારે સમ મઈ છે.”

“તમે કાલથીજ હયાં આવશો?”

“જી હા” દીના ખુશાલીથી બોલી.

અંતે ખીજે દીવશે સહવારે જ્યારે દીના પેલા ધરમશાળાના કારભારીને છેલ્લી સલામ કરવા ઉભી, ત્યારે વાંચનાર, તેણીનું અંતકરણ શા કારણથી એટલું ઉજળતું હતું, એ કહેવાની કાંઈ જરૂર છે ?

પ્રકરણ ૨૭ મું.

નમુનેદાર બણીયાણી.

એક તવંગર બાઈનાં કંપેનીઅન તરીકે દીનાના વરશે એક ખુશનુમાં સ્વપના મીસાલ પસાર થઈ ગયાં. લેડી મેહેરબાઈની ગમે એવી પણ મુશકેલી હશે, તોપણ તેવણે દીના આગળ એ વીશેનો સેહજ પણ ધસારો કર્યો હતો નહિ. રોશન મેહલ ખરેજ એક બેહેશત ખાતું હતું, અને તેમાં ફક્ત આ બે બાઈને વસ્તાં બેવા એખી ખરેજ એક અજાયબી હતી. વાલકેશ્વર ઉપર બરાબર દરયાની સાંમે ઉભેલો આ મેહલ, એટલો તો બેચાણકારક હતો, તેનો દુલોથી ચીકાર બરેલો બગીચો, અને અંદર આળીશાન પેન્ટ કાઢેલા ઓરડાઓ એવા તો ચક્રચક્રીત હતા, કે દીનાને મનસે હમણાં તેણી બેહેશતમાંજ વસતી હતી. વારંવાર તેઓ બારી આગળ બેસીને દરયાની સહવારની થંડી લેહકી ધોરતાં હતાં, બગીચામાં પક્ષીઓનાં બચાજ અને દુલોનાં મીઠા સોદમની મોજ ચાખતાં હતાં, અને વારંવાર તેઓ અને મુગેમોહડે પ્રશ્ન કીનારા તરફ અસ્ત પામતા સુર્યને નમસ્કાર કરતાં બગીચામાં એકલાં બેઠેલાં દીસતાં હતાં. આવી રીતે આ બાઈ અને વણેતારના દીવશે વહી

જવા લગ્યા. તેઓ સાથેજ બેસતાં, સાથેજ ફરતાં, સાથેજ ખાતાં, અને દુકામાં કહીએ તો થોડાજ વખતમાં આ બાઈ અને વાણોતર વચ્ચે એવી પ્રીત બાઝી કે બંનેને એકબીજા વગર એક ઘડી પણ ચાલતું નહિ. દીના પોતાની બાઈની સેકેટરી અને કંપેનીઅન તરીકે તેવણનાં સઘળાં કાગળો વાંચીને જવાબ લખતી, તેવણ આમળ ન્યુસપેપર અને ચોપડીઓ વાંચતી, અને લેડી મેહરબાઈની સઘળી આગતાસ્વાગતા કરીને તેવણ સાથે શાંત સુખી જીંદગી ગુજરવામાં જ મરીબ બીચારી દીનાની સઘળી ફરજો સમાધ ગઈ હતી.

વખતનાં વેહવા સાથે દીનામાં પણ ચોક્કસ ફેરફારો થવા માંડ્યા. તેણીનાં એહરા ઉપરનો ફલગીરીનો છાપ તદ્દન નાબુદ થઈ ગયો, ફર દીવસે તેણી વધુ ખુબસુરત અને મનહર બનતી ગઈ, તેણીનાં બરેલા ગાલ ઉપર અસલ ગોલાખી રતાશ પાછો ચઢ્યો, અને કોઈ વેળા તો દીના પોતે પણ એમજ સમજતી કે હજુણુ તેણી પોતાનાં આ બીજાં “રતન-મમાં” સાથે આગલીજ સુખી સ્વતંત્ર જીંદગી ગુજરતી હતી.

પણ આપણી જીંદગીનાં કાળા બનાવો કાંઈ સહેલાઈથી ભુલાતા નથી. કોઈ વેળા રાતે દીના એક સ્વપનામાંથી ચોંકી ઉઠતી. તેણીના બેટા શીરોઝે તેણીના હોથ ઉપર કાસ કરી હતી, તે નાનાં ચરબદાર હાથો તેણીની ગરદન આસપાસ વીઢળાયા હતા, અને તેને પકડવા માટે બ્યારે દીના જાગી ઉઠતી, ત્યારે દુખની એક હાય સાથે તેણીને માલમ પડતું કે શીરોઝ તો ગુજરી ગયો હતો. વળી કોઈ વેળા તેણી સુનઈના ઠપકાના શબ્દો સાંભળીને ચોંકી ઉઠતી, યાત્રે ઉંઘમાંજ પોતાનાં બીમાર બેટાના ઓરડાનું બારણું ઉઘાડવા પાહલીને અરજ કરતી હતી. પણ જેમ દુન્યામાં કોઈનું પણ દુખ તેમજ ગમ હંમેશ સુધી ચાલુ રહેતો નથી, તેમ આવા સ્વપનાઓ રહતે રહતે વધુ કમતી અને ઝાંખા પડતા ગયા.

તેણીને જીવનકાળ એક કાળા વાઢળા મીસાલ વીખેરાતો મળ્યો, અને તેણી હાલનીજ જીંદગીમાં હસ્તી ધરાવતી પોતાને પીછાણવા લાગી.

દીનાને કદીપણ એવો ખ્યાલ થયો નહિ, કે પોતાનાં ધણીને છોડી આવવામા તેણીએ ખોટું કામ કર્યું હતું. હમણાં જો કામએ તેણીને એમ કહ્યું હતે કે ગમે એવા સંજોગ વચ્ચે તેણીએ પોતાના ધણીના આશરામાં રહેવું જોઈતું હતું, તો દીનાએ અન્યથાથી પોતાની આંખ ઉઘાડી હતે. તેણી પોતાના મન સાથે એવી તકરાર ચલાવી રહી હતી કે દરેક દેહી પોતાનાં બંદીખાનામાંથી નાહસી જવાની કોશિશ કરે છે-તેણી પોતાના સાસરા ઘરમાં એક કેદી મીસાલ હતી.-અને તેથી તે બંદીખાનામાંથી નાહસી આવવા માટે તેણીએ 'કશું' ગેરવાજબી કર્યું હતું નહિ. આ દીનાની લુલ્લી “ લોજીક ” હતી. ગરીબ ખીચારી, તેણીને ચોક્કસ ખાખદો ઉપર પુરતી કેળવણી અપાઈ હતી નહિ. આપણા ધર્મ વીશેનાં તેણીનાં સઘળા વીચારો તે માહન પેદા કરનારની ચીજો તરફ ફક્ત માન અને વખાણની લાગણીથી જોવામાંજ સમાઈ ગયા હતા, પણ આંચંજ ધર્મ, તેણીને પોતાનાં ધણીનો આકરો સ્વભાવ લઈ ચલાવવા, તેની બેહનની બેઅદબી તામોશ કરવા તેમજ તેણીનાં હીણુ બાગ્યને ધીરજથી આધીન થવાને શીખાડતો હતો, એવો દીનાને સ્વપણે પણ ખ્યાલ હતો નહિ. જ્યારે એક દીવશે લેડી મેહરખાઈએ પોતાની એક દુરની ખેસી શીરીનને પોતાની સાથે થોડા દીવસ રહેવા બોલાવી, ત્યારે પોતાની બાઈની આ ખેસી સાથે વાતે બેસતા ફક્ત એકજ વેળા દીનાને શક ઉપજ્યો, કે પોતાનું ઘર છોડી આવવામાં તેણીએ કાંઈક ખોટું કર્યું હતું.

“ મીસ મેહતા, તમારા આવવા પછી હું લેડી મેહરખાઈમાં જણો ફેરફાર જોઈશ ” શીરીન બોલી “ ગરીબ ખીચારાં, એવણે

પોતાનો સબજો ભવ દુઃખમાં જ પસાર કરીએ છે. હું નહિ ધારતી કે એવણે પોતાની જીંદગીની દુખી હકીકત હજુ સુધી તમને જણાવી હોય.”

“નહિજી” દીનાએ જવાબ આપ્યો “એવણે મને પોતાની જીંદગી ઘણી અસુખી છે એટલું જ જણાવ્યું, પણ તે શા કારણથી છે તે હું જાણતી નથી.”

“અને તેવણે કોઈને કેહતાંથી નથી” શીરીન બોલી “હમે તેવણનાં સગાંઓથી એ વીશે જાણતાં નહિ, અને જે આટલીથી વાત બાહર આવીછ, તે એવણે ત્યાંના નોકરોથી જ હમે સાંભળી છે.”

દીનાની આંખોએ એક એવો સવાલ પુછ્યો કે જે શબ્દો મારફતે તેણીનાં મોઢાંમાંથી નીકળી શક્યો નહિ.

“મીસ મેહતા, તમારી આંખ કેટલી “એક્સપ્રેસીવ” છે? તમને આ હીસતરી સમજવા મમશે?”

“હાજી. મારા દયાળુ બાઈ શા કારણથી આટલાં અસુખી છે તે જાણવા હું ઘણી આતુર છું” દીનાએ જવાબ આપ્યો.

“જેવ, ત્યારે સાંભળો” શીરીન એક ખંખાર મારતાં બોલી “તમારાં બાઈ સત્તર વરસની ઉંમરે એક સદગુણી પણ મુફલેસ જવાન ઉપર આશક પડ્યાં. અને જણાની દોસ્તી થોડો વખત છુટી રહી, પણ આખરે એ વાત લેડી મેહરબાઈનાં માય-આઈ-માયને કાનં આવી. તેવણે પૈસાનો ઘણો લોભ હતો, અને પોતાની દીકરીને કાઈ મોટે ખાંચરે ગોઠવી દેવાનો અભખરો હોવાથી, તેવણે આ અને જણાને છુટાં પાડ્યાં. ત્યાર પછી પેલો જવાન રખડતો થઈ ગયો, પોતાનાં ખ્યારમાં ખતરો નાખનારને તેણે આપ દીધા, અને આખરે પોતે એક અણગમતાં લમન કરીને લેડી મેહરબાઈની જીંદગીમાંથી સદાનો દુર થયો.”

“આ સઘળું ખારને લીધે બન્યું” દીના ધીમેથી બોલી.

“ત્યાર પછી આઠમાથે પોતાની દીકરીને કોઈ તવંગર સર જમશેદજી જસાવાલા સાથે પરણાવીને પોતાના લોભી તરગોનો છેડો આપ્યો, કારણ સર જસાવાલા પોતાના ખેતાખ અને દોલત સીવાય બીજી સઘળી રીતે લેડી મેહેરખાઈ માટે નાશાયક હતા. તેવણનો મીઝજ બહુજ પાછો હતો, અને જે ગુસ્સો તેવણ બાહર લોકો આગળ બતાવવાની હીમત કરી શકતા નહી તે સઘળો ગુસ્સો તેવણ પોતાની બૈરી ઉપર સેદજ પણ કારણ મલકે ખાલી કરતા હતા. તેવણ વારંવાર લેડી મેહેરખાઈ ઉપર હાથ પણ ઉઠ્યકવાને ચુકતા નહિ, અને જે ઘોડાવાલા તેમજ હમાલો તેઓની વચ્ચે નહિ આવ્યા હોતે, તો આજે તમારાં કમનશીબ બાઈ જીવતાં હોતેખી નહિ.”

“પણ ત્યારે લેડી મેહેરખાઈ પોતાના આવા ધણીને છોડી કાંય નહિ ગયાં?” દીનાએ પુછ્યું.

“માઈ ડીયર મીસ મેહતા, મારી ખાત્રી છે કે તમે શું બોલોછ તે સમજતાં નથી.” શીરીને જવાબ આપ્યો “એક પરણેલી ધણીયાણીથી પોતાના ખર્વીદથી આવી રીતે છુટકુ પડી શકાતું હશેખી કે?”

દીના અજ્ઞયખીથી શીરીન તરફ જોવા લાગી.

“પણ ધણાં લોકોએ એમ કીધુંછ, શીરીનખાઈ.”

“તેવાં લોકોને પોતાની આખર વ્હાલી નહિ હોવી જોઈયે.” શીરીને સખતાઈથી જવાબ આપ્યો “મીસ મેહતા, જેઓ પોતાના આવા અસુખી સંસારને શહનશીજતાથી ચલાવી લેય છે, તેઓ કુલ દુન્યાનો ચાહ અને વખાણ મેલવવા ઉપાંત, તે દાદ-ગરના પવિત્ર આશીશ પણ જીતી લેય છે.”

“લેડી મેહેરખાઈને કાંઈ છોકરાં હતાં કે?”

“ નહિ.”

“ધારો કે તેવણુનો એક છોકરો હતો, કે જેની ઉપર તેવણુ પોતાનો પ્રાણ કાપી નાખતાં હતો. ધારો કે તે અચ્ચુ એકાએક સીક પડ્યું, તે મરવા મુતો, અને તે વેળા જે તેવણુના ધણીએ તેવણુને પોતાના દીકરા આગળ નહિ જવા દીધાં હોય, તો તે વેળા લેડી મેહરબાઈ શું કરતે?”

“હું તે કહી શકતી નથી” શીરીન બોલી “તમે મને એવા ખનાવો ધારવા કહો છ, કે જે ખનવા લગાર મુશકેલ છે. તોપણ લેડી મેહરબાઈની ધીરજ તેમજ સમુરી તરફ જેતાં, ગમે એવા સંજોગ વચ્ચે તેવણુ પોતાના ધણીને છોડી ગયાં હોય નહિ.”

“પોતાના દીકરાની જીંદગીનાં ભોગે પણ નહિ?”

“કેવો અગમ્ય જોવો ધખારો. મીસ મેહતા એ સવાલ તમે મને શા ઉપરથી પુછો છ.”

“મેં એવો એક દાખલો સાંભળ્યો છે.”

“ત્યારે તો તે બાઈએ કદી નહીં માફ થઈ શકે એવો ગુનાહ કીધો છે. તેવણે પોતાના લગનનો પવિત્ર કોલ તોડ્યો, ખુદાના ફરમાન સાંમે અહંકાર કર્યો.”

“પણ ખચીત, ખોદાયજી કાઠબી અપળાને દુખી કરવા ચાહતા નથી.” દીનાએ વાંધો ઉઠાવ્યો “જે પ્રમાણે મધમાખો ધુમાડાના બયથી દુર નાહશે છે, ક્યુતરો દુર્ગંધથી આંધે જાય છે, આદમીઓ એક વીકાલ જનાવરના પંજમાંથી પોતાની જીંદગી બચાવવા ખીલને હડી જાય છે, તેજ પ્રમાણે એક ધણીયાણી પોતાના એકદર ધણીથી દુર નાહશવામાં તદ્દન વાળખી છે.”

“કાણુ જણે બા” શીરીન પોતાના કાણે હાથ મુકતાં બોલી

“પણ મેહરબાદ, મારા સઘળા અસલી વિચારોનાં “આપડી-અલ” છે.”

“અને જે સઘળું લેડી મેહરબાદએ નથી કીધું, તે મેં કરી બતાવ્યું” દીનાએ વીચાર્યું “હું મારા ઘણીને છોડી આવીછ, મેં તેનું નામ નાખુદ કીધુંછ, તેની લગનની ચીટી પાછી વાળીછ, અને હું જાણે મરી ગઇ હોઉં, એવી રીતે તેનાથી છુટ્ટી પડીછ. હવે હમો બંનેમાંથી ખરું કોણ છે—હું કે લેડી મેહરબાદ?”

અને વાંચનાર, જવાબને માટે આપણે દીનાની ખામી ભરેલી કેળવણીને “અપીલ” કરીશું. સંભાસો, એતો એ પારસી માઆપો, તમારી દીકરીઓને અંગ્રેજી તેમજ પ્યાનાં પર એકદમ પ્રવીણ કરી નાખવાની ઉતાવળ અને ઉલટમાં, તમે તેઓની સાધારણ નીતીરીતીની કેળવણી તરફ બેદરકાર રેહશો નહિ.

પ્રકરણ ૨૮ મું.

સોહલ મોદી.

આપણી જીંદગીના સડથી મોટા અને અગત્યના બનાવો આપણને આગળથી એતાવ્યા વગર આવે છે.

એક દીવસે સહવારે પોતાની શાંત ઉંઘમાંથી બેઢાર ચતાં દીનાને સેહજપણ પ્યાલ હતો નહી, કે તેણીની જીંદગીની એક બીજી આફત તેજ દીવસથી શરૂ થનાર હતી. સુર્યનારાયણ, સાંમે દરયાનાં માણી ઉપર ઝલકી રહ્યા હતા, બગીચાના ફુવારા મધે

સુંદર હસો પોતાની લાંબી મરોડદાર દોડ સાથે રોશન મેહલને શોભા આપતાં હતાં, પક્ષીઓ પોતાના માળામાં મધુર હલકે ચું-ચું કરતાં હતાં, જોલાળ અને મોઘરાનો મીઠો સોદમ ચોતરફ પંથરાઈ રહ્યો હતો, અને દરયાની ધીમી પવનની લેહકી એવી તો ખુશમોદાર હતી, કે જાણે તે હવા દમમાં લેવી, એ દીનાને મનસે એક સઉથી મોટી મોજ હતી.

“આહ, જીંદગી કેટલી ખુશનુમાં છે” પોતાના ચોરડાની ખારી આગળ ઉભી રહેતાં દીનાએ વીચાર્યું.

તેણીનાં અંતકરણમાં આજે કાંઈ નવીજ લાગણી બરપા થઈ, કુલ દુન્યાંજ આજે તેણીને નવેસરથી સજીવન થયતી જણાઈ, તેણીનાં મગજમાં જોશબર અજાયબ જેવા ડોકા પડ્યા-મેદી તોપણ ખુશનુમાં—અને તેણીની આંખોમાં કાંઈ નવીજ રોશની ધાધ આવી. દીનાએ મધુર હલકે ગાવા માંડ્યું, અને આવું મીઠું ગાણું પોતાનાં લગન પછી પેહલ્લીજવાર તેણીએ આજે લલકાર્યું હતું. આખરે નાસ્તાનો ઘંટ થતાં દીના નીચે કિતરી, તો લેડી મેહરબાઈ પોતાનાં હાથમાં એક કાગળ સાથે હસ્તે ચેહરે ત્યાં બેઠાં હતાં.

“દીના, હું તો આજે વીચારમાં પડી છ” તેવણ બોલ્યાં “મારી ઉપર આજે આંધ કાગળ આવું છ, જે મને ગઈ કાલે મળવું જોઈતું હતું.”

“મારી મદદની જરૂર છે?” દીનાએ તુરતજ પુછ્યું.

“હા, આંધ કાગળ મારાં માયજી તરફના એક દુરના સગા તરફથી છે, આજે વરસો અગાઉ હું એને સારી રીતે ઓળખતી હતી, પણ મારાં લગન પછી મારા ઘણી સાથે એને નહીં બન-વાથી તે મારી આગળથી દુર થયો. ત્યાર પછી તે કેડે બાહર-ગામ ગયો, ત્યાં કાપડનો વેપાર કરીશો, અને હમણાં તે મુંબઈમાં

પાછો આવ્યો છે.”

“મુંબઈમાં” દીનાએ પાછું પુછ્યું.

“હા, એ લખેછ કે એની મુખ્ય નેમ હમણા મને લાંબો વખતે પાછી મલવાની છે.”

“પણ તેથી તમને એટલાં બધાં વિચારમાં પડી જવાનું શું કારણ મળ્યું?”

લેડી મેહરબાઈ હસી પડ્યાં.

“કારણ મારે આંધ્ર મગો એક અસાધારણ આદમી છે. તે એટલાં તો મગરર અને કેળવાયલો છે, કે તેને મારે ત્યાં કેવી રીતે આવકાર આપવો એ મને સમજ પડતી નથી. મને યાદ છે કે જ્યારે હમે બંને નાનાં બચ્ચાં હતાં, ત્યારે હું આંધ્ર સોહલ મોદીથી ઘણી બીલતી હતી.”

“તેવણ શું એટલા બધા હકરાવનારા છે?” દીનાએ હસીને પુછ્યું.

“ઘણાજ, હું ધારૂંછ કે સોહલનું એક વખત તારી આગળ બ્યાન કરવા પછી, તું આવી રીતે હસસે નહી.”

“ત્યારે તો બોલો લેડી મેહરબાઈ, હું તમારા સમાનું બ્યાન સાંભળવા તઈયાર છેઉં.”

“તે બીસેક વરસનો એક ગંબીર જવાન છે. ખુશમીનજી, બોલકણો, તોપણ ગંબીર અને વીચારવંત સ્વભાવના આ બાહદુર બચ્ચા તરફ ગમે એવો ધનેતર પણ આંગળી કરવાની હીમત કરે નહી.”

દીના જરા ટટાર બેડી. લેડી મેહરબાઈએ આગલ ચલાવ્યું.

“તે એક સુધ્ધો પ્રહરથ છે, સચ્ચાઈ અને બુદ્ધાઈ જેવી ઉચ્ચ શક્તીઓ માટે તેના એવા વિચાર છે, કે જે સચ્ચાઈને

માટે તેને પોતાનો જ્ઞાન આપવો પડે, તો વિચાર કરવાં તે એક પણ પણ થોભે નહિ. પણ જો જુદાઈ અને દગલખાણથી તે સુખની સહથી ઉંચી ટોચ પર પુગી શકતો હોય, તો પણ તે આવા સુખને થોડકે મારનાર છે. ખચીત સોહરાય મોદી, મોટા ગુણો, મોટી ખાંભીઓ, મોટા ગુનાહો સમજી શકે છે, પણ તે પોતે કોઈપણ રીતની નીચ, પાપી અને નયમળી લાગણીને શરણ થતો નથી, યા તો કોઈ ખીજમાં એવા દુર્ગુણ લઈ ચલાવી શકતો નથી.”

“ઓહ” દીના બોલી.

“તે એક ગ્રેડ્યુએટ છે, એક મોટો અભ્યાસી અને યાત્રાક ચીતારો છે, અને ઢુંકમાં દરેક બાબદમાં એટલો તો બાહોશ છે, કે હું તે બરાબર તુને સમજાવી શકતી નથી.”

“પણ આખરે તો તેવણ એક મનશાન છે, અને એક મનશાન ખાંભી વગરનું તો હોતું જ નથી.” દીના બોલી.

“હા, તે જરા અધીરો અને આક્રોશ છે, દરેક ચીજને હંમેશાં સંપૂર્ણ જોવાની આશા રાખે છે, અને કોઈપણ નયમળી સખલી યાતો કાચી વાત તેનાં ધ્યાનમાં ઉતરતી નથી. આ તેની મુખ્ય ખાંભીઓ છે.”

“સુરજ પરનાં ધાંભાં, ઘડેંમાંનાં કાંકરા” દીના બડબડી “લેડી મેહરબાઈ આ તો એવણની માનસિક શક્તિઓ થઈ. પણ એવણ દેખાવમાં કેવા છે?”

“સીધો સરોવર જેવો ઉંચો, પેહલવાન જેવો જોરાવર કરચલીવાલા કાળા વાળ, ગોળ ઘટમદાર પોહણું મોઢું તેમજ મોટી નીક્ષણ આંખો સાથે સોહરાય મોદી એક વેળા જોયા મછી સેહેલાઈથી જુલી જઈ શકતો નથી. તે પૈસે પુર છે, પણ ખરીબોનો સખી દાતાર છે.”

“અત્ર્યત, તેવણ પરણેજા હશે!” દીનાએ પુછ્યું.

પણ ખીજીજ પગે તેણીએ પોતાની જીભ કરડી. આ અમળપો પરણેજો યા કુમારો હોય એ સાથે તેણીને શી નીશઅત?”

“નહિ, એ હજીજ કુમારોજ છે. કાંઈ સેંકડો છોકરીઓ એની ઉપર તેમજ એનાં પૈસા પર આવરઈ જાયછ, પણ હરવાયો કોઈને દાદ આપતો નથી, કોઈ તરફ જાંખીને જોતોખી નથી. બોલ દીના, હવે એવા માણસને હું કેવી રીતે આવકારું આપું?”

“તમારે જગે જો હું હોઉં, તો એવણ માટે કાંઈપણ જોડવાજ કરવાનું માંડીજ વાળું” દીના હસીને બોલી “તમે કહોછ તેટલી બધી ખુખીઓ જો એવણ ધરાવતા હોય, તો પછી હું ધાડુંછ, કે કોઈનીખી મદદ વગર એવણ પોતાને રાજી રાખી શકશે. એવણ ક્યારે આવેછ?”

“હું તે કહી શકતી નથી. ખરું પુછતાં તો આંધ કાગળ મને ગમ કાઢતુંજ મઝતું જોઈતું હતું. એમાં એ લખેછ કે તે લખણ “તાજમહાલ.” હોટેલમાં ઉતરેજો છે, અને મારો જવાબ મઝવે, તે હયાં તુરતજ આવી પોંહયશે. પણ જવાબ લખવાનો હવે વખત નથી, તેથી હુંજ આજે બપોરે જઈને આવા નામચીન નરનાં પગલાં આપણે ત્યાં લઈ આવશ.”

“હું તમારા મત સાથે મઝતી થાઉંછ.” દીના ધીમેધી બોલી

“પણ હું ઈચ્છુંછ, દીકરી, કે તું આજે તારેથી બની શકતો ભપકો કરે, કારણ આપણે આટલાં વરસો થયા, આપણા પૈસાક ઉપર ધ્યાન આપવાને તો તદ્દત બુલીજ ગયાંછ. જો પેલી ખુબ બાહ્યાંની સાડીમાં તું બધી સરસ લાગેછ. દીના આજે તું એજ સાડી પહેરજો.”

“જેવી તમારી મરજી, પણ ફક્ત એક જેન્ટલમેનને ખુશી કરવાનાં ખ્યાલથી મારા પોશાક પાછળ તકલીફ લેતાં મને તો જરા શરમ લાગેછું.” દીના નીચી નજરે ઓલી.

પણ અપાર પડતાં જ્યારે લેડી મેહેરબાઈ તાજમદાસ હોટેલ તરફ હંકારી ગયાં, ત્યારે તેવલુની પીક ફરતાં, અગળયળ જેવું હતું કે દીના પોતાની ટ્રેસીંગ ટેબલ તરફ તુરતજ દોડી ગઈ હતી.

“મેં આવા “હીરાજ” નોવેલમાં વાંચ્યા છે” દીનાએ વીચાર્યું “પણ જીવતી જીંદગીમાં એવો કોઈ હસ્તી ધરાવતો હોય એ વાંશે મને શક છે. મરે, એ સોહલ મોદી કેવો હોશે?”

અને ત્યારપછી તેણીએ પોતાની જીંદગીમાં જેટલા મરદોએ ભાગ લીધો હતો, તેઓ સઘળાનો વિચાર કરવા માંડ્યો. તેણીને બાપ, અને તેનાં આરટીસ્ટ દોસ્તો, જાંહંગીર વકાસ, પાહલી પેસીકાકા, ડોન જલ્લ નરીમાન, પેલો ધરમશાળાનો કારભારી એમાંનાં થોડાક જણા તેણી તરફ ધણા માયાળુ હતા, પણ તેઓમાં એકકે પણ સોહલ મોદી જેવો દીનાને જણાયો નહિ. ગરીબ દીના, પોતાની સાદાઈ અને નીર્દોશપણાને લીધે તેણીએ કદીથી એવો વિચાર કીધો નહિ, કે પોતાની બાઈનો આ પરોણો તેણી તરફ કાંઈક પસંદગી દેખાડશે. તેણી તો ફક્ત એક કંપેનીઅન તરીકે નોકરી હતી, જ્યારે તે તો એક માસેતુગર શેઠો હતો.

તોપણ દીના આજે પોતાના પોશાક ઉપર ધણુજ ધ્યાણ આપવાને સુકી નહિ. આહ, કેવો ખાનદાની મહરથ! કેવો બહાદુર બચ્ચો! સોહલ મોદી! મરે, એ નામમાંજ કેવો મીઠાસ સમ્મયો હતો! કોઈ બેદી લાગણીથી દીના આ જવાન સાથે લેડી મેહેરબાઈને પાછાં ફરેલા જેવા આતુર બની, પોતાનાં લગનની

સહવાર પછી પેહેલીજ વાર આજે તેણીએ આરસીમાં જોયું. શું ખરેખર તેણી ખુશસુરત હતી ? તે આરસીએ દીનાને મુગે જવાળ આપ્યો. અફસોસ-અફસોસ કે બગીચામાં તે પળે ગાતાં પક્ષીઓએ તેણીને “સંભાળ દીનાં” કરીને ચેતાવી નહિ.

પ્રકરણ ૨૯ મું.

“ડાન્ડ કેર.”

દીના પેસીકાકા પોતાનું ઘર છોડી આવવા પછી આજે દસ વરસ વહી ગયાં હતાં. દસ વરસ આહ, આ દસ વરસના દાહે-કામાં તો દુન્યામાં ક્યકાંઈ ઉકલપાડલ અને ફેરફાર થઈ જાય છે. તો પછી શું તેવા ફેરફારમાંથી દીના પણ બાકાત રહે ? જ્યારે તેણી સુરતથી મુંબઈ નાહશી આવી હતી, ત્યારે તેણી અઢાર વરસની એક છોકરી હતી, મગર હમણા આપણે તેણીને અઠ્ઠાવીસ વરસની ભર જુવાનીમાં એક ખુશસુરત, શીખેલી, ચાલાક અને મેહેનતું અબળા તરીકે સર્વેની માનીતી થઈ પડેલી જોઈએ છીએ. તેણીનો ચેહરો જવાનીનાં જોખનથી આગળ કરતાં વધુ ખીલી નીકળ્યો હતો, જરાં પણ હસ્તાં તેણીનાં ગાલ ઉપર બે મુંદર ખાડા પડતા હતા, તેણીનો આકાર ખુશસુરતીની એક દેવીને જેમ આપનારો હતો, જ્યારે તેણીનો દમામ એક શાહઝાદીને શરમાવે એવો હતો.

“હું તો કદી એક ખુશસુરતી હતીજ નહિ” લેડી મેહરબાઈ વારંવાર બોલતાં હતાં “પણ તું તો એક છે, દીના, અને તારા જેવી એક કંપેનીઅન મેળવવા હું ઘણી ભાગ્યશાળી છઉં.”

ધીમે ધીમે આ એ અદુષ્ટ બાળકોની દોસ્તી વાલકેશ્વર તરફ રેહતા બેઠાંઓએ આતુરતાથી શોધવા માડી. શરૂઆતમાં લેડી મેહરબાઈ પોતાના આગલા વિચારોને મજબુતીથી વળગી રહ્યાં. તેવણુ ફક્ત બાનુઓને જ દાખલ કરતાં પણ મરદો સાંમે તેવણુનો અભાવ જોવો ને તેવોજ હતો. પણ વખત જતાં તેવણે જરા છુટછાટ મુકવા માંડી, અને જ્યારે તેવણુની ખાત્રી થઈ કે મરદો તેવણુના આ અભાવ સાંમે જોઈયે તે કરતાં વધુ ધીરજથી ટકી રહ્યા હતા, ત્યારે લેડી મેહરબાઈ જરા પીગળ્યાં. તેઓ બધા કાંઈ એક સરખા હતા નહિ, -તેઓ સઘળા કાંઈ ઘાટકા, જીલમગાર, અને બેગનંદાટલ હતા નહિ, અને એકદમ અપવાદ માટે તેઓ સઘળાને એકજ લાકડીએ હાંકવા, એ લેડી મેહરબાઈને વખત જતાં સેહજ ગેરવાજખી લાગ્યું. તેવણે પોતાની સઘઓનાં ઘણી અને ભાઈઓની મુલાકાત લેવાની શરૂઆત કરી, અને તે શરૂઆત આખરે તેઓ સઘળાને પોતાને ત્યાં આવકાર દેવાથી ખતમ થઈ.

આવી રીતે “રેશન મેડેલ” બેઠાંઓનું એક માનીતું ધામ થઈ પડ્યું. પણ તેઓ કાંઈ લેડી મેહરબાઈને મલ્લવા આવતાં હતાં નહીં. તેઓ તો લેડી મેહરબાઈની ખુશસુરત કંપેનીઅન સાથે દોસ્તી પાડવા આવતાં હતાં. કુવારા જવાન્યાઓ દીના આસપાસ મધમાખની માફક ફરી વળ્યા, પણ દીના કોઈને મચક આપતી હતી નહિ. બેરાંઓ સાથે તેણી ઘણી “સોસીઅલ” હતી, પણ માટીદાનું નામ આવતાં, તેણીનાં નેણુ ફરી જતાં. તેઓની ખુશમંદ તરફ બેઠરકાર રેહતી, તેઓની અસાધારણ મજબતા જોઈને જરાપણુ ધક્કતી નહિ, અને તે સઘળા જવાન્યાઓમાં ત્યાં એક પણ એવો હતો નહિ, કે જે લેડી મેહરબાઈની આ ખુશસુરત કંપેનીઅન સાથે ઘાડી મીત્રાચારી ધરણવાને બહાઈ હાંકી શકે!

મીસ મેહતા માટે ઘણેક ઠેકાણેથી આતુર પુછપરછ થવા માડી. દરેક ઘરમાં તેણીનીજ વખાણનાં ઢોલ વાગવા લાગ્યાં, અને કેટલાક જણાઓ તો તેણી તરફથી ફક્ત એક નરમ નજર મેલવવા માટે પોતાની સઘળી દોલત આપી દેવા તૈયાર હતા. પણ તે દરેકને આ ભેદી મીસ મેહતા થડો, એકદર, કઠોર આવકાર આપતી જણાઈ હતી.

લેડી મેહરબાઈ પણ પોતાનાં કંપેનીઅનની આવી વર્તણૂક સમજી શક્યાં નહિ. દીનાના વખાણનારાઓ વધી પડ્યા તેઓમાના સંઘળા તેણીની મોહક ખુબસુરતીથી અંજાઈ ગયા, તોપણ ઘણાકોએ આ જીવતી જાગતી પ્યારની પુટલીને પોતાનું અંતકરણ આપવાનાં કરતાં એક પથ્થરની પુટલીને તે સપુરદ કીધું હતે તો વધારે એહતર! તેઓ દીના સાંમે એકબીજાને ચેતવણી આપવા લાગ્યા, તોપણ મહીનાઓ સુધી, દીવા આસપાસ મચ્છરની માફક તેઓ તેણીની નજદીક ભમ્યા કીધા, અને કાંઈપણ ઉતેજન ન મલતાં, અફસોસ, સેવટે ભાંચે પડ્યા.

તોપણ એકજણ દીનાથી માહત થયો નહિ, અને તે એક લખોપતી બાપનો લખોપતી દીકરો જાલ જેમીસન હતો. તેણે દીના ઉપર પોતાની સાથે પરણવાને ઢગલાબંધ કાગળ લખ્યા, તેણીને ધમકી વટીક પણ આપવાને ચુક્યો નહિ, અને ત્યારેજ દીનાને ખબર પડી કે તેણીની જાંદગીનો એક બહુજ બારીક સમો આવી પુગ્યો હતો.

“હું ઈચ્છું છું કે દુન્યામાં મરદો હોતે નહિ” એક દીવશે જાલ તરફતું પચાસમું કાગળ વાંચી રહ્યા પછી દીના બડબડી “જ્યાં મરદો છે ત્યાં હમેશા એકરારી અને બલામત વ્યાપી રહે છે.”

અને જ્યારે દીના તેની ઉપર એક સખત જવાબ લખી

વાળવાની તૈયારીમાં હતી, તેમાં લેડી મેહરબાઈ ત્યાં આવી લાગ્યાં.

“દીના” તેવણ બોલ્યાં “મને આજે જાત્ર જેમીસન તરફથી એક કાગળ મળીયું.”

“મનેખી મળીયું” દીના ગુસ્સાથી બોલી.

“એ મને તુંને સમજાવવા લખે.”

“તમારી સઘળી સમજાવત ફાકટ જશે, લેડી મેહરબાઈ” દીના મક્કમ અવાજે બોલી.

“જો દીના, એ છોકરો ધણો સારો છે, ખુશસુરત, સારા ખાનદાનનો અને વળી પૈસાવાલો છે. હવે એનાં કરતાં ખીજું વધારે તુંને શું જોઈયે?”

“મને કાંઈ જોઈતું નથી.”

“તુંને આવી ખીજી તક નહિ મળશે દીના. અલગત મારે કપ્પલ કરવું જોઈયે કે ખ્યાર, લગન અને મરદો મારેનાં મારા સઘળા વિચાર બદલાઈ ગયા છે, અને તેથીજ હું તુંને આ જવાન સાથે પરણીને સુખી જીંદગી ગુજારવાની અરજ કરું.”

“હું તમારી સાથે સુખી છેડ” દીના બોલી.

“ત્યારે તો હું નાચાર છેડ” લેડી મેહરબાઈ બોલ્યાં “જો તું મને ખાત્રી આપતી હોય કે પાછલાં વરસોમાં તું આવી સુદર તક બોહવાને પસંતાશે નહિ, તો પછી એની ઉપર તારો નકકી જવાબ લખી નાંખ. પણ જો, હજુભૂખી બરાબર વિચાર કરજો.”

અને વિચાર કરતાં દીનાએ તેની ઉપર વધુ સખત જવાબ લખવાનું દરસ્ત ધાર્યું. તે કાગળ મળવા પછી, ગરીબ ખીયારો જાલ તદ્દન નાસીપાસ થઈ ગયો. ખીજેજ દીવસે તે કેઠે દુરદરાજ મુલકમાં નીકળી ગયો, અને વાલકેશ્વર તરફ રેહતાં દરેક કુટુંબને માલમ પડ્યું કે તેની આવી હીલચાલ, પેલાં લેડી મેહરબાઈની

ખુશસુરત કંપેનીઅને તેને કડક આપી હતી તેને આભારી હતી. વેલ, આવા એક બલા ખાનદાની અલસ્યને ખાનુએ મેલવામાં તેણીની શું મતલબ હશે? આવો માલેતુજર શેકયો, કે જેને જીતવાને માટે આજે કચકાઈ છોકરીઓ ફાકતનાં ફાંફાં મારતી હતી, તેને આ કામન કંપેનીઅને ના પાડી? ખચીત તેણી કાઈ ખીજને ચાહતી હોવી જોઈએ, અથવા તો પોતાના આગલા ખ્યારમાં નીશફળ નીવડી હશે, એવા એવા ગપાટા લોકો દીનાને માટે ઉડાડવા લાગ્યા.

પણ વાંચનાર, શું તેણી પોતાની મર્મ યુજરી ભૂલી ગઈ હતી? લગભગ. તેણીને હવે એટલોજ ખ્યાલ હતો, કે તેણીનો ભુતકાળ એક ભયંકાર સ્વપનો હતો કે જેમાંથી જગી ઉડતાં તે સ્વપનાનું તકલીફપણું જોઈને તેણીને રાહત મળી હતી.

સુરતથી ચાલી આવવા પછી, પાહલી યા તો સુનમની તેણીને કાંઈ પણ ખચર મળી હતી નહિ, અને તે જાણવાને દીનાએ કાંઈ પણ તકલીફ ઉઠાવી નહિ. કાંઈ કદાચ જ્યારે તેણીને તેઓ વિશે ખ્યાલ થતો, ત્યારે દીના તે યાદને એક અણગમતી ચીજ મીસાલ પોતાનાં મગજમાંથી તુરતજ ખંખેરી કાઢતી. આવી રીતે દસ વરસ વીતી ગયાં, અને જ્યારે દીનાને સ્વપને પણ ખ્યાલ હતો નહિ, જ્યારે તેણી હંમેશ સુધી આવી જાંદગી ચાલુ રહે એવું ઈચ્છતી હતી, ત્યારેજ અફસોસ તેણીની વિપતીનો એક ખીજે પરડો ઉંચકાયો હતો.

નવી જીંદગી.

“એકાક્યુઝ મી, પણ તમે હયાં તડકામાં ઉભાંછ, ” કોઈનો અવાજ સંભળાયો, અને દીના જાણે એક સ્વપનામાંથી જાગી ઉઠી હોય એવી રીતે ચોંકી.

તે એક ખુશનુમાં સાંજ હતી, અને દીનાનું અતઃકરણ પણ આજે કંઈ નવીજ લાગણીથી ઉછળતું હતું. તેણી લેડી મેલ રથામનાં મથા પછી થોડો વખત ઘરમાં રહી હતી, પણ આખરે તે સુંદર સાંજની ખુખી નીહાળવા તેણી પોતાની લાલચ થોભાવી નહીં શકવાથી ઉપર અગાસી તરફ ગઈ. તેણી ત્યાં કેટલોક વખત ઉભી રહી હતી, તેનો તેણીને ખ્યાલ હતો નહિ. તેણી તો પોતાની જીંદગીમાં દાખલ થનાર એક નવા હીરાને માટે વિચારમાં ઉભી હતી. એકાએક કોઈનો અવાજ સંભળાતાં તેણીએ પાછળ જોયું, તો ત્યાં એક એવો જવાન ઉભો હતો, કે જેનો ખ્યાર તેણીની પાયમાલીનું મુળ કારણ હતું.

“ માફ કરજો ‘યાનુ ” તે બોલ્યો “ પણ લેડી મેલરથામએ મને તમને શોધવા મોકલ્યાં.”

તે પોતાની ટોપી ઉતારીને તેણીની સાંમે ઉભો, અને દીના આ ઇંગલીશ ટ્રેસમાં સજ થયલા જવાન તરફ આતુરતાથી જોવા લાગી. આહ, તે આકાર એક ઇનશાનનો નહિ, પણ જાણે અસલી રોમન દેવતાઓનું એક જીવતું જાગતું સ્વરૂપ હતું. તે ચેહરો એટલો તો ખેંચાણકારક હતો કે દીના એક પણ દીગ મુઠ જેવી ઉભી રહી. તે ચેહરો આહવા લાયકનો, વીંધાસને લાય-

કનો હતો, અને ગમે એવો પણ મધુર હોવા છતાં જોનારના મગજ ઉપર તે કાંકર ધાસ્તીનો છાપ પડતો હતો.

“તમે મને બેઅદ્ય વિચારશો નહિ, બાનુ” તે બોલ્યો “પણ મે મહિનાના આવા તડકામાં ઉંઘાડે માથે ઉભું રહેવું સલાહકારક નથી.”

હજુજુ પણ દીના એકપણ શબ્દ બોલી શકી નહિ. આ અવાજ સાંભળતાં તેણીનું અંતઃકરણ જોરથી ધડકવા લાગ્યું, તેણીને ચેહરો લાલચોળ બની ગયો. આ અજ્ઞાપ્યા અહરથના ઉપલા સાધારણ શબ્દોએ તેણીને આટલી બધી શા માટે ભડકાવી મેલી, એ દીનાનીં મોટી અજ્ઞાપ્યા હતી.

“હું તમને ચોંકાવવાને ધણો દલગીર છેઉ” દીનાને હજુજુ પણ ચુપ રહેલી જોમને તે બોલ્યો “પણ લેડી મેહરબાદએ મને તમને શોધવા મોકલ્યો. હું ધાઈછ કે મારા આવવા વીશે એવણે તમને વાકેફ કીધા હશે.”

“તમે મીં સોહરાબ મોદી છેઓ.” દીના ધીમેથી બોલી.

“અને તમે મીસ મેહતા છેઓ. લેડી મેહરબાદએ તમારે માટે મારી આગળ કીધેલા ખ્યાન ઉપરથી મેં તમને તુરતજ ઓળખી કાઢ્યાં.” સોહરાબ મોદી બોલ્યો “મીસ મેહતા, હું એકવાર ફરીથી તમને એકાએક ચોંકાવવાને ફરગુનર ચાહું છું.”

“અંઈ નહીજી”

તેઓ લગ્ન ચે ગંભીર ચુપકીદી ફેલાઈ. દીના અસાધારણ ચુપ હતી, જ્યારે સોહલ પણ એવું વીચારતો હતો, કે તેણે પોતાની આખી જીંદગી ફરમાન આટલો ખુબસુરત ચેહરો તેમજ મીઠો અવાજ, કહીબી જોયો તેમજ સાંભળ્યો હતો નહિ.

“મેં તમને પેહેલાં જોયાં, ત્યારે તમે ધણા ઉંડા વીચારમાં

હતાં, મીસ મેહતા” સોહરાય આખરે બોલ્યો.

“જુ હા, હું મારી જીંદગી વીશે વીચાર કરતી હતી.”
દીના બોલી.

“શું તે બીજબોથી તદન જુદીજ છે? શું તે ઘણી
જાણવાજોગ છે?”

“નહિજ. તોપણ મેં એવું સાંભળ્યુંજ, કે ઘણા જણાની
જીંદગીમાં મુખ્ય બનાવ ફક્ત એકજ હોય છે, જ્યારે મારી
જીંદગીમાં તો એવા ત્રણ બનાવ બન્યા છે.”

અને આ ત્રણ બનાવો દીના માટે તેણીના બાપનું મોહત,
પાહલી સાથનાં લગન, અને તેણીના બેટા શીરોઝના મોહતના
હતા. અફસોસ પાછલા વરસોમાં સોહલ આ ત્રણ બનાવોનો અર્થ
ઘણા મોટા ભોગે સમજી શક્યો.

“ત્રણ બનાવો” તે બોલ્યો “ત્યારે તો મીસ મેહતા તમે
મારા કરતાં વધારે નશીબદાર છેઓ. મારી જીંદગીમાં તો એકપણ
જાણવાજોગ બનાવ બન્યો નથી.”

“તોપણ તમારી જીંદગી ઘણી “બીઝી” હોવી જોઈએ.”

અને સોહલ મનમાંજ અજાયબ થયો કે આવી એક
પરીની જીંદગીમાં તે ત્રણ બનાવો શું હતા? તેઓ નીચે દ્રોષંગ
રૂમમાં આવી પોંદડ્યાં હતાં, કે જ્યાં લેડી મેહરબાદ તેઓની
રાહ જિતાં બેઠાં હતાં. તે સાંજ કેવી રીતે પસાર થઈ તેનો
દીનાને ઝાઝો ખ્યાલ હતો નહિ. તેણીને એટલુંજ યાદ હતું કે સોહલે
તેણીને કાંઈ ગાતા આવડેજ એવું પૂછવા પછી તેણીએ “હા”
કહ્યું હતું, અને ત્યારપછી તેણીએ અસાધારણ હોંસ અને
ઉંમંગથી ખ્યાનાપર ગાયુ હતું. તેણીએ તે ચળકતી કાળી આંખો
પોતાની તરફ ટીંચાયેલી જોઈ હતી. અને ગીત ખલાસ થવા
પછી સોહલનાં ઉપકારનાં શબ્દો તેણીને બોલે બોલ યાદ હતા.

“મીસ મેહતા, તમારો હલક કેવો મીઠ્ઠો છે. લેડી મેહર બાઇએ એ વીશે મને કાંઈખી જણાવ્યું નહિ. ખચીત તમારો આભાર માનવાને મને પુરતા શબ્દોની પણ કોતાહી જણાયછ.”

લેડી મેહબાઇએ સેહેજ હસીને પોતાના સગા તરફ નજર ફાંધી.

“પણ આટલાં વરસો મુઘી મેં મારી કંપનીઅનને આવી સરસ રીતે ગાતાં એકબી વેળા સમજી નથી. સોહલ, તારામાં ગુપ્ત શક્તી પાછી સજીવન કરવાને કાંઈ અજાજ રીતનું ખેંચાણ હોતું જોઈએ.”

“મેઘણાખી ગીત સાંભળ્યાછ, પણ તે આપ મીસ મેહતાના અવાજ આગળ કુચ્છ ખીસાદમાં નથી.” સોહલે ઉમેર્યું.

“મારા પપા આગળ હું વારંવાર ગાતી હતી” દીના શરૂ માધને ખોલી, તેણીની આંખમાં આસુ આવી ગયાં, પોતાનો બાપ તેણીના મીઠ્ઠા હલક માટે કેવા મગરૂરી દેખાડતો હતો, એ વિચાર કરતાં દીનાનો ચેહેરો નખાઇ ગયો. સોહલને પણ તે ફેરફાર જોઈને ધણું લાગી આવ્યું.

ખતી થવા પછી પણ સોહલ દીનાની નજદીકમાંજ બટકયા કીધો.તેણે પોતાની જીંદગીની કેટલીક હકીકત દીનાને કહી સાંભળાવી, અને તે સાંભળતાં દીનાના ચેહરા ઉપર એવા તો પલક પલકમાં ફેરફાર થતો હતો, કે સોહલ આખરે ખોલ્યો.

“મીસ મેહતા, તમારો ચેહરો મને પાણી ઉપર પડતા પડછાયાની યાદ આપેછ. તેમાં દર પળે ફેરફાર થયા કરે છે.”

દીના હસી પડી. પોતાની જીંદગીમાં પેહલ્લીજ વેળા તેણી એક મરદની વખાણથી હરખાઈ ગઈ, અને રાતે જમી રહ્યા પછી પણ બ્યારે તેણે પોતાની સાથે ચંદનીમાં ફરવાની દીનાને અરજ કીધી, ત્યારે તેણી તુરતજ કબુલ થઇ.

“તમારા ચેહરો ચંદનીમાં કેવો લાગેછ એ જોવા હું ધણો આતુર છઉં” તે બોલ્યો “મેં ધણાજ લાખાં વખતે તમારા જોવો એક “પરફેક્ટ” આકાર જોયો છે.”

તેઓ અગાસી ઉપર ગયાં, અને સબમતાને ખાતર સોહલે શેડી મેહરખાઈને પણ પોતાની સાથે આવવાની અરજ કીધી. આહ, તે રાત સોહલ કદીખી જુલ્લી શક્યો નહિ. રૂપેરી માહબોખતારનાં નરમ કીરણો દીનાના ઉંચા દમામદાર આકાર ઉપર પડવાથી તેણી એવી તો એક પરેસ્તાનની હુરી જેવી દીસ્તી હતી, કે સોહલ કલાકોનાં કલાકો સુધી તેણી તરફ જોયા કરવા છતાં જરાખી શક્યો હતો નહિ.

શેડી મેહરખાઈ આ સઘળુ ખાડે દોળે જોતાં હતાં. પણ તેવણે કાંઈપણ બોલવાનું હરસ્ત ધાર્યું નહિ. પોતાનો આ ખેસી તેવણની કપેનીઅનને વખાણે એ તેવણને પસંડ હતું, અને તેથી તેવણ પોતાની આંખ ઉઘાડી અને કાન બંધ રાખીને ગુપચુપ તેઓ સાથે ફરયા કીધાં. દીનાની આંખમાં કાંઈ નવો ચમકાત જણાતો હતો, તે સુંદર ચેહરો દરપસે વધુ ખુબસુરત બનતો હતો, અને આજે તેણીથી વારંવાર હસાઈ જવાતું હતું. તેઓ સઘળાં ખીછાણે જવા પછી આજના બનાવ ઉપર ચીચાર કરતાં શેડી મેહરખાઈ પોતાના ઓરડામાં એકલાં બેઠાં, અને આખરે તેવણ એવા અનુમાન ઉપર આવ્યાં, કે તેવણનો આ ખેસી મીસ બેહતા સાથે પ્યારમાં પડવા સીવાય ખીજું કાંઈપણ “સેનસીબલ” કામ કરી શકશે નહિ.

દીના ખુશાલીની અણુદીક સાગણીથી પોતાના ઓરડામાં દોડી ગઇ. તેણી આજે સુખી હતી, પણ તે સુખનું કારણ તેણી જાણતી હતી નહિ. તેણીએ ધાર્યું કે એક શીખેલા મહરજ સાથે વાત કરવાથી તેણીને બહુ ખુશી પેદા થઈ હતી આજે તેણીને

નવી તાકાત આવી હતી, તેણી આગળ કરતાં વધારે નંદરેસ્ત બની હતી, એવી એવી દરેક ચીજ દીના વીચારી ગઈ. પણ તેણી પેહલ્લીજ નજરે પોતાની આ બાઈના ખેસી તરફ ખેંચાઈ ગઈ હતી, એવો દીનાને કશો ખ્યાલ હતો નહિ. અફસોસ, આ કુમલું અંતકરણ કે જે લગભગ તુટી ગયું હતું, તે અંતકરણ આજે પોતાની મંદ ઉંઘમાંથી બેહાર થયું હતું. દીના એક બચ્ચા જેવી બોલાઈથી સોહલનો વીચાર કરતી હતી, અને આખરે તેણીને માલમ પડ્યું કે આ સોહલ તેણીની જીંદગીમાં ભાગ લેનાર સઘળા મરદો કરતાં સૌથી સરસ વીરસો હતો.

“હું મંચુજ કે એ હવે લાંબો વખત સુધી હયાંજ રહે” દીના પોતાને ખીજાણે જતી વેળા બોલી. અને વાંચનાર, રાતે ઉંઘમાં પણ સોહલનો ખ્યાલ થતાં જ્યારે તેણી હસ્તી હતી, ત્યારે બેહશતમાં બેડેલા દરેશનાઓ પણ તેણીની દયા ખાઈ રહ્યા હતા.

પ્રકરણ ૩૧ મું.

“દીનાને જીવું ને ફર જીવું”

સોહલ મોદી “રોશન મેહલ”માં પધારવા પછી આજે ત્રણ અકવાડયાં પસાર થઈ ગયાં હતાં, અને તે અરસામાં તે દીનાને પોતાના જીવનનાં સઘળા બેશ સહીત ચાહતાં શીખ્યો હતો. દીનાની જીંદગી પણ નવીન બની હતી, તેણી એક એવા મુસાફરની યાદ આપતી હતી. કે જે કાળા વાઢળા, તોફાની દરખો, અને પવનના ગળબનાક સુસવાતામાંથી બચી જઈને, એક ધણીજ

ખુશનુમા રાતમાં બાહર પડ્યો હતો. તેણીએ હળુશુ સુધી કપુલ કાઢું ન હતું કે તેણી સોહલને ચાહતી હતી, જોકે તેણીની સઘળી જીંદગી તેની અંદર ગરક ગઈ હતી. દીના દરપણે તેને મલવાની રાહ જોતી, તેની ગેરહાજરીમાં તેનો જ વિચાર કરતી, પણ તેણીની મોટી કમનશીબી તો એ હતી કે આ સઘળું તેણી અહુજ બોલાઈ અને નીરદોશપણાથી કરતી હતી. જો તેણી આજની બીજી છોકરીઓ માફક દુન્યાદારીથી અનુભવી હોતે, તો તેણી તુરત જ પોતાનો જોખમ જોઈ શકતે. જો દીનાને સેહેજ પણ ખ્યાલ હોતે કે આ ખુશાલી પ્યારની હતી, તો તેણી પોતાનું મોહત ચેતી ગઈ હોતે. તેણીએ પોતાના આપને ચાહ્યો હતો, પણ તે ફક્ત એક દીકરીના હિંડા જાલથી જ. આમલા વરસોમાં તેણીને પાહલી તરફ કાંઈક મીત્રાચારી ભરી લાગણી હતી ખરી, પણ તેમાં પ્યારનો સેહેજ પણ ઓસ સમાયો હતો નહિ, અને જેમ દુન્યામાં ઘણાક પાપ અજાણપણાથી થાય છે, તેમ દીનાને પોતાની ખુવારીના ખાડામાં ગળડી જવા પછી જ પોતાના ભયનો ખ્યાલ થયો, કે જ્યારે બચાવના સઘળા ઇલાજો તેણીનાં હાથ-માંથી જતા રહ્યા હતા.

લેડી મેહરબાઈ પોતાનાં કંપેનીઅનને બારીકાથી તપાસતાં રહ્યાં હતા, અને તેણીના આ ખેસી, દીના જેવી એક સુંદરીને પરણી જાય, એવી તેવણની દરખાશની દુઆ હતી.

સોહલ મોટી પોતાનો પ્યાર જાહેર કરવા માટે એક લાયક તકની રાહ જોતો હતો, જે કે તે તક મલવા પછીથી તે કદી પોતાની હીમત ભેગી કરી શકશે, એ વીષે તે પોતે અચોક્કસ હતો. તેણી તેને ચાહતી હશે કે? અરે, આ સવાલથી જ સોહલ પોતાની સઘળી મગરૂરી ભુલી ગયો હતો. કેટલીક વેળા દીનાની આંખનાં પલકાશ જોઈને તેને સેહેજ હીમત આવતી. પણ તેમ

ચોક્કસ વખત એવો પાણી હતો, કે જ્યારે દીના તેની તરફ તદ્દન થંડી રહેતી હતી. આવી એ અચોક્કસ લાગણીઓ વચ્ચે દોળા ખાતો, ગરીબ ખીચારો સોહલ દીવસો વેહતા મનમાં મુગ્ધવા લાગ્યો. તે આ બેદી સુંદરીના દરેક આચારવીચાર જાણવાને રોકાઈ ગયો, તેણીની દરેક ક્રિયાને માન આપવા લાગ્યો. તેણીનાં દરેક વીચારોમાં શ્રીલક્ષ્મી સમજવા લાગ્યો, અને તેણીને કીંમતી બેટાની નવાજેશ કરીને, તે ધીમા સાદનાં ફક્ત એક “ થેંકયુ ” ઉપર જીવવા લાગ્યો. તે તેણીનો શહેનશાહ, શેઠ, સોદાગર, લોર્ડ—અને તોપણ એક ગુલામ હતો. અત્યંત સોહલ મોદી મગફળ હતો, તોપણ તેને પોતાને વીશે શેખી કરતાં આવડતી હતી નહિ. તે એવાં અમીર દીવનો માણસ હતો, કે કાંઈપણ વેળા નેણે એવું વીચારયું નહિ કે દીના તેની દોલત અને દરજ્જા પર એકદમ કુદી પડશે. તેણે આગળ કાંઈપણ છોકરીને ચાહી હતી નહિ. તે હમણા પોતાનો સંવર્ગો પ્યાર, દોલત, અને અંતકરણ દીનાને આપી ચુક્યો હતો. શું તેણી આ સંવર્ગું કમુલ કરશે?

“ મીસ મેલતા ” તે એક દીવસે બોલ્યો, “ આજે ઘણી ખુશનુમા સહવાર છે. તમે મારી સાથે વરલીના ખાન પર ફરવા આવશો? લેડી મેહરબાઈ તો રોકાયલાં છે, અને તેથી હું એકલો મારો વખત પસાર કરી શકતો નથી. ”

“ હું મારાં બાઈની રમ્મ લેવા પછી તમારી સાથે આવવા ખુશી થવશ, ” દીના બોલી.

અને કેલવાની કાંઈપણ જરૂર નથી કે તે રમ્મ તેણીને તુરતજ મળી. દીનાએ આજે પોતાના પોશાક ઉપર કાંઈ ઝાઝું ધ્યાન પુગાડ્યું નહિ. તેણી સાદાજ કપડામાં ઓરખી વધારે ખુબસુરત જણાતી હતી.

“ આજે મને ટક મળીશ ” સોહલે વીચાર્યું. “ હું આજે

એને પુછી જોવશ, અને ધનશાસ્ત્રા, ખુદ તેમાં મને મદદ કરે. એના વમર હું જીવી શકશ નહિ. બસ, હવે તો દીનાને જીતું ને ફર જીતું”

તેઓ ધીમે ધીમે ચાકનાં ફરવા ગયાં. અને આ ખુશનુમા સહવાર જોધને દીના પોતાની સઘળી ધાસ્તી અને શરમાળપણું ભુલી ગઇ. તેણી સોહજ સાથે ઘણી છુટથી વાત કરવા લાગી. તેણીએ જે કુદરતી દેખાવ જોયા હતા તેનું બ્યાન કીધું, કેટલી ચેત્તપડીઓ વાંચી હતી તેનાં નામ દીધા, જે ગીતો તેણીને આવડતાં હતાં, તેનો “લ્યુન” ગાઇ સંભળાવ્યો, તે એટલા સુંધી કે સોહજ ગાગળ કરતાં તેણીને વધુ વહાલથી જોવા તેમજ ચાહવા લાગ્યો. ત્યારપછી તેઓ જરા વધુ અંગત બાબત ઉપર આવ્યાં. દીનાએ પોતાનાં ઘણાક અંગત વીચારો તેને કહી દીધા, અને ભલા, ભોલા, નીર્દોશ સોહજે તેણીની સમ્મ્યાઈ અને પ્રમાણીકપણા ઉપર પુરેપુરો વીશ્વાસ મુક્યો.

“તમારી સાથે વાત કરવાથી હું જાણે એક નીર્મળ પાણીના કુવામાં જોતો હોઉં એવું મને લાગેજ,” વરલીના બાનપર આવી લાગતાં સોહજ દીનાને એક ઉંચા ટેકડાપર બેસાડતાં બોલ્યો „તમે કેટલાં ભોળાં અને ખાલેમ છેઓ, મીસ મેહતા.”

“ખરેખર?” દીના લાલચોળ બનીને પાછળ હતી. તેણીનું અંતકરણ તેણીને કંખાતું હતું. પોતાના કંઠાળ લગન, ઘર છોડીને ચાલી આવવાનો બનાવ, શીરોઝનું મરણ, એ સઘળી બયંકાર ગઇ ગુજરી સાથે શું તેણી ખરેખર ભોલી અને ખાલસ દીલની હતી? પણ તેણીનાં આવા વીચારોથી તદ્દન બેખબર સોહજે વીચાર્યું કે તેણી તેનાથી કમકમીને દુર થઇ હતી.

“મીસ મેહતા, મેં તમને પાછાં ચોંકાવ્યાં છે,” તે બોલ્યો “મને માફ કરજો.”

“માફ માંગવાની કાંઈખી જરૂર નથી” દીના ઘસીને બોલી.
“પણ જ્યારેખી કોઈ મારે માટે સારા શબ્દો બોલેછ. ત્યારે હું
અભયમ થાઉંછ. હું નહીં ધારતી કે હું ખીજી સ્ત્રીઓનાં કરતાં
વધારે બોલી અને ખાલેસ દીલની હોઉં.”

સોહલ મોદીનો ચેહરો ખુલી ગયો.

“અને હવે મીસ મેહતા, મારી ફક્ત એકજ આરજુ છે,
કે તમે મને તમારી પોતાની જાંઘીથી વાકેફ કરો. તમારી
આગલી પાછલી હીસ્ટરી મને બહુ સાંભળવા ગમેછ. બોલો, હયાં
આંધવા અગાઉ તમે ક્યાં રહ્યાં હતાં, કોણને ઓળખતાં હતાં,
એ સંબંધ જાણવા હું ઘણો આતુર છું.”

એકવાર ફરીથી દીના એ કદમ પાછળ હતી. અરે, તેણીની
ગર્ભ ગુજરી જાંઘીમાં એવું તે શું બન્યું હતું, કે જેનો ખ્યાલ
થતાં તેણી આવી રીતે પાછળ હટતી હતી? ફક્ત એક કંગાળ
લગન, થોડા મહિનાની આફત, એક છેલ્લી ભયંકાર ખોટ, અને
ત્યાર પછી સંબંધ સમાધાન અને સફાવત મયદાન

“અફસોસ, મીસ મેહતા, વળી મેં તમને ખીચડાવ્યાં છે”
સોહલ બોલ્યો “ખચીત તમારી જાંઘીમાં કાંઈ એવું તો નહીં
બન્યું હશે, કે જેનો ખ્યાલ થતાં તમે આવી રીતે ખીલતાં યા
તો શરમાતા જણાઓછ”

દીનાને પાછી હીમત આવી. આવા એક ભલા અશરાફ
જવાંનને છેતરવામાં શો ફાયદો?

“મારી પાછલી જાંઘીમાં એક એવો બનાવ બન્યો છે,
કે જેની યાદ મને બહુ દુઃખી બનાવે છે.”

“તે કમબખત બનાવ” સોહલે પુછ્યું.

દીના કમુલ કરી દેવાની અણી ઉપર હતી, કે “તે બનાવ

મારાં અમુખી લગનનો છે ” પણ તેને બદલે તેણીએ જવાબ આપ્યો કે “ તે બનાવ મારા પપાનાં ગુજરવાનો છે. ”

“ બસ એજ તમારી મુશકેલી હતી, ” સોહલ અન્યથાથી બોલ્યો “ મારાં મરીબ મીસ મેહતા, ત્યારે તો તમે તમારા પપાને ઘણાંજ આહતાં હોવા જોઈએ. ”

“ તેવણુ મને મારા જનથીબી જ્યાદા હતા. ” દીનાએ ગંભીર અવાજે જવાબ આપ્યો.

“ અને જ્યારે તમે તેવણને ગુમાવી બેઠાં, ત્યારે તેવણની જગ્યા કોઈ બીજાએ નહિ લીધી ? ”

“ તે કેમ બને ? ”

“ હું એમ પુછું છ કે ત્યાર પછી તમે કોઈ બીજાને આહયો નથી ? ” સોહલે સાંભળથી પુછ્યું.

અને જ્યારે દીનાએ “ નહિ ” કરીને જવાબ આપ્યો, ત્યારે તેણી સાચ્યુજ બોલી હતી. કારણ પાહલીને તેણીએ કદીબી આહયો હતો નહિ.

સોહલ ખુશ થઈ ગયો. તેણી કોઈને પણ આહતી હતી નહિ, એવી તેને ખાત્રી મલી ચુકી હતી, અને તેથી-ઓહ ખુશાલી-આ બાપ વગરનાં ખુશ્મુરત પંખેરાને જીતી જવા માટે તેની ધાર્દન તદ્દન “ કલીઅર ” હતી.

“ મીસ મેહતા, હું પ્યાર માટે આજે તમને કાંઈ કેહવા માંગુ છું ” તે આખરે બોલ્યો “ તમે મને સાંભળશો ? ”

“ ઓ નહિ નહિ, મને એવી વાત સાંભળવા નથી ગમતી ” દીના ગભરાઈ જતાં બોલી “ બુદ્ધાને ખાતર તમે એ વીશે કાંઈ પણ બોલશો નહિ. ચાલો આપણે ઘરે જઈએ. ”

“ હું તઈયાર છું ” સોહલ ધીમા અવાજે બોલ્યો “ પણ

જેવ સંભાળજો હયાં ઉતરાન ધણું છે. લાવો મને તમારો હાથ આપો.”

દીનાએ તેને પોતાનો હાથ આપ્યો, અને તે નરમ, મુંવાળા, સફેદ હાથ જેમને સોહજ એટલો તો ઉસકેરામ્મ મયો, કે તેણે વાંકો વળીને તે હાથ ઉપર એક કીસ કાઢી.

તે કીસે, જે સઘળી અસર તે પોતાના શમ્દોથી કરી શક્યો નહિ, તે સઘળી અસર દીના ઉપર કરી. તેણી ગરદન સુધી સતી બની ગઈ, પણ બીજીજ પળે તે એકરો મોહત જેવો શીકકો પડી ગયો. તેણીએ પોતાનો હાથ પાછો ખેંચી લીધો. જે દીવસે પાહલીએ તેણીનો હાથ પેહલ્યો ચુમ્યો હતો, તે દીવસ તેણીને યાદ આવી ગયો. તે વેળાએ તેણી તેનાથી કમકમીને પાછળ હતી હતી, અને ઓહ, હમણા પણ જો દીના તેજ માફક પાછળ હતી હતે, તો વળી આ વાર્તા કાંઈ જુદુંજ રૂપ લેતે; પણ અફસોસ, આ કીસથી દીના કમકમી નહિ, તેણી હમણા સુખનાં સૌથી ઉંચા સ્વર્ગમાં હતી, કે જ્યાં પુગવા તેણીએ શું ભોગ આપ્યો હતો, તે તેણી જાણતી હતી નહિ.

ધરે જવા પછી દીના તુરતજ પોતાનાં ઓરડામાં દોડી, અને ત્યાં પોતાની લાગણી માટે શરમથી લાલચોલ થયલા માલ સાથે બીહતી ધુનતી ઉભી. તે કીસ માટે ધડીકમાં તેણી સોહલ સાથે ગુસ્સે થતી, અને તેને ફરીથી નહિ મલવાનો ઠડાવ કરતી, પણ ફેકત, થોડાજ વખતમાં તેના દીદાર જલદી પાછાં જોવાને દીનાને તલમ થતી. આખરે તેણી એક ચીજ સમજી શકી, અને જો કદીબી તેણી સચ્ચાઈની ઘણી નમ્રદીક હોય તો તે હમણા હતી, કારણ દુખ અને ખુશાલીની ભેગી લાગણીથી તેણીને માલમ પડ્યું, કે તેણી આંધ સોહલ મોદીને પોતાના જાનો જીમરથી ચાહતી હતી.

“હું એને આહુંઠ” તેણી બડબડી. તેણીએ પોતાના હાથ તરફ નજર કરીધી, અને જે જગ્યાએ સોહલે તે હાથ ચુમ્યો હતો, તે જગ્યાએ પોતાના નરમ પરવાલા જેવા હોહો મુક્યા “ઓ સોહલ, તું મને એતાવ્યા વગર મારું દીવ્ય ચોરી ગયોઠ, ખુદા ખબર એનો શું અંગમ આવશે.”

અને તે નતીજે વીચારવાની દીનાની હાંમત થઇ નહિ. ઓ વાંચનાર, આંચ દીના પેસીકાકા કે જે અત્યાર સુધી પ્યાર મોહમતની સઘળી લાગણીથી અંગણ હતી, તેણી કે જે પોતાનાં ઘણી અને ઘરને છોડી આવી હતી, તેણી કે જેને અત્યાર સુધી પોતાની જવાની અને ખુશમુરતી ભેગી કરી રાખી હતી, તેણી કે જેને ભલામલા છોકરાઓની માંગણી તરછોડી કાઢીને ખુદ મરદોને પોતાની છાંદગીમાંથી હડસેલી કાઢ્યા હતા, -તેજ-તેજ ખુશમુરત દીના આજે આંચ સોહલ મોદીથી માલન થઈ હતી. ઓ ખુદા, ખચાવ-ખચાવ!

પ્રકરણ ૩૨ મું.

નાસો ગોશો.

હવે તેને પાછી કેમ મળે? પોતાનો શરમથી ઢગઢગાંતો ચહેરો તેને પાછો કેવી રીતે દેખાડે? તેણીએ તેને એક પીકચર પેન્ટ કરવાનું વચન આપ્યું હતું, પણ હમણા જ્યારે દીનાના હાથ ધુજતા હતા, અને હરખનાં આંસુઓથી તેણીની આંખો બંધ થઇ જતી હતી, ત્યારે તેણી એક આકાર માતો કઝર કેવી રીતે

પીઠાણી શકે? દીના પોતાના ઓરડામાં આમ તેમ ફરવા સીવાય બીજું કંઈપણ કરી શકી નહિ.

“હું એને ચાહું છું, હું એને ચાહું છું” બસ તેણી એટલું જ બોલી શકી.

એકાએક તેણીના ઓરડાનું બારણું ઉઘડ્યું. અને એક નોકર નીચલા પેગામ સાથે ત્યાં દાખલ થયો.

“મેહરબાની કરીને મીસ મેહતા હમણા પોતાના ચીત્રો સાથે નીચે આવી શકશે?”

“હા,” દીનાએ જવાબ આપ્યો “મી. મોદીને કહે કે હું હમણા જ આવું છું.”

તે નોકર ગયો, અને દીના થંડા પાણીએ પોતાનું મોઢું ધોતવા ગઈ. તેણીએ પોતાના વીખેરાયલા બાલ સરખા કર્યા, અને જરારતી શાંત દેખાવ ધારણ કરવાની ગમે એટલી કોશિશ કરવા છતાં, તેણી પોતાના અંતરણ્યનાં થોડા બંધ પાડી શકી નહિ. સોહલને પાછી મલવાનાં વીચારથી દીના એક પાંદડાં મીસાલ ધુજતી હતી.

“ઓ હવે શું કરું, હું એની આગલ કેમ જાઉં?” તેણી બડબડી.

પણ તેટલામાં લેડી મેહરબાઈ ત્યાં આવી આવ્યાં.

“દીના તું હવે શું કરેછ?” તેણી બોલ્યાં “પેલો સોહલ તારી રાહ જોતો ક્યારનો નીચે ખોટી થાયછને. એ કહેછ કે તેં એને કાંઈ પીકચર રંગવાનું વચન આપ્યુંછ, અને તેથી તે એટલો તો અધીરો બની ગયોછ, કે તુંને બોલાવવા મને ખાસ ઉપર મોકલાવી. અરે પણ શું છે, દીના” તેણીને ધુજતી જોઈને મેહરબાઈએ તુરત પુછ્યું.

“મ-મારું માથું દુખેછ”

“ત્યારે આજે સહવારે તું તડકામાં ફરવા કાંય ગઈ” મેહરબાઈ ઈયકા બર્થા અવાજે બોલ્યા “મેં સોહલને કહ્યું હતું કે આવી રીતે તડકામાં ફરવાથી તુંને કાંઈ નુકશાન થશે, પણ હરવાયો કાંઈ સમજ્યોજ નહિ. હવે તુંને નીચે આવવાની કાંઈ જરૂર નથી. દીકરી, એક બે કલાક જરા શાંત થવે આસાયસ લે.”

આસાયસ! એહ, તેણીની છાતી અને મગજમાં મોહબતનાં સોળા સાથે તેણી કેવી રીતે આસાયસ લઈ શકે? અલખત, તેણી એકલી રહેવા માંગતી હતી. પોતાનાં હાથેજ પોતાની મોહબતી આખાર શાંત પાડવા ચાહતી હતી. દીના ઉંઘી ગઈ, અને જ્યારે જમવાનો ‘બેલ’ થતાં તેણી પાછી જાગી ઉઠી, ત્યારે તેણી જરા શાંત થઈ હતી. હવે તેણીને નીચે જવા વગર છુટકો હતો નહિ, એકવાર ફરીથી તેનો મીઠો અવાજ સાંભળવાની ફરજ પડી હતી, અને તોપણ દીનાએ તેનો ચેહરો કદી નહિ જોવાનો કસદ કર્યો હતો. ફેઈ બેદી લાગણીથી દીના મોંઘુ જોવાની આરસી તરફ ગઈ. એહ, હવે તેણી પોતાનો ખુબસુરત ચેહરો જોવાની એટલી બધી આતુર કાંય હતી, અથવા તો એક સુંદર સાડી તેમજ ખ્વાઉઝ પેહડવા એટલી બધી અધારી કાંય બની હતી, એ દીનાની મોટી અગ્ન-યખી હતી. તેણી આરસીમાં પોતાનો ખુબસુરત ચેહરો જોઈને મલકાઈ ગઈ, અને ત્યારપછી તે દીવશે સોહલે તેણી ઉપર મોકલેલાં દુવમાંથી એક મોટો ગોલાખ પસંદ કરીને તેણી નીચે જમવાના ઓરડા તરફ ફરી.

સોહલ તેણીની આતુરતાથી રાહ જોતો જમવાની ટેબલ ઉપર બેઠો હતો, અને દીનાએ પોતાના લાંબાં પાપણ એટલાં તો નીચે કર્યા, કે તે લગભગ તેણીના ગાલ સાથે ચ્પડ્યાં.

“મીસ મેહતા” તે પુરતજ બોલ્યો “મને હમણાજ લેડી

મેહરબાદએ જણાવ્યું કે તમારી તબીયત ખરાબર નથી. હું ઘણાજ દલગીર છું. શું ખરેખર તડકાંની અસરથીજ તમારે માથું દુખ્યું હશે. ખચીત તમે મને આપમતલખી તેમજ બેદર-કાર તો નહિ ધારતાં હશે.”

“ નહિ ” દીનાએ નીચી નજરે જવાબ આપ્યો.

“ મીસ મેહતા, તમે મારી સાથે ગુરૂસે થયલાં દીસોજ, તમે આયાંજ ત્યારથી મારી તરફ જોતાખી નથી ” તે ઘણાજ ધીમા અવાજે દીનાના કાન આગળ બોલ્યો “ હા, હું સમજ્યો, આજે સહુવારનાં ચોકકસ બનાવ માટે મેં તમારી ખફગી ખેંચી લીધીજ, પણ તે માટે મારાં કરતાં મારા તકદીરને વધુ દોષ થતે છે. ”

જમી રહ્યા પછી તુરતજ દીના પોતાના ઓરડામાં પાછી ગઇ. આવી રીતે સોહલ મોદીથી દુર નાહસવામાં તેણીએ એવું વીચારી લીધું કે તેણીની સઘળી નાદાની માટે તેણીએ પુરતી સજા ખમી હતી. પણ સોહલ ઉપર તેથી ઉલટીજ અસર થઇ. જો દીના આજની કેટલીક છોકરીઓ માફક એક છેલછખીલી હતો, તો સોહલને પોતાનાં ફાંદામાં લેવાને આ કરતાં બીજો વધુ સરસ ધલાજ તેણીને મળ્યો હતો નહિ. પણ અફસોસ, દીનાની દરેક હીલચાલ નીર્દોશપણાથી થતી હતી.

બીજી તરફ પકકો સોહલ, દીનાના ગયા પછી લેડી મેહરબાદ સાથે દ્રોધંગ રૂમમાં વાતો બેઠો હતો.

“ મેહરબાદ હું ધારું કે મને તમારાં મીસ મેહતાને વારે લડીએ ચોંકાવવાની ઘણી કમનસીબ આદત છે ” તે બોલ્યો.

પણ લેડી મેહરબાદએ તેને હસી કાઢ્યો.

“ અને તેથી હું આજનો આખો દીવસ એવણુ સાંમેથી દુર રહેવા ધારું, કે જોથી એવણુને વધુ બડકાવીને હું એવણુની

વધુ ખદ્દમી ખેંચી લઈ નહિ. મને આજે કામ છે, અને તેથી રાતે મોડે સુધી હું હયાં આવી શકશ નહિ.”

આવી રીતે જ્યારે દીના અને લેડી મેહરઆઇ આહેના વખતે પાછાં મળ્યાં, ત્યારે મેહરઆઇ જરા દલગીર જણાતાં હતાં.

“દીના આજે સોહલ તો ગપોરે જમીને ફેડે ગયોછ, અને રાતે મોડે સુધી પાછો આવશે નહિ, એમ મને કહી ગયોછ. એ ધણો બોલકણો છે, અને તેથી એની ગેરહાજરીમાં જાણે મને સોહવાસેખી નહિ.”

દીના ચોંકી. તે ચાલી ગયો! અરે ખરેખર, તેણીએ તેને અપમાન કીધું હતું, તેને પોતાની આગલથી દુર થવાની ફરજ પાડી હતી. હવે તેનાં વગર આજની સાંજ કેમ પસાર થશે? અને તે વેળા દીનાને એવું લાગ્યું કે જાણે સોહલની ગેરહાજરીથી તમામ દુન્યાની રોશની ગુમ થઇ હતી.

તે દીવશની સાંજ જો કે ધણી રળીયામણી હતી, તોપણ દીનાને જીવ એકરાર હતો. દરેક મીનીટ પસાર કરવાને તેણીને કાશેશ કરવી પડતી. ચોપડી ઉંઘાડીને ખેતમાં તેણી ફક્ત સોહલનોજ એહરો તેમાં જોઇ શકતી, અને રાતે જમી રહ્યા પછી તો તેણીનો જીવ એટલો તો ઉચ્ચટ મારી ગયો, કે દીના આખરે બગીચામાં આવીને ચંદની ઘોરવા બેઠી.

વિચારમાં ને વિચારમાં કેટલો વખત પસાર થઇ ગયો, તેની દીનાને ગણત્રી હતી નહી, પણ જ્યારે એકાએક તેણીની પાછળ કોઇનો અવાજ સંભળાયો, ત્યારેજ તેણી ચોંકી ઉઠી.

“માઈ દારલીંગ, કલાકો સુધી મારા તાંત્યા તોડીને હું તુંને મલવા હયાં ઉભો હતો. દીના મારી ખદ્દમી, હવે હું તુંને મારી આગળથી જવા દેવશ નહિ.”

પ્રકરણ ૩૩ મું.

સોહલબતી મકતબ.

દીના ગબરાઈ ગમ, તોપણ તે ગબરાટ ખુશાલીનો હતો. આ તો સોહલ મોદીનો અવાજ હતો. એ રાયોડી હથેલીમાં તેણીનાં બંને હાથો ઝીકડાઈ ગયા, પ્યારનો અંગાર બાહર કાઢતી એ ચળકતી ચશમે તેણીની સાંમે ટીંગાઈ રહી.

“દીના, તું મારેથી નાહસવાની કોશેશ કરતી હતી” સોહલ તેણી આગળ ગુંડામંડપે પડતાં બોલ્યો “પણ તું શું એમ ધારેછ કે એક વેળા મેં તારો હાથ ચુમ્યા પછી હું તુંને એમ સેહેલાઈથી જતી મુકશ? તું શું એમ વિચારેછ કે તારા મનહર મુખડાનો પુઝરી બન્યા પછી, હું તુંને એમ જલદી જુલી જવશ. નહિ, મારી દારલીંગ, હું તુંને ચાહુંછ. તારી ઉપર હું મારો જન સદકે કરી ચુકોછ. ઓ નહી નહી, મારી સામેથી તું તારો ચેહરો નાં ફેરવ. દીના-દીના તું કેટલી ધાતકી છે?”

તોપણ તે ધાતકી દીનાએ હજુણ સુધી સોહલના હાથમાંથી પોતાનાં હાથ પાછા ખેંચી લીધા હતા નહી. નીચી નજરે દીના, પ્યારનાં તે મીઠા સખ્દો સાંભળતી ઉભી, તેણીની સઘળી આશા અને ખુશાલી એકકી વેળા બાહર ધસી આવી. આહ, ખરેજ દીના પેસીકાકા હમણા તદ્દન સુખી હતી. તોપણ જો તે વેળા સોહલે “લગન” યા તો “બણીયાણી” શબ્દો વાપડ્યા હોતે, તો કદાચ દીનાની ખુશાલી ઝાઝો વખત ટકી શકતે નહી. સોહલ તેણીને આહતો હતો, અને કમનસીબે દીનાને, સઘળા સાચ્યા પ્યારનો આખરી અગમ લગનમાં આવે છે, એવી ખરાબર

ખબર હતી નહીં.

“ઓ દીના હું તુંને ચાહું છું” તેણીની ચુપકીદીથી હોંમત ધરતાં સોહલે ચલાવ્યું “હમણે વખત મેં તુંને એમ કેહવાની હોંમત કીધી, પણ નહીં, મને એવોજ દમદમો લાગ્યો, કે જે પ્રમાણે આંધ્ર રોશન માહમોખતાર હમણા મારેથી દુર છે, તેટલીજ તું પણ મારેથી દુર હતી. પણ મારી દારલોંગ, હું હમણા જોઉં છું કે તું જો ખરેખર મારી સાથે ગુસ્સેજ હતો, તો હમણા તારો હાથ મને આપીને તું એમ ચુપ ઉભી રહેતો નહીં, તું મારા દીલનો ઉભરો આવી શાંતીથી સાંભળતો નહીં. ઓ મોલ દીના, મારે માટે કાંઈપણ આશા છે કે ?”

હજુ પણ દીના ચુપ ઉભી. આહ, કદીપણ આવા મીઠું શબ્દો તેણીએ સાંભળ્યા હતા નહિ. તેના હાથનું દબાણ, તેની ચળકતી આંખો, આ એકાંત પુલોથી ભરેલા ખગીયાના એક ખુણામાં ચંદની રાતે પોતાના વહાલાનો એકરો જોઈને, કાંઈપણ મોલવા માટે દીનાની જગ્યા ઉપડી નહિ.

“જો દીના જરા વિચાર કર, કે હવે દુન્યામાં તારા કોણ રહ્યું છે. તારા જેવી એક એકલી અટુલીને દુન્યામાં આવી રીતે વસવું ઘણું જોખમભર્યું છે. તું જાણેછ ડીયર, કે એક મરદ આસમાન છે, એરત જમીન છે, અને જેમ જમીન આસમાનથી હંકાયેલી છે, તેમ એક એરત પણ મરદના છાયા હેઠળ હંમેશ રહેવી જોઈએ. ઓ મોલ દીના, કે તું મને ચાહેછ.”

“હું તુંને ચાહું છું, સોહલ” ઘણાજ ધીમા અવાજે આખરે દીના બોલી.

“ખરેખર !” સોહલ અજબપણીથી બોલ્યો “તું મને ચાહેછ દીના, મારી મસ્કેરી તો નથી કરતી, ઓ-ઓ એજ શબ્દ એકવાર ફરીથી માછ બોલ ડીયર, એ તવેસમાતીક શબ્દો એકવાર

ફરીથી બોલીને મારી ખાત્રી કર.”

અને તે શબ્દો સાંભળતાં, સોહલે તેણીને પોતાની વધુ નજદીક લીધો, તેણીનાં એકરા ઉપર વાંકો વળ્યો, અને દીનાને સીધી બેઠકમાં મોકલાવી દીધી. તેઓ બંને કેટલો વખત સુધી એક બીજાની ગાથામાં પડી રહ્યાં, એ કેહવું અશકત છે, પણ એકાએક પોતાની પાછળ અવાજ સાંભળતાં, તેઓ બીજાર થયાં.

“દીના, તું ક્યાં છે?” લેડી મેહરબાઈનો અવાજ સંભળાયો. “હું ધારંછ કે મેં હમણાં કોઈનો અવાજ સાંભળ્યો.”

“હું એવણને મલી શકતો નથી” સોહલ ઉતાવળે બડ-બડ્યો. “આજે રાતે હું તારા સીવાય બીજાં કોઈનો એહેરો જોવા માંગતો નથી. છેલ્લી સલામ, દીના, આવતી કાલે સહવારે આપણે પાછાં મળ્યે, તેટલાં ગુડ નાઈટ, માર્ચ ડીયર.”

એક તડાકામાં સોહલ તેણી આગળથી ગાયબ થયો, અને જ્યારે દીના પોતાની ઉશકેરાયલી હાલતમાંથી પાછી સાવધ થઈ ત્યારે લેડી મેહરબાઈ તેણી સામે આતુરતાથી નજર કરતાં ઉભાં હતાં.

“દીના, તું એકલી હયાં શું કરેછ. મેં હમણાં કોઈનાં જતાં પગલાંનો અવાજ સાંભળ્યો છે. તારી ખાત્રી છે કે તું હમણાં એકલીજ હતી દીના ! હા, ચાલ ત્યારે તો અંદર આવ. રાતની વખતે થંડકમાં રેહવાથી તુંને વરી સરદી લાગશે.”

દીના પોતાની ખાઈ સાથે ઘરમાં જવાને ફરી. ત્યાં કોણ હતું તે તો તેણીએ પોતાના જીવનાં જોખમે પણ લેડી મેહરબાઈને કહ્યું હતે નહીં. સોહલે તેણીને ના કહ્યું હતું, ત્યારે શું તે દીલદારના પવિત્ર હુકમને તેણી નાહરમાન થાય !

“દીના” તેઓ ઘરમાં આવવા પછી લેડી મેહરબાઈ બોલ્યાં “તું મને આજે ઘણીજ ખુબસુરત દેખાયછ. છોકરી, મને મોટી

દલગીરી લાગેછ, કે તારી ખુમસુરતીમાં લામ લેવા, હયાં કોઈ ખીજું મહે નહી. દીના તું મારી સાથે રહીને તારો બવ એમ કુમારી રહીને અટવાવી નાખશે.”

“હું-હું તે કહી શકતી નથી” દીના બોલી “લેડી મેલ-રમાઈ હું થાકી ગઈછ, મને રગ આપો.”

“બોલી જા, મારાં પ્યારાં પંખિરાં. સહવારે વેહલ્લી ઉઠજે.”

દીના પોતાનાં ઓરડામાં ગઈ, તેણીએ ઉંઘવાની ગમે એટલી કોશેશ કરી, પણ ફેલત. આખી રાત તાસવીસ કરવા પછી જ્યારે સહવારે તેણી પાછી જાગી ઉઠી, ત્યારે તેણીનો પેહલ્લો ખ્યાલ સોહલનો હતો. આજે સોહલે તેણીને પાછું મલવાનું વચન આપ્યું હતું.

તે પોતાનાં વચનને સાચો નીવડયો. જ્યારે બતલરે “મી. મોહીની સલામ સાથે” તેણીને એક સુંદર તુરો ભેટ આપ્યો, ત્યારે તેની તરફથી દીનાને ખબર મળી, કે તે હમણાં બગીચામાં તેણીની રાહ જોતો બેઠો હતો. દીના ત્યાં ગઈ, અને તેણીને જોઈને સોહલ ખુશાલીના એક કુદકા સાથે ખડો થયો.

“દીના, તું પાછી જોયા વગર હું જરાખી આસાયસ લઈ શક્યો નહી” તે બોલ્યો “મને એવું લાગેછ કે ગઈ રાતે જે સંધળું બન્યું તે ફક્ત સ્વપન હતું. બોલ, મારો એ શક દૂર કર.”

“ગઈ રાતનો બનાવ ખરો હતો” દીના સેહજ હસીને બોલી.

“ત્યારે તો મારી વ્હાલી, હું આપણા લગન હવે જલદી કરવા ધારછ. બોલ, તું મારી ધણીયાણી હવે ક્યારે જાશે?”

લગનાં ધણીયાણી ॥ અરેરે, આટલો લખત તેણી કેટલો જાતની કુંભકરણની નીંદમાં સુતી હતી તે તેણીનાં લગન તે પહેલની

અમીયારીમાં થઈ ચુક્યાં હતાં, તેણી તો પાહલી પેસીકાકાની ધણી-
યાણી બની ચુકી હતી, ત્યારે શું આંખ સોહલ તેણીને આવું કહે-
વાને દીવાનો હતો. યાતો તેણી પોતે એવું સાંભળવા મગગથી
મેમગજ થઈ ગઈ હતી ? દીનાનો ચેહરો કરમાઈ ગયો, અને તે
એટલોતો શીકે પડી ગયો, કે તેણીમાં એકાએક શું અમતકાર
થઈ ગયો, એ સમજવાને સોહલ કદીખી સામથવન થયો નહીં

“દીના, વરી મેં તુંને ખાધરાયીજ.” “તે બોલ્યો તું મારી
ધણીયાણી ક્યારે બનશે?”

દીના તેનાથી દુર હતી.

“હું તમને કદીખી પરણી શકીશ નહી” ઉજલા સપ ચેહરા
સાથે તેણીએ જવાબ આપ્યો

“હવે એમ કેહવાને ઘણું મોડું થઈ ગયુંજ, દીના” સોહલ
ગભરાઈને બોલ્યો “તું મને ચાહેજ, અને તેથી હવે જો તુંને
જીતવા માટે મને આકાશના તારાઓ પણ નીચે લાવવા પડે તો
હું તેમ કરસ.”

દીનાએ “હું પરણેલી છું” એવું બોલવાની ધણીખી કાશેશ
કાધી, પણ નહી. સોહલને એકપણ પણ દુખી કરવાને તેણીની છાતી
ચાલીજ નહી. ઓ, આવો એકરાર કદીખી કરવાનાં કરતાં, દીનાએ
પોતાના દીલદારની છાતીમાં એક કતારી વધારે જલદીથી ચલાવી
દીધી હતે.

“દીના, તું મને નહી પરણી શકશે” સોહલે અન્યથાથી
પુછ્યું “એમ કેહવાનું કાંઈ કારણ”

“હું તે કેહવા માંગતી નથી” દીના બોલી “ઓ મી- મોદી,
હું કદીખી તમારી ધણીયાણી થઈ શકશ નહી.”

“આપણે જોઈશું” સોહલ મક્કમ અવાજે બોલ્યો “દીના, હું

સઘળી ઇશ્વરી શક્તીને તામે થવશ, પણ આંધ દુન્યાની કાઠપણ શક્તી, તુંને જીતવાના વીચારથી મને વારી શકશે નહીં.”

“ઓ જાવ, જાવ, મીઠો મોઢી, મારી ઉપર દયા કરો, મને જવા દો, મારો ખ્યાલ છોડી દો. ખુદાને ખાતર તમે ગુનેહગાર નાં થાઓ.” દીના કરગરીને બોલી.

સોહલ દધાઈ ગયો.

“તોપણ તું મને ચાહેછ, દીના.”

“હા, બસ મને જવા દો.”

સોહલે નાચારીથી તેણીને હાથ છોડી દીધો, અને ખીજી પળે દીના તેને અજાણ્યખીમાં ગરકાવ મુકીને, ત્યાંથી ઝડપી કદમે ચાલી ગઈ.

પ્રકરણ ૩૪ મું.

આખરે પીગળી.

નાદની ! ખીલકુલ દીવાની ! ! તેણીએ શું કર્યું હતું, સોહલના પ્યારના શબ્દો સાંભળવા, તેણી કેટલી લઠ મુઠ્ઠી મુખી બની હતી, એ સઘળું દીના પોતાના નાદન, દીવાના, ડિહાછળા પ્યારની ધુંધમાં સગરદબર ભુલી ગઈ. નાસીપાસીથી તેણીએ પોતાના હાથ અદ્રાજ્યા દફત ગઈ કાસેજ તેણીએ આ ધતી ઉપર પોતાને એક સકંથી મુખી અજાણ તરીકે પીછાણી હતી, અને હમણા અફસોસ, તે સઘળું ક્ષણભંગુર મુખ પોતાની પીઠ પાછળ પરોખાની અને નાસીપાસીની જગ્યા કરીને તેણી આગળ

થી ઉઠાંગરી કરી ગયું હતું. ઓ ખેસમજ કમનસીમ દીના તેણી એટલી તો જવાન હતી, તેણીનું હૈયું એટલું તો નરમ હતું, તેણીની જીંદગી એટલી તો નીરઆનંદ પસાર થઈ હતી. સોહલનાં પ્યાર તરફ ખેંચાઈ જવાથી જે ધડીબરનું સુખ તેણીને મળ્યું હતું, તે સુખનો નાશ થયેલો જોઈને દીનાં અત્યંત એક સાર બની. તેણી નવધાર આસુઓથી રડી પડી. ઓ, કદીખી આટલી ખુશસુરત ચશમોમાંથી આવાં કડવાં આસુ પડ્યાં હતા નહીં, કદીખી એક પરણેલી સ્ત્રી પોતાના જીવતા ધણી છતાં તે ને આટલી બધી ભુત્ર ગઈ હતી નહીં, કદીખી એક માતાએ પોતાનાં એક પુરા ફરજંદની પત્રીત્રી યાદને આટલું હીણુ લગાડ્યું હતું નહીં. ફક્ત “ધણીયાણી” શબ્દ સાંભળતાં દીનાની સુધ્ધી ઠેકાણે આવી, અને ત્યારેજ તેણીને માંસમ પડ્યું, કે જે ધણીને તેણી ખાલેસ પ્યારથી ચાહતી હતી, તેનોજ પ્યાર તેણીને સીધ્ધી દોજખમાં મોકલી દેવાનો દરવાજો હતો. પણ બહાલા સોહલને તેણી એવું કદીખી જાણવા દેશે નહીં, અને તેથી તેણી ની નીરાસીમાં ઓરખી વધારો થયો. હવે તો તેણીને ફક્ત એક જ ઇલાજ હતો. સોહલ ઉપર ચીઠ્ઠી લખીને તેને સેવટનો એક એવો જવાબ આપવો કે જેથી તે ફરીથી કદીખી તેણીની અરા સે આવે નહીં. જોકે એમ કરતાં તેણીનું હૈયું ચીરાઈ જતું હતું, તો પણ તેણી ઉપર પુર ભરોસો મુકનાર તે બહાલા દીલદારને તેણી એક ગુનેહગાર હતી એવું કદીખી જાણવા દેશે નહિ.

ગરીબ બીચારી દીના. આસુઓથી ભરાઈ ગયલી આંખો સાથે, ધાસ્તી અને નાસીપાસીથી ધુજતા હાથો સાથે તેણી સોહલ ઉપર એક ચીઠ્ઠી લખવા બેઠી, જેમાં તેણીએ જણાવ્યું કે અજ્ઞાત તેણી તેને ચાહતી હતી, તોપણ ચોક્કસ કારણ સર તેને પરણી શકતી હતી નહિ. તેણી એવું ઇચ્છતી હતી કે

હવે તે તેણીને સમજા ખ્યાલ છોડીને ત્યાંથી ચાલી ગય, નહિ તો તેણી પોતે લેડી મેહરમાખને છોડી જવા તૈયાર હતી.

તે કાગળ એક પુરેલાં અંતકરણનો અવાજ હતો. તેની દરેક લીટીમાં નાસીપાસીનો એકરાર સ્પષ્ટ જણાઈ આવતો હતો, અને તોપણ તે એક એવું કાગળ હતું કે જે વાચ્યાં પછી તેનો વાચનાર, તેમાં સમાવેલા ફરમાન કરતાં ઉલટી રીતે જવાને વધુ જલદી તૈયાર થાય. સોહલે તે કાગળ ફરીફરીથી વાંચ્યું. તે દીના ઉપર વધુ દીવાનો બન્યો, અને જ્યારે તેણી તેને ચાહતી હતી એવું કમુલ કરતી હતી, ત્યારે પછી તેઓના લગ્નન માટે શું વાંધો હતો, કોણની નડતર હતી?

“હા, સમજ્યો” સોહલે વીચાર્યું “એ મને નથી પરણવા માંગતી તેનું કારણ એજ કે એ ખીચારી એક ગરીબ આરતી-રટની છોકરી છે, જ્યારે હું તો—વેલ, આજે મારી દોલત ઉપર મમે એવાં મોટાં ઘરની પણ કેઈ છોકરી તુટી પડવા નારાજ છે. દીના ડીઅર, હવે હું સમજ્યો. તું એટલી બધી અને રાંક છે કે મારી સાથે પરણવાથી તું એમજ વીચારતી હશે, કે તું મારા દરજ્જાથી મને નીચો પાડશે.”

વળી પાછી સોહલે એક નવી તરકીબ શોધી કહાડી. તેણીને સદાને માટે છોડી જવા તો ખોટા ખચર, પણ થોડા દીવશ ખીજે કેડે રહીને, પોતાની ગેરહાજરીથી તેણી ઉપર કેવી અસર થાય છે, તે જોવા પછી, તે પાછો પોતાનો ખ્યાલ તેણી આગળ બમણા જોશથી જાહેર કરશે, અને ત્યારેજ તેણીને શરણ થવાની ફરજ પડશે. હા, ઠીક તાલ હાથ લાગી. સોહલે તેણી ઉપર ખાછો જવાબ લખ્યો, જેમાં તેણે જણાવ્યું કે તેણીના હુકમ મુજબ તેણીને સદાને માટે છોડી જનાર હતો, પણ તે અચાઉ તે તેણી સાથે એક છેલ્લી મુલાકાત લેવા

ધમ્મતો હતો.

ગરીબ દીના! આ કાગળ તેણીના મોહતનું “વોરંટ” હતું. અરેરે જેને તેણી પોતાનાં જ્ઞાન કરતાંખી વધુ આહતી હતી, તે આખરે આલી જતો હતો. ઓ, અફસોસ, જ્યારે એક દીવશ, એક કલાક, એક ઘડી તેણીને તેનાં વગર આત્મનું હતું નહિ, ત્યારે હવે પછીનાં દહાડા, અઠવાડયાં, મહીના, વરસો, તેણી કેવી રીતે ગુજારી શકશે ?

“ઓ, સોહલ, સોહલ” તેણી આંતુની એક ખુરશી પર પડાડાઈ જતાં બોલી.

અને જ્યારે તેઓ પાછાં મલ્યાં, ત્યારે તે ચળકતી આંખો તરફ જોતાં દીનાના સઘસા હાવો હવામાં ઉડી ગયા. તેને પોતાની આગળથી દુર કરવાને દીના પોતાની સઘળી કાશેશ અને હીમત ખોધ બેઠી. પ્રીય વાંચનાર, તું તેણી તરફ ઘણો સખત થશે નહીં. તેણીની દુઃખી કહાણી લખતાં હવે પછી શું અન્યું તે દરશાવતાં મારી આંખમાં પણ પાણી આવે છે. તેણીની જવાની ખુબ-સુરતી, મોહખત, મુર્ખાઈ-એ સઘળું અખુત હતું.

“દીના” સોહલ બોલતો સંબળાવે “તું શું હજુણખી મને તારી આગળથી મોકલી દેવા રાજી છે. તું જાણેછ, બહાલી, કે જે કદાચ હું જવશખી તો હું આ ખોખુજ સાથે લઈને જવશ માફ આત્માં અને અંતઃકરણ તો તારીજ આગળ હમેશ ભમ્યા કરશે.”

દીનાની આંખમાં આસુ આવી ગયાં. તોપણ જે સોહલે તેણીની ખરી હકાકત જાણી હતે, તો જે આડકતરી રીતે દીનાને પોતાની માંબણીને શરણ થવાની ફરજ પાડતો હતો, તેનાં કરતાં તો તે તેણીને પોતાનાં પગ આગળ મરડું ઘર્ષ પડેલી જોવા વધુ ખુશ થતે.

“દીના-દીના તુંને હમ્બુણખી મારી દયા નહિ આવતી ;”

ખુદા બચાવ. દીનાએ પોતાની બીની આખ્યો તેની તરફ ઉંચકી અને પોતાના ઉજળા હાથો તેની ગરડન આસપાસ વીટાળીને બોલી.

“સોહલ-સોહલ, તુંને જયુજ જોઇએ, તુંને મારો પીછો મુકવો જોઇએ, પણ-હું-હું તુંને મારી આગળથી મોકલી શકતી નથી. બહાલા સોહલ, મારો પ્યાર તારાથી છુટડો પડવા જોડલો નબળો નથી.”

ખીજીજ પળે સોહલે તેણીને પોતાની ગોદમાં લીધી, અને ગરીબ દીના, તેણીએ પોતાના આસુથી ભીગાયલા ચેહરાને સોહલની પોહળી છાતીમાં આશરો આપ્યો.

“હવે હું કદી નહિ જવશ, બહાલી, તુંને મારી ખણીઆણી બનાવીને હવે તો હું જ્યાંખી જવશ, ત્યાં તુંને સાથેજ લેતો જવશ.” સોહલ બોલ્યો “હા, દીના, હું જાણું છ કે તું મારી દોલતને તારા માર્ગમાં એક મુશકેલી દાખલ ગણેછ, પણ તારે ખાતર હું એવા પૈસાને થોકડે મારવા તૈયાર છું. કેમ એમજ કંની? ઓ, બોલીની ડીઅર.”

પણ દીના શું દુર બોલે! ઓ વફાદારી, ઓ લગનનો પવીત્ર ફોલ, ઓ ખાંખી બરેલી કેળવણી તેણીએ એ સઘળાનું સત્યાનાશ વાળ્યું હતું. તેણી સોહલને વધુ વળગી પડી, અને ખુદા તેણીને માફ કરે, એવી દુવાના સંખ્યાબંધ ડચકાંથી તેણીની છાતી ઉચકાઇ ગઇ.

પ્રકરણ ૩૫મું.

કીસમતનાં હાથમાં.

ખરેખર દુન્યામાં કેટલીક નાની ચીજો એવી પણ હં કે જેને નીર્બળ તરીકે આપણે ગણી શકતા નથી, અને તેવી એક નાની ચીજ તે ઇનશાનની જીભલી છે. આજનાં સુધરેલા જમાનામાં મહાન વીરવાનો અને શોધકોએ હજારો મોટી મોટી શોધ કીધી છે, પણ હજુ સુધી કોઈ એવો માયનો પુત્ર અવતર્યો નથી, કે જે આપણી આ મટુકલી જીભલીનાં સેહજ ફકડાતથી એકવાર બોલાયલા શબ્દો પોતાની કળાથી પાછા ખેંચી લઈ શકે.

દીનાથી તે શબ્દો બોલાઈ ગયા હતા, અને હવે તો જેથી થાય તે, ગમે એવા મોટા બોજે તેણી તે શબ્દો પાછા ખેંચી લેવા ઇચ્છતી હતી નહિ. તેણીએ પોતાની ફરજ બજાવવાની છેલ્લી ઘડી સુધી મજબુત કેશોશ કીધી હતી, પણ આખરે તેણી માહત થઈ. સોહલ તેણીને અભયખીથી જોતો ઉભો. તેણે તો એવું જ વીચાર્યું કે તેઓ વચ્ચે “સોસીઅલ” તત્વાવતને લીધે તેણી આટલી બધી અચકાતી હતી, અને તેથી તે દીનાને વધુ ચાહવા લાયક એક પુતળી વીચારવા લાગ્યો.

“દીના” તે બોલ્યો “આપ મારી જીંદગીની એક સઉથી સુખી ઘડી છે, અને તે હું આંધ તારાં આંસુઓથી બગાડવા માંગતોં નથી.”

નહિજ. તેની ખુશાલીમાં તેણી જરાખી ખતરો પડવા દેશે નહિ. દીના જરા હસી અને તેણી તદ્દન સુખી હતી એવી સોહ

હને ખાત્રી આપી.

“અને હવે દીના હું આપણા લગન જલદી કરવા ધારણ.
બોલ દીવર તુંને લગનની વીટી ક્યારે પહેરાઉં.”

“મને હમણા નાં પુછ. હું વીચાર કરીને તુંને જણાવશ.”

“જેવી તારી મરણ.”

એકાએક તે ઓરડાનું બારણું ઉઘડ્યું. અને લેડી મહેર
બાઈ ત્યાં દાખલ થયાં. તેવણ પોતાની સામે આ નાના
“ટુંબલા”ને જોઈ ગુંચવાઈ ગયાં. સોહલ કાંઈ બોલવા ગયો,
પણ મેહરબાઈએ તેને અટકાવ્યો.

“ખુલાસાની કાંઈ જરૂર નથી.” તેવણ હસીને બોલ્યાં
“આપ એક એવો દેખાવ છે કે જે પોતાની મેળેજ સઘળો
ખુલાસો કરે છે.”

“મને મુઆરકબાદી આપો, મેહરબાઈ” સોહલ બોલ્યો
“કારણ હું આખી દુન્યામાં એક સૌથી ખુબસુરત છોકરી
છતી શક્યો છું.”

લેડી મેહરબાઈએ દીનાનો હાથ પકડીને તેને જહાજથી દાખ્યો.

“જો આખી દુન્યામાંથી મારા ખેસી માટે મને એક
બેરી શોધવા કહેવામાં આવ્યું હતે, તો હું તુંનેજ પસંદ કરતે,
દીવર” તેવણ બોલ્યાં.

આખરે સોહલ તેઓને ત્યાંજ મુકીને કેટ વીદાય થયો,
અને થોડો વખત પછી દીના પોતાના ઓરડાની બારી આગળ
વીચાર કરવા એકલી ઉભી. તેણી ગભરાઈ ગઈ; જે ઉતાવળું
પગલું તેણીએ ભર્યું હતું, તેનો વીચાર કરતાં તેણી ધુન્ધા
લાગી. મમી સાંજનો તે થડો સમો હતો, ખરેખર શાંત મને
વીચાર કરવા લાયકનોજ તે વખત હતો, તોપણ બાહરની શાંતી
સાથે સરખાવતાં દીનાનાં વીચારો ઘણાજ તોફાની હતા. કમ-

નસીએ તેણી પાહલી પેસીકાકાની હકદાર ધણીવાણી હતી, અને લગનનો માંક કદી તોડી શકાતો નથી, એ સઘળું તેણી હમણા ઘણી સારી રીતે સમજતી હતી. તેણી ખુદાના ફરમાનને જાણતી હતી, પ્રમાણિક મરદો અને આખરદાર સ્ત્રીઓનો તરીકો સમજતી હતી, અને તેથીજ હમણા તેણીની ખાત્રી થઇ કે મોહત સીવાય તેણી પાહલીથી છુટી થઇ શકનાર હતી નહિ. દીનાએ ઉંચે આકાશ તરફ નજર ફીધી. આહ, પશ્ચીમ મુખડા તરફ તે અસ્ત પામતો સુર્ય શું કેહતો હતો? એટલુંજ કે આજે હજારો સદીઓ થયાં, તે રોજ એક સરખી રીતે ખુદાના કાયદાને માન આપીને વંશદારીથી ઉગતો તેમજ આઠમતો હતો; ચંદ્રમાં પણ પૃથ્વીની આસપાસ તેટલીજ ઈમાનદારીથી ફરતો રહ્યો હતો; દીનાએ દરયાનાં મોગ્ગઓ તરફ નજર ફીધી. તેઓ પણ ભરતી અને ઓટના એકસરખા કાયદાથી તે કીરતાંર તરફ પોતાની નીમકહલાલીની ગવાહી આપતાં હતાં, તેણીએ બગીચાના ઝાડ ફુલ અને પક્ષીઓ તરફ જોયું, અને સઘળે ઠેકાણે તેણીનો જવાબ એકજ હતો કે ખુદાના નીર્માણ કરેલા કાયદા કદીખી ફેરવાતા નથી. અફસોસ, તેની સઘળી પેદાયશમાં ઈનશાન માત્ર એકલુંજ છે કે જે બાજે વેળા તેનાં કાયદાનો ભંગ કરવાની શરકશી કરી રહે છે. પણ બીજીજ પળે દીનાએ પોતાનો ખયાલ કરવાનો વીચાર કર્યો. લગન એક શું ચીજ હતી? તે એક સ્ત્રી અને મરદને સાથે જીંદગી ગુજારવાનું ફક્ત એક સાદું હતું, દોલત અને દરજ્જાનાં સુખ ઉપર ચઢી જવા એક તકલીફી ખેંચાણ હતું, પોતાનાં સ્વાર્થને ખાતર બીજાની મદદ લેવાનું એક મોટું સાધન હતું, જ્યારે તેની મુખ્ય મોતેબરી ધણાજ થોડા સમજતા હતા. લગન એક શું ચીજ હતી? અરે, તે તો બે એક સરખાં આત્માનું જોડાણ હતું! પાહલી સાથે પરણીને તેણી

એક જુદા પ્રકારનાં આત્મા સાથે જીવમાં જોડાઈ ગઈ હતી, અને હવે જ્યારે તેણીને સોહલમાં પોતાનું બીજું ખરું આત્મા જડતું હતું, ત્યારે તેને પરણવામાં શું વાંધો હતો? આ એક કંગાળ “લોશક” હતી, મગર આવી રીતે દીનાને સહેજ સધ્યારો મળ્યો.

તોપણ દીના પોતાનાં અંતઃકરણમાં ખરાખર સમજતી હતી, કે તેણી એક એવો ગુનાહ કરતી હતી, કે જેને માટે સંબંધો પશ્ચાતાંપ ફેકત હતો. આહ, એ માટે કોઈપણ દાખલા, દલીલ, પુરાવા તકરાર સંબંધ નકામું હતું. સત્યતા સામે સ્વાણુપત ટકી શકતી નથી. તોપણ તેણીની ભવીષ્યની જીંદગી એટલી તો મધુર જણાતી હતી, તેણીનો ખ્યાર એટલો તો અઢાગ હતો કે હવે તો સોહલ સાથે પોતાની દુખી જીંદગીની કીરટી તરાવવા યા કુખાડવા, તેણી તૈયાર હતી.

“મારી ખાત્રી છે કે જુદા મને માફ કરશે” દીના બડબડી “હા. મારી આગળી દુખી જીંદગીનો ખ્યાલ કરીને જુદાજી મને જરૂર માફ કરશે.”

ઓ વાંચનાર, કદીપણ સમ્યાહ અને જુદાઈ સામે એક અંતઃકરણમાં આવી સખત લડાઈ જાગી હશે નહિ, કદી પણ લાલચ, આટલી બધી લલચાવનારી નીવડી હશે નહિ. આહ, આવા કતોકત વખતે દીનાને જે એક માતાની વાજબી સલાહ મળી હતે, કોઈ દુન્યાદારીથી અનુભવીની ચેતવણી મળી હતે, તો તેણી પોતાની બીનઅનુભવી લાગણીને કદીખી શરણુ દતે નહિ. ક્ષેમાં વાંચનાર, આંધ દુખી દીનાને ધીકકારી કહાડવા અમાઉ ખરાખર વીચાર કરજે, યાદ રાખજે કે તેણી એક કાળજીવંત માતૃપીતાનાં આશરણી બાકત હતી, કોઈની સમાં વહાલાંની સંબાળ વગર કમનસીબ હતી, વાજબી નીતીરીતીની કેળવણીથી

અંગણ હતી, ત્યારે તેણીને આવી રીતે પોતાની લાગણીને શરણ થવા માટે ઓ વાંચનાર, તું આંધ દુખી દીનાને ધીકારથી હસી કહાડવા અમાઉ, સાત વાર વીચાર કરજે.

દીનાને એક વીચાર સુઝ્યો, તેણીએ કેડે વાંચ્યું હતું કે અસલી રોમન છોકરીઓ પોતાની મોહબતની કાળ એક નાખા યાતો તલાવમાં કાગળની એક નાવ નાખીને નક્કી કરતી હતી.

“હું પણ એમજ કરશ” દીના બોલી “કારણ જ્યારે ખુદા તરફથી મને કાંઈજ જવાબ નથી મળતો, ત્યારે આંધ કાગળની નાવ પોતાનાં મુંગા જવાબથી મારી બવીખવાની કહી આપશે.”

તુરંતજ દીનાએ કાગળનું એક મોંદુ જ્ઞાન બનાવ્યું, અને તે લખને બગીચાનાં પુવારા આગળ જમ ઉભી.

“આંધ મારી આકાશવાની છે.” તેણી બોલી “જો એ નાવ કાંઈપણ અડચણ વગર સીધી સડસડાત પેલે પાર જઈ શકશે, તો ખચીત જો સુખ હમણા મને મળનાર છે તે હું મારા હાથમાંથી જવા દેવશ નહિ-હું સોહલ મોદીની ધણીયાણી બનશ. પણ જો પવનના સપાતાથી, પાણીના જોશથી, પાંદડાનાં ખણખણાતથી, એ નાવ અટકી જાય, દુખી જાય, યાતો ભાંગી જાય, તો પછી દુન્યાની કાંઈપણ ચીજ મને સોહલ મોદીને પરણવાને લલચાવશે નહિ. જા, ઓ કીસમતની કીસ્તી સધાવ, અને મારો ફેજ નક્કી કર.”

દીનાએ ધુજતા હાથે તે જ્ઞાન પાણીની સપાટી ઉપર મુક્યું, અને હવે શું પરીણામ આવે છે તે જોવા પુવારા ઉપર આતુરતાથી વાંકી વળી.

ધીમે ધીમે તે કીસ્તી આગળ વધતી ગઈ. એકાએક પવનનો સુસવાતો આવ્યો. ઓ, તે કીસ્તી દામાદોલ થવા લાગી. દીનાનું હૃદય કંઈ મર્દ મર્યું. શુકે ખુદા, તે પાછી આગળ ચાલી.

પણ તેનો માર્ગ સોહલ હતો નહીં. જરા આગળ જતાં તે ધુવારા સુધી નીચે ધળી પડેલાં પાંદડાંઓમાં ભેરવાઈ ગઈ. ઓ અફસોસ, અફસોસ, સાહેબજી જહાલા સોહલ તુને છેલ્લી સલામ, પણ તે નાવની જીંદગી હજુણુ લાંબી હતી. પવનનાં, સુસવાતાએ તેને બચમાંથી મુક્ત કીધી, અને ત્યાર પછી દીનાની સઘળી આશા અને ખુશાલીની તે કીરટી સડસડાટ આગળ વધીને આખરે સાંભી બાજુ સહીસલામત તરીપાર ધસડાઈ ગઈ.

“શુક્રે ખુદા” દીના અત્યંત ખુશાલીથી બોલી “હવે મારે બરીપ તદ્દન ચોખ્ખું છે.”

જસ-હવે સોહલ પણ દગદગો રહ્યો નહીં. દીના પેસીકાકાને હવે કાંઈનીખી દરકાર હતી નહીં, કારણ જવારે ખુદાએ આ હોડી મારફતે તેણીને મુંગો જવાબ આપ્યો હતો, ત્યારે સોહલ સાથે પરણીને તેણી સુખી થાય એમા કશો સંદેહ હતો નહિ!

પ્રકરણ ૩૬ મું.

સોહલ વગર સઘળું નકામું.

“દીના” તેઓ અદ્રાયા પછી એક દીવશે સોહલ બોલ્યો “દીના મને તારો એહરો જોઈને કાંઈ ધણો સંતોષ મલતો નથી. દીવર, આંચ તારા સુંદર રૂપસાર ઉપર મને આજે કેટલો વખત થયો ચીંતાની નીશાણી જણાયછ.”

“ચીંતા, ઓ સોહલ, તારી સાંચે પરણવામાં મને ચીંતા શાની હોય? જો, હવે કાંઈ જણાયછ.” દીના કાંઈક કહેશે

કરતાં બોલી.

“ નહિ, પણ હું એમ પુછું કે તું કાંઈ કાંઈ વેળા મને ઘણીજ વીચારવંત દેખાયછ. તેનું કારણ?”

“ તે કારણો ઘણાંબી છે. હું વારંવાર એવું વીચારું કે જ્યારે તું મને તારા મેહલ જેવા બંગલામાં લઈ જશે, અને હું જો ત્યાંની શેઠાણી બનવા બરાબર લાયક નીવડું નહિ, તો પછી તું મારા વીશે શું વીચારશે?”

“ એમ! વેલ આજે તો મોટે ઘેરના બૈરાઓ તેઓને ધરતું કામ નહિ આવડવા વીશે અધાં આગળ ઘણી ઉકમાઈથી વાત કરેછ, તેથી હવે એ બાબદ તુંને શીકર કરવાનું કાંઈ કારણ નથી. બસ હવે તો તારી ધાસ્તી દુર થઈની.

“ હા, વ્હાલા ” દીના હસીને બોલી. પણ વાંચનાર, તેણીની ધાસ્તીનું ખરું કારણ તો સુરતમાં સમાયું હતું, એવું સોહલની બલ્લાનેબી ખબર હતું નહિ.

ન્યુસપેપરોએ તેઓના નઝદીક આવતા લગન માટે છાપા-છાપ કરી મુકી. કરાંચીનો માતબર શેઠો સોહલ મોદી, લેડી મેહરબાઈ જસાવાલાની ખુબસુરત કંપેનીઅન મીસ મેહતા સાથે પરણનાર હતો, એ ખબરથી મોટે ખાંચરે કાંઈક ચકચાર થઈ ગઈ. ઘણાક માય બાપોનાં ચેહરા આ ખબર વાંચી ઉદાસ થઈ ગયા, ઘણીક કેહવાતી “ અંકામખીશડ ” છોકરીઓની આશા જમીનદોસ્ત થઈ ગઈ, અને હાલનેકાજતો આ મીસ મેહતા તેઓ સઘળાની અબીત્રીની “ તારગેટ ” થઈ પડી.

દીના આ ખબર વાંચીને ધીકકારથી એક જાતનું નફકરું હસવું હસતી હતી. આહ, આ ખબર સુરતમાં પાહલી અને સુનઈ કઠીબી વાંચી શકશે કે? અને જો એક બાર્ગી તેઓ વાંચેબી, તોપણ તેઓને ક્યાં ખબર હતી કે મીસ મેહતાના નામ હેઠળ

ત્યાં એક કેવો જખરદસ્ત ભેદ સમાયો હતો; અને તે વેળા તેણીનો સુંદર એકરો ધીકકારની કરચળીથી બદસુરત બની ગયલો જોઇને સોહલ પણ કમકમ્યો હતો.

લગનની તક્યારી થઇ રહી. અને તે કાંઈ પણ મડખડ યા તો ધામધુમ વગર કરવા દીનાએ સોહલને તેમજ લેડી મેહરબાઇને મમે એટલી અરજ કીધી, પણ તેઓ એકના એક થયાં નહી. ખસુસ કરીને લેડી મેહરબાઇ તો આ બાબદ પોતાની કપેનીઅનતાં સઘળા વાધાઓ હસી કાઢવા લાગ્યાં.

“મરેરે, આપ આરા સોહલના લગન એમ સુમસામ જેવાં મું આપ.” તેવું આરવાર બોલતા હતા, અને આગળ રહીને સોહલને તે માટે ઉસકેરતાં હતાં. ગરીબ બીચારો સોહલ, પોતાની ખેરી ઉપર તે એટલો તો કુર્યાન હતો, કે તેણીને માટે તરેહવાર કાપડના તાકાને તાકા ઘસડી લાવ્યો, મડમેને ત્યાં તેણીના બ્લા-ઉઝ અને પોલકા સીવવાનાં આરડર આપ્યા, અને ઝવેરીઓની દુકાન પર તો ચાલુ દરોરો પડતો. આવા લખલુત ખરચ માટે દીનાની સઘળી સમજવત ફાકટ ગઈ. મેહરબાઇ પણ જાણે આગળ રહીને પોતાના ખેસીને ખુવાર કરવાજ માંગતાં હોય તેમ બ્યારે તે રૂપ્યા એ હજારમાં દીનાને માટે ફક્ત ત્રણ બંધી ભરેલી કસબી બનારસી સાડી ખરીદી લાવ્યો, ત્યારે તે જોઇને તેવું મું કે આં કરી જરાબી સસરયાં નહી. આખરે લગનની એક દીવશ અગાઉ સઘળી ખરીદી ખતમ થતાં, સાંહજ પછી, લેડી મેહરબાઇએ દીનાને પોતાના આરડામાં બોલાવી.

એકવાર ફરીથી દીના પોતાનાં બીજા લગનનો વાગો જોવા તે આરડામાં દાખલ થઇ. તેણી મબરાઇ મઇ. પોતાની સાંમે પડેલા, તાકા, લેસપીસ, રીબન, ખુત, મોજાં, ઘરેણા, વગેરે વગેરેનો એક જખરદસ્ત જમેલો જોઇને દીનાની આંખે અંધારાં

આવી મયાં. ઓ, કદીપણ એક કન્યા પોતાના ધણી તરફથી આવો સુંદર અસખ્યા મેળવવા નશીબવંત નીવડી હતી નહી, અને જો દીનાની ખુશાલીમાં કાંઈ ખતરો ન હતો, તો તેણી આ સધળું જોઈને જરૂર દીવાની બની જતો, કારણ એક સુંદર પોશાક, ગમે એવી પણ નવંગર યા મુકેસ, દાહી કે નાદાન, અભણ યા ક્ષીલસુદ અપલાને મનસે, જીંદગીની સધળી ખુશાલી અને મોજમગ્ન કરતાં વધારે આળા છે! આ સધળું તેણીનું પોતાનું હતું, પણ તે મેળવવા તેણીએ શું ભોગ આપ્યો હતો, તે તો તેણીનો ખુદાજ જાણે, દીના ધુજતી ચુપ ઉભી, “રતન-મમાં”નાં બંગલામાં ગ્વાહડી સાયનાં લગનની સહવાર તેણીનાં મગજ ઉપર સધળી બારીકી સાથે હમણા ધાઈ આવી, અને તે યાદને ધખી દેવા માટે વારંવાર દીનાનો હાથ તેણીની છાતી આગળ જતો હતો. તેણી એવી તો હરણુદાર જેવી ઉભી રહી, કે મેહરબાઈને તેણીની આવી હાલત જોઈ રમુજ ઉપજી.

“આ સધળું મારે માટે છે” દીનાએ આખરે પુછ્યું.

“હા, દીકરી, તારા સીવાય એ સધળી ચીજો મારે માટે બીજું કોઈ લાયક નથી.” મેહરબાઈ હસીને બોલ્યાં.

“પણ-પણ હું એ સધળાંને શું કરું? આંધ સધળો અસખ્યા તો એક રાણીને લાયકનો છે. મારા જેવી એક મરીમ આરટીસ્ટની દીકરીને એ બધું કેમ જાણે?”

“હું તે સમજું છું, ડીઅર” મેહરબાઈ બોલ્યાં “હું કયુવ કરું છું કે તું એક ગરીબ આરટીસ્ટની દીકરી છે, તોપણ તું હમણા એક માતબર શેઠયાની પસંદ કીધેલી મોહરદાર છે. જો દીના હું આજે એ બાપદ તુને કાંઈ શીખામણ આપું છું કદીખી આપના પોતાનાં વીશે જોઈએ તે કરતાં વધારે ઓછી કીમત કરવી નહિ. બાલુ રાખજો દીકરી, કે હોકો આપનાં પોતાને મોંઘેથી સાંભળેલી

વાત જાણીનેજ આપણી આંકણી કરે છે. તું જો હમણા કોઈ આગળ એમ કહે કે તું કોઈથી કામ યાતો ચીજને લાયક નથી, તો તેઓ પણ તુને એવીજ વીચારશે, અને પરીણામમાં તુંને કોઈ વેળા મોટું નુકસાન ખમવું પડશે.”

તે દીવશે રાતે મોડે સુધી સોહલ તેણીની નઝદીકમાંજ દમકયા કીધો. તેનાં હાથોનું દખાન હળુણ તાળુજ હતું, તેની આંખનાં પલકારા જેવાને તેવાજ હતા.

“ દીના, આવતી કાલે તું મારી ધણીઆણી બનશે ” તે બોલ્યો “ ઓહ, હવે આવતી કાલ સુધી હું કેમ જીવસ.”

આખરે દીના પોતાના ઓરડામાં એકલી પડી. તે ઓરડો તેણીની આસપાસ ફરતો જણાયો, અને જ્યારે તેણી બીજાણે પડી, ત્યારે ખુશાલી અને દલગીરીના સેંકડો વીચારોના વમલથી દીનાના મગજમાં એક જખરદસ્ત બંદ જાગ્યું. તે રાત્રે દીનાએ એક અજાનબજ જેવો સ્વપ્નો જોયો. તેણી પાછી સુરતમાં પેલા કેદખાણાં જેવાં ઘરમાં ગઈ હતી, અને ત્યાં શીરોઝને મરવા સુતેલો દોડો હતો. પાહલી તેણી તરફ ગુસ્સાથી જોતો હતો, જ્યારે સુનઈ તેણીને શીરોઝનાં પાલણા આગળથી દુર ધસડી જવાની કોશેશ કરતી હતી. પણ તેટલામાં શીરોઝે પોતાની મોહતની આંખો ઉઘાડી, અને પોંતનાં હાથ ઉંચા કરીને બોલ્યો:—

“ મમાં—મમાં, મને છોડી નાં જાવ.”

દીનાના કપાલ ઉપર પરસેવાનાં ટીપેટીપાં ધુટી નીકળ્યાં, અને જ્યારે તેણી જાગી ઉઠી, ત્યારે પાછલી રાતે પશ્ચિમ કીનારા તરફ અસ્તપામતા ચંદ્રમાની રોશની તેણીનાં ઓરડામાં તૈયાર પડેલી પીગાની અને ગોલાઆસની એક સેસ ઉપર પડતાં, દીનાને એક હરદય ભેદક નીસાસા સાથે યાદ આવી કે હવે થોડા કલાકમાં તેણી સોહલ મોદીને પરણનાર હતી.

“ મમાં મને છોડી નાં જાવ” તે અવાજ પાછો સંભળાયો.

એક કુદકા સાથે દીના ઉભી થઇ. તેણી તેને પકડવા દોડી, પણ શીરોઝ ત્યાં હતો નહિ, ક્યાંથી હોય ? અરે, તેણીનો દીકરો તો આજે દસ વરસ અગાઉ ગુજરી ગયો હતો.

“ ઓ શીરોઝ-શીરોઝ” દીના કગળાને ખોલી “ તું. આજે જીવતો હતો તો હું આવી મુરખાઇ કદીખી કરતે નહિ.”

અરેરે, વાંચનાર, તેણીએ પોતાની માતાપણાની મીઠી બક્ષેસનું શું કીધું હતું? જ્યારે તેણી પોતાનાં બચ્ચાને પેલી દુન્યામાં પાછી મળશે, ત્યારે તે આલક તેણીને શું કેહશે ? શું તે, તેણીને-સોહલ મોદીની ગેરકાયદેની ધણીયાણીને-એક માતાના મીઠા પવીત્ર એલકાબથી ખોલાવશે ?

દીનાં પાછી પોતાના બીજાણા ઉપર પછડાઇ પડી, અને વળી પાછો સ્વપનામાં તેણીએ શીરોઝનો મરતી વેળાનો એહરો દીડો.

પ્રકરણ ૩૭ મું.

જીવતા ધણીપર બીજો લરથાર.

આખરે લગનની સહવાર પડી, અને જ્યારે દીના જાગી ઉઠી ત્યારે લેડી મેહરઆઇ તેણીનાં બીજાણા આગળ હસ્તે એહરે ઉભાં હતાં. તેણીના લગન “ રોશન મેહલ ”માંજ થનાર હતાં, અને સહવારનોજ વખત નક્કી કરેલો હોવાથી, થોડાજ વખતમાં દીનાને લગનનો પોશાક પેહડાવવાની દોડાદોડ થઇ રહી. ચાર પાંચ જણીઓ તેણીનાં કપડાં લેવા માટે આમ તેમ દોડધામ કરવા લાગી, તેણીની સફેદ ગરદન હીરા, મોતીના હારથી ભરાઇ

મઠ, અને જ્યારે તેણી પોતાનાં લગનનાં કંપલીટ પોશાકમાં સજ થઈ રહી, ત્યારે આરસીમાં નજર કરતાં તેણી કોઈ મોટા કાપડયા યા તો ઝવેરીની દુકાનમાં નમુના માટે મુકેલાં એક પુતલાં મીસાલ લાગતી હતી.

દીના તે દીવસે પોતાનાં આગલાં લગનની સહવાર યાદ કરતી પોતાને અટકાવી શકી નહી. તે વેળાએ “રતન મમા”એ તેણીને એક સાધારણ સાડી પેહડાવી હતી, કે જે તેણીએ ધણીજ કીંમતી વીચારી હતી. પાહલીએ તેણીને પરેલની અગીયારીમાં લઈ જવા એક ટેક્ષી બોલાવી હતી, કે જે તેણીએ ધામધુમનાં એક સઉથી લખણુટ ખરચ તરીકે ગણી હતી.

ઓહ, શું તે આગલી યાદ તેણી કદીખી જુલી શકશે ? જ્યારે તે કમખખત બનાવ જુલી જવાની વીશેષ જરૂર હતી, ત્યારેજ તે પોતાનાં બમણા જોશથી તેણીનાં મગજ ઉપર ધાઈ આવીને તેણીને સરમરદાન બનાવતો હતો. દીના જાણે સ્વપ્નો જેતી હોય એવી રીતે પોતાની આસપાસની ધમચકરી જેવા લાગી. સ્વપ્નામાંજ તેણી નીચે જવા ઉતરી, ગાડી અને મોટરોનો ખણખણાટ અને પરોણાઓની ધધુખર તેણીને સેંકડો માઇલ દુર માલમ પડી, એકનાં મીઠા સરોદો તેણીને કવચીતજ સંબળાતા હતા, પોતાની આસપાસ શું બનતું હતું, તેનું તેણીને કશું ધ્યાન હતું નહી, પણ જ્યારે તેણી સોહલની બાજુમાં જઈ ઉભી, ત્યારે તેણી ખીદાર થઈ.

આશીરવાદની કીયા શરૂ થઈ ચુકી. ઓ ખુદા, તારી દયા અને મારીની ત્યાં બેઠેલી ખુબસુરત કન્યાને કેટલી જરૂર હતી ? સોહલ, તે સદેહ સાડી નીચે, તેણીનો તેટલોજ ઉજળો સપ ચેહેરો જોઈને અગમચમ થયો. તે ઘરઘર ઉડી જવા હોડોમાંથી શું સખ્ત નીકળતા હતા, એ વરરાજની મોટી મુજબણ હતી. મુદા ખચર

કરે, કે દીના પોતાને માથે તે આગલા લગનનાં ભયંકાર સોગં-
દના બોજ સાથે, હમણા પોતાની પાસે ખેડેલા જવાનને ચાહવા,
તેમજ વફાદાર રેહવા, અને એવાજ બીજા જુઠ્ઠા સોગંદ લેવાનો
ગુનાહ કરી રહી હતી. ખુદા બચાવ. “ મોહત સુધી તમે બન્ને
છુટાં થઈ શકશો નહિ.”

આવા ભયંકર સોગંદ, આવા પવિત્ર કોળને તેણીએ ઠોકડે
માર્યા હતા. તેણીને એહરો વધુ શીકકો પડી ગયો, તેણીનું મળું
સુકાઈ જતું હતું, દીનાની આંખે અધારા આવવા લાગ્યાં, અને
તેણી હમણાજ બોંયપર તુડી પડીને મરણ પામશે એવું તેણીને
લાગ્યું. દીનાની નજર સાંમેથી તે દસતુર દાવરો અને પરાણાઓ
સઘળા ગુમ થયા, ત્યારપછી સોહલના અવાજે તેણી બગી ઉઠી,
કારણ તે “ મારી મીઠી મોહરદાર” એવું કાંઈ બડબડયો હતો.
આશીરવાદની કીર્તી ખતમ થઈ હતી.

“ દીના, મારી વ્હાલી તું સીક તો નથીની?” સોહલે
પુછ્યું “ તારો એહરો કેટલો શીકકો છે.”

“ હું સારીકાની છેલ્લ, સોહલ” તેણીએ ખાત્રી આપી.

ત્યારપછી દરેકજણ આવીને તેણીને મીસીસ મેદી તરીકે
મુઆરકબાદી આપવા લાગ્યું, રૂખ્યાનાં પડીકાં અને જણસના
હામડાથી તેણીનાં હાથો દરમીનીટો ભરાઈ જતા, તોપણ તે સઘળી
ભેટો લેનાર કન્યાને જીવ તદ્દન ઉચત હતો. આખરે તેઓને ઘરે
જવાનો વખત થયો, કારણ સોહલે નેપીઅનસી રોડ ઉપર
“ દીના લોડજ” કરીને એક સુંદર બંગલો લીધો હતો, અને
ત્યાં તે પોતાની ઘણીયાણી સાથે રેહનાર હતો. પરાણાઓ તેણીની
આસપાસ ફરી વળ્યાં, તેણી સુખી રહે એવા ઉદગારો એ તરફ
ફેલાઈ રહ્યાં, અને જ્યારે તેઓ સઘળાં વીખેરાઈ ગયાં, ત્યારે
પેલી અંગ્રેજીમાં કેહતી છે કે “જે સાથી છેલ્લો હશે છે, તે સહથી

સરસ હસે છે.” તેમ લેડી મેહરમાઈ તેણીને મુઆરકબાદી આપવા છેલ્લાં આવ્યાં.

“સધાવ મારી દીકરી, જીવતી રહેજે ને સુખી રહેજે” તેવણુ આંખપાણી કરતાં બોલ્યાં. “ઓ દીનું તારી સાથે મેં મારા દસ વરસો એવાં તો સુખમાં ગુજરયાંછ, કે હવે તારા વગર મને એનું પડશે નહિ. તોખી હું દલગીર નથી. લાવ દીકરા. તારાં માથું નઝદીક લાવ, અને તારાં બેહન યાતો માંય તોલનાં શેઠાણી તરફથી આંય નજીવી બેટ કબુલ કર.”

અને આટલું બોલતાં લેડી મેહરમાઈએ તેણીનાં ગળામાં રૂપ્યા એક લાખની કીંમતનો હીરાનો હાર સેરવી દીધો.

“આંય હાર મારાં માયજી તરફથી :મને લગનની રીતમાં મળ્યો હતો” તેવણુ બોલ્યાં” અને મારી દીકરી દાખલ એ હું તુંને આજે આપુંછ.”

ત્યાર પછી દરવાજા આગળ મોટર આવી ડિબી, અને સોહલ સાથે પોતાને ધરે જવા દીના તે મોટરમાં એકલી પડી. સોહલે તેણીનો ચેહરો પોતાની તરફ ખેંચ્યો, અને દીના તેની છાતીમાં માથું છુપાવીને દુસ્કે દુસ્કે રડવા લાગી. પણ સોહલ તેણીને રડતી જોઇને કાંઈ અજબયજ થયો નહી. વેલ, લગન એક ગંભીર કીયા હતી, તેણે વીચારયું, પણ તેની મુખ્ય અજબખી તો એ હતી, કે તેણીનાં હોથોમાંથી શા માટે દરપણે બંદગીના ધીમા સખુન નીકળી પડતા હતા ? સોહલ થોડીક મીનીટ સુપ બેસી રહ્યો, અને ત્યારપછી તે ચેહરો ઉંચકીને તે સધળાં આંસુ નુછી નાંખ્યાં

“દીના, મારી બહાલી, હવે તુંને રડવાનું શું કારણુ છે” તે અત્યંત માયાથી બોલ્યો. “હવે આંય બડીથી તું મારી પોતાની છે. બસ, હવે એકખી આંસુ હું તારા ચેહરા ઉપર જોવા માંગતો

નથી. હવે જરા હસ, દીના.”

દીના હસી, તેણી જરા તતાર બેડી, પોતાનાં શોકાતુર વિચારો પખોડી કાઢ્યા, અને ભરીપૂર માટે સોહલ સાથે વાતે વળગી.

આખરે “ દીના લોડજ ” આગળ તેઓની મોટરકાર થોભી, અને ત્યાં સોહલના કેટલાક દોસ્તો અને ખેરખાહો તેણીને મીસીસ મોદી કરીને મુઆરક્યાદી આપવા લાગ્યા, ત્યાંના નોકરોએ પોતાની નવી શેઠાણીને નમી નમીને શલામ કીધી. જ્યારે દીના તે બંગલાના સુંદર આરાસ્તે કાંધેલા દીવાનખાનામાં દાખલ થઈ, ત્યારે ત્યાંનું રાયરચીકું જોઈને, સોહલ માટે ‘દીનાનું’ હૈયું મગરૂરીથી ઉછાળા મારવા લાગ્યું. તેણીની આંખો ચમકવા લાગી, અને તેણીની સઘળી ધાસ્તી અને શીકર દુર થઈ ગઈ. ઓ, હવે પછીનાં જે આદતકારક દીવસો તેણીને માટે ફાળવે હતા, ત્યારે છેલ્લી ધડી સુધી, દીના પોતાના લગન પછીની ઘરે આવવાની તે સુખી સહવાર ભુલી ગઈ હતી નહીં.

સોહલે તેણીનો હાથ પોતાનાં હાથમાં લીધો.

“ તારે ઘરે ભલે પધારી ” તે હસીને બોલ્યો “ મારા આશ-રા હેઠળ તું દરેક કલાક સુખમાં ગુજરે એવું મારું ઈચ્છવું તુંને આમીન થાય.”

● દીના કાંઈપણ બોલી નહીં. જ્યારે તેણી સુરતમાં પાહલીને ઘરે ગઈ હતી, ત્યારે તેણીને ત્યાં મલેલા આવકાર સાથે આ કેવી જબરદસ્ત શરખામણી હતી ?

અને તોપણ તેણીની વાજખી જગ્યા ત્યાંજ હતી ! ખુદા કે જેની દયાનો પાર નથી, તે તેણીની દુઃખી ગઈ ગઈ ગુજરી ધ્યાનમાં લઈને તેણીને જરૂર માફ કરવા વગર રહેશે નહીં.

મકરણ ૩૮ મું.

“ ભરમ ભેદ દીલનો સીવા દીલ ન જાણે,
 દુઃખી દહીનો દંખ ન કોઈ પીછાણે;
 દીવો રોશની પુર ઝલકથી ઝલે છે,
 ન જાણે ગમારો શું દુઃખથી બળે છે.”

*

*

*

*

સોહલ મોદી પોતાની ખુબસુરત પરણેતરને ધરે લાવવા પછી આજે સાત વરસ વહી ગયાં હતાં, અને તે અરસામાં દીના માણસાઈ લોભ અને કીર્તીની સહથી ઉંચી ટાંચે પુગી ગઈ હતી. જીવતી જીંદગી દરમ્યાન તેણીએ પોતાના નાનપણનાં સંધળા ખુશનુમાં સ્વપણા અરા પડેલા દીકા, તેણી ઉપર ખુદાના આશી-વાદનો ગોચા વરસાદ વરસ્યો હતો. તે વરસો દરમ્યાન સોહલના તકદીરે પણ એકદમ ઉછાળો માર્યો. રફતે રફતે તેના ચીનનો કાપડનો વેપાર ચાહોમ વધતો ગયો તે એટલા સુધી કે થોડાજ વરસમાં તે મુમ્બમાં તો શું, પણ આખાં હિન્દુસ્તાનમાં ચીનાઈ રેશમી કાપડનો સાથી મોટો વેપારી બની ગયો. પૈસાની તેજે ત્યાં રેલછેલ હતી, પણ તે છતાં તેની આખર અને કીર્તી તેને વધુ બહાલી હતી, કારણ સોહલ મોદી આજના કેટલાક માતખર શેઠ્યાઓની માફક પઈસા વધતા પોતાની મગરૂરી વધારતો હતો નહિ, પણ એક દીનચુસ્ત જરબોસ્તી તરીકે, મરીબોની સદા દાદ લઈને, પોતાની કોમની હીત હંડે ધરીને, પોતાનો બેહેશતનો રસ્તો નેકીના ઝાલાઓથી સજી લેવાનો ચલન કરતો. તેણે અનેક મીલકતો ખરીદી, હિન્દુસ્તાનમાં કાપડના ઉદ્યોગ પાછળ હળારો રખા રહી

દીધા, મરીએને માટે સસતાં ભાડાંની ચાલીએ બંધાવી આપી, છોકરાંએ માટે રકુલો અને ઓરફનેએ સ્થાપી. અને છેવટે તેણે પોતાની સાર્વજનિક સખાવત પણ એટલી તો વધારી દીધી, કે નામદાર સરકારે તેનાં સઘળાં ભલાં કામોની પીછાણમાં તેને “સર નામદાર” નો ખેતાબ અનાયત કીધો.

અને તેણી-સોહલ મોદીની ખુબસુરત ધણીયાણી-પોતાના ખાવીંદ સાથે તેના દરેક કામ અને સુખમાં ભાગ્યે જ બની હતી. તેણી પોતાના ધણીની રાહત અને સાચો સલાહકાર હતી, તેનાં દરેક કામમાં મદદગાર હતી, તેનાં સઘળાં વિચારોમાં હમ-શરીક બનતી, અને જ્યારે કોઈ વેળા સોહલ ઓશીસેથી ઠાકીને ઘરે આવતો, ત્યારે ગમે એવા પણ બીકત વેપારી સવાલ ઉપર, દીના પોતાનું મત એટલી તો ચાલાકી અને ચોકસાઈથી આપતી હતી, કે તેણીનો ધણી પણ તે સાંભળીને અજ્ઞયમ થતો. દીના તે વેળા વીચારતી હતી, કે તેણી કે જેને કાંઈપણ વહેવાર કેળવણી લીધી હતી નહિ, એકપણ રકુલમાં ગઈ હતી નહિ, અને ફક્ત એક મુઠ્ઠેસ આરટીસ્ટની દાકરી હતી, તેણી શું ખરેખર પોતાના ધણી કરતાં વેપારી બાબદમાં વધુ સમજતી હતી? અજ્ઞયમ જેવું! અને તોપણ સોહલ મોદી જે પોતાના ધંધામાં કદીબી ફાગ્યો હોય, તો દુન્યામાં જેમ ધણાક દાખલા-ઓમાં બન્યું છે તેમ, મોટા માણસો પોતાનાં મોટા નામ માટે, પોતાની મોહરદારની નાની આગાહી અને સલાહને કીંમતી ગણીને જ બળીતા થયા હતા, તેમ સોહલ પણ પોતાના વેપારમાં દીનાનાં દાહપણથી જ આગળ વધ્યો હતો.

અને આ સાત વરસ દરમ્યાન, તેણીની ખુબસુરતીમાં સહેજ પણ બગાડો થયો હતો નહી. તે ખીલતો ચેહરો હજુજુબી જેવોને તેવો જ હતો, તેણીનાં માથાં પર એકબી સફેદ બાલ

જણાતો હતો નહિ, તે ચળકતી આંખોનું તેજ ઓરખી વધ્યું હતું, અને દુકંમાંજ કહીએ તો લેડી દીના મોદી, પાંત્રીસ વરસની ઉંમરે પણ સર્વેની વખાણ એક સરખી રીતે પોતાની તરફ ખેંચી રાખતી હતી.

પણ વાંચનાર, શું આ સાતે વરસોએ તેણીને પોતાનો ભુતકાળ ભુલાવ્યો હતો? તેણી કે જે આટલી ખુબસુરત, જાણીતી અને માન અકરામ પામેલી હોવા છતાં, ધર્મ અને નીતીની નજરમાં એક કંગાળ ગુનેહગાર હતી, એવો વીચાર શું તેણીનાં મગજમાં કદીથી દાખલ થયો ન હતો? તેણી કે જેનાં દરેક કાર્યોનો વખાણવા સઘળી સ્ત્રીઓ ઉકમદ સમજતી હતી, અને જેને દરેક મરદ માન આપવાની ઉતાવળ કરી રહ્યો હતો, તેને શું ખરેખર આ સુખ, દોલત, અને કીર્તી ઉપર કંશે હક હતો? નહિ, વાંચનાર, દીના હવે તો સારી રીતે સમજતી હતી, કે તેણી એક ધરભાંગુ દગારી હતી, અને જોકે હજુણી તેણી તે આગલી યાદથી કોઈ વેળા ઉંઘમાંથી જાગી ઉઠતી હતી, તોપણ અફસોસ, વખતના વહેવા સાથે, તે સઘળા વીચારો ધીમે ધીમે તેણીનાં મગજમાંથી ભુસામ જામને નામુદ થઈ જતા હતા.

ઓ ગરીબ અનસમજ દીના તેણીની આપડીમાં ખુદ સાચનાં તેણીનાં હિસાબનું જમે અને ઉધાર પાસું બહુજ નારીપાસી ઉપજાવનાર હતું, અને તે કારણસર દીના ગરીબોની પરવેશ અને સખાવત એવીજ આશાથી કરતી હતી, કે કયામતને દીને ખુદ તેણીનાં આ સઘળાં બંધાં કાર્યો જમે થયજા જોઈને, તેણીને જરૂર માફ કરશે. પણ પાપ જે આવી રીતે ધોવાતું હોય, તો પછી બેહેશત અને દોજખનો આપણને ખ્યાલ હતોજ સાતો?

સોહજ મોદી પોતાનાં પરણ્યા સંસારમાં ચોક્કસ બનાવો ભુલી શક્યો નહિ. એક દીવસે તેઓ બે નાટકમાં ગયાં હતાં,

અને તે નાટકનો ખોટ એવો હતો, કે જાણે એક માણીયાણી પોતાના ઘણીને તજી આવવા પછી કોઈ બીજા સાથે પરણી ગઈ હતી, પણ પાછળથી તેણીનું પાપ પકડાઈ જવાથી તેણીએ આપઘાત કરીધો હતો.

દીના માટે આ ખેલ એક જીવતાં દોજખ મીમાલ હતો. તેણીએ એમજ વીચારી લીધું કે જાણે તેણીનું પોતાનું પાપ હમણા આખેહુજ ત્યાં પ્રગટ થતું હતું. દીના વારંવાર ચોંકતી હતી, અને ત્યાં પાસે ખેડેલા સોહલે તેણી સીક છે એવું પુછવા પછી, કોઈનું પણ ધ્યાણ નહિ ખેંચવાની મક્કસદથી દીનાએ તેને “ ના ” કહ્યું.

માહમુસીયતે દીનાએ તે આખો ખેલ ખતમ કરીધો, અને જ્યારે તે પરડો છેવટનો પડ્યો, ત્યારે તેણી તુરતજ ખોલી.

“ઓ સોહલ, હું ઠાકી ગઈછ, મારું માથું દુખેછ, મને જલદી ઘરે લઈ જાવ.”

અને તેઓ મોટરમાં બેસવા પછી સોહલની મોટી અગત્યથી એ હતી, કે હમણા દીના તેની તરફ એટલી આતુરતાથી કાંચ જોતી હતી.

“ સોહલ મારી સાથે કાંઈ વાત કરો ”

“ શું છે, દીના, તારો હાથ તો તદ્દન થંડોગાર છે, આંચ નાટકથી તું કાંઈ બીધેલી જણાયછ, દીઅર.”

“ નહિ, સોહલ, પણ મને હલગીરી એટલાજ માટે લાગેછ, કે પેલી નાયકાનો છેલ્લે કેવો ખુશ ફેજ આવ્યો ” દીના ખોલી.

ગરીબ નીર્દોશ સોહલ, પોતાની ઐરીના આ શબ્દો તેને જરાપણ શકમંદ જણાયા નહિ. અરેરે, પોતાની પાસે ખેડેલી તેની આ ખુબસુરત મોહરદારની જીંદગી, તે નાટકની નાયકાને કેટલી મલતી આવતી હતી, એવું તેને ક્યાં બાણુ હતું? ઓ ફક્ત તે

જાણતો હતો!

તેજ દીવશે રાતે તેઓ ચંદનીમાં ફરવા ગયાં. ખહાર ખુલ્લી હવામાં ફરવાથી દીનાનું માથું દુખતું નરમ પડશે એવું કહીને સોહલ તેણીને “ડોગ-કાર્ટ”માં ફરવા લઈ ગયો. તેઓ તે ખુશનુમા ચંદની ઘોરતાં આગળ વધ્યાં, જેવામાં વરલીનાં બાન તરફ એક એકાંત જગ્યા આગળ આવી લાગતાં, દીનાએ એક મુસલમાનીને ત્યાં પકડર ઉપર બેઠેલી દીડી. તેઓને જોઈને તે મુસલમાનીએ ઉઠીને સાંભી બાજુ ચાલવા માંડ્યું. પણ રસ્તાની અધવચ્ચે આવી લાગતાં, તેણી તમ્મર ખાઈને તેઓની ગાડીથી ફક્ત થોડાજ કદમ દુર તુટી પડી. તુરતજ સોહલે પોતાના ઘોડાની લગામ ખેંચી, એક કુદકા સાથે દીના પોતાની ગાડીમાંથી બહાર પડી, અને હળુણુ તો સોહલ કાંઈ વધુ કરી શકે, તે અગાઉ દીના તે મુસલમાની આગળ ગુંડણમંડયે પડી, અને પોતાના માથાં ઉપરથી શોલ ઉતારીને, તેણીનાં ગળાં આસપાસ લપેટી.

“દીના-દીના, એ તું શું કરેછ” સોહલે ખુબ પાડી “તું એને અડકેછ દીના. ખુદાને ખાતર એને હાથ ના લગાડ, આપણે હયાં માણસ મોકલશું, એને ખોરાક અને પૈસા આપશું, પણ ખુદાને ખાતર એને હાથ ના લગાડ.”

“કાંય?”

“કારણ એનાં ચેહરા અને પોશાક ઉપરથી એ કોઈ હલકા વર્ણ અને નીતીની સ્ત્રી દેખાયછ.” સોહલ કચવાઈને બોલ્યો.

“પણ સોહલ, એ હયાં મરી જશે” દીના હળુણુ પણ તે મુસલમાનીને ઉઠાડવાની કોશિશ કરતાં બોલી.

“તું મને ઘેલો કરી નાખશે, દીના” સોહલે પોતાના પરણ્યા સંસારમાં પેહલ્લીજ વેળા તેણીને મુસ્સાથી કહ્યું, “ઉઠ, જલદી ઉભી થા. આ સ્ત્રીને અડકીને તું તારા હાથ

અપવિત્ર કરેછ.”

ધીમેથી દીના, તે કંગાળ સ્ત્રીનું માથું પોતાની શૈલ ઉપર મુકીને ત્યાંથી ઉભી થઈ.

“માફ કરજો દીના” સોહલ તેણીને ગાડીમાં બેસાડતાં બોલ્યો. “પણ તુંને આપ કંગાળ બન્યાને હાથ લગાડતી હું જોઈ શક્યો નહિ. આપણે ઘરેથી આપણા માણસો મોકલીને એને ઓસ્પીટલમાં મોકલી આપશું. પણ—પણ મારી દારૂબીગ, તારા પાકીજેલ હાથ આ કમબખ્ત મુસલમાનીને અડકેલા જોઈને હું ગુસ્સાથી ઘેઘે બની ગયો.”

દીનાએ કાંઈ પણ જવાબ આપ્યો નહિ, પણ તેણીએ પોતાનો ફીકકો એકરો ઉંચે આસમાન તરફ ઉંચક્યો. ઓ, અફસોસ, તેણી પોતે કોઈપણ રીતે આ કંગાળ સ્ત્રી કરતાં વધારે નીર્દોશ હતી નહિ. ઓ, ફક્ત તે જાણતો હતે, તેણીના બેદી ભુતકાળનો બવાર્થ સમજતો હતે!

પ્રકરણ ૩૯ મું.

એક માઠી આગાહી.

મહુમ કવિ મીં દાદી તારાપોરવાલા કહી ગયા છે કે:—

“આગ બગીચા ઘોડાગાડી દઉલત હશમત લલના લાડી,
તે ધરને ગણ ખાલી ખાડી, જે ધરમાં નહી વસ્તી વાડી.”

આખાદ તેવીજ હાલત સોહલ મોદીની હતી. પોતાની ગમે

એવી જાહેજલાલી છતાં, તે એક વાતે ઘણો દુઃખી હતો, અને તે એ કે તેને કોઈપણ છોકરાં હતાં નહીં. દીનાને પરણવાને આજે સાત વરસ થયાં હતાં, તોપણ ખુદાએ હજુણ સુધી તેને એક ફરજંદની નવાજેશ કીધી હતી નહીં, તેનું નામ સાયવનાર, કીર્તી વધારનાર, દોલત મેળવનાર, હજુણ કોઈ પેદા પડ્યો હતો નહિ, અને જો કે દીના આગળ તે એ આખત દસીને કાઢી નાખતો હતો, તોપણ સોહત મોદીના સંસારમાં આ એક કાળો પડ-છાયો હતો.

દીના એ વીશે શું ધારતી હતી, એ કેહવું મુશ્કેલ છે. જો કે તેણી પોતાના જીવનના સઘળા જિશ સાથે એક આળક મેળવવા આતુર હતી, શીરોઝની માફક તેને પોતાના આગળા પ્યારથી ચાહવા તેણીનો જીવ તલપાપડ થઈ રહ્યો હતો, તોપણ એકલી પડતાં તેણી પોતે ગુમાવેલી આ ખુદાઈ બક્ષેશ માટે વારંવાર નીચી મુડીએ તે કીરતારના શુકાના કરતી હતી. તેણી પોતાના બચ્ચાંને શરમ અને બેઆબરના કલંક સિવાય બીજાં શું વારશે આપી શકનાર હતી ? જો તેણીને ફરજંદની વૃધી થાય તો તેણીના પાપનો સઘળો બોજ તેણી ઉપર નહિ, પણ તે નીર્દોશ આળક ઉપર આવી પડશે, પોતાની માતાના એક શરમ ભર્યા પગલાં માટે તેને દુન્યાની નીંદાખોર જીભડી સામે નીચી નજરે લગવાવું પડશે. જો કે આટલા વરસો પછી તેણીનો ભરમ પકડશે એ જાણું સંભવીત હતું નહિ, તોપણ કડવાં આસું અને ઉંડા નીસાસા સાથે દીનાને એવું કમુલ કરવાની ફરજ પડતી હતી કે ખુદા તેણીને એક આળકની બક્ષેશ નહિ ફરવામાં ઘણું વાજબી અને દયાળુ કામ કરતો હતો.

એક દીવસે સહવારે દીના પોતાની જીવેજલાનની સંઘ મીસીસ આલાં ગાંધી સાથે વાતે બેઠી હતી. દીના લોડજમાં આવવા પછી

તેણી સાથે ઘાડી મીત્રાચારી પાડવા વાલકેશ્વર તરફ દરેક મોટે ઘરની બાનુઓ વક્ષા મારતી હતી, પણ આંધ્ર આલાં ગાંધી ફક્ત એકલીજ હતી, કે જે દીનાનો સંપૂર્ણ વીશ્વાસ મેળવવા નક્કીખવંત નીવડી હતી. એકાએક સોહલ ને ઝોરડામાં દાખલ થયો.

“અક્ષો, મીસીસ ગાંધી કેમ આજે કાંઈ સહવારનાં પોહરમાં તરફી લીધી ” ને લસીને બોલ્યો.

“હા, હમણા ફરવા જનાં જતાં દીનયાદને જરા મલવા આવી.” આત્રાં બોલી.

“દીના, ત્યારે તું કાંઈ ઘરમાં બેસી રહીછ?” સોહલ બોલ્યો “જનેબી આજે પુરસદ છે, તેથી આપરે પેલા જાણીતા આરટીસ્ટ મી. અદી એનદરસનનાં સ્ટુડ્યોમાં જઈએ. એવણ મને ઘડી ઘડીએ બોલાંવ્યા કરેછ, અને મારોબી વીચાર છે કે તારું એક લાઇફ સાઈઝ બ્રોમલપેન્ટ પીકચર એ આરટીસ્ટ પાસે તમયાર કરાડે.”

“ઓ નહી, મને મારી સખી વીશે ઘણી સુગ છે” દીના બોલી.

“કાંઈ ” મીસીસ ગાંધીએ પુછ્યું.

“કારણ મને કાંઈ એવી આગાહી થાય છે, કે મારા ચીત્રથી મને કોઈ વેળા ઘણું ખમવું પડશે,” દીના ગંભીર અવાજે બોલી.

સોહલ હસી પડ્યો ‘જ્યારે આત્રાંએ પોતાની સર્ઈ તરફ અજાણ્યખીથી જોયું.

“પણ કાંઈ નહી તો આપણે અમથાં કોટમાં ફરી આવશું. કેમ મીસીસ ગાંધી તમેબી આવોછ ની ?” સોહલે પુછ્યું.

મીસીસ ગાંધીએ હા કહ્યું, અને દીના તમયાર થવા ગઇ. ત્યારપછી થોડા વખતમાં આ ત્રણે જણા મોટરમાં અદી આરટી-

રટનાં રટુડયો તરફ હંકારી ગયાં.

તે રટુડયો હોરનખી રોડ ઉપર એક કુશાદે ખીલડાંમમાં આવ્યો હતો. આગલી બાજુનો એક ઓરડો ધરાકોનાં સીટીંગ રૂમ તરીકે વપડાતો હતો, તેની બાજુનાં ખીજા ઓરડામાં તે બાજુના આરટીસ્ટનાં સઘળા ચીત્ર જોવામાં આવતાં હતાં, ત્રીજો ઓરડો તે આરટીસ્ટનો પોતાનો હતો, જ્યારે એક ચોથો ઓરડામાં તે આરટીસ્ટનાં રટુડતો પેન્ટીંગને લગતું કામ શીખતા હતા.

પોતાના રટુડયોમાં સર અને લેડી મોદીને જોઈને અદીની ખુશલીનો પાર હતો નહિ. તે દીવસ તેને માટે ખરેખર એક બાગ્યસાળી દીવસ હતો, કે જ્યારે સર મોદી જેવા મુંઝમુંઝના એક શેડ્યાએ તેનાં રટુડયોમાં પોતાનાં પનોતા કદમ લંબાવ્યાં હતાં, પણ લેડી મોદીને માટે તો ઉપકારનાં કેવા સખુન વાપડવા તે અદી કદીખી વીચારી શક્યો નહિ. દોનાની અપાર ખુશસુરતી જોઈને તે એટલો તો ગુંચવાઈ ગયો, કે મીસીસ ગાંધીએ દોનાના કાણુમાં કહ્યું,

“દોના આંધ્ર ખીચારો તુંને જોઈને તદ્દન દધાઈ ગયોછ.”

આખરે અદી જરા સાવધ થતાં, તેઓને પેલા ખીજા ઓરડામાં લઈ ગયો, કે જ્યાં તેનાં સઘળો પીકચરો દેવાલ ઉપર લટકતાં હતાં. સોહલે તે સઘળાંની ઘણી વખાણ કરીત્રી, અને દોના પણ આરટના તે અનેક નાદર નમુના જોઈને હરખાઈ ગઈ.

“મીઠા એદરસન, તમે ખરેખર એક ઘણાજ કુશળ ચીતારા છોઓ” સોહલ બોલ્યો “હું ધારૂ કે તમારા જેવા એક આરટીસ્ટનાં હાથે મારી મીસીસનાં પીકચરને પુરતો ધનસાદ મળશે. તમે એ કામ ક્યાં ધરસો?”

અરે, આ સવાલજ કેવો હતો? આવી એક ખુશસુરતીનું ચીત્ર ઉતારવું તેની સરજતમાં હતું એ બાજુ એકવાર ફરીથી

અદીને પુરતા શબ્દોની તાણ પડી. જો આ ચીત્રો ફતેહમંદ નીવડે, તો તદ્દન બનવાબેગ હતું. કે પોતાની સાંમે ઉભેલી લેડી મોદી તેની કીર્તી અને દોલતમાં ઘણો સંગીન વધારો કરી આપશે.

પણ દીના એ બાબત કાંઈ ઘણી ખુશી તેમજ હિલટમંદ જણાઈ નહિ, તેણી સોહલને જોતી ચુપ ઉભી.

“કેમ દીના, તારો શું વિચાર” સોહલે પુછ્યું.

દીનાએ પોતાનાં ઘણી તરફ વીચીત્ર રીતે જોયું. તેણીની પોતાનાં પીઠ્ઠચર માટેની આગાહી હમણા સઘળા જ્ઞેશ સાથે તેણીનાં મગજમાં પાછી ધાઈ આવી, અને તોપણ સોહલને કોઈખી વાતે નારાજ કરવાની તેણીની હીંમત આવી નહિ.

“જો દીના” સોહલે ચલાવ્યું “તારો ચેહરો દેનવાસ ઉપર ઉતારવાથી આપણા દેશની આર્ટની તવારીખમાં ખરેખર વધારો થશે, અને આપણા ખાનદાનમાં પણ દરેક જણ એવુંજ કેહશે કે—

“કે” દીનાએ પુછ્યું.

“કે હું દુન્યાની એક સઉથી ખુબસુરત છોકરીને મારી ઘણીયાણી બનાવવા નશીબવંત નીવડયો છું”

“હવે તો તુંને કયુલ થવુંજ જોઈયે, દીના” આલાં ગાંધી બોલી.

દીના કયુલ થઈ, અને તેઓ સઘળા એ બાબત વાતે બેઠાં. અદીએ પોતાનાં હુન્નર માટે ઘણાજ નરમ શબ્દો તારીફ કરવા માંડી. કારણ તેને પોતાને વીષે બડાઈ હાકતા આવડતું હતું નહિ, અને સોહલ તેમજ મીસીસ ગાંધી તે સમજવામાં મસગુલ

બન્યાં, પણ દીનાનું ધ્યાન ખીજી તરફ હતું. ધીમે ધીમે તેણી ત્યાંનાં મધ્વળા પીકચરો જોવા લાગી, અને ત્યાર પછી પેલા ચોક્કા ઓરડાનો કીમતી મખમલી પરડો ઉંચકીને, તે ઓરડામાં ખીજી ચીજ જોવાની આશાથી દાખલ થઈ.

પ્રકરણ ૪૦મું.

તેજ ચેહરો ! તેજ અવાજ !!

દીના તે ઓરડામાં ટાંગેલાં ખીજાં ચીત્રા જોવામાં એટલી મશગુલ બની ગઈ, કે તેણીએ પોતાની આસપાસ સેહજ પણ નજર ફીધી નહિ. તે ઓરડામાં આશરે સોલ્લ સત્તર વરસનો એક જવાન છોકરો પોતાની “ ઇઝલ ” ઉપર વાંકો વળીને કાંઈ ચીતારતો હતો, તે તરફ દીનાનું ધ્યાન હતું નહિ.

એકાએક તેણીને કાંઈ અવાજ સંભળાયો, અને ફરીને જોતાં દીનાને માલમ પડ્યું, કે એક જવાન તેણી તરફ ઘણાજ ધ્યાનથી જોતો હતો. તેઓની નજર એક થઈ, અને તેજ પળે દીનાના બદનમાંથી એક વીચીત્ર ધુન્ડરી પસાર થઈ. તેણીનો ચેહરો ફીકકો પડી ગયો, તેણીનું અંતઃકરણ જોરથી ધડકવા લાગ્યું, એ લીલી આંખો તેણી તરફ ટીંગાઈ રહી હતી, અને તે આંખોમાં કાંઈ એવો ભેદી ચળકાત હતો, કે ધડીબર આ જવાને તેણીને જાણે “ મેસમેરાઇઝ ” કરીને પોતાની તરફ ખેંચી રાખી હતી. દીના તેને એક ચીતે જોતી ઉભી. કોઈ અજબ લાગણીથી તેણી ચોંકી, અને તેને પોતાની તરફ આવી રીતે ટીકતો જોઈને તેણી ગભરાઈ

ગઢ. નોપણુ તે ગભરાત ધાસ્તીનો હતો નહિ. આ છોકરાને જોઈને તેણીને કાંઈ અજાણ રાહત મળી, તેણીનું હૈયું ખુશાલીથી ઉછાળા મારવા લાગ્યું, અને તે ગભરાતમાંથી જરા સાવધ થતાં દીનાનો પેહલો વીચાર એ હતો, કે તેણીએ આ છોકરાને કેંડે દીડો હતો, પણ ક્યાં અને ક્યારે તે તેણીને યાદ હતું નહિ. બનવા જોગ હતું કે કદાચ તેણીએ આવો ચેહરો એક પીકચરમાં જોયો હોય, યાતો સ્વપનામાં તેની આકૃતિ દીડી હોય.

દીના એક નીસાસા સાથે તતાર થઈ. તેણીએ પોતાની નજર તળે તે છોકરાને રાતો બની જતો દીડો, ત્યાર પછી તેણે પોતાની સુંદર આંખો નીચે નમાવી, અને કાંઈ ધીમું બબડીને તે જવાન પાછો પોતાનાં કામે વળગ્યો. દીના એક દગલું તેની નજદીક ગઈ. અરે તે તેણી વીશે શું વીચારશે ?

“માફ કરજો” તેણી આખરે બોલી “પણ હું આય પીકચરો જોવામાં રોકાયલી હોવાથી મેં તમને જોયા નહિ.”

તેણે પાછું ઉંચે જોયું, અને એકવાર ફરીથી દીનાને તેના ચેહરા ઉપરથી પોતાની નજર ફેરવવાને મજબૂત કોશિશ કરવી પડી.

“માફ કરજો” તેણી પાછું બોલી “તમે મને ઘણીજ અમલ્ય અને અજાણ્ય જેવી ધારતા હશે, પણ-પણ હું ધારૂં છું કે મેં આગળ તમને કેંડે જોયા છે.”

વળી પાછાં તેઓ એક બીજાને ચુપડીદીથી જોતાં ઉભાં. દીનાએ પોતાની સાંમે એક એવા છોકરાને દીડો, કે જે હવે વધુવાર એક છોકરો કહી શકાય નહિ. તે એક ગમર જવાન હતો. તેનું સુંદર માથું કરચલીવાળા સોનેરી ઝુલ્લકાથી ભરાઈ ગયું હતું, તેના ચેહરા ઉપર સંતોષની એક ભતની ખુદાઈ રોશની પંઠરાઈ રહી હતી, અને ઉંચા ભરાવદાર કપાળ અને ભવાં સાથે તેની લીલી આંખોમાં એવો અજાણ જેવો અળકાત હતો, કે જે જોઈને દીના

આ છોકરા તરફ પેહલ્લીજ નજરે ખેંચાઈ ગઈ. ખરેખર તે એક ચીતારાની પીછીને જેમ આપે એવો હતો.

“મેં આગળ તમને કેડે જોયા છે” દીના બોલી.

તે છોકરો જરા વાંકો વળ્યો, અને દીનાને માલમ પડ્યું કે તેની રીતભાત ઘણીજ ખેંચાણુકારક તેમજ દમામદાર હતી.

“મને તે ધ્યાન નથી” તે ધીમે અવાજે બોલ્યો “કારણ મેં જો તમને જોયાં હોતે તો હું ભુલી જતે નહિ.”

તેને બોલતાં સાંભળીને દીનાનો ચેહરો એકાએક શીકડો પડી ગયો. તેણીએ ટેકા માટે તેની ખુરશીનો હાથો પકડી લીધો. આહ, તેજ અવાજ, તેજ મધુર અવાજ હતો, કે જે તેનાં અતી મધુર શોકાતુરપણા માટે જીંદગીભર ભુલાઈ શકે નહી.

“તમે ચેહરા સારી રીતે યાદ રાખી શકોછ?” દીનાએ પુછ્યું.

“હા, પણ હુંખી ધારૂંછ કે મેં તમારા જેવા કોઈ બીજાં બાનુને દીઠાં હશે.”

તેના અવાજની અસર દીના ઉપર જદુઈ હતી. પોતાની મરજી ઉપરાંત તેણી તે છોકરાની વધુ નજદીક ગઈ, અને તે શું કામ કરતો હતો, તે જેવા વાંકી વળતાં દીનાને માલમ પડ્યું, કે તે એક અતી સુંદર “લેન્ડકેપ” ચીતારતો હતો.

“વાહ, તમે તો એક મોટા આર્ટીસ્ટ છેઓ” દીના વખાણુથી બોલી.

“હા,” તે છોકરો મગરૂરીથી બોલ્યો “મારા શેઠ મીં. એનફરસન પણ મને બારંબાર એમજ કહયા કરેછ.”

“પણ આગળ ચાલતાં તમે તમારા શેઠને પણ બાળુએ બેસાડશો.”

“તે તો કાણ જાણે, પણ મેં નાહનપણાથીજ સ્વપનામાં

સુંદર ચીત્રો જોયાં છે, અને હું ધારું કે દુન્યામાં મને પીકચર અને પીકચરો સીવાય બીજું કંઈપણ દેખાતું નથી.”

“ત્યારે તો તમે જનમથીજ એક આરટીસ્ટ હોવા જોઈએ.” દીનાએ મન આપ્યું.

ત્યાર પછી તેઓ “આરટ” બાબત વાતે બેઠાં. તેની સાથ વાત કરતાં દીનાને એવી ખુશાલી લાગતી હતી, કે વખત કેમ પસાર થઈ ગયો. તેનાં તેણીને સેહજ પણ ખ્યાલ હતો નહિ. આખરે એક નાનાં ઘડિઆળમાં અગીઆરનો ટકોરો થતાં, તે છોકરો ખડો થયો.

“મારે હવે જવું જોઈએ. મારો જમવાનો વખત થયો.” તે બોલ્યો.

“તમે પાછા ક્યારે આવશો?” દીના ફગણાઈ જતાં બોલી “હું-હું તમને પાછી મળવા માંગુ છું. મારું નામ લેડી મોદી છે.”

વળી પાછો તે છોકરો દીના તરફ માનથી વાંકો વળ્યો. આહ, આંધ લેડી મોદી તેની તરફ કેવી અગત્યન જોવી રીતે જોતી હતી? કેટલી માયાળુ દીરંગી હતી?

“લેડી મોદી, દુન્યામાં બીજા બધાં કરતાં, હું તમને તેમજ સર મોદીને જોવા ઘણો આતુર હતો.” તે બોલ્યો.

“ત્યારે તમે એક દીવસ “દીનાં લોડન”માં જરૂર આવજો સર મોદી તમને જોઈને ઘણા ખુશી થશે.”

તે ઉપકારનાં કાંઈ શબ્દો બબડી ગયો, અને ત્યાર પછી ધીમેથી પેલો મખમલી પરડો ઉંચકીને તેણી સામેથી ગુમ થયો, અને તેનાં જવા પછી દીનાને એવું લાગ્યું કે જાણે તમામ દુન્યાની રોશની તેણીની નજર સામેથી ગુમ થઈ ગઈ હતી.

તેણી તદ્દન સુષ બેઠી. દેખીતી રીતે તેણી તે પીકચરને વખાણતી લાગતી હતી, પણ ખરેખર તો તેણીને એક લીટી પણ જણાતી હતી નહિ. તેણીએ પોતાની સામે તે અન્યથા જેવી લીલી આંખો જોઈ, તેનો સુંદર એકરો દીકો, કે જે જો કે તદ્દન અંજણ હતો, તોપણ કોઈ બેઠી રીતે તેણીને જણાતો હતો, તેનો મીઠકો અવાજ સાંભળ્યો, કે જે સાંભળીને તેણીનાં તન બદનમાં ખુશાલીની લાગણી ઉભરી નીકળી હતી. દીના એટલી તો વીચારમાં બેઠી કે ત્યાં સોહલ, અદી આરટીસ્ટ, અને મીસીસ ગાંધી કેઈ વખતે આવ્યા હતા, તે તેણી જાણતી હતી નહિ.

અદી તેણીની આગળ ચાલ્યો, પણ દીના હમણાં એટલી તો ગભરાઈ ગઈ હતી, કે તેણી ઉડીને પેલા દેવાલ પરનાં પીકચરો પાછી જોવા લાગી.

“આંચ સ્કેચ તમને દેખાડતાં મને ઘણી ખુશાલી ઉપજે છે, સાહેબ” અદીએ સોહલને કહ્યું “એ મારા એક સ્ટુડન્ટનું પીકચર છે, કે જેને મારે હું એક અસાધારણ ફોટોની આગાહી કરું છું. ખરેખર તે એક “જીનીઅસ” છે.

સોહલ અને આલાં ગાંધીએ તે પીકચર ધ્યાનથી જોયું.

“કેવું સુંદર ચીજ છે” આલાં બોલી “એ તમારાં “પ્યુપીલ”નું છે ?”

“જી હા, એ મારો “પ્યુપીલ” છે એટલું જ નહીં, પણ હું એને મારા દત્તક તરીકે ગણું છું, કારણ એનો આપ જોઈ જીવતો છે, તોપણ તે પોતાનાં દીકરાને આહતો નથી.”

“કેવું અન્યથા જેવું” મીસીસ ગાંધી બોલી-

“સચ્ચાર્ હંમેશાં હેરતબરી છે” તે આરટીસ્ટ બોલ્યો “આ છોકરાને હું કેવી રીતે મળ્યો, મેં તેની કુદરતી શક્તિ કેવી રીતે પ્રારબ્ધી કહાડી, એ સઘળું ઘણું જાણવાબેગ છે.”

“હમુને તે કહો” આલાં ગાંધી આતુરતાથી બોલી.

અદીએ એક ખંખાર માર્યો.

“આજથી આશરે પાંચ વરસ અગાઉ હું “હોપપ્રીડન” આગળનો દેખાવ ચીતારવા સુરત ગયો હતો” અદીએ શરૂ કર્યું “અને ત્યાં:—”

તેઓ સઘળાં ચોક્યાં, દીનાએ એક નાની ટીપ્પ નાખી દીધી હતી. તુરતજ અદીએ તે ડિપાડી, અને તેને પાછી પોતાને જગે મુકીને વાત આગળ ચલાવી.

“—અને ત્યાં કુદરતનાં લેન્ડસ્કેપ પાડવામાં હું આખો વખત રોકાયેલો રહેતો હતો. એક દીવશે જ્યારે હું તાપી નદીનાં પાણી ઉપર અસ્ત પામતા સુર્યનો ચીતાર પાડવા રોકાયેલો હતો, ત્યારે એક છોકરો મારી નજદીક આવીને ઉભો રહ્યો. પેહલ્લાં તો મેં તેની ઉપર ધ્યાન આપ્યું નહિ, કારણ હું જ્યાંથી જતો ત્યાંના છોકરાંઓ મારી આસપાસ ટોળું થઈને ઉભાં રહેતાં હતાં. પણ થોડો વખત પછી મેં તેની તરફ જોયું, અને મેં એક એવો ચેહરો દૈકો, સાહેબ, કે જેનો ઘટિઘટમ અને આકાર તદ્દન સંપૂર્ણ હતો. મગર તે ચેહરો તદ્દન શોકાતુર જણાતો હતો. અને હું મનમાંજ અજ્ઞયજ્ઞ થયો, કે કુદરતે આ બાળકનો ચેહરો આવી રીતે ગંભીર બનાવવા કેવી એક મુશ્કેલી તેનાં રસ્તામાં નાંખી હશે. તેણે મારી તરફ પુર વીશ્વાસથી જોયું.

“‘સાહેબ’ તે બોલ્યો “તમે એક માહન ચીતાર છો. જે પ્રમાણે હમણા સુરજ આંધ તાપી નદીનાં પાણીમાં ગરક જાય છે, આખા દેવોજ રીતે તે આંધ તમારાં ચીત્રમાં પણ અસ્ત પામે છે. સાહેબ, તમારા જેવું એક ચીત્ર પાડવા હું મારી જીંદગી પણ આપી દઉં.”

“તમારી જીંદગી?” મેં કહ્યું, “તેલ એક આરટીસ્ટ

બનવા માટે આ તો ઘણી મોટી કીંમત કેહવાય.”

“ ‘તોખી હું તે આપવા તૈયાર છેઉ’ ” તે બોલ્યો “ જો તમે મને તમારો હુન્નર શીખવી શકો, અને જો ચીત્રો હું દુન્યાની તમામ રજકણોમાં જોઉં છું, તેવા ચીત્રો હું પેન્ટ કરી શકું, તો હું મારી જીંદગી એક નહી પણ અનેકવાર જોખમમાં નાખવાને તૈયાર છેઉ. ” ”

“છોકરા” મેં કહ્યું “ ‘એ ઉપરથી એમ જણાયછ કે તુંને પેન્ટીંગનો ભારે શોખ છે, યા તો તું તારી જીંદગીથી કંટાળ્યો છે. ’ ”

તેણે મારી તરફ વીચારવંત ઢપે જોયું.

“ ‘જુ હા’ ” તે બોલ્યો “ ‘પેન્ટીંગ સીવાય મને કોઈખી ચીજ વધારે વહાલી નથી, અને હું એટલો તો કમનશીબ છેઉં, કે મારી હાલની જીંદગી કરતાં હું મોહતને વધારે પસંદ કરું છું. ’ ”

“ ગરીબ ખીચારો ” સોહલ અને આલાં સાથે બોલ્યાં.

પણ હજીજીતી તે ઓરડાનાં ચીત્રો તરફ જોતી દીના જરા પણ આ વાત સાંભળવાની દરકાર કરતી જણાઇ નહિ. તેણી એક શબ્દ પણ બોલી નહિ.

પ્રકરણ ૪૧ મું.

એક કમનસીબ કાંહણી.

“ મેં મારી પીછી બાળુએ મુંકા દીધી ” અદીએ આગળ ચલાવ્યું “ અને હું તેની સાથે વાત કરવા લાગ્યો. મેં એના જેવો ખીજો કોઈખી છોકરો આગળ જોયો હતો નહિ.

તે વેળા મારી સાંમે એક આરટીસ્ટ, કવી અને “ જીનીઅસ ” ઉભો હતો એવું હું તુરતજ ચેતી ગયો. ત્યાર પછી મેં તે છોકરાને તેની જાંઘની વીધે પુછ્યું. તે એટલો અસુખી કાંય હતો ? અને હમણા પણ હું કહી શકતો નથી, સાહેબ, કે તે છોકરાએ પોતાની કમનશીબ કહાણી મારી આગળ શા માટે કહી દીધી. કદાચ એમ પણ હોય કે તેણે પોતાની જાંઘનીમાં એક આરટીસ્ટ તરીકે અને પેહલવેહલ્લો જોવાથી, તેણે મારી ઉપર પુરતો ભરોશો મુક્યો. તેણે મને કહ્યું કે તેનું નામ શીરોઝ પેસીકાકા હતું, અને તે સુરતનાં એક ગામડયા ખેડુત પાકલી પેસીકાકાનો એક પુરો દીકરો થતો હતો. અરે પણ આંચ શું અવાજ આવે છે.”

એકાએક તે ઝોરડામાં એક લાંબાં ડચકાં જેવો અવાજ પહોંચી રહ્યો. થોડો વખત ત્યાં ભયંકાર સુપકીદી ફેલાઈ, પણ તેઓ સઘળા આ વાત સાંભળવા એટલાં તો આતુર હતાં, કે દીના શું કરતી હતી, તે વીશે તેઓએ જરાપણ ખણખોડ કીધી નહિ.

“ તે છોકરાએ મારી આગળ પોતાનાં ધરનું બ્યાન કર્યું ” અદી બોલ્યો “ અને તે ઉપરથી હું સમજી શક્યો કે આ જવાન જીવ માટે તે એક ધર નહિ, પણ હવા ઉજાસ અને શાંતી વગરનું તે એક ધમધોર કેદખાનું હતું. તેણે મને ‘પોતાના એક સખત અને કરડા બાપ વીધે કહ્યું, કે જે કદી પણ હસ્તો જણાયો હતો નહિ, અને જે પોતાનો સઘળો વખત હાથ અફસોસ કરવામાંજ પસાર કરતો હતો. તેણે મને પોતાની એક ધરડી બલ્લેમ કુદ વીધે પણ વાકેફ કીધો, કે જે તેને જરાપણ હસ્તો જોઈને દોજખના મારમાં મોકલી દેવાની વારંવાર ધમકી આપતી હતી.

“ મે તેની સાંમે જ્યે.”

“ ‘પણ છોકરા’ ” મેં કહ્યું “ તુને આય તારી ખુબસુરતી

અને ખુધી કાઈ તરફથી આપ્પે ઉતરેલી લાગેછ. તારાં માય ક્યાં છે ?”

“તે છાકરો અતયંત ગંભીર જણાયો.”

“હું તે જાણતો નથી.” તેણે જવાબ આપ્યો ‘ઓ સાહેબ, મારા મમાં ક્યાં છે તે જાણવા હું આખી ધરતી ઉપર ઉંઘાડે પગે પણ રખડી આવવા તૈયાર છેઉં’!

“શું તેવણ જીવતાં છે?” મેં પુછ્યું.

“હા મારાં મમાં હજુજી જીવતાં છે” તે બોલ્યો ‘હું જાણુંછ કે તેવણ ઘણા ખુશસુરત હતાં, અને રોજ રાતે જમી રહ્યા પછી, જ્યારે હમો સઘળાં બંદગી કરવા બેસતાં, ત્યારે મારા પપા અને કુધ મારા મમાંને ગુનેહગાર ધારીને ધુજતાં દીલે ખુદાની માશી આહતાં હતાં.’

“ત્યારે હમણા તેવણ ક્યાં છે?” મેં પુછ્યું.

“અફસોસ, હું તે કહી શકતો નથી, સાહેબ” તે છાકરો આંખમાં આંસુ સાથે બોલ્યો ‘મેં તેવણને કદીખી જોયાં નથી. જ્યારે હું નાનો હતો, ત્યારે મેં તેવણને ગુજરી ગયલાં ધારયાં હતાં, પણ એક દીવશે હમારે ત્યાં બીખી નામની એક જુની નોકરડીને પુછતાં મને માલમ પડ્યું કે મારા મમા જીવતા હતાં. તેવણ ઘણાજ ખુશસુરત હતાં, અને હું તેવણને આપાદ મન્નતો આવતો હતો. ઓ સાહેબ, આંચ બીખીનાં કેલવા પ્રમાણે મારાં મમાએ કેવું દુખ વેઠ્યુંછ તે તમે શું જાણો? આંચ લોકોએ મારાં મમાને દરેક આપદમાં સતાવ્યાંછ, તેવણની જવાન જીદગી થોડાજ વખતમાં કચડી નાંખી, તે એટલા સુધી કે મારી ઉપરના તેવણનાં અખત પ્યારનો ખુરો ઉપયોગ કરવા મારાં કુધ જરાપણ ખીલાં નહિ. એક દીવશે હું સીક પડ્યો, અને મને છેલ્લી ધડીએ આવી લાગેલો ધારીને તેઓએ મારાં મમાને મારા ઓરડામાં

આવવા દીધાં નહિ. આ ઉપરથી તેવણુ ધણાજ ગુસ્સે થયાં, મારા કુર્મ સાથે મારામારી થઇ, અને છેવટે મને ગુજરી ગયશે ધારીને, તેવણુ તદ્દન નાસીપાસ અને નીરઆધાર હાલતે પોતાનું ઘર છોડીને ચાલી ગયાં. ત્યાર પછી તેવણુ પોતાનાં લગનની વીટી મારા પપા ઉપર પાછી મોકલાવી આપી, અને ભીખીનાં ‘કેહવા પ્રમાણે તેજ દીવશે મારા પપાએ તેવણુ ઉપર કીનો લેવાના હડહડતા સોગંદ લીધા.’

“ ‘કેવી મજબનાક કહાણી’, હું યડમડ્યો ‘ખરેખર છોકરા, તું ધણાજ કમનસીબ છે.’ ”

“ ‘હું’ તે કરતાંખી વધારે છેડ’ ” તે બોલ્યો ‘મારી જીંદગી તદ્દન કંઠાજ્યતમાં પસાર થઈછ, કારણ રાતદીવસ મારા પપા અને કુર્મ મારાં મમાની ખુશમુરતી અને ગુનાહ માટે વીલાપ કરે છે, તેઓ મને મારાં દુખી મમાને ગુનેહગાર કેહવાની ફરજ પાડે છે, અને જ્યારે હું તેમ બોલવા સાફ ના કહુંછ ત્યારે મારા પપા મને નેતરે નેતરે ફટકાવી કાઢે છે, અને સુનઇ કુર્મ મને બે દીવસ ભુખે મારે છે. મારાં મમાનો ચેહરો એક ફરેશતા જેવો હતો, અને આપણે જાણીએછ, સાહેબ, કે ફરે-સ્તાઓ કદીખી પાપ કરતા નથી. તમે તેવણુને ગુનેહગાર ધારોછ સાહેબ ?’ ”

“ આ સાદો પણ અતી અસરકારક સવાલ સાંભળીને મને ધણુજ લાગી આવ્યું, અને ખરું યા ખોટું—જેખી હોય તે—મેં તે છોકરાની માયની તરફેણુ ખેંચી. ”

“ તે છોકરાએ વાંકો વળીને હેશાનથી મારો હાથ ચુમ્યો. ”

“ ‘ખુદા તમને સલામત રાખે’ ” તે બોલ્યો ‘ મારાં માયને માટે સારા શબ્દો કેહવાને હું જીવતો છું, ત્યાં સુધી તમારો આભાર જીલસ નહી. ઘરમાં તેઓ સમજાં મને ધીકકારે છે, અને

હું એક આરટીસ્ટ બનવા માગું છું. એ વીશે એક દીવસે સુનકાં
કુદને જણાવતાં, તેવણ આંધ્ર મારા હરાવ માટે સેતાન પર લ્યાનત
નાખવા લાગ્યાં. મારા પપા અને એક ખેડુત બનાવવા માગેછું,
પણ હું ધાડું છું, સાહેબ, કે ખુદાએ મને એક આરટીસ્ટ તરીકે જ
જનમ આપ્યો છે.’

“અલબત્ત, તું જરૂર એક આરટીસ્ટ બનશે’ મેં મક્કમ
અવાજે કહ્યું. ‘છોકરા, હું તારા અંતરણની ઉમેદ પાર પાડવા
તક્યાર છેઉં. તું મારી સાથે આવશે ? હું તુને મારો હુંન્નર
શીખાડીશ, નાં એટલું જ નહીં, પણ ઘડપણમાં તું મને મારા એક
દીકરા તરીકે પણ કામ લાગશે’

“તે છોકરો મને હેશાનથી વળગી પડ્યો.

“સાહેબ, ખુદાએ મને મને દુખમાંથી છુટો કરવા
મારી આગળ મોકલી આપ્યા છે’ તે બોલ્યો ‘હું તમારી સાથે
આવવા તક્યાર છેઉં. હું તમારો દીકરો બનવા રાજી છેઉં,
કારણ મારા પોતાનાં આપને તો હું પસંદ નથી, યાતો તેવણને
મારી હરકાર નથી.’”

“પુત્ર આમલડ” સોહજ બોલ્યો, તોપણ દીના તરફથી
હળુભળી કાંઈ અવાજ સંભળાયો નહિ.

“તેજ દીવસે હું આંધ્ર છોકરાના આપ આગળ તેને ઘરે
ગયો.” અદીએ આગળ ચલાવ્યું “અને દુન્યાની સઘળી
જગ્યાએ કરતાં આ કંગાળ ઘર તે આલાક આરટીસ્ટની જનમ
જગ્યા તરીકે જોઈને મને ઘણીજ દલગીરી ઉપજી. મેં તેના આપ
પાહલી પેસીકાકાને જોયો અને હું જો તમો સાહેબ તેમજ
આનુને કંટાળો નહીં અમતો હોઉં, તો હું આ પાહલી પેસીકાકાનું
બ્યાન તમારી આગળ કરવા ધારું છું. ઓ, કદીબી આવો શેકા-
તુર ચેહરો બોલામાં આવ્યો હતો નહિ, સત દીવસ આણુ મરાપો

કરતાં કદીખી દોષની આંખમાં આટલા ઉંડા ખાડા તેમજ કાળજી પડી હતી નહિ. હું ઇચ્છુ છ, સાહેબ, કે ખુદા હવે ફરીથી કાઢીને આવે શીકરો અને દરામણો ચેહરો મને નહી દેખાડે. હું આ ખેડુત તરફ કાંઈક અભાવની લાગણીથી ગયો હતો, પણ જ્યારે હું પાછો ફર્યો ત્યારે આ કમનસીબ મામડયા માટે મારા લોહીનું ટીપેટીપું તેની તરફ ધ્યાને માટે ઉછળવા લાગ્યું. મેં ઘટતા શબ્દોમાં મારો વીચાર તેઓને કહી સંભળાવ્યો, કે ખુદાએ આ છોકરાને એક આરટીસ્ટ તરીકે પેદા કરીધો હતો, અને તેની મરંજની સામે થવા આપણુ ઈનશાનને કરશે હક નથી. જો તે આ છોકરાને મારે હસ્તક સોંપશે, તો હું તેને મારો હુન્નર સીખાડીશ. આ સાંભળીને તે ખેડુતે પેદાશમાં ખોટાની આંખો મારી તરફ ફેરવી, પણ ત્યાર પછી ખોટાના દીકરા ગમ જોયું.”

“શ્રીરાજ, આ મહસ્થ સાથે તું મને છોડી જવા રાજી છે?” તેણે પુછ્યું.

“હા’ તામડતોય જવાય મલ્યો.

“ત્યારે તો ખુદાને ખાતર એને લઈ જાવ’ તેનો આપ બોલ્યો ‘એની માયખી તદન એનાં જેવીજ હતી. તેણી પણ હમુને છોડીને નાહશી મઘ, અને હવે આ છોકરો પણ તેવુંજ કરે તે અગાઉ તમે એને હયાંથી લઈ જાવ, સાહેબ.’

“પણ પપા તમારી રજા ઘરે હું કદીખી તમુને છોડી જવશ નહિ,’ તે છોકરો બોલ્યો ‘તમે સઘળાં મને ધીકકારો છો, તમુને મારી જશર નથી, અને તેથીજ હું તમારી આગલથી દુર રહેલો વધારે ભલો.’

“તારે ગમે તેમ કર’ તે ખેડુત કઠોર અવાજે બોલ્યો.

“અને જ્યારે હું એક મોટા આરટીસ્ટ થવંશ, જ્યારે હું દુન્યામાં મારું નામ કાઢાશ’ તે છોકરો બોલ્યો ‘ત્યારે હું તમારી

આમળ પાછો આવશ પપા, અને તમારી ખાત્રી કરી આપશ કે આજે આ ગ્રહસ્થ સાથે મને મોકલવામાં તમે ધણુંજ વાજખી કામ કર્યું હતું.’

“પણ તું આખરે તો તેણીનોજ દીકરો છે, અને તેથી તુંને મારી દરકાર શાની હોય!” પેલા ખેડુતે બળાપો કીધો.

“પણ આ પળે પેલી ધરડી પાટલી બાધ તેની આગળ ગઈ અને તેનાં ખભાં પર હાથ મુક્યો.

“પાહલી, એને જવા દે. જો આખી દુન્યા તુંને છોડી જશે, તોખી હું તો છેવટ સુધી તારી બાળુમાં રહેવશ. આય દુકતામાં બધાં એની માયનાં લખખણ જણાયછ, અને આપણને એનાથી વધુ નુકશાન થાય, તે અગાઉ ખુદાને ખાતર એને હયાંથી દુર કર.’

“હું ઈચ્છુંછ, સાહેબ કે પોતાની કુખના આ શબ્દો સાંભળીને તે છોકરાનાં ચેહરા ઉપર કેવી કચવાતની લાગણી પ્રગટી નીકળી, તે હું તમારી આગલ દરસાવી શકું. તેણીએ આગલ ચલાવ્યું.

“પાહલી એ દુકતાને જવા દે. એ તદ્દન અધમી કુકર્મી નીકળ્યોછ. એને આંધ ઘેરની બધી દેવાણો મદમોનાં ચેહરાથી ભરી નાખીછ, અને હું પુછુંછ ત્યારે મને કહેછ કે-પેલું શું બર્યું-એ તો “આર્ટ”નાં નમુનાં છે’

“તે છોકરો પોતાના અચાવમાં કાંઈપણ બોલ્યો નહિ. તે ગુપચુપ મારી તરફ દર્યો.

“જેયુ સાહેબ, હયાં કોમન મારી પરવાહ નથી. આ બોલો હું હમણાજ તમારી સાથે આઉં?”

“હા, જો તારા પપાને કાંઈ વાંધો નહિ હોય તો” એ જવાબ આપ્યો.

“ તેના બાપે મારી તરફ પોતાની બીણી આંખો ઉંચકી.

“ હું જરાપણે વાંધો લેતો નથી તે બોલ્યો ‘અફસોસ ખુદાએ મને કોઈ સાથેથી લેહણું બક્ષ્યું નથી, મારી બેહત સીવાય કોઈને મારી દરકાર નથી, કોઈથી મને ચાહતું નથી, તેથીજ હમણા મારો પોતાનો દીકરો ફક્ત પાંચ મીનીટની મને નોટીસ આપીને મારી પાસેથી ચાલી જાય છે. શું મારું કરમ કુટેલું નથી ? તોપણ હું એ માટે કાંઈપણું કર્યાદ કરતો નથી. ખુદાના રસ્તા મારી તરફ એટલા સખત કાંચ છે, તે હું સમજી શકતો નથી.’ ”

“ ‘બીહ નાં પાહલી’ તેની બેહત બોલી ‘જે આખી દુન્યાં તુને બેવફા થાય, તોખી હું તો તુને વફાદાર રેહવશ. ’

“ ‘હું તે જાણું છું, સુનાઈ, પણ હવે મુખ્ય સવાલ મારા દીકરાનો છે. હું જોકે ધંધે તો એક ખેડુત છું, તોપણ મારો પોતાનો દીકરો લોકોની સખાવત ઉપર જીવે એ મને પસંદ નથી. હું દર મહીને એની ફેળવણી અને અંગત ખર્ચ માટે રૂપ્યા પોણોસો તમુને આપવાં ધારું છું. ’ ”

“ ‘જેવી તમારી મરજી સાહેબ’ મેં જવાબ આપ્યો.

“ આવી રીતે અમારી ગોઠવણ સંપૂર્ણ થઈ, અને મેં આ છોકરાને કાલના દીવસ અને આજની થી સુધી મારી સાથેજ રાખ્યો છે. ”

“ બહુજ અજાયબ જેવું. ” આલાં બોલી.

“ હુંખી એમ ધારું ” અદી બોલ્યો “ જોકે આ બનાવ ઉપરથી મારી ખાત્રી થઈ કે કોઈથી જવાન છોકરી પેલા ખેડુત સાથે પોતાની જીંદગી શાંતીથી ગુજરી શકતે નહિ. ”

“ મારી સઘળી દીલસોજી પેલા ખેડુત તરફ છે ” આલાંએ મત આપ્યું “ આવા સખત દ્રઢ મનના આદમીઓ ખરેખર દુન્યામાં

ધણા દુખી થાય છે.”

“અને હવે મારી ખાત્રી છે કે મારો આ દત્તક આગળ ચાલતાં મોઢું નામ કહડશે. જો તે વેળા હું એને એક આખર-દાર ધર કરતાં, એને મોહતની ખાંધ તરફ ધસડી મથો હતો, તો હું નહીં ધારતો કે સુનર્ષ કુધ તે સાંભળીને કાંઈ ઘણી અન્યથા થતે કારણ—”

આ વાક્ય અદી કદીપણ પુરો કરી શક્યો નહિ. તે ચાર-કામાં એક લાંબા, ઉંડાં, દયકાંતો સાદ પંચરાઈ રહ્યો, અને ફરીને જોતાં લેડી દીના-મોદી-સોહલ મોદીની ખુબસુરત પરણે-તર-ઉધે મસ્તક બોંય ઉપર બેભાણુ તુટી પડેલી જણાઇ.

પ્રકરણ ૪૨ મું.

અંતકરણનો અવાજ.

દીના બેભાન થઈ ગઇ, એક પળવારમાં તે સ્તુડ્યોમાં દોડા-દોડ થઈ રહી. એક કુદકા સાથે સોહલ પોતાની ખુરસી ઉપરથી ખડો થયો, અદી આરટીસ્ટ ગભરાટનું ગોચા એક પુતકુંજ હતો, અને તે સઘળાંઓમાં આક્ષાં માંધી એકલીજ પોતાની સમયસુચકતા જાલવી શકી હતી. તેણી તુરતજ દીનાની બાજુમાં ગઇ, અને તેઓ સઘળાંઓએ સાથે મલીને, તેણીને બોંય ઉપરથી ઉપાડી.

“ઓ મીસીસ ગાંધી, એને એકાએક શું થયું” સોહલે ગભરાઈને પુછ્યું.

“ખીહવા જેવું કાંઈ નથી. એ તો જરા ‘ફેન્ટ’ થઈ મઈછ.”

“પણ તેનું કારણ ?”

“એ હયાં ઘણો વખત થયો ઉભી હતી, અને તે સાથે આંખ તાણ રંગનાં વાસથી એનો જીવ ફરી આવ્યો હશે.”

“હું મને પોતાને કદીખી માફ કરી શકશ નહી” અદી નાસીપાસીથી પોતાના હાથ મસલતાં બોલ્યો.

પણ આલાં ફક્ત હતી. તેણીએ દીના આગળની બારી ઉઘાડી નાખી, તેણીના ચેહરા ઉપર પાણીના ફટકા માર્યા, નાક આગળ કોલોંગવોટરનો ફમાલ ધર્યો અને ત્યાર પછી સોહલના આતુર ચેહરા તરફ માયાથી જોયું.

“મારી ખાત્રી છે કે એને કાંઈ નથી” તેણીએ ધીરજ આપી.

“મને બધ છે કે મારી લાંખી કાંઠણીથી લેડી મોદીને કંટાળો આવ્યો હશે” અદી બોલ્યો.

“હું નહીં ધારતી કે લેડી મોદીએ આપણી વાત સાંભળી હોય. મેં એક બે વેળા એવણ તરફ જોયું હતું, ત્યારે એવણનું ધક ધ્યાન તો ચીત્રોમાંજ હતું. એવણને “આરટ”નો ભારે શોખ છે, મીઠો એનફરસન. લેવ, જોવ મીઠો મોદી, હવે આપણને ખીહ વાનું કાંઈખી કારણ નથી.”

કારણ દીનાએ પોતાની આંખ ઉઘાડી હતી, અને તેણી અભયખીથી પોતાની આસપાસ જોવા લાગી.

“સોહલ, મને શું થયું ?” તેણીએ ધીમા અવાજે પુછ્યું.

“દીના, તેં હમને જજરાં મજરાવી માર્યાં. હમે બેડેલાં હતાં તેટલાં તું એકાએક “ફેન્ટ” થઈ મઈ.”

“મને ઘરે લઈ જવ, સોહલ.”

“હમણાજ, મારી દારણીગ, આજે ધરેથી નીકલતાં મેં એવું નહિ ધારયું કે આપની ખુશાલીમાં આવું મોડું ભંગાન પડશે.”

“ઓ નહી, સોહલ” દીના પોતાના ચેહરા ઉપર કાંઈ નવીજ રોશની દેખાડતાં બોલી “આજનો દીવસ ઘણોજ ભાગ્ય-શાળી છે. મેં એક મોટી શોધ કીધીછ.”

“હા. મી. એનદરસન જેવા એક મોટા આર્ટીસ્ટનાં ચીત્રોની ખુબીની તે શોધ કીધીછ” સોહલ હસીને બોલ્યો.

પણ દીનાને મનસે તે શોધ શું હતી, તે તો તેણીને જાણ જાણતો હતો.

આ અરસામાં અદીએ થોડોક વાઇન એક ગ્લાસમાં નાખ્યો હતો, અને દીના ઉપકારના કાંઈ શબ્દો બબડીને તે પી ગઇ. ત્યારપછી તેણીએ પોતાનો હાથ અદી સાંમે ધર્યો.

“હું તમારો મોટો ઉપકાર માનુંછ” તેણી બોલી “અને આજે મેં તમને જે તસદી આપીછ તે માટે દરગુજર ચાહુછ. મી. એનદરસ ખચીત તમે એક ઘણા ભલા અને મહાન ચીતારા છેઓ, અને તમારાં આ ચીત્રો જોઈને હું મારું પણ ચીત્ર તમારી પાસે ઉતરાવવાના હડાવ ઉપર આવીશું. તમને દુરસદ મહતાં હું મારાં પેહલ્લાં સીટીંગને માટે તમારે ત્યાં આવવા ઘણી ખુશી થવશ, અને આશા રાખુંછ કે જે માયા મેહરબાની તમે હયાં મારી તરફ દેખાડી છે, તે સઘળી હમારે ત્યાં એક ફેરો આવીને તમે હમને પાછી વાલવાની ટક આપશો.”

તે આટીરટ એક પણ દધાઇને ઉભો. લેડી મોઢી જેવી એક માથેગુજર તવંગર બાનુએ પોતાના ચીત્ર માટે તેને ઓરકર આપ્યો હતો, અને વળી પેહલ્લીજ મુલાકાત પછી તેને પોતાને ધર આવવાનું તેડું કીધું હતું, એ જાણી તેનું જીગર મગઝરીથી

ઉછાળા મારવા લાગ્યું.

સોહલ પણ પોતાની ઐરીનો આટલો ઉમંગ જોઈને કાંઈક અગત્યનું થયતો જણાયો, તોપણ તેની નજરમાં દીના જે પણ ચીજ કરતી તે સઘળી ખુદાને બાર સુધી ખરીજ હતી.

ત્યારપછી તેઓ સઘળાં અદીને શેકહેંડ કરવા પછી મોટર તરફ દરયાં, અને દીનાની તબીએત નાદરસ્ત ધારીને સોહલ તેમજ આલાંએ કાંઈપણ બોલવાનું મોકુફ કર્યું. એકાએક સોહલ દીના તરફ દરયો.

“ દીના, મી. એનદરસને આજે હમુને ઘણીજ અગત્યનું જેવી વાત કહી, તે તેં સાંભળી કે ? હું નહિ ધારતો. ”

અને દીનાએ તે નહિ સાંભળી હોય એવું વીચારીને, સોહલ તે સઘળી વાત પોતાની ઐરીને નવેસરથી કહી ગયો.

“ એ છોકરાની માંય કેવી હતી એ જાણવા હું ઘણી આતુર છું ” આલાં બોલી.

“ હોશી, કાંઈ સુરત નવસારીની નાદાન અણુસમજ ઉછાછલી છોકરી, કે જે પૈસાને ખાતર આ બેકુન સાથે પરણી બેઠી, પણ પાછળથી તેની સાથે બરાબર પાટલો નહિ ફાવવાથી પોતાનું ઘર છોડીને નાહરી ગઈ. ” સોહલ બોલ્યો.

“ સોહલ, તમે તે બીચારી તરફ ઘણા મખત થાઓ ” દીના બોલી.

“ કારણ મને એવી ચલકતી ખુશસુરત છોકરીઓ તરફ મોટો ધીકકાર છે ”

“ પણ તે બીચારીએ કેવું દુખ ખમ્યું હશે, તેણીને કેવી રીતે સતાવવામાં આવી હશે, તેનો તમે કાંઈ વીચાર નહી કરતાં ” દીનાએ પોતાની તરફેણ બેંચી.

“હા, આય છોકરાના બાપની કે માયની દયા ખાવી તે મનેથી સમજ નહી પડતી” આજ્ઞા વચ્ચેમાં બોલી “એક જુવાન ખુબસુરત માય—તેનો બુધ્ધીમાન છોકરો—મેલો ધરડો બાપ—અને આંચ બસો આરટીસ્ટ—એ સમજું બાલે એક નોવેલનાં “પ્લોટ”ને મળતું આવેછ.”

“તોમણ હું ઈચ્છુંછ કે હવે એ છોકરો પોતાની માયની માફક મીઠા એનદરસનને છોડી નહી જાય.” સોહલે મત આપ્યું.

દીનાએ એક ઉડો નીસાસો નાખ્યો. અરે, પોતાની પાસે જેડેલા તેણીના બોલા ધણીને ક્યાં ખચર હતી કે તે કાણને વીરો એમ બોલતો હતો ? એહ, ફક્ત તે જાણતો હતો ! આખરે તેઓનું ધર આવ્યું, અને છુટકારાનો એક દમ ખેંચીને દીના તુરતજ પોતાની સર્વ સાથે તેણીનાં આરડામાં ગઈ.

“આહ, ડીઅર, હવે જરા આસાયસ લે” આજ્ઞાં બોલી “નહી તો તારો ધણી તુંને સીક જોઈને એક મીનીટખી ઠર પડીને ખેસવાનો નથી. હું તારું ખીજાણું સરખું કરુંછ, તેટલાં તું કપડા બદલીને સુધ ઉઠ, દીના.”

દીનાએ એક નીસાસો નાખ્યો. આય લોકો તેણીને આસાયસ લેવા જણાવતા હતાં, મગર આજ પછીથી તેણીને ઉંઘ અને આસાયસ ક્યાંથી હોય ? દીનાની આંખમાં લગભગ આંસુ આવી ગયાં.

“દીના, હું ધારૂછ કે તું કાંઈ મુશકેલીમાં છે” આજ્ઞાં તેણીના ચેહરા તરફ જોતાં બોલી.

“એમ તું મને શા ઉપરથી પુછેછ ?”

“કારણ હમણા હયાં આવવા પછી મેં તુને સંખ્યાબંધ નીસાસા નાખતાં સાંભળી છે. જો દીના, તારી મેઈમી મુશકેલીમાં હું તુંને એક બેહન તરીકે મદદ કરવા તૈયાર છું.”

દીનાએ તેણીનો ઉપકાર માન્યો, અને આગ્રા કાંઠક અગ્નિ-યજ્ઞીયા પોતાની સમને શેકહેંડ કરીને ત્યાંથી વીદાય થઈ.

આખરે દીના પોતાના ઓરડામાં એકલી પડી. તેણીએ બારણું અંદરથી મંધ કર્યું. તેણી કોઈની પણ દરકત વગર જરા સાંત જીવે એકલી વીચાર કરવા માંગતી હતી. તેણી ધુનવા લાગી. તે નાનુક ચેહરો મોહત જેવો શીકડો પડી મયો, અને મૂંઝેલા હાથમાં પોતાનું માથું પકડીને વીચાર કરતાં દીનાને માલમ પડ્યું કે પ્યારાં બાળકને તેણી પેટી દુન્યામાં સધાવેલો ધારતી હતી, તે તો હજુજી જીવતો હતો. ખચીત તેણીએ આજે શીરોઝના ચેહરો અને અવાજ જોયો તેમજ સાંભળ્યો હતો. હા, આ સત્તર વરસનો જવાન તેજ તેણીનો આગલો ગળગોટા જેવો શીરોઝ હતો, કે જેનો ચેહરો તેણીએ વારંવાર સેંકડો કીસીઓથી વધાવી લીધો હતો, જેના ગોળ સુંવાલા હાથો વારંવાર તેની માથની ગરદન આસપાસ વીટળાયા હતા. ઓ ખુદા, આયજ તેણીનો એકપુરો બેટો હતો, કે જેને ખાતર તેણી પોતાના ઘણી અને ધરને છોડી આવી હતી. ઓ, તે છતાં માઆપે કોઈ પરાયાંને આશરે પડ્યો હતો.

“હું બેલી થઈ જવસ, ઓ ખુદા હું બેલી થઈ જવસ” દીના બડબડી.

અરે, તેણીનો બહાલો બેટો નાહનપણમાં પોતાની માથની જુદાઈથી કેવો ઝુરખાઈ ગયો હશે, કેટલી અયંકાર રાતો તેણે પોતાની માથના અવાજ વગર રડીને પસાર કરીશો હશે, કેટલી વેળા સુનમએ તેને સતાવ્યો હશે. અરે, કેટલી વેળા તે માતકી કુદરતે તેણીના દીકરા ઉપર પોતાની માથના મુનાહને માટે વેર લીધું હશે, અને જ્યારે તે નીર્મળ નીર્દોશ જીવ કંટાળીને પોતાના ખીઆલુપર મજાક પડ્યો હશે, ત્યારે કેટલી વેળા, તેની માથનો

એહરો સ્વપનામાં તેને દુઃખી અને પરેશાન કરવા આવ્યા કાંધે હશે ?

દીના બોંપ ઉપર પંછડાઈ પડી. તેણીએ પોતાના નીર્દોશ બાળકને અંજલિપણમાં દુઃખી બનાવ્યો હતો. ખુદ તેણીને માફ કરે. દીના પોતાના સંતાપ દરમ્યાન સઘળું બુલી ગઈ. પાહલી વીશે તેણીએ સેહજપણ વીચાર કાંધે નહી, તેણીનો જ્ઞાસો સોહજ વટીક પણ હમણા બુઝાઈ ગયો હતો; બસ, હમણા તે એક માતાનો સાચ્યો પ્યાર પેલા આરટીસ્ટના “કરી લીધેલા” દીકરા તરફ ઉભરી નીકળ્યો હતો. તે જીવતો હતો, શુકે ખુદ, હળુજીભી તે પોતાની દુઃખી કમનશીબ માતાને મલવા જીવતો હતો.

પ્રકરણ ૪૩ મું.

માતાનો પ્યાર.

દુન્યામાં ઘણીજ થોડી ચીજો એક કદરદાન માતાના જ્ઞાલ કરતાં વધારે કીંમતી, વધારે ખુલંદ, અને વધારે પવીત્ર છે. પોતાના દીકરાને એક લાંબી મુદત પછી પાછી મલતાં દીનાનાં તનબદનમાં પોતાના ખેટા માટેનો સઘળો પ્યાર એકદમ ઉભરી નીકળ્યો. અને તેને પાછી મલવા તેણી અત્યંત અધીરી બની.

બપોરે જમવાના ઓરડામાં જતાં સોહલે તેણીને ઘણાજ સારા “મુડ”માં દીડી. તે શીકકા એહરા ઉપર હમણા કાંઈ અજબ રવાજ જણાતો હતો. તેણીથી વારંવાર હસાઈ હસાઈ જવાતું હતું, અને સોહલની નજરમાં તેણી આટલી ખુશસુરત કદીથી

જણાઈ હતી નહિ. તેણી અદા આરટીસ્ટ સીવાય બીજા કોઈની પણ વાત કરી શકી નહિ. તે કેવો ભક્ષો હતો ? અને આવા એક ભક્ષા અને જાણીના આરટીસ્ટ પાસે, સોહલે તેણીનું ચીત્ર પડાવવાનું હસ્ત ધારયું હતું, એ આટે હેશાન અને ઉપકારનાં શબ્દોથી દીનાએ પોતાના ઘણીને વધાવી લીધો. તેણીએ તેને તરેહવાર સવાલો પુછ્યા, અને પોતાની ઈરીની આટલો ઉમંગ જોઈને સોહલ આખરે હસી પડ્યો.

“ હું તારે માટે કાંઈખી કરવા તઈયાર છેઉ, દીના ” તે તે બોલ્યો “ તારી દુરસદે તું મીં અંનદરસનને એ આખલ જખી પુછાવજે. ”

પણ તેઓ જમી રહ્યા પછી તુરંતજ દીનાને લખવાની ટેબલ આગળ જોઈને સોહલ જરા અજાયબ થયો. દીનાએ તે કાગળ લખવા માંડ્યું, અને સોહલ તેણીની બાજુમાં હસને ચેહરે ઉભો.

“ કેમ હવે જીવ ધરાયો ” તે બોલ્યો “ તારી ખાત્રી છે કે આ પીકચરથી તુંને કાંઈ નુકશાન નહી થશે, દીના. ”

દીના ગંભીર જણાઈ.

“ સોહલ, શું આ ઘણું ઉતાવળ લાગેછ. મીં અંનદરસન આગળ મને કાંઈ ખરાબ તો નહી લાગે ? ”

“ નહી, ડીઅર. આ ચીટ્ટી ઉપરથી તેવણ ફક્ત એમજ સમજશે કે તુંને તારા ચીત્રની ઘણીજ ઉતાવળ છે. ”

અને ત્યારપછી તે કાગળ પોતાની વીશ્વાસુ આયાને પોસ્ટ કરવા આપીને દીના ખુશાળ જગરે પોતાના ઓરડામાં ગઈ.

બીજી સહવારે બામદાદમાં સોહલ મોદી પોતાના ઓરડાની બારી આગળ દીનાને ઘણીજ વીચારવંત ઢબે ઉભેલી જોઈને પોતાની અર્ધ જાગૃત ઉંઘમાંથી ચોંકી ઉઠ્યો. તેણી કાંઈ સ્વપનો જોતી

ત્યાં બારી આગળ ઉભેલી જણાતી હતી.

“દીના” તે બોલ્યો “તું એટલી સકારી કાંપ ઉડી. હજુણ તો ચાર વામાઈ.”

તેણી એકાએક ચોંકી.

“મને કાંઈ કહ્યું, સોહલ” તેણીએ પુછ્યું.

“ઓ દીના, તું સીક છે. તારા એહરા ઉપરથી હું તે જોઈ શકું છું. તું ઉંઘમાં આવીને હયાં ઉભી હતી તેખી તુંને ખબર નથી.”

તેણે તેણીનું માથું એક નરમ ટક્યા ઉપર મુક્યું. પોતાના દયાળુ હાથે તે ઝાંખી ચશ્મો બંધ કરી, અને એક બચ્ચાં માફક તેણીને પસવાડીને પાછી સુવાડી દીધી. સહવાર પડતાં તેણી જરા ઠીક જણાઈ.

“તુંને આસાયસ જોઈયેછ, દીઆર” તે બોલ્યો.

પણ અફસોસ દીનાને માટે સેહજપણ નીરાંત હતી નહિ. ત્યાં ખીજાણા ઉપર પડી રેહતા, પોતાના દીકરા માટે તરેહવાર વીચારેથી તેણીનું દેમાગ તખી જતું હતું. આહ, પોતાની સખીના ઓઠા હેઠળ હવે તેણીને શીરાઝને રોજ મલવાની ટક મળશે, તેણી તેની તરફ ધણીજ આયાળુ રીતે વરતશે, તેઓ વચ્ચે દોસ્તી પડશે, અને આખરે શીરાઝને પોતાને ત્યાં આવતો જતો જોઈને, તેણી દુરથીજ સંતોષ માની લેશે. અને બ્યારે સાંજે દીના સોહલને પાછી મળી, ત્યારે તેણી ધણી ખુશમીજાણ દોસ્તી હતી એમાં કાંઈ નવાઈ હતી? સોહલે વીચાર્યું કે આખો દીવસ આસાયસ લેવાથી તેણીની તખીઆત એકદમ સુધરી ગઈ હતી.

ખીજ સહવારે અદી તરફથી દીનાને એક કાગળ મળ્યું, જેમાં તેણે જણાવ્યું હતું કે લેડી મોદી જેવા એક બાનુએ પોતાના પીઅર માટે તેને ઓરડર આપીને તેને એકદમ સાતમા

આસમાને ચઢાવી દીધો હતો, અને તે આ માનવંત બાનુનું ચીત્ર આવતા સોમવારથી શરૂ કરી દેવા રાજી હતો. આ તવંગર બાનુએ તેના સ્કુડયોમાં પોતાના પનોતાં કદમ હરરોજ લંબાવવાનું માન આપ્યું હતું, જે માટે તે તેવણનો ઘણોજ હેસાનમંદ હતો.

આખરે સોમવારનો સગનવતો દીવસ આવી લાગ્યો, કે જે દીવસથી દીના પોતાના દીકરાને રોજ મળી શકનાર હતી. પણ તે અગાઉ તેણી શીરોઝને માટે એક ઘડીયાળ છેડો ખરીદવા સુકી નહિ. તેણીએ સોલલની હરસે તે ઘડીયાળ છેડો એક દાખરામાં પેક કરીને શીરોઝ પેસીકાકાના એડ્રેસે પોસ્ટ મારફત મોકલી આપ્યો, અને ગરીબ બીચારો શીરોઝ, આ બેટ તેને કોણ તરફથી મળી હતી, તે તે કદીખી જાણી શક્યો નહિ.

“ દીના આજે સોમવાર તુંને યાદ છે કે ? ” તે દીવસે નાસ્તો ચેતા સોલલે પોતાની બેરીને કહ્યું “ હું ધારું છું કે તારું “ એપોઇન્ટમેન્ટ ” તું જુલો ગઈ નહિ હશે ”

“ નહી, સોલલ ” દીનાએ જવાબ આપ્યો.

“ ત્યારે તો મને હમણા તે તરફ જરા કામે જવાનું છે તે આપણે સાથેજ જઈશું. હું ત્યાંથી પાછો ફરતી વખતે તુંને લેવા આવશ. ”

આવી રીતે તેઓ બંનેને આરટીસ્ટનાં સ્કુડયોમાં જવા તૈયાર થયાં, અને જો કદીખી દીનાએ પોતાના પોશાક પાછળ ઘણી ખડખડ કીધી હોય તો તે આજે હતી. પોતાના ઘણી ફરતાં પોતાના દીકરાને ખુશી કરવા તેણી વધુ ઇતેજાર હતી. અને પોતાની આયા પાસે ખાસ્તી પચાસેક સાડીનો ઢગલો કપડોને તેમાંથી એક “ સીલેક્ટ ” કીધો. આહ, જો તેણીનો આરટીસ્ટીક દીકરો આજે પોતાની માતાને જોઈને ખુશ થાય તો પછી દીનાની દુન્યા સુખી હતી.

તેઓ આખરે તે રદુડીઓમાં જઈ પોંદ્યાં, અને ત્યાં દાખલ થતાં જ દીનાએ પેલા મખમલના પરડા તરફ પોતાની નજર ફેરવી. આહ, તે પરડા પછવાડે જ પેલો જ્ઞાતો આકાર છુપાયેલો હતો.

સોહલે તે આરટીસ્ટ સાથે પાંચેક મીનીટ સુધી કાંઈ વાતચીત કરી, અને ત્યારપછી દીના તરફ ફર્યો.

“ મને આવતા જરા વખત લાગશે,” તે બોલ્યો.

“ કાંઈ ઉતાવળ ના કરતાં ” દીના તુરતજ બોલી “ આંધ ચીત્રોનાં મેહલમાં ખીજ કોઈપણ જગ્યા કરતાં હું વધારે વખત ઠાળવા રાજ છું.”

સોહલ ગયા પછી અદી દીના સાથે તે ચીત્રો બાબદ કાંઈ છેવટની ગોઠવણ કરવા વાતે બેઠો, પણ તેટલાં કોઈ ખીજનાં ધરાકે આવીને તેઓની વાતમાં ભંગાણ પાડ્યું.

“ એવણને જરા પછી આવવા કહે, હું હમણા રોકાયેલો છું ” અદીએ પોતાના રામા પાસે કહેવડાવ્યું.

“ નહીં-નહીં ” દીના હસીને બોલી “ મારો વખત કાંઈ ઘણો કીંમતી નથી. તમે પેહલ્લાં એવણ આગળ જઈ આવો.”

અદીએ તેણીનો ઉપકાર માન્યો, અને જે ઘડીની દીના આતુરતાથી રાહ જોતી હતી, તે ઘડી આખરે આવી પુગી. દીનાએ હડકહડક થતી છાતીએ પેલો મખમલનો પરડો ઉપાડ્યો, એકપણ તેણી ત્યાં જ ઉભી, પોતાની સાંમે એક ઝડપી નજર કરી. અને-ઓ-તેજ-તેજ તેણીનો જ્ઞાતો બેટો શીરાઝ, હંમેશા મુજબ નીચી મુડીએ ત્યાં કામે વળગ્યો હતો!

પ્રકરણ ૪૪મું.

માય દીકરાં.

શીરોઝે ઉંચે જોયું. પોતાની સાંમે પેલાજ બલાં બાંધને હસ્તે ચેહરે ઉભેલાં જોઇને તે જરા ખુશ થયેલો જણાયો.

“સાહેબજી” દીના બોલી “તમારા શેઠ કોઈ ઘરાક સાથે વાતે રોકાયેલા છે, તેથી હું જરા તમારો સ્કેચ જોવા આવી,”

શીરોઝ પોતાનું કામ છોડીને ખડો થયો, અને મગફરીથી તેના ચેહરા ઉપર સ્તાશ ધાધ આવ્યો.

“તમે ઘણાજ માયાળુ છેઓ, લેડી મોદી” તે બોલ્યો.

“પણ મારી એ માયા તો મતલબની છે” દીનાએ હસીને જવાબ આપ્યો “કારણ મને તમારો સ્કેચ ઘણાજ ગમેછ. જોઈ, મારાં દેખતાં તમે પેન્ટ કરી શકશો કે?”

“હું તે કહી શકતો નથી” તે બોલ્યો “કોઈ મારી આગળ ઉભું હોય ત્યારે મારાથી કામ થાયછ કે નહિ તે મેં ત્રાધ કીધું નથી.”

“ત્યારે હમણા ત્રાઈ કરો.”

“પણ હું તેમાં નીશફળ જાઉં, તો તમે મારે વીશે શું વીચારશો?”

“કાંઈખી નહિ” દીના બોલી.

શીરોઝ પોતાના કામે પાછો વળ્યો, અને દીના તેની બાજુમાં ઉંચા દમે બેઠી. આહ, આયજ કુશળ, આરટીસ્ટ ખુદા તરફથી એક પ્રકાશિત રોશનીની માફક તેણીની આગળી દુખી જીંદગીમાં એકલો સધ્યારો હતો. આયજ આરટીસ્ટ છોકરાને

તેણીએ પોતાની છાતીમાં છુપાવીને મીઠકા હલકે માણું ગામને પોઢાવ્યો હતો, અને એજ યાજ્ઞકને પોતાની કેડે ડિંચકીને, તેણી સુનમની ગમે એવી પણ તકરાર સાંમે વારંવાર બાહર ફરવા લઇ ગઈ હતી. દીના તેને તગર તગર એક ચીતે ભેટી બેસી રહી. ઓહ, જ્યારે તે પેલા ગંધાર જેવા ઓરડામાં મરવા સુતો હતો, ત્યારે પણ તેણીએ એવીજ રીતે પોતાના દીકરા ગમી જોયું હતું. તે ફરચળીત્રાલા સોનેરી ઝુલકાઓને હાથ લગાડવા, દીનાના આંગળાં વારંવાર તે તરફ જતાં હતાં, તે ગોળા સુંવાલા નાના ગોળા ઉપર એક માતાનું પવિત્ર ચુમન કરવા દીનાના હોથ ધુજતા હતા. અફસોસ, તેણી કેવી તેને ચાહતી હતી, એ કેહવા દીનાની જગ્યાં તેણીના મોઢામાં તરફડ્યાં મારતી હતી. ઓ, ફક્ત તેણી પોતાના દીકરા આગળ જાહેર થઈ શકે!

એકાએક શીરોએ કંચે જોતાં તે ચેહરો આંસુઓથી ભરાઈ ગયો દીકો. તે કાંઠપણ બોલ્યો નહિ. તેને આ તવંગર બાઈ તરફ કાંઈ અજામ ખેંચાણ હતું, અને હમણાં લેડી મોદીની આંખો બીણી જોતાં શીરોએ કાંઠપણ અસાધારણ યા અકુદરતી લાગ્યું નહી. આવી રીતે તે માથ દીકરાં અને અકેકની બાબુમાં બેઠાં હતાં, તોપણ તેઓ અકેકની સમજી શકવાને કેટલાં દુર હતાં ?

“ તમને મારી બાબુમાં બેઠેલાં જોઈને હું હમેશ કરતાં વધારે સારી રીતે કામ કરી શકું છું ” શીરોએ આખરે બોલ્યો.

દીના ખુશ થઈ ગઈ. પોતાના દીકરાની વખાણ તેણીને બહુજ વ્હાલી હતી.

“ તમે એક આરટીસ્ટ કેવી રીતે થયા ” દીનાએ એકા-એક પૂછ્યું.

“ મારી મરજીથી, મારા પપા મને એક ખેડૂત બનાવવા

ધારતા હતા, પણ મને એ લામન પસંદ પડી નહિ.”

“તમારા પપા ઘણા નાસીપાસ થઇ ગયા હશે.”

“હું હા. મેં એક ખેડુત બનવાની મારેથી બનતી તજવીજ કીધી, તેમાં હું નીશફલ નીવડ્યો.”

“કેવી રીતે?”

“હું પીકચરેથી મને પોતાને દુર રાખી શક્યો નહિ. જ્યારે મારા પપા મને ખેતરમાં સઘળું કામ સોંપતા હતા, ત્યારે તે કામ કરવાને બદલે હું વારંવાર ત્યાંથી સારા કુદરતી દેખાવોની શોધમાં જતો હતો. એ જોઇ મારા પપા ઘણાજ નારાજ થતા હતા. મેં ઘઉં, ચોખા અને ગાય ઢોરમાં ઢિલટ લેવાની ઘણીખી કોશિશ કીધી, ખેતરમાં હજી ચલાવવાના ઘણાખી ફાંદાં માર્યાં, પણ તેને બદલે હું રંગ અને પીછી લઇને વારંવાર ખેસી રહેતો હતો, અને ત્યારેજ મેં વીચાર્યું કે ખુદાએ મને એક આરટીસ્ટ બનાવ્યો હતો.”

“તમને આવો ટેસ્ટ કોણ તરફથી મળ્યો” દીનાએ સંભાળથી પુછ્યું.

“હું તે જાણતો નથી” શીરોઝ બોલ્યો “કારણ એક વેળા સુનઇ કુઇ બોલ્યાં હતાં કે આવા ખાનાખરાખીના હુન્નર તરફની મારી વલણ મારા પાપાના ખાતદાની તો હલીજ નહિ. મારા પપાના વડવાઓ તો સઘળા ખેડુત હતા.”

દીનાએ એક નીસાસો નાંખ્યો, ત્યારપછી તેણીએ પેલા ઘડીઆળ છેડાને માટે વાત છેરવાનું દરસ્ત ધાર્યું.

“હું બરાબર ટાઇમ જાણવા માગું છું” તેણી બોલી “હું ધારું કે આંધ્ર સામેનું ઘડીઆળ ફાસ્ટ છે.”

શીરોઝે એક સ્કુલ બોયને છાજતી મગફરીથી પોતાનું ઘડીઆળ બહાર કાઢ્યું.

“આંચ સામેનું ધડીઆળ ત્રણ મીનીટ ફાસ્ટ છે” તે બોલ્યો.

“તમારું ધડીઆળ ઘણું સુંદર છે” દીના પોતાના દીકરા આગળ વાંકી વળતાં બોલી.

“હા, પણ એ ધડીઆળ તો મને જાણે આસમાન પરથી મળ્યું.”

“એટલે ?”

“આજે વરસો થયાં મને સુન્નાનો એક ધડીઆળ છેડો વાપરવાનો ઘણો શોખ હતો” શીરોઝ બોલ્યો “થોડા દીવસ થયાં મને એક પારસલ મળ્યું, કે જે હિંદીને જેતાં તેમાંથી આંચ ધડીઆળ છેડો નીકળ્યો. જે કે એ પારસલ સાથે તેનાં મોકલનારનું કાંઈ પણ નામ નીશાન હતું નહિ, તોપણ હું ધારૂં કે એ સુનંદ પ્રુધનું કામ છે.”

દીનાનો ચેહરો નખાઈ ગયો. દુન્યામાં ખીજ બધા કરતાં તેણીનો દીકરો આ બેટ માટે પોતાની સુફ્યાણી પ્રુધનેજ આભારી સમજતો હતો. !

“તમારી ઉપર આવી બેટ મોકલવા જોટલી, તમારાં પ્રુધની આટલી બધી લાગણી છે ?” દીનાએ પુછ્યું.

“હું એમ ધારૂં, કારણ સુનંદ પ્રુધ જે કે આહરથી મને મારતાં, ધમકાવતાં, સતાવતાં હતાં, તોખી તેવણનાં અંતઃકરણમાં તો મારે માટે દયા હતી. એક દીવસે મને તાવ આવવાથી હું સીક પડ્યો, અને મને હિંદી ગયલો. ધારીને તેવણે મારી ઉપર વાકાં વળીને મને એક કીસ લીધી. “ગરીબ ખીચારો” તેવણે બોલ્યાં, અને ત્યાર પછી મારા ચેહરા ઉપર તેવણનાં એ ત્રણ આસું ટપકાઈ પડ્યાં. હવે જે સુનંદ પ્રુધ મને આહત નહિ હતો, તો મારે માટે તેવણ એમ રડતેખી કે ?”

દીનાએ કાંઈપણ જવાબ આપ્યો નહિ.

“અને તેથી” શીરાજે આગળ ચલાવ્યું “હું ધારું કે તે આગલાં વરસોની મારી સાથે પોતાની સખતામ્મ યાદ કરતાં. જે મારી તેવણ શખ્દોથી માંગવાને બણા મગર છે, તે મારી આય બેટ મારફતે તેવણે મારી પાસે માંગી છે.”

દીના તદ્દન નાસીપાસ થઈ ગઈ. તેણીએ તો એવું વીચાર્યું હતું કે તે પોતાની પ્રેરણા બુધ્ધીથી આ ઘડીઆળ લેડી મોદીએ મોકલાવ્યું હતું એવું સમજી જશે, અને તે માટે તેણીને ઉપકાર માનશે. પણ નહી, શીરાજ તો આ બેટ માટે પોતાના ઉપકારનો સધળો બોળે લાવી લાવીને સુતમ્મ પુછી ઉપરજ નાખતો હતો.

“કદાચ તમારાં પુછ એવીજ રીતે તમારી ઉપર બીજી બેટો મોકલી આપશે.” દીનાએ કહ્યું.

“હા, હું ઇચ્છુ છું કે તેવણ મારી ઉપર પેન્ડીંગનો એક બોક્ષ મોકલી આપે.”

લેડી મોદી તે વેળા શું બબડી ગઈ તે શીરાજ સમજ્યો નહિ. ત્યાર પછી અદી તેઓના ઓરડામાં દાખલ થયો, અને પોતાના રોકાણ માટે દીનાની સેંકડો વખત મારી ચાહવા પછી તે તેણીને આગત્તા ઓરડામાં લઈ ગયો, અને તે મખમલનો પરદો પાછા પડતાં દીનાને એવુંજ લાગ્યું કે હમણા જાણે પ્રકાશીત રવીરાજે પોતાની સઘળી રોશની ગુમાવી દીધી હતી.

ખાસ્સો અરધો કલાક સુધી તેઓ તે ચીત્ર માટે વાતે બેઠાં. અદીએ તે કેવી દબે પાડવું તેની સઘળી બારીકી દીનાને કહી સંબળાવી, અને જ્યારે તેઓ આવી રીતે વાતે બેઠાં હતાં, તેટલા સોહલ પોતાના પ્રોમીસ મુજબ દીનાને લેવા ત્યાં આવી લાગ્યો.

“હું પાછી ક્યારે આવું, મીઠા એડરસન” દીનાએ પુછ્યું.

“તમારી પુરસદે બાનું” અદીએ જવાબ આપ્યો.
અને જતી વખતે સોહસ મનમાંજ અગ્નયમ થયો કે દીના
પેલા મખમલના પરદા તરફ એટલી આતુરતાથી કાંચ જોતી હતી ?

પ્રકરણ ૪૫ મું.

દીનાનો જીવ ધરાય છે.

ખીજે દીવસે જ્યારે દીના તે રુડડોમાં ગઈ, ત્યારે શ્રીરાજ
ત્યાં હતો નહિ. અદીએ તેને પોતાના કામ માટે કેડે મોકલાવ્યો
હતો, અને તે આજે આખો દીવસ આવનાર હતો નહી એવું
જાણવા પછી, દીના નાસીપાસ થઈ ગઈ.

“યા ખુદા, મારો દીકરો ક્યાં છે તેખી હું પુછી શકતી
નથી” તેણીએ વીચાર્યું.

તેથી જ્યારે અદી તેણીનું ચીત્ર ઉતારતો હતો, ત્યારે
દીનાને આજે આટલી ગંભીર અને વીચારવંત જોઈને તે અગ્ન-
યમ થયો. આગલા દીવસ જેવી રોશની આજે તેણીનાં ચેહરા
ઉપર જણાતી હતી નહિ, તે મોટે ઘરની બાનુના ચેહરા ઉપર
ઉદાસીનો ઘેરો પડ્યો હતો, અને દુન્યાની નજરમાં આ
સુખી બાનુનો જીવ આજે તદ્દન ઉચ્ચત હતો. વખત ધીમે ધીમે
પસાર થવા લાગ્યો, અને જ્યારે “સીટીંગ” ખલાસ થઈ, ત્યારે
પોતાના દીકરાની ગેરહાજરી વીશે પુછી જોવાંને દીનાએ પોતાની
સઘળી હીંમત ભેગી કરી.

“તમારો દીકરો આજે ક્યાં જણાતો નથી, મીં

અનદરસન” તેણીએ ઘણીજ સંભાળથી પુછ્યું. “ગર્ભ કાલે એવણ સાથે મારો વખત ઠીક પસાર થઇ ગયો હતો.”

“નહી બાનુ” પોતાના દીકસની વખાણથી ખુશ થઇને અદીએ જવાબ આપ્યો. “આજે મેં તેને મારા કામ માટે બાહર મોકલાવ્યો છે, અને તમારા જેવા એક તવંગર બાનુ મારા છોકરા માટે આટલી કાળજી ધરાવો છો, એને હું તમારા બલા ખવાશની ધધાણી દાખલ ગણું છું.”

“એ છોકરો ઘણો ચાલાક છે, અને એટલો તો રાંક અને નમાનો છે, કે હું ધારું કે આવા એક જવાન માટે તમે મગર થતા હશો.”

અદી મલકાઈ ગયો, તોપણ તેને સેદજ પણ ખ્યાલ હતો નહી કે જે બાનુને તે સુખી ધારનો હતો. જે બાનુ આવી બાદ-શાહી ખુબસુરતી ધરાવતી હતી, તેજ બાનુ હમણા લાચારીએ તેની આગળ ગુંદણમંડયે પડીને તેણીના દીકરાની સંભાળ લેવા માટે, તેની ઉપર હજારો હજાર દુઆ અને આશીરવાદનો વરસાદ વરસાવવા તક્યાર હતી !

તે દીવસે શીરોઝને મલવા વગર દીનાને ઘરે જવું પડ્યું, અને વાંચનાર, ત્યાર પછીનો દરેક કલાક દીના માટે કેવો હતો, એ વીસતારીને કેહવાની શું કાંઈ જરૂર છે ? શીરોઝને મલવા માટે તેણીનો જીવ તલપાપડ થઇ રહ્યો. આખરે તેણીને એક વીચાર સુજ્યો. તેણી સોહજને કહીને આ આરટીસ્ટ છોકરાને એક દીવસે પોતાને ત્યાં જમવા બોલાવશે, અને ત્યારપછી પોતાના ચીત્રો દેખાડવાને બહાણે તેણી શીરોઝને પોતાના ઓરડામાં લઇ જઇને તેની સાથે એકલી કલાકો સુધી તેણીનો જીવ ધરાય ત્યાંસુધી વાતે વળગશે.

“સોહજ” બીજો દીવસે સહવારે દીનાએ કહ્યું. “આવતા

જેમપણવારે આપુને કાંઈ “એપોઇન્ટમેન્ટ” છે કે ?”

“ નહીં, ડીઅર ”

“ ત્યારે તો હું તે દીવશે મી. એનક્લસન અને તેના પેન્ના આલાક છોકરાને આપણે ત્યાં બોલાવવા ધારું છું.”

“ બોલાવ, ડીઅર, સુખેથી બોલાવ ” સોહલે કહ્યું “ દીના એ વીશે મારી રજા પુછવાની કાંઈખી જરૂર હતી નહીં.”

“ ઓ મરે તમારી પરથી ” દીના પોતાના ધણીને એવરચ્છા સેતાં બોલી, અને સોહલ તેણીની આ અસાધારણ ઉલટ જોઈને વગી પાછો વખાસચ્છામાં પડ્યો “ મને એ આરટીસ્ટનો છોકરો ખુબ ગમે છે ”

“ ત્યારે તો તેને આપણે ત્યાં વારંવાર બોલાવીને હું તુંને વધારે ખુશી કરવા માંડું છું ” સોહલ બોલ્યો.

આવી રીતે દીનાના દીલની એક મોટી ઉમેદ બર આવી અને તેણીએ પોતાના દીકરાને પોતાને ત્યાં આવકાર આપ્યો. શીરોએ કાલો ધંગલીશ સુટ પેહડયો હતો, તેની રીતભાત એટલીતો મનહર હતી, અને બોલવા ચાલવાની તેની દબાછબ એટલીતો ખેંચાણકારક હતી, કે દીના પોતાના દીકરાને જોઈને અંગમ અમ. તેણીની નજર તે સુંદર ચેહરા ઉપરથી જરા પણ ખસી નહિ.

આહ, જો તેણીની જાંઘળી વધારે સુખી હતે, જો આ જવાન આરટીસ્ટ તેણીનો અને સોહલનો હકકાર ખેટો હતે, તો કેવી મમરીથી તેણીએ પોતાના દીકરાને કુલ દુન્યાને દેખરાવતાં કહ્યું હતે કે “ આ મારો દીકરો શીરોજ છે.”

કાંઈ જેથી રીતે સોહલ પણ આ જવાન તરફ ખેંચાઈ ગયો. તે પોતાના પરાણની હસી હસીને ખાદમત કરતો, તેને દરેકે દરેક સમવડ આપવાને દોડાદોડ કરતો, અને પોતાના ધણીને આવી રીતે રાકાયતો જોઈને ગરીબ બીઆરી દીનાના મોઢામાંથી

સોહલને માટે વારંધડીએ સંખ્યાબંધ દુઆના શબ્દો નીકળી પડતા હતા.

જમી રહ્યા પછી દીના શીરોઝ તરફ ફરી.

“તમે એ બેઠેને વાત કરવા દો, તેટલાં હું તમુંને મારાં દ્રોષંગ દેખાડવા માગુછ.” દીના સોહલ તેમજ અહીં તરફ જોતાં બોલી.

શીરોઝને પણ એવુંજ જોઇતું હતું. લેડી મોદી સાથે વાત કરતાં તેને કાંઇ અજાણ્ય ખુશાલી લાગતી હતી. દીનાએ તેને હીરાની વીટીઓથી ભરેલો પોતાનો નરમ હાથ આપ્યો, અને તેને પોતાના ખાસ ઓરડામાં લઈ ગઈ. ઓ વાંચનાર, તે વેળા આ માતખર આનુની દોસ્તી સાંધવા માટે શીરોઝ કેટલો મગરૂર હતો, તોપણ, ગરીબ બીચારો, જે તેને આગળથી ખબર હતે, કે આ સુંદર હાથ તેની પોતાની માયનો હતો, તો તે કેટલો વધારે મગરૂર થયો હતે !

દીનાએ ધુજતા હાથે તે ઓરડાનું ખાસ અંધ કાંકુ તેને પોતાની માનીતી ખુરસી ઉપર બેસાડ્યો, અને ત્યાર પછી એકલી-ઓ તદ્દન એકલી-કાંઈની પણ ધાસ્તી વગર પોતાના દીકરા સાથે વાતે વળગી. તેણીએ પોતાના ડરોઈગનો એક મોટો પોડો લાવીને તેની સામે મુક્યો, અને તે સંધ્યાં ચીત્રો જોઈને જાણે એક મોટા આરટીસ્ટની માફક શીરોઝ તે ઉપર નુકલેચીની કરવા બેઠો. દીના તેનો એકકે એક શબ્દ જાણી ખુશાલીથી સમજતી બેઠી, તેના મધુર ચેહરાની દરેક ખારીકી તેણીના મગજમાં ટેસવતી મઘ, અને ઘણીક વેળા તેણીએ શીરોઝના ગુંડણ આગળ પડીને “શીરોઝ હું તારી કમનસીબ માતા છેઉં મને મને માફ કર” એવું કપુલ કરી દેવાનો વીચાર કર્યો. પણ નહી, તેણી જાણતી હતી કે એમ કરવાથી તે મલસાઈ જશે તે

ગભરાઈ જવાથી તેણી તેને મળી શકશે નહીં, અને જો તેણી તેને નહીં મળી શકશે, તો પછી તેણીનું જગે જીવણ ફક્ત હતું. ઓ વાંચનાર એક કદરવાન માવીનરનું વ્હાલ કેવું મીઠું મધ જેવું હોય છે, પોતાના ફરજંદ સાથની જુદાઈ કેટલી કાતીલ હોય છે, તે તો દીનાના જેવી હાલતની એક કમનસીબ માતાજ ફક્ત સમજી શકે છે, તેણી ફરીજને ખાસ “મમા” કરીને બોલાવવાજ હયાં લાવી હતી.

“હું ધારું કે તમે તમારા પપાનાં ઘરમાં સુખી હશે નહીં” દીના આખરે બોલી.

“સુખી! ઓ લેડી મોદી, તે ઘરમાં મેં એક ઘડીખી સુખી ગુમ્મરી હોય એવું મને ધ્યાણ નથી” ફરીજે જવાબ આપ્યો.

“પણ-પણ તમે હંમેશાં તમારા પપાને માટેજ બોલો છો. મેં તમને તમારાં મમા વીશે બોલતાં સાંભળ્યા નથી.”

“મારા મમાની હકીકત જાણીને તમે ખુશી થશો નહિ. ઓ લેડી મોદી દુન્યામાં કેવી કેવી મુશકેલીઓ પડેલી છે, તે તમારાં જેવાં સીરે બેઠેલાંઓ શું જાણે?”

“ભણે ત્યારે તમે મને તેનો કાંઈક ખ્યાલ આપો” દીના હસવાની સેહજ કોશિશ કરતાં બોલી.

“મેં મારા મમાને કદીખી જોયાં નથી” ફરીજ એક ન્યાયધીસને ઢાળતી ગંભીરતાથી બોલ્યો, અને ત્યારપછી તેઓ બંને થોડો વખત સુધી ચુપ બેસી રહ્યાં.

“એ પાછું બોલો” દીના ધુજતા સાદે બોલી.

“મમા!” ફરીજ પાછું બોલ્યો, અને ગરીબ ખીચારી દીના માટે તે અવાજ મોહતના તેડાં જેવો હતો. આહ, આખરે તેણે પોતાની માયની હાજરીમાં તેણીને “મમા” કરીને બોલાવી હતી.

“જ્યારે મારા પપા તેવણને સુરત લઈ આવ્યા ” ફીરોઝે ચલાવ્યું. “ત્યારે તેવણ ઘણાજ ખુશસુરત, ખુશમીઝજી, અને સુખી હતાં, પણ પાછળથી મારાં કુટુંબ અને પપા સાથે તેવણની જીંદગી એટલી અકારી થઈ પડી કે-કે તેવણ આખરે ઘર છોડીને નાહસી ગયાં.”

“નાહસી ગયાં ! તેવણ તમને મુકીને નાહસી ગયાં ” દીના અજ્ઞયખીનાં ઢોંગ કરતાં બોલી.

“તમે મારાં મમાંને ગેર ઇનસાફ કરોજી, લેડી મોદી.” ફીરોઝ બોલ્યો. “તેવણ મને એટલો તો ચાહતાં હતાં કે મને મુકીને તેવણ કદીખી ચાલી જતે નહી. પણ અફસોસ, તેવણ એક જામરી ગેરસમજીતીનાં ભોગ થઈ પડ્યાં, યાને મને ગુજરી ગયલો ધારીને તેવણ ચાલી ગયાં. ઓ મારાં મમાં, તે વેળા તેવણ કેટલાં દુખી થયાં હશે ?”

દીનાએ એક દયકું ખાધું. પોતાના દીકરાના આ શબ્દો સાંભળતાં તેણીની આંખમાં પાણી આવી ગયાં. ઓ ગ્રાહદુર, વફાફાર ફીરોઝ, સતર લાંબા વરશેા મુઠી પોતાની માતાથી જીવો વસવા જતાં, હજુણ પણ તેના નાના નાણુક હાથડાંમાં, તેણીને માટેનો પ્યાર જેવોને તેવોજ અખંડ છુપાઈ રહ્યો હતો ! ધન્ય છે એવાં વફાફાર ફરજંદ ઉપર, ધન્ય છે તેઓને જનમ આપનાર ભાગ્યવંતી માતા ઉપર !

મકરણ ૪૬ મું.

સુખી દીના.

“તમે કદાચ સમજીને અજ્ઞયખ થશે.” દીનાએ પોતાના દીકરાને કહ્યું. “કે આજે વરસો થયાં હું તમારાજ જેવા એક

છોકરાને ઓળખતી હતી, અને તમુને જોઈને મને એમજ લાગે છે કે જાણે મને આખી જીંદગી સુધી તમારી સાથે ઓળખાણ હતી.”

“કેવું અન્યથા જેવું” શીરાજ બોલ્યો “કારણ મનેખી એમજ લાગે છે કે તમે મારી જીંદગીમાં એકાએક દાખલ થયાં નથી.”

“તમે એક એવા ચેહરાની મને યાદ આપો છો કે જે આજે વરસો થયાં—”

“તેવણુ ગુજરી ગયાં?” શીરાજે તુરતજ પુછ્યું.

“હા, પણ તેની યાદ હજુભણ મારા મગજમાં તાજ છે” તેઓ બંને ચુપ બેઠાં. પોતાનો દીકરો ગુજરી ગયો છે એવું ખોટું નહીં કેહવા દીનાએ પોતાની જીંદગી પણ આખી દીધી હતે.

“લેડી મોદી” શીરાજ તેણીનાં ચેહરા તરફ જોઈને બોલ્યો “તમે મને એક સુંદર ચીત્ર જેવા લાગો છો. જ્યારે હું નોત્રેલોમાં ખુબસુરત નાયકા વીશે વાંચતો હતો, ત્યારે ખરેખર તેઓ કેવાં હશે. એનો મને ખ્યાલ હતો નહિ. પણ હવે હું તે જાણું છું.”

“હુઆ છોકરા, તમે જખરા ખુશામત્યા નીકળ્યા,” દીના હસીને બોલી અને પોતાના દીકરાની વખાણથી તેણીના ચેહરા ઉપર રતાશ ધાર્ આળ્યો.

“નહિ, એ ખુશામદ નથી પણ સમ્યાં છે” શીરાજે જવાબ આપ્યો.

અને તે વેળા શીરાજ દીનાને જોઈને છકક થઈ ગયો, એમાં કંઈ પણ નવાઈ હતી નહિ. એક સુંદર ગોલાખી સાડી, તેવુંજ તેને મળતું એક પ્લાટિનમ, ગલામાં ઝીણી મોતીની એક માળા, અને તેણીના ચેહરા ઉપર ખુશાલીની રાશની જોઈને દીના પોતાના દીકરાને ધણીજ મઝી તેમા કંઈ નવાઈ હતી!

“હવે હું તમારી જીંદગીની આકાની હકીકત જણાવા માગું છું” દીના બોલી “બોલો મને કહો, કે આંધ તમારા મમાં કે જે રણને પોતાની જીંદગી અકારી થઇ પડી હતી, તેવણને તમે ક્યાં ગયલાં ધારો છો ?”

શીરોઝ ચુપ બેઠો. પોતાની માતા વીશે કાંઈ પણ બોલતાં તે જવાન હંમેશ દુઃખી જણાતો હતો.

“હું ધારું છું કે મારાં મમાં હમણા બેહૅશતમાં ફરેસતાઓ સાથે જઈ વસ્યાં છું” શીરોઝે ધણાજ ગંભીર ચેહરે અને ધીમે અવાજે કહ્યું.

“બેહૅશતમાં !” દીનાએ પડવા કર્યો.

“જુલા, મારાં મમાં કેવાં હતાં, તેનો ખ્યાલ તેવણ વીશે જોયલા સ્વપનાઓથી મેં મેલ્યો છે. મેં તેવણને ધણાજ ખુબ-સુરત જોયાં છે, અને ગુસ્સો નહીં કરશો, લેડી મોદી, કે તેવણનો ચેહરો તમારાજ જેવો હતો, તેવણના બાલ પણ તમને મલતાજ સોનેરી હતા, અને તેવણનાં ચેહરા ઉપર એક એવી જાતની રોશની હતી કે જે આપણે બેહૅશતમાં બોદાયજનાં મોઢાં તખત આગળ બેઠેલા ફરેસતાઓનાં ચેહરા ઉપર પીકચરોમાં જોઈએ છીએ.”

દીના પોતાના સંઘળાં ધ્યાણ સાથ તેને સમજતી બેડી. ઝો, ગમે તે પણ ભોગે એક શબ્દથી પણ તેણી તેને બોલતો અટકાવશે નહિ.

“અને તેથી હું મારાં મમાં મારે મારે હમણાં બેહૅશતમાં હંમેલાં જોડું છું” શીરોઝે ચલાવ્યું “જ્યાં સુધી હું જીવતો છું, ત્યાં સુધી હું એકપણ પાપ કરસ નહિ, કે જેથી કરીને મારા મમાં પોતાના પવિત્ર હાથે આ દુન્યામાં મારું રક્ષણ કરે.

ઓ લેડી મોદી, આપરાં પોતાના બહાલાં મમાંને ખોઈ દેવાં એ કેવી જાગરી આશ્વત છે.”

“ ત્યારે તમારાં મમાં ગુજરી મયાંછ, એવું તમે ખાત્રીથી માનોછ ?”

“ હાજી. કારણ સુનમ પુઠ સાથે ખટપટ થવા પછી મારાં મમાં કાંઈ ઘણો વખત જીવ્યાં હશે નહિ. લેડી મોદી, આ દુન્યાં લડાઇનાં એક મેદાન જેવી છે, અને ત્યાં લડતા જેમ આહદુર સુરવીરો પોતાના દેશને ખાતર જાન આપે છે, તેમ મારાં મમાં પણ મારે ખાતર પોતાનો જીવ આપ્યો છે. સુનમ પુઠ મારાં મમાંના ગુનાહને માટે વારંવાર બંદગી કરતાં હતાં, જાણે કે તેવણે કેવું એક પાપ કીધું હોય ! પણ તમે શું એમ ધારોછ કે તેવણે દોલત અને દરજ્જાને ખાતર નાહસી ગયાં હતાં ? યાનો મોજશોખ અને એશઆરામ તેવણને વધુ બહાલી હતી ? નહિ. મેં સુનમ પુઠ સાથે તે બંદગીમાં ભાગ લેવાની સાફ ના પાડી, તે ઉપરથી તેવણ મને બીંત સાથે અફાળી નાખતાં હતા, તોપણ મારાં મમાં માટે મારી આવી જીદને લીધે તેવણ મનમાં તો મારી વખાણ કરતાં હતાં.”

“ શાઆશ ” દીના બોલી “ પણ હવે એમ ધારો કે તમારાં મમાં હમણા એહશતમાં નહિ, પણ આ ધર્તીના અસુખી જીવડાઓમાં જીવતાં હોતે તો તમે તેવણ વીરે. એવુજ વીચારતે ?”

“ એમ બનવું મુશ્કેલ છે. જે કદાપી મારાં મમાં હજીજી જીવતા હોય તોખી મારો ખ્યાલ તેવણને માટે જોવાને તેવોજ રહેશે, હું કોઇખી ચીજ કરતાં તેવણને હંમેશ વધુ કીંમતી ગણતો રહેવસ. પણ નહિ, એવું કદીખી બનવાનું નથી. જ્યાં સુધી હું પોતે એહશતમાં જવસ નહિ, ત્યાં સુધી તેવણ મને કદીખી મલી શકનાર નથી.”

“ તમે એક ખરેખરા બાદશુર અમીરી ખવાસના પેહલા વાન છેઓ ” દીના ઉચ્ચકાંઈ જતી છાતીએ બોલી.

“ નહી, હું તો ફક્ત તેવણનો હેતવતો દીકરો છેઉ ” શીરોઝ બોલ્યો. “ પણ તમુને જો મારા આવા પટપટારાથી કંટાળો આવતો હોય તો બેલાશક મને અટકાવજો, લેડી મોદી. ”

કંટાળો ! એહ, ગરીબ બીયારો શીરોઝ શું બણે ? અરેરે, તે કેવો અંધારામાં ગોટાં ખાતો હતો !

“ તમુને સાંભળતાં મને કાંઈ પણ કંટાળો લાગતો નથી, અને તેનું કારણ મેં તમુને આગળ જણાવ્યું તેમ, તમે મારા એક એળખીતાને ઘણાજ મલતા આવોછ. હવે મારી એટલીજ આરજુ છે, કે તમે મારે માટે દરકાર કરતાં શીખો, મારી ઉપર વીશ્વાસ રાખો, અને તમારા સુખ દુખના વખતમાં મારી કાંઈપણ મદદ લેવાને માટે તમે જરાપણ અચકાશો નહિ. ”

શીરોઝે તેણીનો નરમ હાથ પોતાના હાથમાં લીધો, તે બીયારને ઘણુંજ લાગી આવ્યું. તોપણ તે જરાબી અનન્ય થયો નહી, —કારણ લેડી મોદીની કાંઈપણ હીલચાલ તેને અનન્ય જેવી લાગતી હતી નહી. જ્યારે પાછલાં વરસોમાં એ સઘળું તેણે યાદ કરીયું, ત્યારેજ તેને માત્રમ પડ્યું કે તે છતી આંખે કેવો આંધળો બન્યો હતો.

“ મને વચન આપો કે તમુને જેમી ચીજની જરૂર પડે તે માટે મારી આગળ આવવા તમે જરાબી અચકાશો નહી. ”

“ ઓ લેડી મોદી તમે કેટલાં માયાળું છેઓ. ” શીરોઝ પોતાના હેશાનનો ઉભરો ખાલી કરતાંબોલ્યો. “ હું વચન આપુછ, લેડી મોદી. ”

તે માંચ-દીકરાના હાથ પર હાથ યોકાયા.

“ મારા કમનસીબ દીકરો, ” દીના બડબડી અને ત્યારપછી

પોતાની વરસોની જાણા ૬૫૨ પાડવા, દીનાએ શીરોઝના સોનેરી જુલકાઓને હાથ લગાડ્યો. ઓ, તે નરમ સુવાસા વાલને હાથ લગાડતા દીનાના આંગળે આંગળાં બળી જતા હતાં.

“મને તમારા બાલ બહુજ ગમેછ” તેણી બોલી “જેવ તે મારા બાલને કેટલા મળતા આવેછ?”

“કદાચ હું તમારો નાનો બાળ હોવસ” શીરોઝ હસીને બોલ્યો “અને લેડી મોદી મનેથી તમારી દરેક ચીજ ઘણીજ ગમેછ. જે આપણે બંને અસલી પેહેલવાની જમાણામાં જીવતાં હોતે, તો હું તમારે ખાતર કોઈની સાથે લડવા તૈયાર થતે.”

“તમે મારે માટે લડશો?”

“મારી જીંદગીની છેલ્લી ઘડી સુધી” શીરોઝ હાંમતથી જવાબ આપ્યો.

અને તે વેળા દીના-લેડી મોદીએ વીચારયું, કે હવે ગમે તે પણ થતાં, તેણી તરફથી લડનાર એક બાહદુર યોધ્યા મોજુદ હતો.

ત્યારપછી તેઓને સોહલ અને અદીનો વાત કરવાનો અવાજ સંભળાયો, અને હવે તેઓની મુલાકાત ખતમ થઈ હતી એવું જાણીને દીના દલગીર થઈ.

“તમારું વચન યાદ રાખજો” તેણીએ શીરોઝ તરફ જોતાં કહ્યું “હું તમારી એક બ-બહેન છું એવું જુલો ના જતા.”

એકવાર ફરીથી શીરોઝે તેણીનો હાથ લીધો, અને તે પોતાના હોથ આમળા ઉંચકીને તે ઉપર માનભર્યું એક સુખન લીધું. દીના ઉપર તે કીસતી ગેમી અસર મઠ. તેણી ધ્રુજ અને શીકકી પડી ગઈ, અને બોલો શીરોઝ બીચારો એમ સમજાયો કે તેણે

આ બાનુની ખફગી ખેંચી લીધી હતી.

“હું મારું વચન યાદ રાખસ, લેડી મોદી, હું હવે રજા લઉં છ. મીં એનદરસન મારી રાહ જોતા હોશે.”

“ચાલો આપણે સાથેજ જઈએ” દીના તેનો હાથ પકડતાં બોલી “સર મોદી મારાં ચીત્રો માટે તમારા દીકરા સાંભળીને ઘણા ખુશી થશે.”

પ્રકરણ ૪૭ મું.

સુખમાં સડો.

પોતાના દીકરા સાથે ઘાડી મિત્રાચારી થવા પછી દીનાના દીવશે કેટલા સુખી હતા, તે તો તેણીનો જીવજ બન્યો. તેણી વારંવાર અદીના સ્કુલોમાં જવા લાગી, ત્યાં અમુક ફરફાર અને સુધારા વધારાની સુચના કરવા લાગી, પોતાના ચીત્ર માટે અસાધારણ ઉલટ ખતાવવા લાગી, અને ગરીબ બીચારો અદી આરટીસ્ટ એમજ સમજ્યો કે તેનો સ્કુલો આ મોટે ધરની બાનુના “આર્ટીસ્ટીક ટેસ્ટ”ની પુર પસંદગી પામી રહ્યો હતો. આવી રીતે દીના, કોઇનું પણ ધ્યાણ ખેંચવા વગર ત્યાં જવા આવવા લાગી, અને અદી તેમજ શીરોઝ પણ “દીના લોડજ”માં વારંવારના પરોણાઓ હતા. જ્યારે સોહલ પોતાના કામ માટે બહાર સધાવતો, ત્યારે દીના એક નાની ચીઠ્ઠી લખીને પોતાના દીકરાને બોલાવતી હતી, પણ તે ચીઠ્ઠીઓ એવી તો સાધારણ રીતે લખાતી હતી, કે કોઇ અજાણ્યાનાં હાથમાં જતાં, કાંઈ પણ

દીકકા ન થાય તેની દીના સંભાળ રાખતી હતી. તે ચીઠ્ઠીઓ ધણીખરી નીચે મુજબ હતી:-

“લેડી મોદી, આજે બપોરે પેલા ચીત્ર માટે અથવા ફલાણા ડરેઈંગ માટે, માસ્તર ફીરોજને પોતાને ત્યાં જોઈ ધણા ખુશી થશે” અને તે વાંચીને જ્યારે ફીરોજ બહાર જવા માટે અદીની રજા માંગતો, ત્યારે આ આરટીસ્ટને પોતાના દીકરા ઉપર એટલો તો ભરોસો હતો, કે તે ક્યાં જતો હતો, તે વીશે એકખી શબ્દ તેને પુછતો નહિ.

આવી રીતે ફીરોજ પોતાની માતા આગળ વારંવાર એ આવવા લાગ્યો. તે ધરના નોકર ચાકરો આ જવાનને પોતાની શેઠાણીનો આહ ખેંચી લેવા માટે નશીબવંત વીચારવા લાગ્યા. તેણી આ છોકરા તરફ ધણીજ માયાળુ હતી, પણ વેલ, એમ તો લેડી મોદી દરેક જણ સાથે દયા અને માયાનો એક ડુંગર હતી, અને તેથી ફીરોજ તરફ તેણીની પસંદગી માટે કાંઈપણ “રીમાર્ક” થયા નહી. સોહલને પોતાની બૈરીનો આ ધખારો જોઈ બહુ રમુજ ઉપજી.

“તારો દોસ્ત બહુજ શોહમણો છે, દીના” તે એક દિવસે બોલ્યો, અને જો તે થોડાક વરસ મોટો હતો તો હું ધાડંછ કે તેને માટે અદેખો બનવાનું અને કાંઈ કારણ મળતે ખરું.”

“અદેખો!” દીના મંમરાઈને બોલી “ઓ સોહલ, એ તો એક બચ્ચું છે.”

“હા, તેથીજ હું તેની અદેખાઈ કરતો નથી. જો એ દસવીસ વરસ મોટો હતો, તો તમે બનેની આ ઘાડી મીત્રાચારીને હું ગભીર રૂપ આપતો.”

“પણ બહાલા સોહલ, કહો કે એ તમને ગમે.” દીના આતુરતાથી બોલી.

“ લાખ વખત. એ જવાને મારું હેતુ હતી લીધું, અને જ્યારે તું આટલી બધી તેની તરફ માયાળુ છે, ત્યારે તારે ખાતર, હું એના બધાં માટે મારેથી બનતું કરસ. ”

આ શબ્દો સાંભળીને દીના હેશાનથી પોતાના ઘણીને ગળે વળગી, અને સોહસ પથ પોતાનો બોલ પાળતો હતો. શીરાઝ તરફ ચોક્કસ મેહરબાની દેખાડવા તેના હાથમાં હતું. તે તેની ઉપર કીમતી કલર બોક્ષની બેઠે મોકલતો, એક ચાલાક ઉધરતા આરટીસ્ટ તરીકે પોતાના બોક્ષમાં મીત્ર મંડળ વ્યાગળ તેની વખાણ કરતો, બંદેખાઓની સોસાયટીમાં તેને ઇત્રોડયુસ કરતો, અને શીરાઝ તેની આ સઘળી મેહરબાનીનો, પૈસાથી તો નહીં, પણ તેની તરફ અજાયબ જેવી મમતા અને વફાદારી ધરાવીને પાર વાળતો હતો. પણ આ સઘળું તે દીનાને ખાતર કરતો હતો, કારણ તેણી તેને ચાહતી હતી.

એક દીવસે દીના રાખેટાં પ્રમાણે પોતાના ચીત્રની સીટીંગ માટે અદીના સ્ટુડ્યોમાં ગઈ, પણ તે કેટલે બહાર ગયેલો હોવાથી, દીના ખુશ થતી પેલા મખમલના પડદા તરફ ફરી. પણ શીરાઝ આજે હંમેશા કરતાં ઘણો ગંભીર અને વીચારવંત જણાતો હતો, તેના હાથમાં એક કાગળ હતું. દીનાને જોતાં તેનો ચેહરો ખુલી ગયો, તેઓએ શેકહેંડ કીધી, અને આ માં દીકરાં આજે એક બીજાને કાંઈ અજાયબ લાગણીથી બેટી પડ્યાં.

“ મને આજે તમને કાંઈ ખબર આપવી, લેડી મોદી ” શીરાઝ બોલ્યો “ આંબ મારા પપાનું કાગળ આવ્યું, તેવણું મુંબઈ આવેલું. ”

આજે તેણીના પગ નીચેની જમીન એકાએક સરકી જતી હોય એવી રીતે દીના ચોંકી. પાહણી પેસીકાકા તરફનું કાગળ ? યા પરવર, ફક્ત તે કાગળ જોતાં જ દીનાના હોસકોસ ઉડી ગયા.

“ ત-તમારા પપા મુંબઈ આવેછ ” દીના મુશકેલીથી બોલી “ ત્યારે તો તમને ખુશી થવું જોઈયે. ”

“ હા, મારા પપા તેમજ સુનઈ કુદ સારીકાની છે એ જોઈ હું પણ ખુશી છઉં ” શીરોઝ બોલ્યો “ પણ જ્યારે મારા પપાના કામલો આવે છે, ત્યારે હું ખુશી કરતાં દલગીર બધારે થાઉં છું, કારણ મને એવું લાગેછ કે જાણે તેવણની દરેક લીટીમાં દુઃખ અને નાસીપાસીનો ભાસ સમાયલો છે. ઓ લેડી મોદી, હું કેવું ઇચ્છુંછ કે મારી તરફ તમારી સઘળી બલાઈનો ઉપકાર માનવા હું મારા પપાની તમારી સાથે મુલાકાત કરાઉં. ”

એકવાર ફરીથી દીનાને કાર પડી. તેણીએ શીરોઝ સામેથી પોતાનો ચેહરો ફેરવી નાખ્યો, અને ધાસ્તીથી તેણીએ એક ચીસ પાડી હતો, પણ તેણીના ગળામાંથી કાંઈ પણ અવાજ નીકળી શક્યો નહી. પાહલી પેસીકાકો મુંબઈ આવનાર હતો, અને વળી શીરોઝ તેઓની મુલાકાત કરાવવા માંગતો હતો । ઓ ખુદા, જે જીવ સટોસટ ઘડીની તેણીને આગાહી થઈ હતી, જે કટકા દુશ્મન સામેથી તેણી હરદમ દુર રહેવા આહતી હતી, તેજ-તેજ જીવ-લેણ ઘણી હવે તેણીને મલવા સુરતથી મુંબઈ ધસડાઈ આવનાર હતો.

શીરોઝની નજર તેણીના ચેહરા ઉપર પડી.

“ ઓ લેડી મોદી મેં આ ખબરથી તમને ગભરાવી નાખ્યાંછ. તમે સીક છોઓ ”

પોતાના દીકરાનો ધુજતો અવાજ સાંભળીને તે અભાગણી માતાએ હીંમત ધરવાની કોશિશ કીધી.

“ નહી, હું સારીકાની છઉં. એ તો કોઈ વખતે મને એકા એક ફેર આવી જવાની આદત છે ” દીનાએ જવાબ આપ્યો.

શીરોઝે કોડાકોટ કરી મુકી. તે તેણીને મારે એક “ આરમ

ચેર” ઉપાડી લાવ્યો, એક ધીમાં આંચકા સાથે તેણીને તે ઉપર ખેસાડી દીધી, તેણીના પગ આગળ રડુલ મુક્યુ અને પંખો લાવીને તેણીને પવન નાખવા લાગ્યો. આહ, પોતાના દીકરાની આવી દીલશોભ ખેંચી લેવા માટે દીના મોઢી એવાતો દશ પાહલી પેસી કાકાની આમઠના સનાનના સમાચાર સાંભળવાની દરકાર કરતે નહિ.

દીના જરા તતાર થઈ, હાલ તુરત તો શીરોઝને નાં કહીને નાસીપાસ કરવાની કાંઈ જરૂર હતી નહી. તેણીને એક ત્રીચાર સુજ્યો. પાહલી મુંબઈ આવે તે અગાઉ મહાલક્ષ્મીએ તેણી પોતાના બંગલામાં ઉપડી જવા ધારતી હતી. ત્યારે ખીહવાનું શું કારણ હતું ? તેણી કદીખી જીવતી પાહલીને મલી શકશે નહિ.

“હવે હું ઠીક છઉં” તેણી બોલી “બોલો તમારા પપા વીશે તમે દલગીર કાંય છેઓ.”

“લેડી મોઢી, તમે સીક છેઓ, અને મારી વાતથી હું તમુને કંટાળે આપવા માંગતો નથી.”

“મેં તમુને કહ્યુંની કે હું સારીકાની છેઉં.”

“વેલ, તમારી મરજી સામે મારે કાંઈ ચાલે એમ નથી.” શીરોઝ નાચારીએ બોલ્યો “મારા પપા તરફથી આજે કામળ આયુંછ તેમાં તેવણ જણાવેછ કે નઝદીકના ભવીષ્યમાં તેવણની જીંદગીમાં એક મોટો ફેરફાર થનાર છે એવી તેવણને આગાહી થઈછ. તે ફેરફાર તેવણનાં મોહતમાં ખતમ થનાર છે, અને તેથી તેવણ મુજરી જાય તે અગાઉ મને મલવા માંગેછ.”

“અને તમે એમ ધારોછ કે એ આગાહી ખરી પડશે ?” દીના તુરતજ બોલી “નહિ, તમુને ખીહવાનું કાંઈ પણ કારણ નથી. તમેજ મને કહ્યું હતું કે સુરતમાં તેવણની જીંદગી બણી અસુખી હતી, પણ હવે મુંબઈ આવવા પછી હયાં ફરી હરીને થોડા દીવસમાં તમારા પપા પાછા વેલ થઈ જશે.”

દીના આ સઘળું ખરી લાગણીથી બોલી હતી. પાકલીનું મોહત તેણીની જીંદગીમાં કેવો આવકારદાયક ફેરફાર કરી શકે, એ વિચાર દીનાએ ઝટ ખંખેરી કાઢ્યો. તેણી તેને ચાહતી હતી નહીં, તોપણ તેણી એટલી તો એકદર ન હતી કે પોતાના ધણીના મોહતની કાગને ડોળે રાહ જોય.

“ત્યારે તમે મારા પપાને મળશો, લેડી મોહી” શીરાએ પુછ્યું.

“જરૂર.”

“થેંક યુ. તમને જોયા પછીજ મારા પપા જાણશે કે દુન્યામાં તમારા જેવાં એક તાલેવંત ખાનુ મારા જેવા એક મુશ્કેલ આર્ટીસ્ટ સાથે કેટલી હદ સુધી માયાળુ હોઈ શકેછ. હું ધારૂં કે તમારી સાથે ફક્ત એકજ વખત વાત કરવા પછી સ્ત્રી જાતી તરફ તેવણના સઘળા વિચારોમાં ફરક પડી જશે. ગરીબ ખીયારા. તેવણ ફક્ત એક ખેડુત છે, સાધારણ રીત-બાતથી અંજાણ છે, તોપણ મારી ખાત્રી છે, કે તેવણ ઘટતા શબ્દોમાં તમારો ઉપકાર માની શકશે.”

“તેવણ મુંબઈ ક્યારે આવેછ?” દીનાએ પુછ્યું. અને અજાણ્ય જેવું તો એ હતું કે તે વેળાએ ફીરોએ તેણીના અંતઃકરણનાં ધબકારા સાંભળ્યા નહિ.

“આવતે અઠવાડયે” ફીરોએ જવાબ આપ્યો.

આહ, આવતા અઠવાડયાં સુધી દુન્યાની તમામ શક્તિઓ તેણીને મુંબઈમાં રાખી શકનાર હતી નહીં. દીનાએ મહાઅસુ-શ્વર જવાનો પકકો વીચાર કર્યો, તોપણ પોતાની જીંદગીની આવી એક જીવ સટોસટ બાબદમાં તેણીએ શીરાજ પાસે તેનો બાપ ક્યારે આવનાર હતો, તે ખરામર પકકી ખબર મેલવવાની ગફલતી કીધી. અફસોસ.

પ્રકરણ ૪૮ મું.

એક ભયંકાર ભુલ.

તે દીવશે દીના ધરે કેવી રીતે જઇ પોહચી, તે તેણીને ખબર હતી નહિ. તેણી ‘સીટીંગ’ને માટે થોભી નહિ, પણ આજે તેણીની તખીયત જરા નાદુસ્ત હતી, એવી અદી ઉપર એક ચીકી લખીને ત્યાંથી વીદાય થઇ. જે ભયંકાર ખબર તેણીને એકાએક મળી હતી, તે જાણી દીના અત્યંત ગભરાઈ ગઈ. તેણી પાહલી પેસીકાકાની યાદ અત્યાર અગાઉની ભુલી ગઈ હતી, અને તેઓ બંને જાણે તદ્દન ગુદીજ દુન્યામાં રેહતાં હતાં, એવું દીના વીચારવા લાગી. વેલ, લેડી દીના મોદી જેવી એક માનવંત, કીર્તીવંત માનીતી તવંગર બાઈને, પાહલી પેસીકાકા જેવા એક અભણ, ગરીબ, ગામડયા ખેડુત સાથે શું લાગેવળગે? પણ કુદરતની ગતી ન્યારીજ હોય છે. દીના મોદી અને પાહલી પેસીકાકા વચ્ચે ખરેજ એક સાંકલ હતી, અને તે સાંકલ તે શીરોજ હતો. પાહલી પોતાની રીત મુજબ શીરોજને ચાહતો હતો, અને દીના પણ શીરોજને ચાહતી હતી. પણ દીનાએ કદીખી આશા રાખી હતી નહિ, કે આ કરડો ખેડુત પોતાના દીકરા માટે આટલો બધો ચાહ ધરાવતો હતો, કે તેને મલવા માટે તે સુરત વેરથી મુંઝઈ આવવા જેટલી કદીખી દરકાર કરશે.

હમણાં તેણી જે જોખમમાં હતી તે વીશે વીચાર કરતાં દીનાના દેમાગ ઉપર પરસેવાના દીપાં બાઝ્યાં. ધારો કે પાહલી પેસીકાકા તેણીની હાજરી દરમ્યાન અદીના રદુડયોમાં આવી લાગે, તો શું તે તેણીને આટલાં વરસો પછી ઓળખી સકશે?

દીનાએ આરસીમાં પોતાનો ચેહરો નિયો. જ્યારે તેણી સુરત છોડી આવી હતી, ત્યારે તેણી એક નાદાન નાણુક ફક્ત અઢાર વરશની છોકરી હતી, પણ હમણા તેણી એક પાકત અબલાની જવાનીના ખીસતાં જોખનમાં ખીસી રહી હતી. અલબત્ત, સુખી જીંદગી, તંદરોસ્ત ખાંધો, સારો ખોરાક અને એક માયાળુ ઘણીના આશરો હેઠળ દીનામા અમુક ફેરફાર થયા હતા. હા, સુંદર પેહરવેસે પણ તેણીના આકારમાં મનપસંદ ઉમેરો કર્યો હતો, તોપણ તેજ ચેહરો, તેજ લીલી ચળકતી આંખ, તેજ લાંબા સુંદર કરચલીવાલા બાલ—અને હમણા આરસીમાં આટલી આતુરતાથી જોતી પાંત્રીસ વરશની ખુબસુરત દીના મોઢી, હળુણુ પણ આગલી અઢાર વરશની સુંદર દીના પેસીકાકાને ઘણીજ મલતી આવતી હતી. દીનાની ખાત્રી થઈ, કે પાહલી તેણીને એક લાખ સ્ત્રીઓનાં ટાળાંમાંથી પણ ઓળખી કાઢવાને ચુકશે નહિ.

અને તેથી તે મુંબઈ આવી પોંહચે તે અગાઉ કેડે ઉઠાંગરી કરી જવાનો દીના માટે એકલો ઇલાજ હતો. તેઓનો મહાપ્રભેશ્વરમાં અંગલો હતો, અને હવે સોહલને સમજાવીને હવા ખાવાને બાહને ત્યાં ઉપડી જવાનીજ ખોટી હતી. અફસોસ, બોલી દીના, આ વિચારથી જાણે તેણી પાહલીની ચુંગાલમાંથી સદાને માટે છટકી ગઈ હોય એવી ખુશ જણાઈ. પણ તે ખુશાલી ઝાઝી હતી નહિ. પાહલી અદીના સ્ટુડ્યોમાં તો જરૂર જવાનોજ, અને ત્યાં તેણીનું પીકચર જોય તો ? દીનાએ નાસી-પાસીથી પોતાના હાથ અફાળ્યા, પોતાના પીકચર માટે તેણીની આગલી ધાસ્તી ખરી પડી. શું કુદરત તેણીની હાડમારી અને વિપતીનો ખ્યાલ કરીને તેણીનો ખચાવ નહિ કરશે ? અદી સાથે તેણીને સારું હતું. તે તેણીને માટે કાંઈપણ કરવા તૈયાર હતો, અને તેથી દીનાએ પોતાનું ચીત્ર બનતી ઉતાવળે પૂર્ણ કરી

નાખત્રા માટે ધુજના હાથે અહીં ઉપર એક ચીકડી ચીત્રી કાઢી.

અને તેના જવાબમાં અહીંએ પોતેજ “દીના લોડજ”માં આવીને જણાવ્યું કે એમ બનવું ખીલકુલ અશકત હતું. તે ચીત્ર ઉપર તેની મોટી મદારત હતી, તે “આરટ”નો એક નાદર નમુનો હતો, અને આવી એક હુન્નરમંદીની ચીજ ઉપર ઉતાવળ કરવી એ સાવ હેમાકત હતી. ત્યારપછી તે સેહજ હસ્યો. આ માનવંત બાનુએ પોતાના ચીત્રની ખુબી ઓરખી વધારવા તેને ત્યાં સીટીંગ માટે આવવાની વારંવાર તકલીફ લીધી હતી, અને હવે તેવણ પોતેજ તે ચીત્ર માટે અણધારતી ઉતાવળ કરવા જણાવતાં હતાં, ખરેખર, લેડી મોદીના વીચાર બહુજ અગ્ગયજ જેવા હતા, ખરેખર, ખુબસુરત સ્ત્રીઓનાં મગજનાં ફાંટા સમજવા ઘણાજ કઠણ હતા.

“પણ તમે મારે ખાતર એટલી તસદી લેશો, મી. એનહરસન” દીના એક એવી જાતનું હસ્તાં બોલી, કે જેની સાંમે કાંઈપણ મર્દ ટકી શકે નહિ “મારે ખાતર તમે આટલું ચીત્ર ઉતાવળે પુરું કરી હયાં મોકલાવી આપશો.”

અહીં આખરે પીગળ્યો. આ મીડો અવાજ અને મધુર પટામણા તેને માટે જોઈએ તે કરતાં વધારે થઈ પડી. તે કપ્પુલ થયો, આ માનવંત બાઈની મચ્છાને માન આપીને તે બનતી ઉતાવળે આ ચિત્ર ખચીત પુરું કરશે, પણ તેના બદલામાં તે તેવણને યાદ આપવાની રજા લેતો હતો, કે તેઓ બન્નેને એ માટે વધારે મેહનતમાં ઉતરવું પડશે. અને લેડી મોદીને હવે હીવશનાં એક નહિ પણ બે ફેરા પોતાની મોટર તેના રદુડયો તરફ દોડાવવી પડશે, કે જે માટે દીના એકકે બોલે કપ્પુલ થઈ. અહીંના ગયા પછી જાણે એક મોટા પથ્થર તેણીની છાતી પરથી ઉંચકાઈ ગયો હોય એવી રીતે દીના ખુલાસાથી દમ લેવા લાગી. શું કદરત તેણીને

હજીબી મદદ કરતી હતી? પણ તેટલા સોહજ ધીમાં કદમે તે ઓરડામાં ચાલી આવ્યો. દીના તેની નજીક ગઈ, અને પોતાનાં સફેદ હાથ તેની ગરદન આસપાસ વીટાળ્યા.

“સોહજ ડીઅર, હું આવતે અઠવાડયે મહાબલેશ્વર જવા માગું છું.”

“આવતે અઠવાડયે!” સોહજ અગ્નયખીથી બોલ્યો. “તું જાણેછ દીના કે ખીજાં ત્રણ અઠવાડયા સુધી હું મુંબઈમાં રોકાવશે છે.”

“ઓ સોહજ !”

“હા, ડીઅર, ગમે તે પણ ભોગે હું આવતે” અઠવાડયે તારી સાથ આવી શકશ નહિ. તારી મરજી હોશે તો આપણે જીન મહીનાની આખેરીએ જઈશું.”

ઓહ, તેટલાં તો ધણુંજ મોડું થઈ જવાનું, સઘળી ખાનાખરાખી ખતમ થવાની, અને દીનાના હાથ પોતાના ધણીની ગરદન આસપાસ વંકુ જોરથી વીંટળાયા.

“જહાલા સોહજ, ત્યારે આવતે અઠવાડયે હું એકલી જઈ તો તમુને કાંઈ વાંધો છે?”

સોહજ થોડીક પણ ચુપ બેઠો.

“દીના, આપણને પરણવાને આજે લગભગ આઠ વરસ થઈ ગયાંછ, અને તું જાણેછ કે આજે પેહેલ્લીજ વેળા મારા વગર કેટો જવા તું ખુશી છે. હું ધારેછ કે તે માટે તુને કાંઈ સગીન કારણ હોવાં જોઈએ.”

દીના મબસૂર્ત ગઈ. જો સોહજ તે કારણ જાણવાની કાશેશ કરે, તો પછી તેણીનું નકકી આવી બન્યું હતું.

“ધારે સોહજ, કે દુન્યાના એક સહથી હેતવતા બરથાર

સાથે આંહી સુખી વરસો ગુમરવા પડી, હું દુઃખનો કાંઈક કડ-
વાસ આપવા હમણા એકલી જવામાંગું તો તેમાં શું હું વાજખી
નથી.”

સોહલે તેણી તરફ આતુરતાથી જોયું. તે વાંકો વળ્યો અને
પોતાની મોહરદારના ગાલ ઉપર એક અડંગ વફાદારીનું સીલ કર્યું.

“સધાવ, મારી દારલીંગ, સુખેથી તું આવતે અડવાડયે
આપણા બંગલામાં જજે. હું મારી ખનતી ઉઠાવજે તારી
પાછળ આવશ.”

“ઓ મરે તમારી ઉપરથી” દીનાએ ઓવરણા લીધા
“અને સોહલ હું મારું પીકચરખી સાથે લેતી જવસ.

“નહી, એ તો મીઠું એનદરસન એકઝીખીશનમાં મુકવા
માંગેછ.”

“ઓ નહી-નહી સોહલ, હું જીવતી છેડે ત્યાં સુધી તો
એ પીકચર મહાશ્વેશ્વરના આપણા બંગલામાં તમારા ઓરડામાંજ
રહેશે,”

સોહલ પાછો લાઠલાજ બન્યો. અને દીના મનમાં ખુશી
થઈ કે આવી રીતે તે ચિત્ર દુન્યાની નજર સાંમેથી દુર કરવામાં,
તેણીની બતીખની સલામતી સમાધ હતી.

આખરે મહાશ્વેશ્વર જવા માટે તારીખ સાતમીનો દીવસ
નક્કા કરવામાં આવ્યો, અને દીનાનો મોટો સંચારો એ હતો,
કે પાહલી મુબઈ આવે તેની ખાસ્સા ચોવીસ કલાક
અગાઉ તેણી મુબઈને છેલ્લી સલામ કરનાર હતી. પણ
વાંચનાર, લેડી મોદીની સલામતી ફક્ત એકજ ચીજ ઉપર
આધાર રાખતી હતી, કે તેણીના પોતાના બેઠા ફીરોઝે એક
બહીજ સાધારણ હુલ કીધી હતી—તેણે અગ્રેજી છ અને ગુજ-
રાતી આંક વચે જમરી મેલમમેલ કીધી હતી. તેનો આપ

તારીખ છઠ્ઠીએ મુંબઈ આવનાર હતો, પણ ગરીબ બીચારા દીરાએ તે આઠમીએ આવનાર હતો એવું દીનાને જણાવીને, અબજપણામાં પોતાનેજ હાથે પોતાની માયની ખુવારીનો ખાકો ખણ્યો હતો.

પ્રકરણ ૪૯ મું.

સંભાલ દીના ખુદાઈ લાકડીનો અવાજ નથી.

ખરેખર, પૈસા ટકાતું સુખ કાંઈ ઓર ચીજ છે. હજુલુ તો દીના મહાજ્વેશ્વર જવા માટે પોતાના ધણીની પુરીપાધરી રજા મેળવી રહી, તેટલામાં તેણીના ફરમાનખરદાર નોકરો પોતાની યાદના બાહરગામ જવાના અસમાખ માટે દોડાદોડીમાં પડી ગયા. સ્ટીલની મોટી મોટી ત્રકો સાફસુફ કરીને તથ્યાર કરી નાખવામાં આવી, કેટલીક વીંધાસુ દાસીઓએ સપાટામાં પોતાની યાદની સાડી અને જ્ઞાકિઓ સંભાળથી તેમાં સીચી દીધા, અને તે દરેક જરૂરયાત ચીજોનો જમેલો એક નરમ ખુરસી ઉપર બેઠેલા, તેઓના બાઈ સાહેબની આંગળીની ફક્ત ઘસારતથીજ જમા થઈ ગયો હતો. દીના તારીખ સાતમીએ બપોરની ત્રેનમાં ઉપડી જનાર હતી, પણ તે હીવસે સહવારથીજ આ સમજો અસમાખ ખરાબર પેકપુક કરીને સ્ટેશન ઉપર રવાના કરી દેવામાં આવનાર હતો, અને આ બાઈ સાહેબને તો ફક્ત પોતાના હાથ પગ સાથેજ મોટરમાં બેસવાની ખોટી હતી. પણ એ સમજો શાને ખાતર ? કારણ

“ દાસ દાસી સખ પડત હય પૈયાં

જનકો ગાંક રૂપૈયાં—રૂપૈયાં ”

તારીખ છઠ્ઠીએ—તેણીની વકકી કરતાં એક આખો દીવસ અગાઉ અઢીએ તેણીનું પીકચર મોકલી આપ્યું, અને તે ચીત્ર પોતાને હસ્તક આવવા અગાઉ, દીનાની ધાસ્તી કેટલી બધી હતી, તેનો તેણીને સારેજ ખ્યાલ આવ્યો. તુરતજ તે પીકચર મહા-બ્રહેશ્વર મોકલવા માટે પેક કરવામાં આવ્યું, અને દીનાને જરા ધીરજ આવી. તોપણ કોઇ બેઠી રીતે તેણીને એમજ લાગતું હતું કે હબ્બુણખી તેણી એક બરફનાં ડુંગર ઉપર ચાલતી હતી, કે જે બરફ કોઇપણ વેળા એકાએક પીગળી જઇને તેણીને ધ્યાનાં થંડા પાણીમાં ગરક કરનાર હતું. આહ, હબ્બુણનો તેણીને પોતાના બહાલા એટા શીરોઝનું નવુસવું સુખ મળ્યું હતું, તેટલામાં તેને છેલ્લી સલામ કરવાની તેણીને દુઃખદાયક ફરજ પડશે, એવું દીનાએ વીંચાયું હતું નહીં. તોપણ તેણી જય તે અગાઉ પોતાના દીકરાને કાંઈપણ ભેટ આપી જવાના વીચારથી તે દીવસે—એટલે તારીખ સાતમીએ, દીના હોરનખી રોડ ઉપરની એક મોટી ફરની-ચરની દુકાનમાં દાખલ થઈ. તેણીએ શીરોઝને માટે એક લખવાની ટેબલ જોઈતી હતી, અને લેડી મોઢી જેવું એક રેશમી ધરાક તેઓની દુકાન પર પધારવાથી. તેના મેનેજરે એકથી તે સો ગીની સુધીની “ રાઇટીંગ-ડેસક ” દીનાને દેખાડવા માંડી. દીના તે જોવામાં એટલી તો મશગુલ હતી, કે એક ગામડયા જેવા દેખાવનો એક શખસ ત્યાં આવ્યો હતો, તેનું તેણીને જ્ઞાન હતું નહિ.

એકપણ તે ગામડયો એ તરફ જોવા લાગ્યો, ત્યારપછી તેની નજર દીના ઉપર પડી, અને પછી—

તે તેણીને ખારીકાથી જોતો ઉભો. તેણે કાંઇ નજીવી ચીજ મંગાવી, પણ જ્યારે તે લાવવામાં આવી, ત્યારે પણ તે ગામડયો

દીના તરફ એક ચીતે એક કાંબલા માફક જોતો ઉભો. તેના એસીસતંટ, તે એક સુંદર ચેહરાની વખાણ કરતો હતો એવું ધારીને, પેલી ચીજ તરફ તે ગામડયાનું ધ્યાણ તુરત ખેંચ્યું નહિ.

હા ખુદા-પોતાની આંખમાં ગુસ્સા અને ધીકકારથી પગરતા આતશ સાથે, તે ગામડયો દીનાને ટીકવા લાગ્યો, તેણીની દરેક હીલચાલ બારીકીથી તપાસવા લાગ્યો, તેણીના ચેહરાની દરેક લીટી પોતાના મગજમાં ઠેસવતો ગયો. તેટલામાં દીના આગળનો મેનેજર તેણીને માટે એક બીજી “ડેસ્ક” લાવવા તે દુકાનમાં એક ખુણામાં ગયો.

દીના એકલી પડી થોડો વખત તેણી સ્થીર ખેંસી રહી. ત્યાર પછી તેણીની પાછળ કોઠના પગલાં સમજવામાં, એકાએક તેણીના ખભાં ઉપર કોઠનો રાથોડો હાથ પડ્યો, અને ફરીને જોતાં દીનાને માલમ પડ્યું, કે એક ગામડયો ગુસ્સાની ગરમીથી ગાફેલ બનેલા ચેહરા સાથે તેણી ઉપર વાંકો વળ્યો હતો.

“તું મારી ધણીયાણી દીના છે” તેણીને કાને એક અવાજ પડ્યો, અને તે અવાજ ઉપરથી દીનાએ પાહલી પેસી-કાકાને તુરતજ પીછાણી કાઢ્યો.

વાંચનાર, તે પછે દીનાનો ગભરાટ દરશાવવા આ કમીની કલમમાં તાકાત નથી. તેણીના કાનમાં દોળખી ભયંકર અવાજો થવા માડ્યા, તેણીની નજર સાંમે ધાસ્તીના પરદા ફરી વળ્યા, અને દીનાને મનશે કુલ દુન્યામાં અંધકાર વ્યાપી રહ્યો. ફક્ત એકજ વીચાર તેણીનાં મગજમાં ઘાઘ આગ્યો. કોઠને ખાતરતો નહી, પણ સોહજને ખાતર—અરે તે બહાલા નીર્દોશ ભરથારને ખાતર—તેણી આ સઘળાનો ઇનકાર કરશે.

“તું મારી ધણીયાણી છે” પાછો પોકાર થયો.

દીનાએ ઉંચે જોયું, અને પોતાનો ઉજળો પુની જોયો.

એહરો તેની તરફ ફેરવે. આ સમ્બંધનો શોક એટલો તો મનખુત હતો, કે દીના બેભાષુ થઈને તુટી નહી પડી એ અન્યથા જોવું હતું. પણ મોટી ધાસ્તી પોતાની સાથે મોટી હીમત લાવે છે, અને દીનાએ એક પણ પાહલી તરફ હીમતથી જોયું.

“હું તમને જરાપણ સમજી શકતી નથી” તેણી બોલી, અને તે અવાજમાં એક અનજાને છાજતી અન્યથા સીવાય બીજી બધી રીતે તે અવાજ ઘણોજ ખુલ્લો અને સ્થીર હતો. પણ આ સમજું સોહલને ખાતર હતું.

“તું બરાબર સમજેછ” પાહલીએ તરારો કીધો “હવે તું મને છેત્રી શકશે નહી. તું મારી ધણીયાણી દીના પેસીકાકા છે” દીનાના હોથો ઉપર સેહજ હસવું પ્રસરી નીકળ્યું, અને તે જોઈને પાહલી ગુસ્સાથી વધુ દીવાનો બની ગયો.

“તમારી જુલ છે” તેણીએ કહ્યું “એક પારકી અનજાને તમારી ધણીયાણી તરીકે ઠોકી બેસાડવા માટે તમે એક બચકાર ગોઠું ખાધુછ. હું ધારૂં કે તમે દીવાના છેઓ.”

“નહી, હું ધર્તીના છઠ્ઠા ખુલામાંથી પણ તુને ઓળખી કાઢવા જોડેલો સ્થાણો છેઉ. આહ, તું કે જે રાત દીવશ મારાં નજરની સાંમે બમ્યા કરતી હતી, તેને ઓળખવામાં હું ગફલતી કરસ? કદી નહી. તુંજ મારી હકદાર દીના છે, તુંજ મારું ઘર છોડીને નાહસી ગઇ હતી, તેંજ તારા બચ્ચાંને મરતી હાલતે તજી દીધો, તેંજ તારી લગનની ચીટી મારી ઉપર પાછી મોકલાવી આપી.”

“હું તમારે માટે દલગીર છેઉં. આ એક ધણીજ કમનસીબ કહાણી છે.”

“ચંદાલ, એ તારી પોતાનીજ કહાણી છે. ખુદાનો ઇનસાફ જોડે થીઓ છે, તોપણ તે અચુક છે, અને હવે દોઝખના સંધ્યા વરખે પણ તું મારી ધણીઆણી છે, એવો દાવો કરતાં

મને અટકાવી શકશો નહિ. તું ક્યાં રહેછ, શું કરેછ ? આંચ ” તે દીનાની કસખી સાડીને હાથ લગાડતાં બોલ્યો “ આંચ, હું ધાકડ કે તારી બેહુરમતીનો સણગાર છે. નાપાક, હવે હું એને ચીરીને તુકડે તુકડા કરી નાખસ. ”

“ કોઈ તદ્દન દીવાનો છે ” મદદ માટે દીના પોતાની આસ પાસ જોતાં બોલી.

“ હા, હું મારી દગલબાજ, બેવકા, કંગારી પરજોતરની શોધમાં દીવાનો બ-બોચ ” પાલલીએ તાણો માર્યો “ ઓ, બાહ-રથી ઉજળી પણ નામ અને કામ કાલી નાગણ, હું તુને બરાબર જાણખુછ, અને તારી આંચ ચળકતી આંખોમાં હું હમણા મારે માટેની ધાસ્તી બરાબર વાંચી શકુંછ. ”

“ તમારી ભુલ છે, મીસ્તર ” દીના બોલી “ હું તમને જોઈને જરાપણ ખીંચતી નથી. ચાલો હવે તમારો રસ્તો લેવ, નહી તો મદદ માટે મને કોઈને બોલાવવાની ફરજ પડશે. ”

“ અને હું પણ તુંને પાછી મેલવવા, ઇનશાનની તો નહી, પણ સેનાનની મદદ લેવસ. દીના, હવે એ તારી બપડી છોડી દે. મારી સાથે સીધે સીધી ઘેર આવ. ચાલ, હમણાજ આવ. ”

પાલલીએ દીનાનો હાથ કાંડીમાંથી મંજાવ્યું પકડી લીધી. અને તેણીને ત્યાંથી ઘસડવા લાગ્યો. પણ તેજ પજે તે દુકાનનો મેનેજર પાછો આવી લાગતાં, આ દેખાવ જોઈને તેના ગુસ્સાનો પાર રહ્યો નહી, અને મદદ માટે દીનાએ તેની તરફ આતુરતાથી જોયું.

“ મીં દુઆશ, આંચ માણસ એક મોટી ભુલ કરેછ. એ મને પોતાની ધણીયાણી સમજેછ. મને લાગેછ કે એ દીવાનો છે.

મેહરબાની કરીને એની ખાત્રી કરો.”

“આ ખાનુનો હાથ છોડી દેઓ” તે મેનેજરે ખુબ પાડી “એક નીર્દોશ ખાનુને આવી રીતે સતાવવા અને અપમાન કરવા તમુને ઘણું ખમવું પડશે.”

પાહલીએ તે મેનેજર તરફ ગુસ્સાથી જોયું.

“મને એક શબ્દ પણ દેહવાનો તમુને હક નથી. હમો માટી બૈયર વચ્ચે આવવાનો તમુને જરાખી હક નથી.”

“મોઢું સંભાળીને બોલો.” તે મેનેજરે ખુબ પાડી “જો ફરીથી તમે એમ બોલયાછ તો હું તમુને પુલીસનાં હાથમાં આપસ. આ ખાનુ અત્રેના એક બાણીતાં સર નામઠનાં ધણીયાણી છે.”

“નહિ, એ મારી હકદાર પરણેતર દીના પેસીકાકા છે. આજે વરસો થયાં તેણી મારું ઘર છોડી આવીને મને બેવફા થઈછ.” પાહલીએ સમજાવ્યું.

“હું દલગીર છેઉં ખાનુ કે મારી દુકાનમાં આ કમનસીબ બનાવ બનવા પામ્યોછ.” તે મેનેજર દીનાની મારી ચાહતાં બોલ્યો “હું એનું પાંખડું પોલીસનાં સ્વાધીનમાં આપવા ધારૂછ.”

“નહી, એ ખીચારો શું કરેછ, તે કાંઈ સમજતો નથી” દીના અકુદરતી અવાજે બોલી “આપણુને એના મુદ્દેસ અને અસુખી અવતાર તરફ દયા કરીને એને જતો મુકવો જોઈયે.”

“તમે નામદાર ખાનુ ખરેજ બલાઈનો ભંદાર છેઓ. તમારી મરજ માફક એને જતો મુકવામાં આવશે. તોપણ બવીખમાં કાંઈ ખીજની સલામતી ખાતર જો એ દીવાનો હોય તો એને મેડ-હાઉસમાં મોકલવો જોઈએ, અથવા જો એ ડાહયો હોય તો એને બંદીખાનામાં પુરવો જોઈએ.”

“ એવું કશું કરશે નહીં, મીઠું દુગ્ધાશ ” દીના તેને અટકાવતાં બોલી “ એ માત્ર એક જુલ કરેછ, અને એક જુલને ગુનાહ તરીકે લેખી શકાય નહીં. ચાલો સાહેબજી, આ રાઇટીંગ ડેસ્ક મારે ત્યાં આજેજ મોકલી આપજો. ”

અને ત્યારપછી પાહલી તરફ સેલજ પછુ નજર કરવા વગર દીના ઝડપી કદમે તે દુકાનની બાહર ચાલવા લાગી.

પ્રકરણ ૫૦ મું.

પાહલી પટ્ટો મેળવે છે.

જે શેકારી હાથમાં આવેલો શેકાર છોડી દેય તો પછી તે શેકારી શાનો કેહવાય ? તેમ પાહલી આખર કરે ને એક મરદ બચ્ચો હતો, અને દીના એક વેળા તેના સપાટામાં આવવા પછી તે તેણીને આવી રીતે સેહેલાઇથી જતી મુકે તો પછી તે એક મરદ બચ્ચો શાનો કેહેવાય ? ગુસ્સાથી તપી આવેલા ચેહરા સાથે તે તેણીની પુકે દોડ્યો, અને પાછો તેણીનો હાથ પકડી લીધો.

“ દીના, એ તારા પેતરા ચાલશે નહીં ” તેણે યુમ પાડી “ તું સારી રીતે જાણેછ કે હું તારો હકદાર ધણી પાહલી પેસીકાંકા છેડ ”

દીનાએ પોતાના બચાવ માટે એકવાર ફરીથી તે દુકાનના મેનેજર તરફ આતુરતાથી જોયું.

“ હું આ માણસ માટે ધણી ફજગીરી છેડ ” તેણી બોલી “ મેહરબાની કરીને મને મારી માડી આગળ મુંકી આવશો ? ”

આ સાંભળી પેલા ખીજ એસીસટ્ટે તુરતજ પાંદલીને ગરદનમાંથી પકડ્યો અને દીના તે દુકાનના મેનેજર સાથે પોતાની મોટર તરફ ફરી.

“હું ઘણોજ દલગીર છું, બાનુ, કે ખીજે કેડે નહીં તે મારીજ દુકાનમાં તમુને આવું અપમાન ખમવું પડ્યુંછ. તમે ખાત્ર સાહેબ જરૂર એ માટે હમુને દરગુજર કરશો.” મોટર આગળ આવી લાગતાં તે મેનેજરે કહ્યું.

“મારી મારી ચાહવાની કાંઈપણ જરૂર નથી. દેખીતી રીતે આ માણસ મોટી મુશ્કેલીમાં હોવો જોઈએ, અને—અને કદાચ બનવાજોગ છે કે હું એની ગુમ થયેલી ધણીયાણીને મલતી આવવાથી, એને આવી રીતે રમખાણ જગાડ્યું હોય. મરીખ ખીચારો. પણ મીં દુખાસ. હું તમારી પાસેથી એક બે ચીજનું વચન માગુંછ.”

“તે વચન તમારા કેહવા અગાઉ હું આપી ચુક્યો છું.”

“મને વચન આપો, કે તમે આ દીવાનાને કાંઈપણ હરકત કર્યા વગર હયાંથી સહીસલામત જવા દેશો, અને ભવીષ્યમાં મને એજ માણસથી વધુ હેરાનગતી નહીં પુગે, તે મતલબથી તમે માફ નામ અને એડ્રેસ એને આપશો નહીં.”

“તે માટે તમારે સેહજ પણ શીકર કરવી નહિ. આ હુચ્ચો તમુને ફરીથી નહીં મળે તેની હું પુરતી સંભાળ રાખશ.” મેનેજરે ખાત્રી આપી. ત્યારપછી તેણે એક ગજ જેટલો વાંકો વળીને દીનાને સલામ કીધી, અને તે મોટર સડસડાત આગળ વધી.

પણ મોટરની ઝડપ કરતાં દીનાના વીચારની ઝડપ વધુ હતી. જે માણસથી તેણી પોતાને સલામત ધારતી હતી, તેજ આખરે પોતાના કરડા એહરા અને વીકાલ દેખાવ સાથે તેણીને

સાંમે મળ્યો હતો, તેણીને ઓળખી કહાડી હતી, અને હવે શું બનશે, તેની ધાસ્તીથી દીના પોતાની મોટરનાં એક ખુણામાં અને એટલી સંકોચાઈને બેઠી.

“એ મને જતી મુકશે નહિ” દીનાએ વીચાર્યું “એ મારી પાટાલમાંથી ખચર કાઢીને મારો જીવ લેશે.”

તે દીવસે સાંજે સોહલ મોદી પોતાની ધણીચાણી માટે ઘણો આતુર જણાયો. તેણીમાં મોટો ફેરફાર જણાતો હતો, તે ચેહરો સફેદ ચાદર જેટલો શીકકો હતો, અને તેણીની દરેક હીલચાલ અકુદરતી હતી.

“દીના” તે બોલ્યો “હું જાણું છું ડીઅર કે તું આવતી કાલે મહાખલેશ્વર જવા એટલી ઉતાવળ કાંય કરેછ. તું સીક છે, દીના, પણ એ સઘળું તુ મારેથી છુપાવેછ.”

દીનાએ કાંઈપણ જવાબ આપ્યો નહી, અને જ્યારે તે હેતવંતા બરથારે તેણીનો ચેહરો કીસીઓથી બીણવી નાખ્યો, ત્યારે દુઃખનાં ઉંડા નીસાસા સાથે દીનાએ વીચાર્યું કે આવો ખાલેસ ખ્યાર હજુલુ ક્યાં સુધી તેણીને ફાળે રેહનાર હતો.

“દીના ડીઅર, તું ધણી સીક છે. તું આવતી કાલે સંધ્યા-વેળે એ જાણી હું ઘણો ખુશી છઉં” સોહલ પાછું બોલ્યો.

“પણ વ્હાલા સોહલ” દીના દયામણા અવાજે બોલી “જો મહાખલેશ્વરમાંથી મને ફાયદો નહિ થાય તો તમે મને કેટલું દુર દર્યાની મુસાફરીએ લઈ જશો કે, મારે ખાતર થોડો વખત તમારું બીઝનેસ પડતું મુકશો કે, ?”

“લાખ વખત. તારા જીવ કરતાં મને કોઈખી ચીજ વધારે વ્હાલી અને કીમતી નથી.” અને દીના સારી રીતે સમજતી હતી કે તેણીનો ધણી એકજ બોલનો આદમી હતો. ઓહ, આવા એક અશરહ ધણીને તેણી કેટલી બચંકર હૃદ સુધી છેત-

રતી હતી. તેના પ્યારનો કેવો બદલો વાળતી હતી, તેના સઘળા આંધળા વીશવાસનો કેવો ખુરો અંજમ લાવનાર હતી? ખુદા બચાવ. !

*

*

*

પાહલી પેસીકાકાએ પોતાને ગલીચીમાંથી પકડી રાખનાર જવાનના હાથમાંથી છુટો થવાની મજબુત કોશિશ કરી, પણ તે સઘળી ફેકત ગઇ, અને તે કાંઇ વધુ કરી શકે તે અગાઉ દીનાની મોટર ચાલવા માંડી, અને હવે બાજુ હાથથી ગયલી ધારીને પાહલી એક દયકાં સાથે શાંત થયો. મીઠા દુઆશ ત્યાં પાછો આવ્યો.

“એને જવા દો.” તેણે પોતાના એસીસટન્ટને કહ્યું. “હું એને પરાયર શીક્ષા કરનાર હતો, પણ કમનશીમે એવું કશું નહીં કરવાને હું વચનથી બંધાઇ ચુકોછ.”

બીજીજ પળે પાહલીને છુટો કરવામાં આવ્યો.

“મીસતર, તમે આજે એક ગુનાહનું કામ કર્યુંછ” તે તુચ્છકારથી બોલ્યો “તમે એક નીર્દોશ આદમીને હેરાન કરીને એક ઠગારી બાળાની તરફથી ખેંચીછ. હું તમને પાછું કહુંછ કે હમણા મોટરમાં હંકારી ગયલી બાઇ મારી ધણીયાણી છે. આજે વરસો અગાઉ હું તેણીને પરણ્યો હતો. તેણી શીરોઝ વાહડયા નામના એક આરટીસ્ટની છોકરી છે, કે જે આરટીસ્ટ મારો દોસ્ત હતો. તેણી ખુદાને બાર સુધી મારી હકદાર ધણીયાણી દીના પેસીકાકા છે.”

પાહલીની આંટલી બધી આતુરતા જોઈને તે મેનેજર પણ સેહેજ વીચારમાં પડ્યો.

“હું તમારા નેટવોર્ક સ્થાણો અને દાહ્યો છેલ્લું” તેણે

ચુપ જોઈને પાહલીએ ખુબ પાડી, “ મને આ બાકનું નામ અને ઠેકાણું જોઈયે.”

“ શું કરવા ? ”

“ કે જોયી હું એના પટ્ટો મેળવીને મારી ઘણીયાણી તરીકે દાવો કરું ” પાહલીએ તાણો માર્યો.

“ દલગીર છેડ કે હું તે તમુને આપી શકતો નથી. તમે એક જખરદસ્ત જીલ કરો. કારણ આ બાનુ તો મુંઝામુંઝાનું એક બાણીતા સર નાઇટનાં મોહરદાર છે. એ મલતા એહરાથી તમે હાપ ખાઈ ગયલા જણાવજી. ”

“ નહી, ” પાહલી તુરતજ બોલ્યો “ મેં તેણીને માટે રાત દીવસ એટલો તો હાપ સોસારો ખમ્યો છે, કે હવે તેણીને જોવા પછી હું જીલ કરું એ બીલકુલ બનવાજોગ નથી. તે છતાં મેં જો હાપ ખાધી હોય, તો આ બાકનું એદરેસ આપવામાં તમુને શું વાંધો છે ? હું ખોટો છેડ એવું પુરવાર થવા દો. ”

“ હું આવા એક આખરદાર બાનુને અણધટી તસદી આપવા ચાહતો નથી ” તે મેનેજરે જવાબ આપ્યો.

“ તમે નાં કહોજી ”

“ હા ” પાહલી એકપણ ચુપ ઉભો.

“ અને તમેજી નાં કહોજી ” પાહલીએ પેલા એસીસ-ટાંટને પુછ્યું.

“ હું એ વીશે કાંઈ પણ જાણતો નથી ” તેણે જવાબ આપ્યો.

ખલાસ, પાહલીનો રસ્તો પુરાઈ ગયો હતો. તેના જવા પછી તે દુકાનનો શેઠ અને વાણોતર ઉઝા વીચારમાં એક બીજાને જોતા ચુપ ઉભા. તે એક અજબજાબ જેવો અને ભેદી બનાવ હતો.

પાહલી પેસીકાકો પોતાની આતુરતા અને ખોલવા ચાલવાની ઢબ છબ ઉપરથી કાંઈ દીવાનો જણાતો હતો નહિ, અને તોપણ તે બનાવમાં કેટલી સચ્ચાઈ હતી, તેનું તોલ આ અને જણા કરવાને અસકત હતા.

“ બહુજ નાખુશ બનાવ, સાહેબ ” પેલા એસીસ્ટન્ટે પોતાના શેઠને કહ્યું.

“ ઘણી અગમ્ય જોવી ભુલ. આ માણસ દીવાનો હોવો જોઈએ. ”

“ પણ સાહેબ, તેના દીવાનાપણામાં મને તો કાંઈ ચોક્કસ રહી ચાલમ્ પડીછ. મને યાદ છે કે જ્યારે છેલ્લી વેળા સર અને લેડી મોદી આપણી દુકાનમાં આવ્યાં હતાં, ત્યારે મેં સર મોદીને પોતાની ઘણીયાણીને “ દીના ” કરીને ખોલાવતાં સાંભળ્યા હતા, ”

“ હોશે, એવો સંજોગ કદાચ બન્યો હોય ” મેનેજરે જવાબ આપ્યો.

“ પણ સાહેબ, એહરા અને નામ.એ બંનેમાં એક સરખો સંજોગ બને એ જરા શંક બરચું છે. તમે શું ધારો છ ? ”

“ હું તો એટલુંજ ધારું કે દુન્યામાં “ સખસે બડી ચુપ ” છે. તમે જો મારી નોકરીમાં રહવા માગતા હોવ, તો મેહરબાની કરીને તમારા કામપર ધ્યાણ આપો, અને લોકોની ખણખોતર કરવાનું માંડી વાજો. ”

“ વાહ સાહેબ, પણ એ વીશે મારા અંગત વીચારો તો છેજ ” એસીસ્ટન્ટે હથ લીધી.

“ તે વીચાર તમને મુખારક. જોખમ માત્ર આપણા વીચારો બહેરમાં દરસાવવાનો છે. ”

વળી પાછો તે મેનેજર વીચારમાં પડ્યો. ખચીત નામ

અને ચેહરામાં એકદી વેળા મલતવડાપણું આવે એ જરા શક-
મંદ હતું. પણ પૈસા-પૈસા, આજે તો કળગુગનાં જમાનામાં,
ગમે એવા દોઝખી દ્રુતિ પાસેખી જો પૈસા હોય, તો તેના
ચુનાહ તરફ નાખતીની નજરથી જોવામાં આવે છે, તેનાં પાપો
ઉપર ઢાંકપીછોડો કરવામાં આવે છે, અને તેની ખુરી મચ્છા
અને મતલબો સામે આંખવીયાંમણા કરવામાં આવે છે. લેડી મોદી
જેવી એક જરદાર, ખુબસુરત યાનુને નાહસી આવેલી એક પર-
ણેતરની ઉપમાં આપવી, એ કાંઈ નાનીસુની વાત હતી નહિ. મીં
દુઆશ મુછમાં હરથો. આ ગરીબ ગામડયો અને તે તવંગર
યાનુ વચ્ચે કદી નહીં દુર થઈ શકે એવો અંતર હતો, અને પ્રીય
વાંચનાર આપણે સારી રીતે જાણીએ છ કે દુન્યામાં તવંગરો
માટે એક નવોજ કાયદો છે, જ્યારે ગરીબોને માટે તેથી
ઉલટોજ છે.

પ્રકરણ ૫૧ મું.

“મને મારો દીના જોઈએ છ”

જાણે ફાંસીની સજા પામેલો એક અપરાધી, દુન્યાદારીથી
તમામ ધરાધને ચોતાની છેવટની જગ્યા આગળ તદ્દન નીસોસ
અને નાસીપાસ જઈ પુગે છે, તેવીજ નીરાશી અને પ્રશંભાનીથી
પાહલી પેસીકાકો તે ફરનીચરની દુકાનમાંથી બાહર પડ્યો. તે જીતની
ધણી નઝદીક હોવા છતાં આખરે હાર્યો હતો. તેણે તેણીને
ઓળખી કાઢી હતી, તોપણ તેણીનો પટ્ટો મેલવવા નીશ્ચય
ગયો. ખરેખર, કુદરત તેની સાથે દગો રમતી હતી, આજે વરશે

થયાં તેના જોવા એક નીર્દોશને નાહકનો ગેરમનશાક કરતી હતી, જ્યારે ખરા પાપીઓ દુન્યામાં છડેયોક દમ પર સુમાર કરતા રહ્યા હતા. હજુલુ તો તેણે પોતાના કીનાનો શરઆતનો મીઠાસ આખ્યો હતો, પણ બીજીજ પળે તેને નાસીપાસીનો કડવાસ અનુભવવો પડ્યો. ઓહ, ક્યાં રહ્યો ખુદાનો ન્યાય, ક્યાં ગમ કુદરતની કૃપા ?

પાહલી પેસીકાકો ધીમાં કદમે આગળ વધવા લાગ્યો. જો આજે તેણે ખરેખર પોતાની બૈરીતેજ જોમ હોય, તો તેણીમાં કેટલો જબરદસ્ત ફેરફાર થઈ ગયો હતો. તેણીની ખુબસુરતી અપાર હતી, અને તેણીનો પોશાક એક બલી શાહઝાદીને પણ શરમાવે એવો હતો. બધી બરેલી કસબી સાડી, તેવુંજ કીમતી ખડાઉજ, અને પગમાં એક ફાંકડા ખુતની જોડી સાથે દીના પેસીકાકા ખરેજ કોઈ સર નામટની ધણીયાણી જણાતી હતી. તેણીના ગળાં અને કાનમાં કીમતી ઝવેરાત ઝલઝલ થતું હતું, જેનો ચળકાત તેણીની અપાર ખુબસુરતી સાથે ભેલાતા, જોનારને બેઘડી છકક કરી નાખતો હતો. ત્યારે આ ખુબસુરત બાનુ કે જે એક ફાંકડી મોટરમાં ત્યાં આવી હતી, જેનાં સુંદર હાથ ઉપર હીરાની વીટીઓ ઝલઝલ થતી હતી, જેની સાંમે સઘળા મરદો ફરમાન બરદારીથી સર ઝુકાવી રહ્યા હતા, તેજ તેની પોતાની ધણીયાણી હતી, એ જાણી પાહલી પણ સેહજ દગદગયા વીના રહ્યો નહિ. અરે, આ સુંદર પુટલી, કે જે એક બેટાની માતા હતી, તેને હમણા કામ બીજની થયલી જોમને, પાહલી ધુજીને કમકમવા લાગ્યો. એકાએક તેણે પોતાના હાથ ઉંચે આસમાન તરફ ઉંચક્યા, અને ખરે મને એવી દુઆ આહવા લાગ્યો, કે ખુદા તેણીને શોધી કહાડવા માટે તેને મદદ કરે! તે આવી રીતે થોડોક વખત ઉભો રહ્યો, રસ્તામાં લોકો તેની તરફ દયા અને

અમળ્યખીથી જોવા લાગ્યા પણ ત્યારપછી તેને કોઈ દીવાનો વીચારીને, શકાથી ડોકું ધુણાવી તેની સાંમેથી રસ્તો લેતાં હતાં. પણ પાહલી પોતે તો ખરાખર સમજતો હતો !

આખરે પોતાની સમાધીમાંથી સાવધ થતાં, પાહલીને પોતાના દીકરા આગળ રડુડયોમાં જવાનો વીચાર મુજબો. તે આ દુકાનમાં શીરોઝને માટે કાંઈ ભેટ ખરીદવા ગયો હતો, પણ ત્યાં બનેલા બનાવ ઉપરથી, પાહલીએ એમજ વીચાર્યું, કે તેને આ દુકાનમાં મોકલી આપવા માટે ખુદરતનો જેખી હાથ હતો.

અદી તે રડુડયોમાં હતો નહિ, પણ શીરોઝ હંમેશ મુજબ પોતાના ઓરડામાં કાંઈ ચીતારતો બેઠો હતો. પોતાના આપનો ચેહરો જોઈને, તે એક કુદકા સાથે ઉભો થયો.

“શું છે, પપા?”

“શીરોઝ મને તુંને એક ઘણી અગતની ખબર આપવીછ. આપણે હયાં તદન એકલા છીએ કે?” પાહલીએ પુછ્યું.

“હા”

“ત્યારે એમ આવ શીરોઝ, મારી પાસે બેસ”

શીરોઝ પોતાના આપની બાજુમાં બેઠો. મીનીતો પસાર થઈ, ગઈ તોપણ પાહલી બોલવાની કાંઈપણ હીલચાલ કરતો જણાયો નહિ.

“પપા, તમે મને કાંઈ કેહવા માંગતા હતા. હું તમુને સાંભળવા તૈયાર છું” શીરોઝે યાદ આપી.

પાહલી પોતાના દીકરા તરફ દૂરયો, અને શીરોઝે તેના હોથ ધુજતા દીઠા.

“શીરોઝ” તે બોલ્યો, “જ્યારે વરસો અગાઉ મુનઈ પુઈએ તારી માયની હકીકત તુંને જણાવી હતી, ત્યારે તે વેળા મેં એવું વીચાર્યું હતું કે એ બાબદથી તુંને વાતેઈ કરવામાં મુનઈએ મુલ

કાઢી હતી. પણ હમણા મને માલમ પડેછ, કે તેણી બીજી બધી બાબદોની માફક આ બાબદમાં પણ ખરી હતી. શીરોઝ, મેં આજે તારી માયને જોઈછ.”

તે છોકરાનો ચેહરો ઘણીજ દયામણી રીતે કરમાઈ ગયો.

“મારાં મમાને જોયાં? ક્યાં, ક્યારે, કેવી રીતે?”

“હા, હમણા તારે માટે કાંઈ બેટ લેવા એક દુકાનમાં જતાં, તેણી મને એકાએક મલી ગઈ. તેણીએ મને ઠાપ આપીછ, પણ હવે હું તેણીને જાહનમની ખારમાંથી પણ શોધી કાઢડસ.”

“જાહનમની ખાર! ઓ પપા તમે કોણને વીશે એમ ઓલોછ? તમે મારાં મમાં માટે ઓલોછ.”

“નહિ, હું મારી બેવફા બેરીને માટે ઓલુછ. તેણીએ આજે મને તુચ્છકારી કાઢ્યોછ, અને મને દીવાનો કહ્યોછ, પણ હવે એ સવળાંનો સવાદ ચખાડવા હું તારી માયને ધર્તીનાં પેટાંમાંથી પણ ખેંચી કાઢરસ” પાહલી ટેબલપર મુકકા અફાળનાં ઓલ્યા,

“તમે કાંઈ જીલ્લતો નથી કાઢી?”

“નહિ, જે પ્રમાણે હમણા દીવશ છે એવી મારી ખાત્રી છે. તેટલીજ ખાત્રીથી હું માનુંછ કે મેં આજે તારી માયને જોઈછ.”

“પણ તમને તેવણનાં નામઠામની ખબર મલી નથી.”

“નહિ, પણ તેણીએ મને એટલું તો જણાવ્યું કે તેણી એક સર નાઇટની ઘણીઆણી હતી.”

શીરોઝ ચોકચો. તે લેડી મોદી તો ન હોય?

“એમ કદી બને નહિ, મારાં મમા એક સરનાઈટ સાથે કેવી રીતે પરણી શકે?”

“દીકરા, ખુશસુરતીને ખાતર દુન્યામાં કચકાઈ ઉડ્ડપાહલ

શબ્દ ગમ્મ” પાહલીએ સમજાવ્યું “ અને તારી માયની ખુબસુરતી મારા મગજમાં એવી તો સાચુત રીતે હતી ગમ્મ, કે હું ભુલ કઈ એ બનવા જોગ નથી. હા, હું કદાચ દીવશને રાત તરીકે ઓળખું, ચંદ્રમાને સુરજ તરીકે થોકીએસાડું, રોશનીને અંધકારની ઉપમાં આપું, પણ દીના પેસીકાકાને તો હું ઘણી સારી રીતે ઓળખું.”

“ ત્યારે હવે તમે શું કરવા માંગોછ ?”

“ હું મારો કાનો લેવશ. હું તેણીને શોધવાને માટે આખી દુન્યાં ઉલ્લતાવી નાખશ. હું તેણીને બોધે પટકસ, ભુખે મારસ, તેણીના બેહુરમતીનાં શણગારના ચીરીયે ચીરયાં ઉડારી નાખશ, અને જ્યારે તેણી એવી રીતે ખાકમાં લોતસે, ત્યારે તેણીને જોઈને હું મારો જીવ બેહલાવસ.”

“ મારાં મમાં વીશે મારી આગળ એવું બોલતાં તમારે શરમાવું જોઈયે” શીરોઝ બયાં ચઢાવીને બોલ્યો “ શું એક કમજોર અબલાને આવી રીતે કચડી નાખવા તમે વાજખી છેઓ, પપા?”

“ કમજોર! મને તો આજે તેવું કશું દેખાયુ નહિ. તે મગજર ચેહરો મને માહત કરવાને પુરતો સખત હતો, અને તેણીનો હાથ મારા હાથમાંથી ઝુટાવી લેવાને પુરતો શક્તીવાન હતો. શીરોઝ, મને આજે એક એવા દુશમન સાથે લડવું પડ્યું હતું કે જેના હથીઆર મારા કરતાં ઘણા વધારે મજબુત હતાં-એક સ્ત્રીની અજીત હથીલાઈ અને તેણીના ફેલફેલ-આ બે સ્ત્રીને સાંમે આપણે મરદો ટકી શકતા નથી.”

શીરોઝે પોતાનો હાથ તેના બાપનાં ખભાં પર મુક્યો.

“ પપા, મારે ખાતર તેવણને અચ્ચાવો, કારણ તેવણ મારાં દુખી મમાં છે.”

“ નહિ ” પાહલીને ઘોઘારી સાદ સંભળાયો.

“ ત્યારે તેવણુ તમારા દોસ્તનાં દીકરી છે, તેનો ખ્યાલ રાખીને તેવણુને બચાવો ” શીરોઝ કગળીને બોલ્યો “ ઓ પપા, જ્યારે તમે તમારા દોસ્તને પેલી દુન્યામાં પાંછા મળશો, ત્યારે તેણીને તમારાં હવાલામાં સોંપી જનાર તમારા દોસ્તને તમે કેવું મોંઘુ દેખાડશો ? ”

“ એ તારી સમજવતથી હું સમજવાનો નથી ” પાહલી મક્કમ અવાજે બોલ્યો “ મને મારો કોનો જોધયેછ, અને એકવાર તેણીની મગરૂરી અને ગુનાહને કચડી નાખવા પછીજ હું તેણીને જબી મુકસ.”

શીરોઝ વીચારમાં બેઠો, અને ત્યારપછી ઉંચે આકાશ તરફ જંઘને ધીમાં સાદે બોલ્યો.

“ પપા, હું જાણુંછ કે તમે ધર્મી સકરમી છેઓ, તમે ખુદાને માનનારા છેઓ, તો પછી શું તમારા આ સંઘળા ધર્મી વીચારોએ ફક્ત કોનો લેવા સીવાય તમુને બીજા કાંઈપણ ઉમદા પાઠ શીખાડ્યા નથી ? ”

“ સુઉપ. નાસ્લે મોંને કેટલી તકરાર કરેછ ” પાહલીએ ખુમ પાડી “ હું તુને ફરીથી કહુંછ, દુકતા, કે જો તારી માય હવે મારા હાથમાં પાછી આવશે, તો હું માર વંર લેવસ.”

“ તમે ઘાટકા અને પાપી છેઓ ” શીરોઝ ઉશકેરામને બોલ્યો “ તે દાદગરતું ફરમાન છે કે કોનો લેવો એ મારા હાથમાં છે. તો પછી સંભાળજો પપા, કે ખુદાના ફરમાનની તમે સાંભે થશો નહિ.”

“ મને કોઈની દરકાર નથી, બોલ, મને જવાબ આપ કે તું મને મદદ કરવા રાગુ છે કે ? ”

“ નહિ, જો એક બાર્ગી મારા મમાંને બચાવવા મારો જીવ

પણ આપવો પડે, તોખી હું તે આપવા તમાર છેઉં. પપા, એક બેઠલાજ અમળાની પુક પકડી તેણી ઉપર કીનો લેવો, એ એક હીચકાર પગલું છે. હું તમને સાફ કહુંછ, કે જો કદાપી તમે મારા મમાં શેધી કહાડવા ફતેહમંદ નીવડશે, તો હું તમારી સાંમે તેવણનો અચાવ કરશ, તેવણ તરફથી તમારી સાંમે થવસ.”

“કાંય ?” પાહલીનાં મોઢાંમાંથી એકાએક સવાલ નીકળી પડ્યો.

“કારણ તેવણ એક નાચુક સ્ત્રી છે, તેવણ મને આ દુન્યાની રોશની દેખાડનાર મારાં માતાજી છે, અને તેથી તમારા જેવા કીનાખાજ કપટીથી તેવણને દુર રાખવાની મારી ફરજ છે.” બહાદુર શીરોઝ હિંમતથી બોલ્યો.

પ્રકરણ પર મું.

પાહલીની જીસતજી.

આવી રીતે તે આપ બેટા વચ્ચે મોટા અંતર પડ્યો. બોલો, ખાલેસ શીરોઝ, પોતાના આપની કીનો લેવાની મતલબ સમજી શક્યો નહિ. તેઓ અને એકબીજાને સલામ કરવા વખર છુટા પડ્યા.

ખીજે દીવશે સહવારે પાહલીનો પેહલ્લો ખ્યાલ પેલી દુકાન આગળ જઈને વધુ તલાસ કરવાનો હતો. તે દુકાને તેને લોહ-ચુબકની માફક ખેંચી રાખ્યો હતો. હયાં તેણી લેને મલી હતી અને હયાંથીજ તેણીની કાંઈ વધુ બાતમી મલ્લશે એવું વીચારીને

પાહલી તે દુકાનની નજદીક દંમકયા કીધો. આખરે તેની મેહનતને જશ મળ્યો. તેણે એક ગરીબ પારસી છોકરાને તે દુકાનમાંથી બાહર આવતાં દીડો, પાહલી તુરતજ તેની સાંમે ગયો, અને પોતાના ખીસામાંથી એક પાંચ રૂપ્યાની નોટ કાઢીને તેની સાંમે ધરી.

“હું ગઇ કાલે તમારી દુકાન પર આવ્યો હતો” પાહલી બોલ્યો “અને ત્યાં મેં એક મોટું ધરનાં બાઈને દીડાં હતાં, મને તેવણુ નામ જોઈએ.”

“હમારે ત્યાં એવાં તો રોજના ઘણા બાઈ આવે” તે છોકરો વીથાર કરીને બોલ્યો “હું કેમ જાણું કે તમે કોણનું નામ માંગો.”

“છોકરા, મને મદદ કર અને ત્યાર પછી આ પાંચ રૂપ્યાની નોટ તારીજ છે એમ સમજી લે” પાહલીએ લાલચ દેખાડી “તે બાઈએ ગઇ કાલે પોતાને ત્યાં એક પારસણ મોકલવાનો તમને હુકમ આપ્યો હતો. કેમ, હવે એ ઉપરથી મને કાંઈ ખબર મળી શકશે.”

“પણ એવાં તો હમે રોજનાં ઘણા પારસણ મોકલાવે છીએ” તે છોકરાએ જવાબ આપ્યો “તે બાઈએ શું ખરીડ્યું હતું?”

“એક રાઈટીંગ ડેસ્ક.”

“હા ગઇ કાલે હમે લેડી મોદીને ત્યાં એક ડેસ્ક મોકલાવી હતી ખરી.”

પાહલીએ પોતાના હોથ જોરથી પીસ્યા. શું આ લેડી મોદી તે દીના હતી? તે દુકાનઘરે તેણીને એક સર નાઇટની ઘણીઆણી જણાવી હતી, ત્યારે શું કુદરત અને સંજોગ એટલા બધા એકત્ર થઈ ગયા હતા, કે તેઓએ તેની ગુનેહગાર દીનાને,

લેડી મોદી જોવી એક માનપાન પામેલી આગરદાર બાનુ તરીકે ફરવી નાંખી હતી?

“હા-હા, એજ લેડી મોદીને ત્યાં તું મને લઈ જા, છોકરા, અને પાંચને બદલે રૂપ્યા દસનું રોકડું ધનામ ખાતી જ” પાલલીએ તેને લલચાવ્યો.

તે છોકરો જરા સંકાસીલ જણાયો.

“પણ તમે તેવણને કાંઈ નુકશાન કરવાતો નથી ધારતા?” તેણે પુછ્યું.

“મારા જેવો એક મરીમ આદમી, લેડી મોદીને શું નુકશાન પોંદ્યાડી શકે” પાલલી બડબડ્યો “ચાલ છોકરા, હવે તું મને આ માનવંત બાનુનું ઘર બતાવ.”

“ચાલો સાહેબ” તે છોકરો પોતાના ખીસામાં રૂપ્યા દસની નોટ સેરવી દેતાં બોલ્યો “પણ સંભાળજો એ વીશે મારા શેઠ જરાખી જાણે નહિ.”

“મારી ઉપર ભરોશો રાખ, છોકરા” પાલલીએ ખાત્રી આપી.

અને ત્યારપછી તેઓ બંને વાલકેશ્વર તરફ ચાલવા લાગ્યા. ધીમા પણ ઠરેલ અને સાચુત કદમ ભરતો પાલલી પેસીકાકો, પોતાની ગમે એટલી ઉંમર છતાં, પોતાની બેરી પર કીનો લેવાની ધુંધમાં, એવો તો સદસદાત વાલકેશ્વર સુધી ચાલી ગયો, કે તેનું આવું જોમ જોમને તેની આંખમાં ચાલતો છોકરો પણ અજાણ્ય થયો. આહ, હવે તેની ફનેહ નઝદીક હતી, હવે તેણી પોતાના ઘરમાંથી છટકી શકશે નહિ. આહ, હવેજ તેણીને ઉંચા આશન ઉપરથી તોડી પાડીને નીચે ખાકમાં મેલવાનો વખત આવ્યો હતો.

“આ રહ્યું લેડી મોદીનું ઘર” તે છોકરો એકાએક બોલ્યો. અને હજુજ તો પાલલી તે તરફ પોતાની મજબૂર અરામર

ડેરવે, તેટલાં તે છોકરો તેને ત્યાંજ મુકીને તેની સાંભેથી જવ લખને નાકો.

તે આળીશાન મકાન જોતો, પાહલી દીગમુઠ જેવો ઉભો રહ્યો. ત્યારપછી હિંમત ધરીને તે ખમણના દરવાજા આગળ ખેડેલા રામોશી આગલ ગયો.

“લેડી મોદી હયાં રહેછ?” તેણે પુછ્યું.

“હા, સાહેબ” તે રામોશી પાહલીને પગથી તે માથાં સુધી નીહાળતાં જોયો.

“તેવણું ધરમાં છે કે?”

“નહિ” પાહલીનો ચીડડેહાલ અવતાર, અને કીનાથી ચકચક થતા દોળા જોઈને તે રામોશીએ જવાબ આપ્યો.

“ત્યારે એવણું ધરમાં ક્યારે મલી શકશે?”

“મને ખબર નથી.”

એકવાર ફરીથી પાહલીને પોતાની પોકીટની મદદ લેવાની જરૂર જણાઈ.

“હયાં આવ બલા માણસ, લે આંચ પાંચની નોટ અને કહે કે તારાં બાપ ધરમાં છે કે?”

પણ તે રામોશી બડો દાવકો અને પ્રમાણીક હતો. આ વીકાલ દેખાવનાં આદમીને પોતાની બાપ સાથે શું કામ હશે, તેનો તેને કાંઈ શક ઉપજ્યો. પાહલીની નોટ તે રામોશીએ સ્વીકારી નહિ.

“ત્યારે તારા શેઠ ધરમાં છે કે? મને તેવણું સાથેથી કામ છે” પાહલીએ એક છેલ્લો પાસો અજમાવ્યો.

“મારા શેઠખી ધરમાં નથી” તેને જવાબ મળ્યો.

પાહલીએ જોયું કે આ માણસ સાથે ફાકતની માથાંઝીક

કરવામાં કાંઈ ફાયદો હતો નહિ. તે ત્યાંથી પાછો ફર્યો, પણ ગમેતે પણ ભોગે સોહજ મોદીને આજેજ મલવાનો હાવ કરીને, તે આખો દીવસ જુખો તરસો તે બંગલા આગળ દમકયા કીધો. કોઈની પણ ગાડીના અવાજ સાંભળતાં, તે સર મોદીના બંગલા આગળ ઉભી રહેવાની આશા રાખતો હતો, પણ તે આશા સહવારની સાંજ અને સાંજની રાત થઈ ત્યારેજ ફળીભૂત થઈ. એક મોટર તે બંગલા આગળ આવી ઉભી રહી, તેમાંથી એક સોહમણો શખશ કુડી પડ્યો, અને પોતાના શોકરને કાંઈ કહીને ઝડપી કદમે તે બંગલામાં ચાલી ગયો.

“ સર મોદી ” પાહલીએ ખુબ પાડી. પણ અફસોસ ઘણુંજ મોડું થઈ ગયું હતું.

પાહલી હવે પાછળ લથયો નહિ. તેણે તે ખારણા આગળનો ચંગ વળડ્યો, અને એક પારસી નોકર તેની સાંમે આવી ઉભો.

“ મેં-મેં સર મોદીને હમણા હયાં આવતા જોયાછ. હું-હું સહવારનો હયાં ઘોડ્યો છેડે. મને ઘણું અગતનું કામ છે. મ-મને અંદર આવવા દેઓ ” પાહલી હાંફતાં બોલ્યો.

“ હવે રાતની વખતે મારા શેઠ તમને મલી શકશે નહિ. સહવારે આવજો ” તે નોકરે પાહલીને પીધેલો ધારીને જવાબ આપ્યો.

“ નહિ, મને હમણાજ એવણને મળવુંછ. ચાલ ખીસ મને જવા દે. ”

આટલું કહીને પાહલી તેના આંગપર ધસ્યો. પણ તે પારસીએ આવા કાંઈ બનાવની આશા રાખેલી હોવાથી તે સાઉચેત હતો. તેણે પાહલીને એક ધકકો માર્યો, એક ઘડાકા સાથે તે ખારણું પાછું બંધ કીધું, અને હીલુબાગ પાહલી તે સીડી ઉપરથી ગબડીને નીચે પડ્યો.

“ શુ છે, દોસુ ” ખારણા આગળ કાંઈ મડમડ સાંભળીને સોહજે

પોતાના નોકરને પુછ્યું.

“કોઇ દીવાના જેવો પારસી તમને મલવા માંગતો હતો”
દોસુએ ફગળાઇને જવાબ આપ્યો.

“હમણા રાતની વખતે?” સોહલે અજબખીથી પુછ્યું.

“હા, સાહેબ, મેં એને આવતી કાલે સહવારે બોલાવ્યોછ.”

“હોશે, કોઇ ખીચારો ગરીબ જરથોસ્તી પૈસા માટે મારી
મદદ લેવા આવ્યો હોશે.” સોહલ બોલ્યો.

પણ દોસુ સારી રીતે સમજતો હતો, કે પોતાના શેઠની
આ તર્ક તદ્દન ખોટી હતી.

પ્રકરણ ૫૩ મું.

“તું મારો ધણીયાણી છ.”

શાંતી, મધુર શાંતી!

પાહલી પેસીકાકો દીનાને મલવા પછી ખીજ બે દીવશ વહી
ગયા, અને તે અરસામાં સોહલે પોતાની પ્રાયાને એક અંકવાડયાની
અંદર તેણીની સાથે મહાજ્ઞેશ્વર જવાને સમજાવી લીધી હતી.
તે દીનાને એકલી મોકલવા આહતો હતો નહિ, અને દીના મોટી
નારાજ, અને મોટી ધીલ પછી, તેટલો વખત મુંખમિંજ રેહવાને
કચ્છલ થઇ. તેણીને હઠકે નેહ હતી. તેણી સારી રીતે જાણતી
હતી કે તે દુકાનનો મેનેજર તેણીનું નામકામ પાહલીને કદીખી
આપશે નહિ, અને એવું વિચારતાં દીનાને કાંઈ અજબ જેવી
રાહત મલતી. પણ વાંચનાર, તે એક જખરાં તોફાનની અગાઉની

શાંતી હતી, જ્યારે પવન પોતાનાં બમણા જોશ સાથે ફુંકવાને ઉંધાઈ રહે છે, જ્યારે દરયાના મોજાઓ ફવાહીયુ રીતે અફળાવા અને શીલુશીલુ થવા ચુપ પડી રહે છે, જ્યારે આકાશ ઉપર સીસાં જોવા બચબીત કાળાશ ચઢે છે, અને જ્યારે તમામ ખલકત ગમ-ગોસાર બની જાય છે, એવી શાંતી, એવીજ ધીરજ, હમણા દીનાને મળી હતી.

આમદાદમા સહવારે સાતનો અમલ હતો. સોહલ પણ સકકારેથી બાહર સધાળ્યો હતો, અને દીનાને બીજી કાંઈપણ કામ નહિ હોવાથી, તેણી પોતાના આલીશાન મકાનનાં સુંદર લીલોતરીથી ભરેલા બગીચામાં સહવારની ખુશનુમાં લેહકીની મોજ ચાખવા નીકળી હતી. અફતાબ યજ્ઞ આમદાદનાં બીણા ધુમ્મસમાંથી પોતાનો રસ્તો કાપીને તુરતનાજ ઉગમ્યા હતા, અને જ્યારે તમામ ફળ-ફળાદી પોતાનો સુગંધી પમરાત ચોતરફ ફેલાવી રહ્યાં હતાં, અને ખુલખુલ તેમજ મેના પોતાના સુરીલા હલકથી તે પ્રકાશીત રવીરાજને પોતાની બાશમાં આવકાર દેતાં હતાં, ત્યારે તે મકાન અને બગીચાની રાણી, લેડી દીના મોદી, કાંઈક હવાઈ ખ્યાલોમાં લીલુ થઈને ત્યાં એકલી ઉભી હતી. તેણીએ પોતાના મકાન તરફ આતુરતાથી જોયું. આહ, આ બાદશાહી ઇમારત. અને દુવારા તેમજ સંજેમરમરનાં પુટલાંઓથી ઝલઝલી રહેલા તે બગીચાની હંમેશની શાંતીમાં ખલલ કરવાને કોણ હિંમત કરી શકે? ખચીત્ત જ્યારે તેણી આ મનમોહક મેહલની રાણી બનવા જોડેલી નશીબવંત નીવડી હતી, ત્યારે શું કુદરત તેણીને પાહલીના હવાલામાં પાછી સપડાવી દેવા જોડેલી કમનશીબ બનાવશે? દીનાએ પક્ષીઓનો અવાજ સાંભળ્યો. અરે, તે કીરતારની કરમ બક્ષેશથી જ્યારે આ નીર્બળ પક્ષીઓ કોઈની પણ ધારતી વગર, સહવારનાં પોહ-રમાં મધુર હલકે ગીત લલકારતાં હતાં, ત્યારે તેણીને શું કોઈથી બીહવાનું હતું? દીનાનું દેમાગ દુલોના સોહમથી તર થઈ ગયું.

ઝોહ, જ્યારે કુદરત આ નાળુક પ્રુલોની કળીએને પણ, પવનનાં હરેક સુસવાતામાંથી બચાવી. કોઈ જેખી રીતે તેઓને જમીન ઉપર ઓસ્તવાર રાખતી હતી, ત્યારે શું તેજ કુદરત, તેણી કે જે તેની એક નાળુક પણ સડથી ઉત્તમ પેદાયશ-એક ઈનશાન હતી-તે પોતાની સડથી ઉત્તમ પેદાયશનો બચાવ નહિ કરશે? અને તે—

દીનાના તરંગોમાં એકાએક ખલલ પડી.

“દીના.”

પાછળ કોઈનો અવાજ સંભળાયો, અને ફરીને જોતાં પાહલી પેશ્ચીકાકો, તેણીની સાંમે જીવતો જાગતો પોતાની ખુની આંખો સાથે ઉભો હતો.

યા પરવર, તેમ્મડી આખરે આવી પુગી હતી. આકાશ ઉપરનાં કાળાં વાદલાંઓ આખરે ફાટ્યાં હતાં, અને તેણી ઉપર કીસમતનાં કેહરનો બારાન વરસ્યો હતો. દીના ધ્રુજ, તોપણ સોહલનાં રૂડાં નામને ખાતર, તેણી પોતાનું સઘળું જોમ જમા કરીને, પોતાના મુદ્દઈ સાથે બલતાવરીથી લડવાને એકવાર ફરીથી તૈયાર થઈ.

“દીના” ધર્તીનાં છેક ઉંડા પેટાંમાંથી જાણે કાંઈ બોલતું હોય એવો તે અવાજ હતો. “આખરે મેં તારી પાછી ફેંટ પકડીછ. હું હયાં બે વખત આવી ગીયો, પણ કોઈએ મને દાદ આપી નહિ, તેઓએ મને સીડી ઉપરથી ગમડાવા નાંખ્યો, અને આખરે રાત દીવશ હયાંજ બટકયા પછી, હમણા સમો જોઈને, હું આ સાંમેની કાંટાની વાડ કુડાવીને મારો કીનો લેવા પાછો આવ્યોછ. બોલ, કપુલ કર, કે તું મારી નાહશી આવેલી બેવફા પરણેતર દીના છે.”

દીનાએ શાંત ચેહરે પોતાની આસપાસ જોયું.

“તમે કોણ છેઓ, હું તમને ઓળખતી નથી. આલો

નીકળો હયાંથી, અને મારાં માથુસ પાસે તમુને ધક્કા મરાવીને બાહર કાઢડું તે આગાઉ હું તમુને છેલ્લીજ વેળા જણાઉં, કે હું સર મોદીની ફકદાર ધણીયાણી છું, અને તમુને ખીલકુલ ઓળખતી નથી.”

“નથી ઓળખતી!” પાહલીએ બરાડ મારી “ઠગારી, તુ અને નથી ઓળખતી? શું તું તારા બાપ શીરોઝ વાહડયાનાં વીશ્વાસુ દોસ્તને ભૂલી ગઈ? શું પરેલની અગીયારીમાં થયલાં આપરાં લગનની તુંને યાદ નથી? શું તું તારા એકપુરા દીકરા શીરોઝને પણ વીસરી ગઈ? નથી ઓળખતી! આહ જુદી દગલબાજ, મેં હજારો વખત મારી ધણીયાણી તરીકે તુંને લોકો આગળ જાહેર કીધી. શરમ છે તારા જેવી એક સ્ત્રીના પવિત્ર નામને એવું લગાડનાર ચળકતી ચામચામ ઉપર.”

દીનાએ તેની સાંમેથી પોતાનો એહરો ફેરવી નાખ્યો.

“હું તમારો બકારો સમજવા માંગતી નથી. ચાલો ખસી જાવ.”

પાહલીએ એક છત્રાંગ સાથે તેણીનો હાથ પકડી લીધો.

“ઠગારી ઓરત” તેણે ખુમ પાડી “ખુદા શાહેદ છે કે તું કેટલું જુદું બોલે, તારો ગુનાહ કેટલો ગંભીર છે. હવે જો તું સીધી પાધરી કપડા નહિ કરશે, દીના, તો હું કસમ ખાઉં કે હું તે જખરીથી તારી પાસે કપડા કરાવસ. બોલ, હજુભૂખી કપડા કર, કે “પાહલી હું તારી ગુનેહગાર ધણીયાણી છેઉ” અને ત્યાર પછી તારી ઉપર દયા બતાવવાનું મારું કામ છે. હું તુંને એક એવી જગ્યાએ લઇ જવસ, કે જ્યાં તારા પાપનો સંસારો કાઢને પણ ખબર પડશે નહિ.”

દીનાએ મદદ માટે પોતાની આસપાસ જોયું. અને તે જોઇને પાહલી વધુ વિસકેરાઇ ગયો.

“તારી જીંદગીના જોખમે ના કેલજો.”

“જો મને મારી નાખશે તોખી મને દરકાર નથી. હું તમારાં જેવા દીવાનાથી ખચવા કાયદાનો આશરો લેવશ.” દીના હીંમતથી બોલી.

“બોલ” પાલલી દધાઇને બોલ્યો “એક સ્ત્રીમાં આટલી બધી શેખી અને ફેલફેલેથી હોયછ. એ મને આજેજ ખબર પડીછ. દીના હજીજીથી હું તુંને એક છેલ્લી ટક આપુંછ કે બોલ “પાલલી મને માફ કર” અને તે સાંભળીને હું કાંઈક સંતોષ લેવસ. બોલ જલદી બોલ.”

“તમારા જેવા અગમવાની હું શું કરવા માફી માંગુ?”

“તું નાં કહેછ?”

“હા, ચાલો મારો હાથ છોડો.”

“નહિ, હવે હું શું કરશ, તેનો છેલ્લો ચુકાડો સમજાવીનેજ હું તુંને જતી મુકસ. હવે મને ધ્યાણથી સમજી લેજો.”

પ્રકરણ ૫૪ મું.

હવે શું કરે?

“મને ધ્યાણથી સમજી લેજો” પાલલી પાછું બોલ્યો “તુંને ઓળખનાર ઘણાં જણાઓ છે—સુનઇ મારી બેહેન, ભીખી મારી નોકર, અને જાંહગીર વકીલ તારો દોસ્ત—એ સઘળાં તુંને ખરાખર પીછાણે છે, અને તેઓને તારી શાંમે ઉભાં કરવા પડી, મારા એકલા સાંમેની તારી આ હીંમત જમીનદોસ્ત થશે.”

તે દરેક નામ સાંભળતાં દીના ધુનવા લાગી. આ ત્રણે નામ બેઠારતાં પાહલીએ ગોયા ત્રણ વખત તેણીના સીનામાં એક કટારી ચણાની દીધી હતી. શું દીના તેઓને બુલી ગઇ હતી ? આહ, સુનઇના બુલમની યાદ કદી નહિ બુલાય એવી હતી, બીખીની પોતાની આઇ તરફની તે આગલી શ્રીદાગીરી હળુણ તેણીને રોશન હતી, અને જાંહગીર વફાઇ, “રતન મમાં”નો તે જવાન પાડેશી, તો તેને દીના સારી રીતે પીછાણતી હતી. તો પણ બહાલા સોહલને ખાતર તેણી કદીખી પોતાના જીવલેણ મુદ્દા સાંમે, પોતાની ગુનાહની દોરી જરાપણ નમતી મુકશે નહિ. તેણીએ પાહલી તરફ જોયું.

“દુન્યામાં મલતા એહરાના ઘણા દાખલા બને છે” તેણીએ કહ્યું “અને મારી ખાત્રી છે કે આ પણ એક તેવોજ દાખલો છે. કપુલ કીધું કે તમે કહોજ તે સઘળું ખરું છે, અને વરસો અગાઉ તમારી દોષ ઘણીઆણી નાહસાં ગઈ હતી. તોપણ જે દરજ્જે હાલમાં હું ભોગવું છું, તે તેણી કેવી રીતે ભોગવી શકે ? કંઈ નહીં તો સાધારણ સમજ શક્તીથી તમારે એમ વીચારવું જોઇએ. તમે તદ્દન ખોટા છેઓ.”

પાહલી તેણીના એહરા ઉપર કાંઈક વખાણની લાગણીથી જોતો ઉભો.

“દીના, તું સ્ત્રી ચરીત્રમાં આટલી બધી બાહોસ હોશે એવું મેં કદી ધાર્યું હતું નહિ. આહ, તું જરા ઓછી પાપી યા તો ઓછી ગુનેહગાર હોત તો મને તારી દયા પણલાગતે. કાંઈ નહિ તો તુને ફક્ત બીધેલી જોઇને હું તુને માફ કરતે”

“પણ તમારેથી બીહવાનું અને કારણજ શું છે” દીનાએ વાંધો ઉઠાવ્યો “આલો હવે એ માંડી ઘેલી વાત છોડીને હયાંથી રસ્તો ખરડો. હું મારા નોકરોની સાંમે તમારાં જેવા આદમી સાથે

વાત કરવા માંગતી નથી.”

“ તારા નોકરો હવે થોડાજ વખતમાં પોતાની વાહને ખરાં રગરૂપમાં જોશે. ” પાહલીએ તાણો માર્યો “ અને તેઓમાંના ઘણાકો તારી સાંમે કારટમાં જુઆની આપશે, કારણ હું ખાત્રીથી કહું છું, દીના, જે તું સીધી પાધરી નહિ ઉતરશે, તો હું તારી સાંમે છુટ્ટા છોડાનો દાવોં માંડશ, અને તેથી જાહેરમાં તુને તેમજ તારા કેહવાતા ઘણીને મોટી નામેસી લગાડસ. ”

“ જેવી તમારી મરજી ” દીના હસવાની કાંઠક કોરેશ કરતાં બોલી “ આલો હવે રૂખસદ લેવ. ”

“ હું ચાલ્યો, પણ યાદ રાખજે કે મને બીજી વખત આવી રીતે હરકાતી કાઢડવા માટે તુને પસતાવું પડશે. જે માણસને તેં છેતર્યો છ તે એક અમીરી તોખમનો અહરથ છે, અને તેની સાંમે થવા મારી હિંમત અલતી નથી. ઓ દીના, તું ખુદથી બીહતી નથી, તુને મારી પણ શીકર નથી, તોપણ તુંને તારા અશરાફ ઘણીનો તો ખ્યાલ રાખવો હતો. તું એટલી બધી સખ્ત કેદારથી થઈ. ”

તે ખુબસુતર બાનુએ કંટાળીને પોતાના હાથ અડાવ્યા.

“ તોઆ, હવે તો તમુને સમજતાં મારા કાનબી પાકી આવ્યા છ ” દીના પોતાના કાન ઢાંકતા બોલી “ નીકજો મારી આગળથી. ”

“ ખુબ સાંભળજે ” પાહલીએ છેલ્લો પોકાર કીધો, અને ત્યારપછી નેટલો ઝડપથી તે તેણીની સાંમે આવ્યો હતો, નેટલીજ ઝડપથી ત્યાંથી પાછો ગાયમ થયો.

દીના તેનો ગુમ થતો આકાર જોતી ઉભી. પાહલીના જવા સાથે તેણીની સઘળી હિંમત અને તાકત પણ ગુમ થઈ, તેણી

જમીન ઉપર તુટી પડી, અને પોતાનાં બંને હાથોએ મોઢું ઢાંકીને નવધાર આસુઓથી રડી પડી. ખલાસ. હવે તેણીનું આવી બન્યું હતું. પાલલી પોતાનો ખોલ જરૂર પાલસે. તે પોતાના ખેસી-ઓને તેણી સાંભે લઈ આવશે, અને ત્યાર પછી——

વેલ, હળુણખી સોહલને ખાતર, તેણી તેઓ સઘળાં સાંભે ઇનકાર કરશે. પણ દીના પોતાના અંતઃકરણનાં ઉંડાણમાં સારી રીતે સમજતી હતી, કે પાપનો ઘડો કદીખી છલકાયા વીના રહેતો નથી.

ઓ, તે બરમસ્તે દીવસ દીના માટે કેટલો લાંબો હતો ? મીનીટો પાછળ કલાકો જડ થઈને ખેસી રહ્યા, અને ગરીબ કમ-નશીબ દીના, નાસીપાસી અને આવતા બનાવતી આગાહીથી પરેમાન થતી પોતાના મકાનમાં ગમગીન જેવી એકલી ગંગેતાયા કીધી. હવે શું થશે ? આ ત્રણ શબ્દ જ્યાંખી તેણીની નજર ફરતી, ત્યાં તેણીને વંચાતા હતા. તેણી પોતાનો ચેહરો આરસીમાં જોઈને બે દગલા પાછળ હચતી, વારંવાર તેણી પોતાનું માથું પકડીને એક નરમ સોફા ઉપર અધેલાઈ પડતી, અને જેમ દુખના વખતમાં હંમેશા બંને છે તેમ, પોતાની આવી હાલતમાં કાંઈક સધ્યારો મેળવવા દીનાએ પોતાના હાથ તે કીરતાર તરફ ઉઘે કીધા. પણ તેણીને માટે ઝાઝી શાંતી હતી નહિ. ઓ વાંચનાર, ઘણુંજ અસુરેથી તેણીને માલમ પડ્યું, કે ગુનાહ અને પાપની સજા કરતાં, મુરખાઈની શીક્ષા વધુ જલદી અને વધુ ચોક્કસ રીતે મળે છે. એક ગુનેહગાર આ દુન્યામાં પોતાના પાપની તોજશ કરતો બાજે વેળા છટકી જાય છે, પણ મુરખાઈ કોઈને છોડતી નથી. દીનાને હવેજ બાણ આવ્યું કે સોહલને પરણવામાં તેણીએ ગુનાહ અને મુરખાઈ એ બંને કીધા હતા, અને હવે તેનું કડવું પરીણામ તેણીને જલદી આપવું પડશે.

રાત પડી, અને આવી અધારી ખીલામણી રાત, દીનાએ

આગળ કદીખી અનુભવી હતી નહિ. તેણીએ ઉંઘવાની ધણીખી કોરેશ કીધી, પણ તે સઘળી વ્યર્થ ગઇ. આહ ઉંઘ, મીઠી નીંદ્રા, દુખ્યાઓનું દુખ તાળનાર, ગરીબોને શાંતી બક્ષનાર, ગમ-ગીનોને ગમ ભુલાવનાર, દુન્યાની હરેક શીકર, ચીંતા, મોજ-શોખ, અને દગલખાજીપર ઉપર થોડો વખત ભુલાવાનું ઢાંકણે વાળનાર, તે મીઠી નીંદ્રા દેવી, હમણા તેણી સાથે પાલલીનીજ માફક રીસાઈ ખેડી હતી. તોપણ અફસોસ, બહાલા સોહલને પોતાની ખરી હકીકતથી વાકેફ કરીને, તેની મારી આહવાને બદલે, દીના એવી ઉંઘ વગરની ખીજ સેંકડો રાત પસાર કરવા તૈયાર થઇ !

મકરણ પપ મું.

મેં શું કીધું?

ખીન્ને દીવશે સહવારે દીના ઉપલા સવાલ સાથે પોતાની ઉંઘમાંથી બડકા ઉડી. ખરેખર, હવે સઘળું ખનમ થઈ ચુક્યું હતું. વરસો સુધી તેણીની જીંદગી મુખી મધુર મોત્તાઓની વચ્ચે પસાર થઇ હતી, પણ હવે તેણીને ફાળે કાંટા હતા. માફીનાઓ સુધી આફતામ. યજ્ઞ એક મરખી રીતે તેણી ઉપર ઝલકયા હતા, હવે તેણી માટે સઘળો કાળાશ હતો.

છુદા છેડાનો દાવો, પાલલી બોલ્યો હતો. ગરીબ દીના માટે આ શબ્દો એક તેજ કટારી કરતાં વધારે કાલીકા હતા. પોતાનો ગુનાહ કબુલ નહિ કરવાથી તેણીની જીંદગી પરીણામ કાઠંમાં આવશે, એ વીચારથી તેણી ધુનવા લાગી. શું તે સખત

ન્યાયધીશો સામે ઉભી રહીને, તેણીને તેઓના સહચારી દલટપાલટ સવાલોનાં જવાબ આપવાની ફરજ પડશે ? અને જે પાહલી તેમજ સુનંદ તેણી સામે ફાવી જાય તે પછી—

દીનાએ કીંમતી બેસલેતથી મધિક્ષા પોતાના અરફ જેવા હાથ ઉપર નજર કીધી. ઓહ, આ હીરામોતીને “અદલે શું” ત્યાં સાંકલ અને લોખંડનો શણગાર થશે ? અફસોસ, તેણીએ એવો ગુનાહ કીધો હતો કે જે માટે તેણી તમામ દુન્યાની નજરમાં દોષીત હોવા ઉપરાંત, ખુદ ખુદના પવિત્ર કાયદાનો પણ અન્યાય કર્યો હતો.

તે દીવશે સોહલ મોદીના કાગળોમાં, એક જુનાં કવર સાથનું એક કાગળ હતું. તે કાગળ પાહલી પેસીકાકા તરફથી હતું, અને તેના અક્ષર પણ એટલા વાંકાટીકા હતા, કે સોહલ તે કવર તરફ જોઇને સેહજ હસ્યો.

“આંધ મારો કોઇ નવો મીત્ર લાગેછ” તે બોલ્યો “જોઉં તો ખરો એ શું કેહવા માંગેછ” સોહલ તે કાગળ ઉખેડતાં બોલ્યો.

પણ તેનું હસવું તુરતજ ઉડી ગયું. તેનો ચેહરો કરમાઈ ગયો, અને અજ્ઞયખીથી તેના ડોળા ગોચા બાહર નીકળી પડ્યા.

તે કાગળ નીચે પ્રમાણે હતું:—

“માનવંત શેઠજી સાહેબ,

શેઠ સોરાબજી મોદી બેગ,

જલ હું નીચે સહી કરનાર સુરતનો એક ખેડુત ગામડ્યો,

“નામે પાહલી પેસીકાકો, મારી પુર સુઝી અને સાવચેતીમાં,

“તમે સાહેબ ઉપર આ કાગળ લખીને, એક એવા ભયંકર

“બેદનું ભોપાળું ઉંઘાડું પાડું છું, કે જે જાણી તમે નામદારને

“ખેદ ઉપજ્યા વીના રેહશે નહિ.

“ સાહેબ, તમારા ઘરમાં હમણા જે જવાન યાનું છે, અને
 “ જેને તમે તમારી ધણીયાણી તરીકે ઓળખો છો, તે તમારી હક-
 “ દાર પરણેતર નહિ, પણ એક લુચ્ચી દગલખાજ હગારી છે,
 “ ફરેશતાના સાહયામાં સેતાન છે, ખુબસુરતીના ખોળીઆમાં
 “ એક કાળી નાગન છે. આજે વરશો અગાઉ હું તેણીને પરણ્યો
 “ હતો, તેણી મારી બેહન સાથે ઝગભગ વરશ દીવસ સુધી
 “ સુરતમાં મારે ત્યાં રહી હતી, મારે પેટે તેણીને એક બેટો
 “ અવતર્યો હતો, જે હળુલુ પણ હૈયાત છે, અને તમે સાહે-
 “ બને જણાવતાં મને મારે દુખ સાથે કમકમાત ઉપજે છે, કે
 “ જે સ્ત્રી તમે તમારા છાયાં હેથળ આજે વરશો થયાં સપોવી
 “ રાખી છે, તે મારી બેવફા બેરી છે. સંભાળો, સર મોદી,
 “ એક પરાઈ પરણેલી અખળાને તમે તમારાં ઘરમાં લીધી છે,
 “ તેણીને તમારું નામ આપવાની ગફલતી કરી છે, તેણીને
 “ તમારી માલમીલકતની રોકાણી બનાવી છે, તો હવે ખરી
 “ બીના જાણવા પડી, એક સુધ્ધા અહસ્થ અને સાચ્યા સરનાઈતને
 “ છાજતી રીતે, તમે તેણીને મારા હવાલામાં પાછી સોંપવાને
 “ જરાપણ ટીલ કરશો નહિ.

“ તેણી શીરોઝ વાહડયા નામના એક આરટીસ્ટની બેટી
 “ છે, કે જે તેણીને મારે હસ્તક સોંપી ગયો હતો. હું તેણીનો
 “ હવાલો લેવા માડુંગા તરફ એક વીધવા બાઈ રતનબાઈ દુબા-
 “ શનાં અંગણમાં ગયો, પણ જ્યારે મારી વકકી મુજબ મારી સાંમે
 “ એક સાત વરશની બાળકી નહિ, પણ સત્તર વરશની એક
 “ ખુબસુરત છોકરી આવી ઉભી, ત્યારે-ત્યારે સાહેબ, મારે ધરે
 “ તેણીને લઈ જવા માટે મને કાંઈ બીજો ઇલાજ નહી સુજ-
 “ થાયી, હું તેણીને પરણી ગયો. શરૂઆતમાં હમો મારીબેયર
 “ વચ્ચે રીક અખલાસ હતો, પણ કમનસીબે મારી બેહન સુનઈ,

“ મારી બૈરી સાથે જોડ્યે તે કરતાં વધારે સખતાઈથી વર્તવા
 “ લાગી. પરીણામમાં હમારે ત્યાં રોજનો ઝઘડો થયો, મારી બૈરી
 “ પોતાનાં ધરખારથી તદ્દન કંટાળી ગઈ, અને જ્યારે મારી બેહન
 “ સુનઈની, હવા બાબદ કાંઈ ગફલતીથી મારો દીકરો મરવા સુતો,
 “ ત્યારે તેને મરી ગયેલો ધારીને તેણી મારો આશરો અને
 “ ધરખાર સદાને માટે છોડી ગઈ. ઓ સર મોદી, શું મારી
 “ બહેન એટલી હદ સુધી તેણી સાથે ઘાટકી રીતે વર્તી હતી,
 “ કે તેણીએ મારી બૈરીને પોતાના લગનનો પવિત્ર કોલ, તેમજ
 “ એક ધણીયાણીની પવિત્ર ફરજ ભુલાવી હતી? નહિ, નહિ.
 “ મને છોડી જવા માટે તેણીને એક વધુ સંગીન કારણ હતું.
 “ તેણી મને ધીકકારતી હતી, અને મારી સાથે પોતાનો સંબંધો
 “ સંબંધ છુટો કરવા, તેણીએ જાણીપ્રજ્ઞે મારી ઉપર પોતાના
 “ લગનની વીટી પાછી મોકલાવી આપી.

“ પણ કુદરતનો ઇનશાફ ન્યારો છે. જ્યારે વરસો પછી
 “ હું મારા દીકરાને મલવા મુબઈ આવ્યો, ત્યારે તેને માટે એક
 “ બેટ ખરીડવા એક દુકાનમાં જતાં, તેણી મને એતેફાક મલી
 “ ગઈ. મે તેણીને તુરતજ મારી ધણીયાણા તરીકે ઓલખી
 “ કાઢી, હમો વચ્ચે બોલાચાલી થઈ, તે દુકાનનો મેનેજર મારી
 “ સાંભે થયો અને હું કાંઈ વધુ કરી શકું, તે અગાઉ તેણી પોતાની
 “ મોટરમાં બેસીને નાહસી ગઈ. પાછળથી તેણીનું નામકામ મેલ-
 “ વીને હું તમારે ઘરે આવ્યો, અને જોકે પેહેલ્લી વેળા મને
 “ તમારા નોકરે સીડી પરથી ગચ્છાવી નાંખ્યો, તોપણ હીંમત નહિ
 “ હારતા, હું મારી કમળત બૈરીને તેણીનાજ અગીઆમાં પાછો
 “ મળી શક્યો. તેણીએ મને તુચ્છકારી કાઢ્યો, તોપણ માહેમ,
 “ એટલી તો ખાતરી રાખજો, કે જ્યારે હું મારો દાવો કોરટમાં
 “ રજુ કરસ, ત્યારે તેણીને મોંઢેથી સઘળી સચ્ચાઈ આપોઆપ

“ બાહર આવશે.

“ સાહેબ, જે આ લખાણ વીશે તમને જરાપણ શક
“ હોય, તો આ કાગળ તેણી આગળ લઈ જજો, તેણીને તે વાંચ-
“ વાની ફરજ પાડજો, અને આરીકીથી જેતાં તમે તેણીના
“ આખાં તનબદનમાં ગુનાહનો ફેરફાર જોઈ શકશો.

“ સર મોદી તેણી મારી બેરી છે. અને મારી ખાત્રી છે
“ કે તમે કે જેવણ મારા ખીસામાં હાથ નાખીને મારી પાકીટ
“ ચોરશો નહી, એક એક ઉપર મારી ખોટી સમ મુકશો નહિ.
“ મારું ધરખાર લુટવાની હીંમત કરશો નહિ. ત્યારે શું તમે મારી
“ બેરી, કે જેની ઉપર મારો પેહેલો અને એકલો હક છે, તેને
“ તમારા ધરમાં રાખવા માટે અપ્રમાણીક બનશો? અલબત્ત,
“ તેણીને પરણવામાં હું તમારો કમુર જોતો નથી, કારણ તમે
“ તેણીને તદ્દન નીર્દોશ વીચારી હતી, પણ હમણા હું તમને
“ સાફસાફ કહી દઉંછ, કે જે અપલાને તમે “દીના” કરીને
“ બોલાવો છો, તે મારી કાંઈપુર્વક ધણીઆણી દીના પેસીકાકા
“ છે, અને તેણીનો દાવો કરવા હું થોડા વખતમાં સમજા શક્તી
“ પુરાવા સહીત તમો તરફ આવી પુગનાર છઉં.”

પ્રકરણ ૫૬ મું.

આ નીંદા !

સોહલ મોદીએ તે કાગળનો દરેકે દરેક શબ્દ ચીપીને
વાંચ્યો. તે એટલોતો ગુચવાઈ ગયો કે તેના મોઢાંમાંથી એક શબ્દ

પણ નીકળી શક્યો નહિ. તે કાગળ સચ્ચાઇનો એવો તો અચુક બાથ આપતું હતું, કે તેમાંની દરેક લીટીએ સોહલ મોદીની ખાત્રી કરી આપી. તોપણ તેની ઐરી-પોતાની ખુશસુરત દીના, કે જેની બીનતરની પાકોળગી તેણે વખાણી હતી, જેના દરેક વીચાર અને સખુન ઉમદા હતા, અને જે કેટલીક બાબદોમાં તેનાં કરતાં ચઢ્યાતી હતી, તેજ દીનાએ શું તેને આટલી બધી હદ સુધી છેતર્યો હતો?

એ વીચારવું કેવળ મુશ્કેલ હતું, મગર નામ તો અને એક સરખાંજ હતાં. વળી, તેને યાદ આવ્યું, કે દીના એક એક વખતે બોલી હતી કે તેણી એક આરટીસ્ટની છોકરી હતી. ત્યારે શું ત્યાં એ દીના હતી, અને એ આરટીસ્ટ બાપ હતા? આહ, પોતાની ખુશસુરત દીનાને એક બચ્ચાંની માતા તરીકે ગણતાં, સોહલ મોદીનું બાદશાહી જીગર જખરા પોકાર કરવા લાગ્યું.

અને—અને જો એ સધળું ખરું હોય, જો તેણી ખરેખર પાહલી પેસીકાકાની ચરણેતર હોય, તો પછી તેનો તેણી ઉપર કશો હક હતો નહિ. આહ, સોહલ મોદીની જીંદગીમાંથી એક ઝલકતો સેતારો ગુમ થઇ ગયો હતો.

તે ચોક્યો. તેણે અંજણપણામાં, એક એવી જખરદસ્ત લુલ કીધી હતી, કે જેને માટે તેને હવે નાહુંકનો જગની બત્રી-સીએ ચઢવું પડશે. આ વાંચનાર, જો કદીબી કોઇ વાત વધારે જલદીથી બડકું લેતી હોય, તો તે નીંદાથી છે. આહ, આ બે અક્ષરી શબ્દ ઉપર ધણાકોને એવી મોહીની લાગી હોય છે, કે તેઓની લુલી બંધીત્રી જખાંમાંથી નીકળતો દરેક શબ્દ સૌથી કાતીલમાં કાતીલ એર મીસાલ છે. પરાઇ નીંદા કરવા સઉ કોઇ ઉલટ ધસાવે છે, બોકોની ખામીઓ બહાર કરવા ધણાકો ઉકમઈ સમજે છે, પણ

તેઓ એટલું સમજતાં નથી, કે જ્યારે ભલા અમીર ઉમરાવ અને રાજા રાવણની પીઠ પાછળ બોલાય છે, ત્યારે તેઓ, કે જેઓ આજે બીજાની નીંદા કરે છે, તેઓનીજ પાછળ વખત આવતાં કોઈ બીજાઓ ખુર બોલવાને કદીબી ચુકશે નહિ. નીંદા વીના અપવાદ છે, તે પરવારતાઓનું એક તેજી હથીયાર છે, તે મત-લખ્યાઓનું એક સુંદર સાંધણ છે, કે જેઓને પોતાની ભક્તી યા ખુરી નેમ પાર પાડવાને સીધો મલાજ અજમાવવાની હિંમત નહિ હોવાથી, ગીજતનો છુપો અને હીચકારો રાહ અખત્યાર કરવો પડે છે.

ત્યારે દુન્યા હવે તેને પણ છોડશે નહિ. સધળે ઠેકાણે બાપોકાર જાહેર થશે કે સર સોહલ મોદી જેવા એક ઉચ નેકી નીતીના શેઠ્યાએ પોતાના લગનની બાબદમાં એક જખર ગોઠું બાધું હતું, યાને તે કોઈ બીજાની બૈરીને પરણ્યો હતો !

ખર, દીના તેની નજદીક હતી, અને તેણીને આ કાગળ વંચાવીને પોતાની સઘળી ધાસ્તી દુર કરવાની સોહલમાં હાથમાં એક ટક હતી. પણ જો તેણી નીર્દોશ હોય—અને સોહલ મોદીએ હજારો હજાર એવી દુઆ ગુજરી તો તે સુંદર ચશમેનાં નરમ ઠપકા સાંમે તેને તકકર જીલવી પડશે, એ વીચારથી સોહલ પરેમાન થયો. તોપણ તે પોતાની આ ખંતે એકથી ઉલટી લાગણી વચ્ચે એવી તો લાચાર હાલતમાં દોળા ખાતો હતો, કે હમણાજ દીના આગળ જઈને જે તે લટકો ફટકો ફરી નાંખવાનો તેણે હકાવ કર્યો.

પોતાના હાથમાં તે કાગળ સાથે, સોહલ પોતાની બૈરીના ઓરડા તરફ ફર્યો. દીના કાંઈ ઉંડા વીચારમાં બારી આગળ બેઠી હતી, પણ જ્યારે તેણીએ સોહલને દીકો ત્યારે—ઓ ભાણુ ભુલો સોહલ—ત્યારે તેણીના એહરા ઉપર રતાશ ચઢી આવ્યો,

તેણીનો ચેહરો ખુશાલીથી ખીલી નીકળ્યો, અને તેણીની નજરમાં પેલીજ ખુદાઇ રોશની પ્રગટી નીકળી.

“માઝ ડારક્ષીંગ” તેણી બોલી “તમે હયાં આયા તે મને ખબરખી નહિ.”

સોહલ ચુપ ઉભો. આ સુંદર યુવયુવક કે જેના મીઠા હોથ અને મધુર ચેહરા ઉપર, નીર્દોશપણાનો અચુક પડછાયો પડ્યો હતો, તે ગુનેહગાર હોઇ શકેજ કેમ? દીનાને જોઇને તેની લાગણીમાં એવો તો અચાનક ફેરફાર થઈ ગયો, કે સોહલે તેણીને અનેક કાસીઓથી વધાવી લીધી. તોપણ ભવીષ્યમાં પોતાની શાંતી અને સલામતીને ખાતર, તેણે આજે પોતાના સંવળા શકનો નીવેડો લાવી નાખવાનો હતો.

“દીના” સોહલ અચકાતાં બોલ્યો “મને આજે એક ઘણીજ નાખુશ ફરજ બજાવવાની છે.”

તે થોભ્યો, કારણ દીનાના મોંઢા ઉપર એકાએક ચોક્કસ ફેરફાર થઈ ગયા હતા.

“હું મારી જીંદગી આવી ફરજમાંથી છુટડો થવા આપી દેવા તૈયાર છું” સોહલે આગળ ચલાવ્યું “પણ-પણ હું જાણું છું કે એમ બની શકશે નહિ. દીના, તે મારેથી ચોક્કસ ચીજ છુપાવીછ.”

“તે શું?”

“પેલી ફરનીયરની દુકાનમાં અનેલા નાખુશ બનાવ વીશે તું મારી આગળ એક બોલખી બોલી નહિ. અને તે શખ્શ તુને મારા ઘરમાં આવીને મલી ગયો, તેથી તે મારેથી છુપાવું છું, દીના.”

“ત-તમે ગુરસો કરશો કરીને મેં તમને નહિ કહ્યું.”

“અલગત, તુને આવી રીતે સતાવનાર સાથે હું જરૂર

ગુસ્સે થતે.”

“ મને એની ધણી દયા લાગી ” દીના પોતાની સધળી હિંમત ભેગી કરતાં બોલી “ એને મને પોતાની નાહશી આવેલી ઐરી તરીકે થોડા બેસાડી. વહાલા સોહલ, કદાચ એ દીવાનો હોય ” અને તે દરેક શબ્દ બોલનાં દીનાની જીભ ખેંચાઈ જતી હતી.

“ ઘેસો કે ડાહ્યો તોખી તુંને મને જણાવતું હતું. શું મારી ઐરીને લોકોના અપમાણથી અચાવવાની મારી ફરજ નથી ? ” બોલ દીના, તેં મને એ કહ્યું કાંય નહિ ? ”

“ હું-હું ધણી ગભરાઈ ગઈ, અને મ-મને તેની દયા લાગી.”

ત્યાર પછી સોહલે પોતાના હાથમાંના લેટર તરફ એક ઝડપી નજર કાઢી, અને તે દીનાને આપતાં ધણાજ ગંભીર ચેહરે બોલ્યો,

“ દીના, હું ધણો દલગીર છું, પણ તુંને આંગ કાગળ વાંચવા આપવાની મને દુષ્પ્રદાયક ફરજ પડેછ.”

પ્રકરણ ૫૭ મું.

મોહતનો કડવાસ.

સોહલે પોતાનો ચેહરો બાજુએ ફેરવી નાખ્યો. દીનાને વાંચતી જોવાને માટે તેને ધણીખી જીજ્ઞાસા થઈ, પણ તે પોતાની લાગણીને શરણુ થયો નહી. કારણ ખરો અને ખાલેસ ખ્યાર, મમે એવા સંજોગો વચ્ચે પણ પોતાની મોહબતની મુતીને તારાજ

કરવા જોઈતી નજીવી ધારતો નથી. દીના તે કાગળ વાંચતી હતી. તે દરમ્યાન ફક્ત એકજ વખત સોહજે તેણીની તરફ નજર કીધી. તે ચેહરો તદ્દન ઉજળો હતો, તે સુંદર બદન એક પથ્થરનાં પુટલાં મીસાલ હજુણુખી સ્થીર અને શાંત હતું.

દીના તે કાગળ વાંચતી હતી નહિ. તે સઘળી હકીકત તેણીને રોશન હતી, તે કાગળનો દરેક હરફ લોહીથી ઝઝરતા અક્ષરે તેણીના હૈયાં અને મગજમાં લખાઈ ચુક્યો હતો. તેણી તે વાંચતી હતી નહિ, પણ વાંચવાને બદલે હવે શું કરવું તેનો વીચાર કરતી હતી.

તેણીનું સઘળું ચીત ફક્ત એકજ વીચાર ઉપર એકાગ્ર થઈ રહ્યું હતું. શું સોહજ આગળ ગુહાનુંડયે પડીને, તેણી પોતાના ગુનાહનો સઘળો એકરાર કરી દેવ ? અને ત્યારપછી તેની માફી માંગીને તેણીનું રક્ષણ કરવા, આ દુશ્મન સામે તેણીના બચાવ કરવાની તેની દયા ઉસકેરે !

દીનાએ પોતાના ધણી તરફ જોયું. આહ, તે શાંત, ગંભીર વીચારવંત ચેહરો, તેનાં કુક્ષીન તોખમની ગવાહી આપતો હતો.

દીનાએ વીચારી લીધું કે સોહજની સઘળી ખુશીઓમાં જુઠ્ઠાઈ અને અપ્રમાણિકપણાને સખત રીતે વખોડી કાઢવાની તેની કુદરતી વળણ, એક સઉથી મોટી જગ્યા રોકતી હતી. ત્યારે તો સાચ્યું કહીને તેની દયા અને દીલસોજી સદાને માટે ખોઈ દેવી, તેનાં કરતાં તો, હજુણુખી તે બહાલા ભરવારને ખાતર, સેવટ સુંધી જુઠ્ઠાઈને વળગીને પોતાનો બચાવ કરવો એ હઝાર-ગનું બેહતર હતું.

તે કાગળ તેણીના હાથમાંથી પડી ગયું, અને સોહજ તે ઉપાડવા વાંકે વળ્યો.

“ દીના ” તેણે આખરે પુછ્યું.

“એ સઘળું મારી ઉપર બોલતાન છે. હું તો તમારીજ ધણીયાણી છે.” તેણીએ ધીમાં અવાજે બોલવાની હીંમત કીધી.

“શુકાનાં તે કીરતારના” સોહલ પોતાના હાથ ઉંચા કરતાં બોલ્યો “દીના, મારી બહાલી મને માફ કર.”

“આ કદાચ તમારી પાસેથી પૈસા કઢાવાનો તાગડો હોશે” દીનાએ ઉમેર્યું. “તોપણ ધીરજ ધરો સોહલ, સઘળું આપો-આપ માલમ પડશે” અને આટલું બોલતા દીનાએ પોતાના ધણીના ખભાં ઉપર એવો તો જોરથી હાથ અડાવ્યો, કે સોહલ તેણીથી બે દમલાં પાછળ હથયો. “મરીય ખીચારો, મને એની બેરીની બણી દયા લાગેછ.”

“એ લુચ્ચાની હું ખરાખર ખખર લેવસ” સોહલ ચીરદાખને બોલ્યો. “એની એકને બદલે જો દસ બેરીખી નાહસી જતે, તોખી તુને આવી રીતે હેરાન કરવાનો એને કશો લક હતો નહિ. સારું થયું દીના, કે મેં આ કાગળ તુંને વંચાવ્યું, કે જોથી ખસંની ખુખી, અને જુકાંની આજી એકદમ પકડામ આવી છે. કેમ દીઅર ખરું કેની?”

“હા” દીનાએ પોતાની હંમેશની રીત કરનાં કાંમ જુદીજ રીતે જવાબ આપ્યો.

સોહલ તેણીને શક અને અજ્ઞાપત્રીથી હજુણખી જોતો ઉભો. અલખત, આવું કાગળ વાંચવા પછી, તેણીની રીતભાતમાં કાંઈક ફરક પડે એ ખનવાજોગ હતું.

“હવે આ બાબદ હું મારા હાથમાં લેવસ” સોહલે ચલાવ્યું. “અને એ લુચ્ચાને દેખાડી આપસ કે હવે તેને એક નાણુક અજળા નહિ, પણ એક એવા મરદ સાથે કામ લેવું પડ્યું છે. કે જેના લોખંડી હાથો તેને જોર કરવાને પુરતા શક્તીવાન છે.”

“ધીરજ ધરો, સોહલ ” એકવાર ફરીથી દીનાએ પોતાના ધણીનાં ખભાં ઉપર હાથ મેલતાં કહ્યું.

“અરે ધીરજ શાંતી, જ્યારે તું મારી દારલીંગને આટલું બધું ખમવું પડ્યું છે, ત્યારે તેનો બદલો લીધા વગર શું હું મુંગો મુંગો ખેસીને જોયા કરું ? નહિ દીના, જો એ કોર્ટમાં જશે—”

“તો ?”

“તો પછી તારો બચાવ કેવી રીતે કરવો તે હું બરાબર સમજુ છું. એ કેહછ તેમ તું જો ચોક્કસ વરસમાં એને પરણી હોય, તો તે વરસમાં તું ક્યાં હતી, એ તુંને પુરવાર કરવાનું છે. તું શીરોઝ વાહડયા નામનાં એક આરટીસ્ટની દીકરી છે, તો તારા પપાનું નામ મેહતા હતું કે વાહડયા એ તુંને સામેત કરવાનું છે. તું જરાખી ગંભીર ના, ડીઅર, કારણ એક જાણીતા સોશીસીટર આગળ આ સંઘળી નાપસંદ બાબતનો ફક્ત પાંચ મીનીટમાં નીવેડો ચાવી જશે.”

દીનાનો ચેહરો બચંકાર હદ સુધી શીકકો પડી ગયો. અને તેણી કાંઈ જવાબ આપે તે અગાઉ સોહલનો કારભારી હોસુ તેઓ સાંમે આવી ઉભો.

“કોઈ તમને મલવા માંગેછ, સાહેબ” તે બોલ્યો.

“કાણુ છે ?”

“કોઈ મીં પેસીકાકા કરીને છે ” હોસુએ જવાબ આપ્યો
“એવણુ કહેછ કે તમારી સાથે એવણુને ઘણુંજ અગતનું કામ છે”

“હાલમાં ખેસાડ, હું આયો ” અને ત્યારપછી સોહલ દીના તરફ ફર્યો.

“દીના, હું આંચ દીવાનાને બરાબર ઠેકાણે લાવશ. તું કાંઈ ગંભીર નાં, ડીઅર ” અને આટલું કહીને સોહલ તે

ઝારડો છોડી ગયો.

“ગભરાતી નાં.” ગરીબ ખીચારી દીના, તેણી બાળુનાં એક સોફા ઉપર અધમુરી જેવી તુટી પડી. ઓ, તે વેળા તેણીએ મોહતનો કડવાસ બરાબર અનુભવ્યો હતો.

સોહલ મોદી પોતાના ચેહરા ઉપર ગુસ્સાના એક ચીલ્લા સાથે તે હોલમાં દાખલ થયો. તેને માલમ પડ્યું કે ત્યાં ફક્ત પાહલી પેસીકાકો નહિ, પણ એક નાનું જેવું તોળું તેની રાહ જોતું બેઠું હતું. તે ટોળામાં બે માટીદા હતા, અને તેઓ બંનેમાં પાહલી પેસીકાકો કાણ હતો, એ સોહલ તુરત જાણી શક્યો નહિ. તેનો ગુંચવડો જોઈને પાહલી સાંમે આવ્યો.

“સર મોદી, હું ધારંછ કે તમને મારું કાગળ મલ્યુ હોશે”

“હા, મને એક ઘણુંજ અપમાનભર્યું કાગળ મલ્યુછ” સોહલે ગુસ્સાથી કહ્યું “અને તેનાં લખનારને હું સખત શીક્ષા કરવા ધારંછ”

“નહિ” પાહલી બોલ્યો “એમાં કશું ખોટું નથી. હું તમને પેહેલેથીજ જણાવી દઉંછ, કે હું એક ઘણીજ નાપસંદ બાબદનો બનતાં સુધી સમજુતીથી નીકાલ કરવા હયાં આવ્યો છું. પણ જો તમે નહિજ સમજશો તો તે માટે તમને તેમજ દીનાને ઘણું ખમવું પડશે”

સોહલનાં નેણ ફરી ગયાં. પોતાની બૈરીને ફક્ત “દીના” કરીનેજ આ અજાણ્યાને બોલાવતાં સાંભળીને તે માહમુસીયતે પોતાનો ગુસ્સો તામોશ કરી શક્યો.

“મારાં મીસીસનું નામ કોડી મોદી છે” તે બોલ્યો.

“નહિ, તેણીનું ખરું નામ તો દીના પેસીકાકા છે. મીં મોદી, હું તમારે માટે ઘણોજ દલગીર છેઉં, અને તેથીજ તમારા

એક દોસ્ત તરીકે હું તમને મને ધીરજથી, 'સાંભળી લેવાની અરજ કરું છું. હું હમ્મકું છું કે આપણે એક બીજા સાથે કાંઈપણ હોહા કરવા વગર બાંધખોળથી કામ લઈ શકાયે.”

“બોલો” સોહલ લોહીનો એક ગોટ ગરતાં બોલ્યો.

“સર મોદી, મને એક મોટો ગેરમનસાઈ થયોછ, અને તે માટે મને તમારી પાસેથી ઇનશાફ-અફલ ઇનશાફ જોઈયેછ. મારું કામળ તમે વાંચ્યું છે, મારી હકીકત જાણી છે, તે છતાં પણ હું એકવાર ફરીથી તમને કહું છું, કે જે બાઈને તમે દીના ફરીને બોલાવો છો, તે મારી પોતાની ધણીયાણી છે.”

સોહલ મોદી ફગળાઈ ગયો. શુ આ માણસ દીરીનો હતો? વેલ, આજે તો દીવાનાપણા અને અકકલની કોતાહીનાં બોલા હેઠળ એવાં તો પેહેલ્લાં નાંખરના “હાંમગો” પસાર થઈ ગય છે, કે આ જમાનો ફાનાઈના દરયાવમાં દુખનો એક દાહયા દરવેશ કરતાં, એક માનેઅર મુરખની વધારે પરવાહ કરે છે. આ માણસનાં દેખાવ, અવાજ, અને વર્તણૂકમાં સચ્ચાઈનો અચુક આંસ હતો, અને તે જાણી સોહલ ગભરાઈ ગયો.

પ્રકરણ ૫૮ મું.

“મારી ખેરી લાવ.”

પાહલીને કાંઈપણ જવાબ આપવા અગાઉ સોહલે પોતાની સાંમેનાં તે નાના ટોળા તરફ નજર ફીધી. તેની સાંમે એક પટલી સોરત્યાં જેવી ખુદી બાઈ બેઠી હતી, કે જે લગભગ સીતેરની બર-

તીમાં હોવા છતાં, હજુ પણ દીવાસળીની માફક સીધી સોટા જેવી હતી. તેણીના પોશાક કાંઈક વીચીર હતો. આંખ સુધી તત રાવીને આંધેલાં તેણીના માથાંઆધનાએ તેણીની કપાલની કરચલીની હસ્તી લોકોની નજર સાંમેથી નાપુદ કરી હતી, તેણીનાં દીલમાં એક કાળી સાડી હતી, લાથનાં આંગળા દંકાઇ જાય ત્યાં સુધીનું એક લાંબી બોયનું ખત્રપા જેવું અડયાન તેણીએ પેહર્યું હતું. અને મોજાં વગરના પગમાં એક ચળકતી વારનીસની સપાટ સાથે તે આઠ ખરેખર સોહલ મોદીનાં સુંદર દીવાનખાનામાં ચળકી રહી હતી. તેણીના ચેહરા ઉપર સહેજ હસવું પંથરામ રહ્યું હતું, જે ઉપરથી એક આત્માક જોનાર એવું વીચારી શકે, કે આ આઠ પોતાની ફતેહ માટે હસતી હતી, તેણીની ખુરસીની ખરાબર પછવાડે, સુરતની એક કુખરી ત્યાં ગોઠવેલું રાચરચીલું હરણુદાર જેવી જોતી ઉભી હતી. વાંચનાર, આ એ આઠઓ તે કોઈજ નહિ, પણ આપણાં આગલાં માનવંત મીત્રો, મીસ સુનઇ પેસીકાકા, અને તેણી નોકરડી બીખી હતી.

ત્યાર પછી સોહલની નજર ત્યાં એડેલા એક બીજા અહસ્થ ઉપર પડી, તે એક જવાન હતો, અને તેને જોઇને સોહલ સહજ વાંકો વળ્યો. જવાનમાં તે જવાને તેને ડોક્યું કીધું, અને પોતાની ખુરસી ઉપરથી ઉભો થયો.

“સર મોદી” તે બોલ્યો “હું તમારી સાથે ‘ઈનત્રોડયુસ’ થવાની રજા લઉં છું. મારું નામ જાંહગીર વકીલ છે, અને ગઈ કાલે મારે ત્યાં આવીને મીં પેસીકાકાએ મને આ સમજાવી નાપસંદ બાબદથી વાકેફ કીધો છે.”

“ખરાબર છે” સુનઇ અને બીખી બેગાં બોલી ઉઠ્યાં, અને સોહલ મોદી પોતાની ગમે એવી હાલત જતા, એવુંજ વીચારી શક્યો, કે આ એ સ્ત્રીઓ જાણે નાટકમાં “કોરસ ગર્લસ” ની

જગ્યા લેવા ત્યાં આવી હતી.

જાંહગીર વકીલે આગળ જણાવ્યું.

“ મી० પેસીકાકા શરૂઆતમાં કામદાનો આશરો લેવા ધારતા હતા, પણ તમને એક ગ્રહસ્થ તરીકે પીછાણ્યા પછી તેવણે આ બાબત તમારી મુનસુફી ઉપર છોડવાનું હુકમણ વાપડ્યું છે, જેથી જો ખુદા નાં કરે ને આ સધળી બાબતમાં સમ્યાઈ હોય, તો પછી આ કમનસીબ બાનુને બનતાં સુધી ઘણી ઓછી તકલીફ આપીને આપણે સમજાવતી ઉપર આવી જઈએ.”

“ મારા મીસીસને આ બાબત સાથે કાંઈખી લાગતું વળગતું નથી ” સોહલ ગુસ્સાથી બોલ્યો,

“ ઓહ ” સુનઈ બોલી, અને બીજીજ પળે બીખીએ પણ પડઘા કીધો કે “ ઓહ ”

“ મને મારી મરજી ઉપ્રાંટ તેવણ માટે બોલવાની ફરજ પડે છે ” જાંહગીર વકીલ બોલ્યો “ હું મરજી સાહેબ, કે તમારાં મીસીસને આ સાથે કાંઈ પણ સંબંધ ન હોય, પણ—પણ જો કદાચ તેમ હોયખી, તો આપણે બનતાં સુધી તેવણ તરફ રહેમની નજરથી જોઈશું, કારણ તેવણ એક અબળા છે.”

“ એક અબળા, ખરેખર ! ” સુનઈએ ચેસ્તા કીધા.

“ આંબ લોકો કોણ છે ? ” સોહલે કંટાળીને પુછ્યું.

“ આંબ મારી ખુદેન સુનઈ પેસીકાકા અને તેણીની ચાકરડી બીખી છે. ” પાહલીએ જવાબ આપ્યો.

“ હમે સમ્યાઈની સાહદત આપવા હયાં આવ્યાં છીએ ” સુનઈએ નાટકી હાથે કહ્યું.

પણ સોહલે પોતાનો ચેહરો ફેરવી નાખ્યો. આ એમલગા-મણી અબળા સ્ત્રીઓના અભીપ્રાય ઉપર તેની દીનાના સુખદુખનો આધાર હતો, એ વીચાર તેને તદ્દન એવકુશી બરેસો લાગ્યો.

“સાહેબ, હું એક અહસ્થ છેક” જાંઘગાર વકીલ બોલ્યો
 “અને એક અહસ્થ તરીકે હું તેણીને મળીને વાત કરવા માટે
 તમારી રજા માંગું છું. મારી શાક્ષીને તમે સાહેબ, બીલકુલ બીન
 સ્વાર્થી” સમજશો.”

“લેડી મોદીને વાંધો નહી હોય તો મને નાં નથી” સોહલે
 જવાબ આપ્યો.

“ત્યાર પછી મારી જ્હેન તેમજ તેણીની નોકરડીને પણ
 આ બાનુંને મક્કવાની રજા મક્કવી જોઈએ” પાલકી બોલ્યો
 “તેઓ તેણીને સારી રીતે પીઝાણું છે, અને તેઓના ચુકાદા
 પ્રમાણે અમલ કરવા હું તૈયાર છેક. જો તેઓ નાં કહે કે આ
 બા-બાનુ દીના વાહડયા કે જોને હું પરણ્યો હતો તે નથી, તો
 પછી હું તમારાં મીસીસની હજારો હજાર મારી આહવા તૈયાર
 છેક. બસ, હવે એ કરતાં વધારે તમને શું જોઈએ?”

“ખચીત” સોહલ બડબડ્યો “પણ હું કેમ જાણું કે
 તમે મારી સાથે દગો રમતા નથી.”

“તમારી બેરી સામે દગો રમવાનું મને કારણ શું છે” પાલકી
 અગ્નયબીથી બોલ્યો “એમાં મને શું ફાયદો?”

“કદાચ મારી પાસેથી પૈસા કહડાવવા માટે તમે આચોકહું
 ગોઠવ્યું હોય.”

“મને પૈસાની કાંઈપણ જરૂર નથી” પાલકી ચીરડામને બોલ્યો
 “અને જો કદાચ હોયબી, તો મારે તે મેહનત કરીને મેળવવા
 જોઈએ, અને નહી કે એક અમળાની પાકદામાનના બોગે તે પેદા
 કરવો. મને પૈસાની હરકાર નથી, પણ હું ઇનસાફનો લુખ્યો છું,
 અને હવે આટલા ખુલાસા પછી તમે મારા આ મીત્રોને તેણી
 આમળ લાઇ જવાની મેહરબાની કરશો.”

“અને તેમ કરવા જો એવણુ ના કેહશે” સોહલ તરક સુનઈ

આગળી કરતાં બોલી “ તો આપણે એમજ જાણુએ કે એવણુ ખરી ખીનાં બાહર લાવવા માટે બીહે છે ”

સોહલ જરા ધન્યુપન્યુ જણાયો, અને તેને આવી રીતે જોઈને જાંહગીર વકીલ પાછું બોલ્યો.

“ મી. પેસીકાકા મને પોતાના એક દોસ્ત તરીકે હયાં લાગ્યા છે. પણ હું જો એવણને ગુસ્સે નહીં કરતો હોઉં તો મને કદયા વગર ચાલતું નથી, કે હું હયાં એવણનાં એક દોસ્ત નહીં, પણ હકદારને હક અપાવવા અને સઘ્યાઈને શોધી કહાડવા માટે આવ્યો છું. મારી સઘણી દીક્સોજી આ બાતું તરફ છે, કે જેવણ પોતાના આપ થવા લાયક એક આદમીને પરણ્યાં હતાં. ”

સુનઈએ એક દીન ચુસ્ત નીશાસો નાખીને પોતાની આંખોએ બંધ કાઢી, અને બીખીએ એક “ ઝોહ ” નો ઉદગાર બહાર પાડ્યો.

“ તમે મીસ વાહડયાને ઓળખતાં હતાં, તો મેહરબાની કરીને મારી આગળ તેણીનું બ્યાણ કરો ” સોહલ બોલ્યો.

“ તે માટે મારાં કરતાં એક કવી તમારી આગળ જોઈતો હતો, તોપણ હું મારેથી બનતું કરસ. તેણી ઉંચી અને અતી રૂપાળી હતી, અને તેણીના સામાન્ય દેખાવમાં કાંઈ એવી રીતનો મીકાસ સમાયો હતો, કે જે મેં હજુણુ સુધી કાઈપણ સ્ત્રીમાં દીકો નથી, તેણી એક કમળ પુત્ર મીસાલ ખીલતી જવાનીમાં હતી, તેણીના સુંદર સોનેરી ઝુલકાઓ, અને લીલી દરાખ જેવી આખ, જોનારનું ચીત કલાકો સુધી તેણી તરફ રોકી રાખે એવી હતી, અને સામટી રીતે લેતાં, તેણી એક એવી મનમોહક, ચીત આકર્ષક, મધુર અવાજ, અને મોતી જેવા દાંતની એક સુંદરી હતી, કે જેને હું આજની છઠી સુધી ભુલી શક્યો નથી. આ મીસ વહાડયાનું થોડું બ્યાન છે ”

“ અને મારી દીનાનું પણ ” સોહલે વીચારયું,

“ હું મીસ વાહડયાનો વખાણુનાર હતો, અને તેણીના હીનેચ્છું તરીકે મને કપ્પલ કરવું જોઈએ, કે મીં પેસીકાકા સાથના તેણીના લગન મને ખીસકુલ પસંદ પડ્યા હતાં નહી ” જાંહગીર વકીલ બોલ્યો.

વળી પાછી સુનમએ પોતાની આંખ વીચી દીધી, અને બીખીનાં કાન ઉપર પડીને “ ખુબસુરતીની અસર ” એવું કાંઈ બબડી ગઈ.

“ હવે તમે જોઈ શકશો મી. મોદી, કે મે આ અહસ્થને તેણીની સાંમે બોલવા માટે કાંઈ લાંચ આપી નથી ” પાહલી બોલ્યો

“ નહિ ” સોહલે જવાબ આપ્યો.

“ ત્યારે તો હવે મારી સહલાહ મુજબ જરૂરીથી અમલ થવા જોઈએ ” પાહલીએ ઉમેર્યું “ હમો સમજાને તેણી આગલ લઈ આવ ”

“ ચાલો ” સોહલે ટુંકમાંજ કહ્યું.

“ તમે એક ખરા અહસ્થ છોઓ ” પાહલી ખુશાલીથી બોલ્યો.

“ હવેજ સચ્ચાઈ ખદાર આવશે ” સુનમ ખુરશી પરથી ઉભી થતાં બોલી.

“ હવેજ મારી બાઈની કહોની થાછે ” બીખીનો

અવાજ નીકળ્યો.

તે નાનું મેજરું સોહલની પુકે દીનાના ઓરડા તરફ ચાલવા લાગ્યું, પણ ત્યાં જતાં સોહલ એકલોજ તે ઓરડામાં દાખલ થયો.

દીના હજુણ પણ બારી આગળ વીચારમાં બેસી હતી.

“ દીના ” તે બોલ્યો “ મી. પેસીકાકા પોતાના મિત્રો સાથે હયાં આવ્યા છે, અને મેં તેઓને તારી આગલ લાવવાનું વચન આપ્યું છે. જો તેઓ તારી સાંમે ચુકાદો અપશે, તો હું તારી

તરફથી લડવા તૈયાર છેઉં, જે તેઓ તારી તરફેણમાં બોલશે, તો પછી મી. પેસીકાકા, તારી મારી માગીને તુંને ફરીથી કદીબી નહિ સતાવવાને કયુદ્ધ થયા છે, અને એ અને દાખલામાં, હું ધારુંછ, કે તેઓને મક્કવા માટે તુંને બાહલી આપવા સીવાય બીજો કશો પ્રમાણીક માર્ગ આપને માટે રહ્યો નથી.”

“હું તૈયાર છેઉં” દીનાં ધીમાં અવાજે બોલી.

દીનાએ એક જખરી કોશેશ પછી પોતાની સઘળી હિંમત બેગી કીધી. તેણી તતાર થઈ, અને બહાલા સોહલને ખાતર, આ મુદ્દમ્મ તો શું, પણ આખી દુન્યાં સામે તકકર ઝીલવા તૈયાર થઈ.

“એવણુની સાથે કેટલાં જણા છે” દીનાએ પુછ્યું.

“ત્રણ. તેમાં બે બૈરાં અને એક જવાન ગ્રહસ્થ છે. મી. પેસીકાકા” સોહલે બારણા આગળ જમને સાદ માર્યો.

અને બીજીજ પળે પાહલી પેસીકાકો તે ઓરડામાં દાખલ થયો. દીના ઉભી થઈ, અને તેણીનો બાદશાહી, કદાવર દમામદાર અને ખુશસુરત દેખાંવ જોઈને, પાહલી આગલ જોટલો હિંમતવાન હતો, તેટલોજ હમણા નાહિંમત, નાચાર, ગાફેલ, અને દોગમુદ બનીને, દીનાની સામે જતાં અટકી ઉભો!

પ્રકરણ પદ મું.

સમ્બાઈની શોધમાં.

તેઓ એકબીજાને ગુપચુપ જોતાં ઉભાં. પાહલી તેણીની અપાર ખુશસુરતી નીલાળતો ગાફેલ અને ગમગીન જેવો

ઉભો રહ્યો, જ્યારે દીનાનો ચેહરો મગરૂરી અને તીરસ્કારથી, હંમેશ કરતાં જમાદા ખેંચાણકારક જણાતો હતો. આખરે પાલલી એક દગલું તેણીની નજદીક ગયો, એક છેલ્લી વેળા તેણે તેણીના પગથી તે માથાં સુધી નજર કીધી અને ત્યારપછી જખરા ઘોઘારી સાદે બોલ્યો.

“ દીના, તું હજુજીવી મને ના કહેછ. આંચ અહસ્થ કે જેને તેં આવી અકસોસકારક રીતે છેતરીયો છે, તેની સાંમે પણ તું હજુજી સચ્ચાઇ કમુલ કરતી નથી. ”

દીનાએ સોહલ તરફ જોયું.

“ તમે મને અપમાન નહિ થવાનું વચન આપ્યું હતું, સોહલ ”

“ હવે તારી હથીલાઇ ચાલશે નહિ ” પાલલી બોલ્યો “ શું તું એમ ધારેછ કે આ દુન્યામાં ખુદાનો ઇનસાફ નથી? દીવાની શું તુને ખુદાનો ખોફ નથી, કે તું આવી રીતે ઇઝજત અને નીતી સાથે ચેડાં કાઢે છે ? ”

“ સોહલ, તમારું વચન ભુલી નાં જતા ” દીનાએ પાછી ફરીઆદ કીધી.

“ મને તે યાદ છે ” સોહલે જવાબ આપ્યો “ જ્યાં સુધી હું તારી નજદીક છેઉં, ત્યાં સુધી તુને કોઇથીબી બીલવાનું નથી. દીના, હવે તો એવજી જે કહે તે બરાબર સાંભળી લે. ”

“ મારા દાવા વીશે મને પુરતો વીશ્વાસ છે, મારી ખાત્રી છે કે હું ખરો છેઉ, અને તેથીજ હું ઇચ્છું કે આખરે ખુદા મારી દાદ લેશે. તે મારી ફરીઆદ સાંભળશે, કારણ મને હમણાં કાંઇ એવી આગાહી થાયછ કે આખરે કાંઇ એવો બનાવ બનશે, કે જેથી મચ્ચાઇની જય અને ખુરાઇની હાર થશે ” પાલલી વીશ્વાસથી બોલ્યો “ સર મોદી મારી સાથે એક સુધ્ધા અહસ્થ

તરીકે વરત્યા છે, તેવણે મને આ નાપસંદ આપદમાં પોતાની બનતી મદદ કીધી છે, તો આવા એક ભલા ગ્રહસ્થને ખાતર કયુત્ત કર દીના, કે તું મારી બેરી છે.”

પણ દીનાની નજર કદીખી પાહલી તરફ ફરી નહી.

“સોહલ” તેણી બોલી “હવે આ મુલકાત દુકી કરો.”

“જરૂર.”

ત્યાર પછી તેણે પાહલીને કાંઈ ઇસારત કીધી, અને તે મુજબ પાહલી દરવાજા તરફ ફર્યો.

“સુનઇ” તે બોલ્યો “અંદર આવ.”

અને ખીજીજ પળે સુનઇ, તેણીનાં એહરા ઉપર ફતેહનાં હસવા સાથે દાખલ થઇ. તેણીની પુઠે બીખી આવી, પણ અંદર જતાં બંનેનાં એહરા અગ્નયખીથી ફગલાઇ ગયા. વાંચનાર, તે ઓરડામાં દાખલ થવાની અગાઉ સુનઇ પેસીકાકાના ગમે એવા વિચારો હશે, પણ પોતાની ભોળાઇને જોતાં સુનઇનાં તે સંધળા વિચારો પર પાણી ફર્યું. તે ઓરડો તમામ રાયરચીલાથી ભરપુર હતો, સુનઇએ આવો શણગાર કદીખી જોયો હતો નહિ, અને ત્યાં તે સોભાયમાન ઓરડાની બરાબર વચમાં, જણે એક શાહ-ઝાદી પોતાના રાજવંશી પરોણાઓની મુલાકાત લેતી હોય, એવા તોર અને દમામથી દીના ઉભી હતી. સુનઇએ તેણીને ગભ રાયલી જોવાની નકકી આશા રાખી હતી, પણ તેને બદલે હમણા તેણી પોતેજ ગભરાઇ ગઇ. આખરે તેણીએ હીંમત પકડી, તે સુંદર પ્રી તરફ પોતાની નજર ડેરવી, અને તેણીની ખાત્રી થઇ.

“તું મારા ભાઈની બેરી દીના છે” તેણી ચીચવાઇને બોલી “હું તુને બરાબર ઓળખું છું. તું દીના પેસીકાકા, તેશીરાજ વાહડયાની દીકરી છે.”

દીના સોહલ તરફ ફરી.

“એવણે જુઝાની આપી છે, એવણે બહાર કાઢ્યા.”

પણ સુનધ આવી રીતે ચાલી જાય, એ બનવા જોગ હતું નહિ. તેણીના જુહાકા દોરનો આટલો જલદી અંજમ આવતો. તો પછી દીનાની હાલત આજે આવી હતોજ શાની ?

“ નહિ, હું સધળું બોલવા પછીજ બહાર જવસ ” સુનધએ બરાડ મારી “ હું બાર મુકીને કહુ છું કે તું મારા બામની બેરી છે. તારા ગમે એવા દેખાવ અને પોશાક સાથે, હું દીના પેસીકાકાને લાખમાથી એક ઓળખી કહાડતો. ”

“આ બાઈ ઘણી ચોકકસ જણાયછ ” દીનાએ સોહલને કહ્યું “ હા, આંધ દીનાનોજ અવાજ છે ” સુનધ બોલી.

“ હું ધારૂં સોહલ, કે હવે એવણે રૂપસદ મલવી જોધ્યે. એવણે જોધ્યે તે કરતાં વધુ બોલી ચુક્યાંછ. ”

પણ સુનધની ધર્ટીમ વધુ ચઢી ગઇ. તેણીએ દીના આગળ જઇને તેણીને ખંભામાંથી પકડીને હલાવી નાખી.

“ સોહલ તમારું વચન યાદ છે કે ? ” દીના લાચારીથી બોલી.

“ મારી બેરી ઉપરથી હાથ ઉઠાવો ” સોહલ તેઓની વચ્ચે પુરાતાં બોલ્યો “ મેં તમને મોઢેથી બોલવાની રજા આપીછ, અને નહિ કે તમારા હાથ પગનો પણ ઉપયોગ કરવાની ”

“ તમને શરમાવું જોઇએ. ” સુનધ સોહલ તરફ ફરતાં બોલી “આવી એક પાપી ઓરતને ઉતોજન આપવા માટે તમને લજવાવું જોઇએ. તેણી હલકા વીચારની અને અધર્મી છે, અને મારી તો ખત્રીજ હતી, કે પૈસા અને મોજશોખને ખાતર તેણી કોઇ દીવસેખી પોતાની જાતીને એબ લગાડશે ”

“ ચુપ તમારી જાં—” સોહલ ઉશકેર્યે બોલ્યો.

“ મારી બેહેનનાં સખન શબ્દ માંટ હું તમારી મારી ચાહું છું, મીઠો મોઢી ” પાહલી તુરત બોલ્યો “ તેણી જરા ચીરડાકિ સ્વભાવની છે, અને કોઈ વેળા ઘણી કિશકેરાઈ ગય છે. તોપણ હવે તમારી ખાત્રી થઈ હશે કે તેણી સાચ્યું જ બોલે છે. ”

“ તમે સોગંદ ઉપર કહો છો, મીસ પેસીકાકા કે આ ખાનુ તમારા ભાઈની બેરી છે ” સોહલે ગંભીર અવાજે પુછ્યું.

“ હું સોગંદ ઉપર કહું છું ” મુનમએ જવાબ આપ્યો.

તે ચોરડામાં ગંભીર ચુપકીદી ફેલાઈ. સોહલનો ચેહરો નખાઈ ગયો. દીના પણ જરા તરખાયત્રી જણાઈ, જ્યારે ફક્ત પાહલીજ તદ્દન શાંત જણાતો હતો.

“ એમ આવ બીખી ” તે બોલ્યો “ આ ખાઈ કોણ છે, તે વીશે આ શેઠની ખાત્રી કર. ”

“ આ મારી ખાઈ દીનાખાઈ સે ” બીખીએ જવાબ આપ્યો.

“ તારી ખાત્રી છે ? મક્કના ચેહરાની એ કાંઈ જુલનો નહી હોય. ” સોહલે પુછ્યું.

“ એમ બનેજ નહી ” બીખી દોડુ ધુણાવતાં બોલી “ મુને ખરાખર યાદ સે, કે આ દીનાખાઈ હમારા ઘરમાંથી નાશી ગીયેલાં, હકિવે. ”

દમ્પુણ પણ દીના તરફથી તેઓને ઝોળખવાનો સહેજ પણ સંસારો જણાયો નહિ, બલકે તેથી ઉલટી રીતે, તેણી પોતાનો ભાગ દરપગે વધુ હિંમત અને ચાલાકીથી બજાવતાવતી હતી.

“ સોહલ હવે તમે એ લોકને જવા દો ” તેણી બોલી.

“ પણ દીના, ત્રણમાંથી એ જણા તારી સામે જખાની આપી ચુક્યાં છે ” પાહલીએ યાદ આપી,

દીનાએ તેની તરફ મગરૂરીથી જોયું, જાણે કે તેને જવાબ

આપવાને તેણી પોતાના દરજ્જાથી હલકું સમજતી હોય.

“મી. પેસીકાકા, હવે તમારા પેલા ફેન્ડને બોલાવીને આ કમનશીય દેખાવનો છેડો લાવી નાઓ. આ આઠઓને જવા દો” સોહલ કંટાળીને બોલ્યો.

“ચાલ બીખી” સુનમ પોતાની દાસીનો હાથ ધરતાં બોલી. “હવે વધુ વખત આપણને આંધ ધરમાં થોભવામાં સોભા નથી. હયાં બધાં ઘેલાંઓ વસેછ. જો પાહલી, હું તુંને માફ કરુંછ કે આપ નાપાક બૈરીને આપનાં ઘરમાં ફરીથી જોઇને, હું ત્યાં એક મીનીટખી રહેવસ નહિ.”

“જો માટે તમારે બેરીકર રહેવું.” સોહલ બોલ્યો. “આ બાનુ તમારા ઘરમાં કદી આવી શકશે નહિ.

“બાનુ!” સુનમએ ચેસ્તા કાઢ્યા “મારા ભાઈએ જો એ તમારી “બાનુ”ની દયા નહિ ખાધી હતે, તો આજે એ રસ્તે રસ્તે બીખ માંગતે”

“મારી આઠની બહુ ખુરી લાલત થાતે” બીખીએ તાપસી પુરી.

સુનમએ બીખી સાથે ચાલવા માડ્યું, પણ જતાં જતાં એકાએક દીના તરફ ફરી.

“યાદ રાખજો દીના. તું હંમેશ સુધી આવી રીતે નીર્દોશ દેખાવ કરીને ઉભી રહેશે નહિ. એક વખત એવોખી આવશે, કે જ્યારે પાપીઓ ભોંયે પડશે”

હજુલુ પણ દીના સુપ ઉભી. અને ત્યારપછી સુનમ અને બીખી કાંઈ બબડીને તે ઓરડો છોડી ગયાં. પાહલી પણ દરવાજા તરફ ફર્યો, અને ત્યારપછી થોડાજ વખતમાં જાંઘીર વકીલ પોતાની મરજી ઉપાંત પાહલીની પુઠે ધીમા કદમે ત્યાં ચાલી આવ્યો.

પ્રકરણ ૬૦ મું.

એક જીવલેણ જીલ.

દીના પોતાના આ ત્રીજા સાક્ષીની રાહ જોતી ઉભી. આ બાકી રહેલા ત્રીજા સાક્ષીની જગ્યાની પછી મામલો કેવો રંગ પકડે છે, તે જાણવા દીના ઉંચા દૃષ્ટિ યોજતી હતી. પાહલી સાથે જાંહગીર વકીલને આવેલો જોઈને, સોદલ તુરતજ તેની તરફ દૂરથો.

“આ બાનું તરફ જોઈને તમે કહી શકશો કે તમે એવણને ઝોળખો છો ? સાચ્યુજ કેહજો ”

“ મેં આવી દુષ્પ્રધાયક દરજતી કદી આશા રાખી હતી નહિ ” જાંહગીર નીચી નજરે બડબડ્યો.

“ પણ તમે પોતેજ એ બાબદ મને સસ્લાહ આપી હતી ” પાહલી બોલ્યો “ સમ્યાઈને માટે બોલવામાં બીલવાનું શું છે ? ”

ધીમેથી તેણે પોતાની નજર દીના તરફ ઉંચકી. ગરીબ કમનસીબ દીના, તેણીનાં કીસમતનો સધળો આધાર આ જવાનના થોડાક શબ્દો ઉપર લતકતો હતો. જાંહગીર તેણીને જોતો થોડો વખત ચુપ ઉભો. હા, તેજ આકાર, એહરો, તેજ સતર વરસ અગાઉની દીના પેસીકાકા હતી. અફસોસ, તે લીલી આંખો તેની તરફ કેવી મુંગી અરજનો અંગાર ફેંકતી હતી, શું તે તેણીનો નાશ કરે ?

“ બોલો ” પાહલીએ ગર્જના કીધી “ તમે હયાં મુઝા મતર જેવા ઉભા રેહવા નથી આયા. ”

“ જલદી ખોલો ” સોહલે ઉમેર્યું “ આ બાનું કાણુ છે ?
અને જાંહગીરે ધીમા પણ ખુલ્લા ‘અવાજે કહ્યું કે:-

“ આંધ દીના વાહડયા છે, કે જેણી પાછળથી પાહલી પેસીકાકાની ઘણીયાણી બની હતી. ”

ઓ વાંચનાર, તેજ પળે દીનાએ એક કાટીલ લુલ કીધી. કાંઈએ પણ તેણીને જાંહગીર વકીલનું નામ જણાવ્યું હતું નહિ, તે છતાં હમણા પોતાનો ચેહરો તેની તરફ ઉંચકીને ખોલી.

“ મેં તો આશા રાખી હતી મીં વકીલ, કે જે આખી દુન્યાં મને ગુનેહગાર ધારે, તોખી તમે મને કદી એવી કેહશો નહિ ”

પાહલીને જાણે વીજળીનો એક ઝટકો લાગ્યો. એક જખર દસ્ત કુદકા સાથે તે સોહલ તરફ ધસી ગયો.

“ મારી ખાત્રીજ હતી કે ખુદા મને ધનિસાફ આપશે. ” પાહલીએ ખુમ પાડી “તેણીએ પોતાને મોઢેથીજ પોતાના ગુના-હતો એકરાર કીધોજ. જે હું ખોટો હોઉં, યાને તેણી ખરેખર તમારીજ ઐરી હોય, તો પછી હમણા તેણી આ માણસનું નામ જાણી શકેજ કેમ ? જાંહગીર વકીલ અગાઉ તેણીનો દોસ્ત હતો, અને તેણી તેનું નામ જાણે છે, એ ઉપરથી ખુલ્લે ખુલ્લું પુરવાર થાયજ, કે તેણી આગળી દીના વાહડયા છે ”

દીનાએ પણ પોતાની લુલ જોઈ, તેણીએ સોહલ તરફ એક છેલ્લી નજર કીધી. અને ઓ-તે ચેહરો મોહત જેવો શીકકો પડી ગયો હતો. બય, ધાસ્તી, અને નીરાસી, એ ત્રણે લાગણીઓએ લેડી દીના મોઢી પર એકાએક ગલખો કર્યો.

“ દીના, મને સાચ્યું કેહ ” સોહલ ધુજતા અવાજે ખોલ્યો
“ કે તું આ ગ્રહસ્થને કેવી રીતે ઓળખી શકી ? ”

પણ દીના કાંઈ જવાબ દેય તે અગાઉ જાંહગીર તેણી

આગળ જઈને ગુંદણમંડયે પડ્યો.

“ દીનખાઈ, ખુદા સાહેબ છે કે તમુને બચાવવા મેં મારો જીવ પણ આપ્યો હતો ” તે બોલ્યો.

“ મારી ખાત્રીજ હતી કે ખુદા મને મદદ કરશે ” પાહલી ઉશકેરાઈને બોલ્યો. “ શું તે એક મોટા ગેરઈનશાદને તેની સગ્ન વગર પસાર થઈ જવા દેશે ? નહિ. એક વખત એવોખી આવશે કે જ્યારે તે નીર્દોશોનો પોકાર સાંભળશે, જ્યારે મોટાઓને તેઓનાં ઉંચા આશન ઉપરથી તોડી પાડીને નીચે ગતરમાં હડસેલી દેવામાં આવશે, જ્યારે ઠગારાઓનાં ચેહરા પરથી તેઓનો છુપો ખુરખો ઉંચકાઈ જઈને તેઓને ખરાં રંગરૂપમાં જાહેર કરવામાં આવશે. ”

પણ દીનાની આંખે અંધારાં હતાં. ધીમેથી તેણી સોહલ તરફ ફરી, અને તેના પગ આગળ પોતાનું માથું નાખી દીધું.

“ મને માફ કરો સોહલ ” તેણી બોલી “ મને માફ કરો ” અને ત્યારપછી એક બોલ પણ બોલવા વગર ત્યાંથી ઘસારાખંધ ચાલી ગઈ.

“ દીના—દીના ! ” સોહલે તેણીની પાછળ ખુબ પાડી. પણ દીના પાછી ફરીજ નહિ.

“ હવે તમારી ખાત્રી થઈ ચુકીછ, મીઠો મોદી ” પાહલી ફતેહથી બોલ્યો.

“ હું તમારે માટે દલગીર છઉં, સાહેબ ” જાંહગીર બોલ્યો “ હું ઇચ્છું છ કે હું તમુને કાંઈ મદદ કરી શકું ”

“ ખુદા મને મદદ કરે ” સોહલ પોતાનો ચેહરો છુપાવતાં બોલ્યો.

“ ખુદા તમુને મદદ કરે ” પાહલી બોલ્યો “ મારી સઘળી

દીલસોજી તમારી તરફ છે. મારી બૈરીને માટે દાવો કરતાં મેં મારી ફરજ ઉપ્રાંત બીજું કશું તમારી પાસેથી ગેરવાજબી માંગ્યું નથી. તમુને જો તે માટે દલગીરી લાગતી હોય, તો—ઓહ—મેં આટલા વરસો સુધી કેવું દુખ ખમ્યુંછ તેનો વીચાર કરજો. સાહેબ, હુંબી એક વેળા તમારા જેવોજ નરમ હૈયાનો હતો, પણ તેણીએજ હમણાં મને એક ખવીસ બનાવ્યો છે.”

“મીં પેસાકાકા તમે મારી જીંદગી ધુળ કીધી છે” સોહન બદલાયલા આવાજો બોલ્યો “મારી જીંદગીનો ચેરાગ તમે ખુમવી નાખ્યોછ.”

“નંતે માટે હું ઘણો દલગીર છેક” પાલલીએ જવાબ આપ્યો “સાહેબ, હવે હું દીનાને લીધા વગર હયાંથી જવાનો નથી.”

“તેમ બનશે નહિ. તેણી ગમે એવી પણ ગુનેહગાર છે, છતાં તમારા જેવાનાં હાથમાં હું તેણીને કદીબી પાછી આપસ નહિ. તમારી બેહનનો ઘાટકી જીલ્લમાત ફરીથી ખમવાને બદલે હું તેણીને મુવેલી જોવા ખુશી છેક” •

“તેણી ઉપર કોઇ પણ જીલ્લમાત ગુજરતું નથી.” પાલલીએ બચાવ કીધો.

“એમ હોવુજ જોઇએ. કારણ ત્યાં સુધી તેણી તમુને છોડી આવને નહિ. તેણી તમુને પરણીને અસુખી બની અને વળી દુખપર દાહમ, તમારી બેહનનો જીલ્લમાત તેણીથી ખમાઈ શકાયો નહિ. મારા ધારવા પ્રમાણે તેણીના પીતાએ તેણીને તમારે હસ્તક સોંપી જવામાં મોટી ભુલ કીધી. અને તે ભુલને સંતોષ-કારક રીતે સુધારવાને બદલે, તમે તમારા ફાયદાને ખાતર તેણીને પરણી બેઠા.”

“તેણીને ચાહવામાં મેં કાંઇ ગુનાહ કીધો નહિ”

“ તે ગુનાહજ કેહવાય, કારણ એક જવાન જીવ હંમેશાં સઘળી નવી અને ખુશાળ ચીજોનીજ આરજી રાખે છે, જ્યારે તમે તો તેણીનાં બાપ જનવાને લાયક હતા. ”

“ પણ તેણીને સુખી કરવા મારી પાસે પૈસાટકા અને ધરખાર વગેરેનાં સાંધણો હતાં ” પાહલી મગરૂરીથી બોલ્યો.

“ તમારાં ગમે એવા સાંધણો તેણીની જવાની અને ખુશ-સુરતી આગળ કુચ્છ બીસાદમાં હતાં નહિ ” સોહલે તાણો માર્યો.

“ પણ હું તેણીને આહતોં હતો, ”

“ હા, તમારા એ ખ્યારને લીધેજ તમે તેણીની જાંઘીનું નખખોડ વાળ્યું ” સોહલ ચીરડાઈને બોલ્યો “ એ બાળકમાં સઘળો કસુર તમારોજ છે, લોકો તમનેજ દોષ દેશે. નહિ મીઠા પેસીકાકા એક નાણુક ચમચલા ઉપર ઘાટકી સીતમ ગુજરતો અટકાવવાને માટે હું તેણીને તમારા હવાલામાં પાછી સોંપસ નહિ. ”

“ સંભાળો, તેણી મારી ઐરી છે ” પાહલી ખુરસી પરથી ઉભો થતા બોલ્યો.

“ અને મને પણ તેણી ઉપર દક છે ” સોહલે મક્કમ અવાજે જવાબ આપ્યો.

પ્રકરણ ૬૧ મું.

સુનધના મીઠાંજ અરખેલાક.

પાહલી વીચારમાં પડી ગયો. તેણે વકી રાખી નહિ હતી, કે આ પ્રમાણીક શેઠયો, પોતાની કેહવાતી ઐરીની એવકાઈ જાણવા

પછીથી તેણીની તરફેણ લેશે, અને હમણાં સોહલને તેની સાંભે થતો જોખને, તેની ફતેહની સંપૂર્ણતામાં સેહજ જમાન પડ્યું.

“કેવી રીતે ?” તેણે આખરે પુછ્યું.

“હું તેણીને વાજખી રીતે પરણ્યો હતો.” સોહલે સમજાવ્યું.
“તેણીને એક કુમારીકા ધારીનેજ મેં તેણી સાથે કાયદાપુર્વક લગન કરીયાં હતાં, તેણી આટલા વરસો સુધી મારી સુખદુખની સાથી બની છે. મેં તેણીની દરેક આશા અને નીરાશીમાં ભાગ લીધો છે, અને હવે જોડલો તમને તેણી ઉપર હક છે, તેટલોજ તેણીના બલ્લાને ખાતર મનેથી કહેવાનો હક છે, કે તમે આવી રીતે એકાએક તેણીને મારા કબજામાંથી લઈ જઈ શકશો નહીં.”

“હું તેણીને લીધા વગર હયાથી ખીસવાનો નથી” પાહલીએ હથ લીધી “જો કે તેણીએ મારી આખરની ધુળધાણી કરી છે, તોપણ હજુણ સુધી તેણી મારીજ ધણીઆણી છે. તેણી ઉપર મારોજ એકલો હક છે. હવે મને કીધેલાં નુકશાન માટે હું તેણીને પત્રાનાપ કરાવવા મારે ત્યાં લઈ જવા ધારું છું.”

“તે કામ તમારું નથી.”

“તમારે જોખયે તે વીચારો.” પાહલી છેલ્લે પાટલે બોલ્યો.
“પણ હુંતો તેણીને લઈ જવા વગર હયાંથી હથવાનો નથી.”

સોહલના ચેહરા ઉપર કંટાળાનાં ચીન્હ ફરી વળ્યા. તે પાહલી તરફ ફર્યો, અને તેને વીચાર કરવા થોડો વખત જોખતો હતો એવું તેને કહીને તે ઓરડો છોડી ગયો.

તેની પાછળ જાહગીર વકીલ પણ જવા તૈયાર થયો. બસ, હવે વધુ વખત હયાં રહીને તે દીનાની પડતી જોવા આહતો હતો નહિ, અને જતી વખતે પણ તેના મોઢાંમાંથી એવાજ ઉદગાર નીકળી પડ્યા, કે ખુદા હજુજાખી આ કમનશીખ બાનું તરફ

રેહમ કરી, તેણીને બચાવી લે.

તેઓં બને જવા પછી પાહલી, સુનમની શોધમાં નીકળ્યો. તેણી બીખી સાથે હળુશખી હોલમાં બેઠી હતી. આ બાઇ અને વાણોતર ઘણીજ ઉકમાઈથી આપસઆપસ કાંઈ વાત કરતાં હતાં.

“જોરે બીખી ” સુનમ બોલતી સંભળાઈ “ મારી ભોંઝઈ આવા મેહલની શેફાણી બનીછ.”

“ હારે બાઇ, મુને પણ બહુ અજાયબી લાગેછ ” બીખીએ ટેકો આપ્યો “ બાઇ આ ટેબલપર ચાંદીનો પુત્તાખાછ જોયો કે ? એ જોઈ મુને પણ મારી બાઇ માટે મગરૂરી લાગતીસે. હવે એ છંદુ મારી બાઇને છોડી જતાં કેવુ લાગછે.”

“ બીખી, તું એમ નહી કેલવાં માંગથી હોશે કે હવે તારી આંચ બાઇ આંચ ઘર છોડીને આપણે ત્યાં રેહવા આવશે ” સુનમએ અજાયબીથી પુછ્યું.

“ એમજ થશે ” પાહલીનો અવાજ સંભળાયો “ સુનમ હું દીનાને પાછી સુરત લાવવા ધાઈંછ, ” તેણીનો પશ્ચાતાપ કરાવવા માગુછ, અને આપણા ઘર સીવાય બીજે કોઈબી એમ બની શકશે નહિ.”

“ ઓ પાહલી તું તો મેત થઈ ગયોછ ” સુનમ ગભરાઇને બોલી “ આ નાપાક ઐરીને તું આપણા ઘરમાં પાછી ધાલસે ? નહિ નહિ. જે ઘેરમાં આપણા અશરારૂ માય બાવાં ગુજરી ગયલાં તેને તું અપવીત્ર બનાવશે નહી. હું તુને સાફ કહુછ, પાહલી કે જે તારો ઐરી આપણા ઘરમાં ફરીથી પ્રગ મુકશે, તો હું એક ઘડીબી ત્યાં થોભસ નહી. સમજેછ કે ? ”

“ હા, તારો જે એવોજ વીચાર હોય તો બહે તું ચાલી જો મને તારીબી દરકાર નથી. ” પાહલીએ રોકડો જવાબ આપ્યો.

એક તડાકા સાથે સુનમ ઉભી થઇ. તેણીનો મીઝજ એક-દમ અરખેલાક થઇ ગયો હતો.

“ચાલ, બીખી ચાલ” તેણી બીખીનું પાખડું ધરતાં બોલી “આંચ મારો બાઇ તો પોતાની ફલકસુર એરી ઉપર એટલો તો દીવાનો બની ગયોછ, કે એ પોતાના માયઆપને પણ વીસારી બેઠોછ. ચાલ તો બીખી. એવાની સાંમે ઉભાં રહેવામાં આપણને કાયદો નથી. હું છઠ્ઠુંછ કે હું એ બાણુભુજાને જતી વખતે પણ થોડીક સીખામણ આપી જાઉં.”

“વખત અરખાદ જશે, પથ્થરપર પાણી પડશે” પાહલીએ તાણા માર્યો, અને આ શબ્દો સાંભળતાં સાથે સુનમ બીખીને ઘસડતી પોતાના બાઇ સામેથી ગાયબ થઇ.

પાહલી તે હોઝમાં એકલો પડ્યો. એક કપકારા સાથે તે જાણુની ખુરશી ઉપર બેસી ગયો, અને પોતાનું માથુ અને હાથમાં પકડીને ઉંડા વીચારમાં પડ્યો. હા, હવે તેના રસ્તામાં કાંઈપણ અડચણ હતી નહિ. તેણીએ પોતેજ પોતાના ગુનાહનો અચાનક એકરાર કાઢ્યા હતા, અને જે કે સોહજ ભેદી હજુ-ણખી તેણીની તરફેણમાં બોલ્યો હતો તોપણ પાહલીની ખાત્રી હતી, કે દીના હવે વધુ વખત તેના આશરો હેઠળ રહી શકશે, એ બીજકુલ બનવા જોગ હતું નહિ. વળી વધુનો દીના પોતેથી પોતાની નાલેસી બહાર આવતી અટકાવવાને ખાતર તેની સાથે સુરત પાછી જવા કમ્બુલ થશે. અરે, કાંઈ નહિ તો સોહલનાં ભણાં નામને ખાતર તેણીને તેના હુકમને તાબે થવાની ફરજ પડશે.

પાહલીની આંખો અંધ થઇ. શું હજુણખી દીના અને શીરોઝને પોતાને ત્યાં સાથે રહેલા જોવાની તેની સરજત હતી. ? પાહલી કોઇ ભેદી લાગણીથી ધુજવા લાગ્યો આ વીચાર આવતાં તેને નસમજ પડે એવી ફાર પડી. તેનું અંતરેણુ જોરથી ધડ-

ક્યા લાગ્યું, તેનો દમ ગોચા છુટાઇ ગયો.

આવી રીતે કેટલાક કલાક પસાર થઈ ગયા. આખરે સોહલે તેને બોલાવવા પોતાનાં માથુસને મોકલ્યો ત્યારે તેની સામે જતાં પાહલી તેનો ચેહરો જોઈને એક દમનું પાછળ હથયો. વરસો સુધીની ખીમારી, હાડમારી, જંગમ જોટનું કરી ન શકે, તેનાં કરતાં પણ વધું ફેરફાર હમણા સોહલ મોદીના ચેહરા ઉપર ફક્ત થોડા કલાકમાં થઈ ગયો હતો.

“હવે છેવટની ગોડવણ ઉપર આવનાં, હું લેડી મોદીને હયાં બોલાવવા ધારું છું” સોહલ પાહલીને જોતાં બોલ્યો.

“તેણીને લેડી મોદીનું નામ આપવું વાજખી નથી” પાહલીએ ભુલ ભાંજી.

“પણ જ્યાં સુધી તેણી મારા ઘરમાં છે, ત્યાં સુધી હું તેણીને કોઈ ખીજ નામથી બોલાવી શકતો નથી.”

સોહલ મોદીએ પોતાનાં નોકરને બોલાવવા અંગ વગ્નડયો, અને તેને પોતાની આંધને તેઓ આગળ મોકલવાનો હુકમ કરીધો.

તે નોકર પોતાની આંધના ઓરડામાં ગયો. તે ઓરડો ખાલી હતો. તે ખીજાં, ત્રીજાં, ચોથાં, અને એ મુજબ તે અંગ-લાના દરેક ઓરડાઓમાં ફરી આવ્યો, પણ દીનાની ત્યાં કેઠે હસ્ટી હતી નહિ.

“મારાં આંધ ઘરમાં નથી, સાહેબ” તે નોકર સોહલ આગળ પાછો ફરતાં બોલ્યો.

અને ચોંકયા, અને ફગલાઈ ગયા, અને બંનના ચેહરા ઉપર ફક્ત એકજ સવાલ જણાતો હતો કે “દીના ક્યાં હતી. ?”

પ્રકરણ ૬૨ મું.

એક લેદી અવાજ.

દીના ક્યાં હતી? શરૂઆતમાં સોહલ મોદી પોતાની ઈરીની ગેરહાજરી જાણીને ઝાઝા ગભરાયો નહિ. વેત્ર. તેણી ઘરમાં નહિ હશે, તો અગીઆમાંથી મલી આવશે, તેણે વીચાર્યું. આવી રીતે લગભગ અરધો કલાક પસાર થઈ ગયો, અને ત્યારેજ તેને પોતાના બોકરો તરફથી પકડી ખચર મલી કે દીના ત્યાં કેડે હતી નહિ. ગમે તે પણ કરવા છતાં, ગમે ત્યાં પણ શોધવા છતાં, દીનાનું નામનીશાણ ત્યાં જણાયું નહિ એકવાર ફરીથી સોહલ અને પાહલી એકબીજાને મુંગે મોહડે જોતા ઉભા, અને બંનેના ચેહરા ઉપર પેલોજ સવાલ પાછો જણાતો હતો કે “દીના ક્યાં હતી?”

ખરેખર તેણી ક્યાં ચાલી ગઈ હતી? એક મોલ પણ મોલવા વગર, યા તો પોતાના દુશમનો તરફ એક આડી નજર પણ કરવા વગર તેણી તે ઓરડો છોડી ગઈ હતી, અને જો કે તેણી બાહરથી હંમેશનાં જેટલી શાંત, મગર, અને દમામદાર જણાઈ હતી, તોપણ બાતેનમાં પોતાના એકરાર માટે ધાસ્તી અને અત્યંત નાસીપાસીથી ધુજતી, તે દુખી અબલા ત્યાંથી ચાલી ગઈ હતી.

દીના પોતાના ઓરડામાં જઈને ઉભી. કાંઈપણ ચોક્કસ વીચાર તેણીને સુજ્યો નહિ. લાચાર અને નીરાશ તેણી તે ઓરડામાં ચોતરફ જોવા લાગી, અને ચાંચનાર, જ્યારે આદમને ખુદ તરફથી બેહશત છોડી જવાની નોટીસ મલી હતી, ત્યારે

તેનાં મોંઘા ઉપર જેવાં ચીનહો તે વેળાએ જણાયાં હતાં, તેવીજ નાસીપાસી અને નામરજી હમણા દીનાના ચેહરા ઉપર પણ જણાતી હતી. તેણી પોતાનું આલીશાન મકાન છોડી જતી હતી, પોતાના વ્હાલા ભરથારને છેલ્લી સલામ કરનાર હતી, કારણ તેણી સારી રીતે સમજતી હતી, કે હવે વધુ વખત તેના જાપરાં હેઠળ રહીને, તેની દુપકાભરી નજરની સાંમે તેણી કદીખી ટકી શકશે નહિ.

“ઓ સોહલ, વ્હાલા સોહલ” તેણી બડબડી.

દીનાએ પોતાનું ધણી પડતું માંથું સેહજ ઉચે કાઢ્યું, કે જે એક દયાલુ છાતીની અંદર હવે વધુ વખત છુપાનાર હતું નહિ. તેણીએ પોતાના વેરવીખેર થપકા ગાત્ર સરખા કર્યા. આહ વાંચનાર, તેજ પળે તેણીએ દડાવ કર્યો, કે ભલે તેણીનું જોખ-માયલું અંતકરણ હવે વરશેતો પોતાનો નીમકહલાત્ર ડોકો બંધ પાડે, ભલે જીંદગીની જોત કરતાં મોહતની ખોખાર તેણી ઉપર ગલ્લખો કરે, ભલે તેણી એવાં હજાર મોહત મરે, તોખી અરે-તોપણ સોહલનો ચેહરો અને તેનાં પગલાંનાં અવાજ વગરનાં પાહલીનાં સુરતનાં સમસાન જેવા ધરમાં તેણી કદીખી પાછો પગ મુકશે નહિ.

તેજ વેળા દીનાને કાંઈ જેખી બસારત થઈ, તેણી કાંઈ અજળ લાગણીથી ધુજવા લાગી. કાંઈનો વીચીત્ર અવાજ તેણીના કાન આગળ ખણખણી રહ્યો.

“દીના, મારી આગળ આવ”

આ તે અવાજ હતો. દીના ચોંકી, તે અવાજ તેણીના ગુજરેલા આપ શીરોઝ વાહડયાનો હતો, તે ગુજરેલાં તરફનો સંદેશો હતો. અને ત્યારેજ દીનાને યાદ આવ્યું કે પાહલી સાથના પોતાના લગનના દીવસની સહવારે, તેણીએ પોતાના આપના

ઓરડામાં જઈને એવું આહુનું હતું, કે જો કદીખી તેણી ઉપર કાંઈ એવી અસહ્ય આફત આવી પડશે, તો ગમે ત્યાંથી પણ ત્યાંજ આવીને તેણી પોતાનો પ્રાણ છોડશે. અફસોસ, હવે તે વખત નજીક આવ્યો હતો.

“ દીના, મારી દીકરી હયાં આવ, હયાંજ તુને શાંતી અને આસાયશ મલશે ” દીનાના ઉસકેરાયલાં મગજે તે બેદી અવાજ પાછો સાંભળ્યો.

“ હું આડિંછ, પપા.”

અને જેમ એક દુખતો આદમી પોતાના માથા ઉપર શીળું જોઈને તેને વળગવાની કોશિશ કરે, જેમ એક ગુનેહગાર ધનશાન મરતી વેળાએ ખુદ સાથનો પોતાનો હીસાજ થોડેક હીસસે ચુકતે કરવા, કાંઈક નજીવું નેકીનું કામ કરવા તતપર રહે, જેમ એક બાણબુલો, છેલ્લી ઘડીએખી પોતાની આસપાસનાંઓની જુદી સલ્લાહથી દોરવાઈને પોતાનાજ હકમાં નુકશાન કરે, તેવીજ અચોક્કસ હાલતમાં દીના પોતાના :મગજનાં તે ધખારાને આંધીન થઈ. તેણી માઠુંજે “ રતન-મમાં ”નાં બગલામાં જવા તૈયાર થઈ, કે જ્યાં તેણીએ કેટલાક સુખી દીવસો ગુજાર્યા હતા, અને જ્યાં તેણીની મરવાની સરજત હતી.

તેણી ત્યાં કેવી રીતે જઈ પુગી એ કેલવું અશકત છે, લાલ લોહી જેવી આંખો સાથે પોતાની આસપાસનાંઓનું, તેમજ ખુદ પોતાની હાલતથી તદ્દન ખેખબર દીના, આખરે માઠુંગાના સ્ટેશન પર કેવી રીતે ઉતરી એ દરસાવવું માહલ છે. કોઈ બેદી ખેંચાણ તેણીને તે અસલી જગ્યા ઉપર પાછું ખેંચી જતું હતું. પણ ઓહ, એકવારની તે સુંદર ઇમારતનો કેવો અવતાર ? જાણે દીનાની પડતી સાથે તે બંગલો પણ પડી ભાંગ્યો હતો. અસલનો સુંદર બગીચો ત્યાંથી નાખુદ થયો હતો, “ રતન મમાં ”ની ત્યાં હસ્તી હતી નહી, ખુદ ખબર તેવણ ઉપર કેવી રીતે જમાનાનું ચક્રર

ફરી ગયું હતું, સધળું ચુપચાપ અને ગમધોર હતું. અને એહ, જે ઓરડામાં શીરોઝ વાહડયાએ પોતાના છેલ્લા દમ ખેંચ્યો હતો, તે ઓરડાનું છાપડું પણ ઉડી જમ્મતે, ત્યાં લીટું ઘાસ ઉગી નીકળ્યું હતું. ઓ વાંચનાર, તે એસમાર મમારત જમાનાની ગીરદસ્તી અને મનશાનની એદરકારીનો આખેહુમ ચીનાર તમામ ખત્રકત સાંમે રજુ કરતી હતી !

એક ભાંગેલા દાદર મારફતે દીના પોતાના આપનાં ઓરડામાં ગઇ, અને ત્યાંનું ઘાસ ખીસાડીને ગુડાળમંડપે પડી. સાંજ પડી ગઇ હતી. વાદલાંઓથી ઢંકાયેલા આફતાબ યઝદ સારા દીવસની પોતાની આસાયસ લેવા દરયાના પેટામાં ગરક ગયા હતા. વરસાદનાં ચીન્હો જણાતાં હતાં, અને ફક્ત ઘાસમાંના કસારાઓનાં “ચું-ચું”નાં અવાજ દીનાની આ તરફ પથરાત રહ્યા. તોપણ તે અવાજ સાથે કોઇ ખીજેખી અવાજ ભેલાયલો હતો.

“ દીના મારી દીકરી ”

“ હું આવીઝ, પપા.” દીનાનો સાદ સંભળાયો.

વરસાદ ઝરઝર ઝરઝર પડવા લાગ્યો, તોપણ અર્ધ એંબાણ હાલતમાં સ્વપ્નો જોતી દીનાને તેનું કાંઇ બાણ હતું નહિ.

“ પપાજી ” રાતના ભયંકાર અંધકાર વચ્ચે દીનાનો શોકાતુર અવાજ સંભળાયો “ પપાજી, તમારા ગુજરવા પછી, દુન્યા મારી સાથે રીસામ ગઇ. હવે હું તમારી આગળ મરવા આવીઝ. ”

તે ઢગઢગતા લાલ એલરાને જાણે થંડો પાડવા વરસાદનાં છાંતા દરખો દીનાના ગાલ ઉપર સરી પડતા હતા, તે વેળાનો થંડો પવન તેણીના ઉડતા ઝુલ્લકાઓ સાથે જાણે લાડ કરતો હતો, તોપણ દુખી દીનાને ફક્ત એકલોજ ખ્યાલ હતો, કે તેણીના ગુજરેલા આપનું રહ હંમણા તેણીની નઝદીક ભમ્યા કરતું હતું.

“ પપાજી, આ સધળું કેમ બનવા પામ્યું તે હું કહી શકતી

નથી ” દીના બોલતી હતી “ મેં કોઈ દીવસથી તમને બેદશતમાં અકલાવવા જેવું ‘મુરં કામ કાઢું’ નથી, અને તોપણ સોહલને પરણવા માટે તેઓ સધળાં મને ગુનેહગાર ધારેછ. ઓહ, જે ઐ ખરેખર ગુનાહજ હોય, તો બોલો પપાજી, ખુદા મને માફ કરશે કે ? ”

ખચીત, ઘાસ માહેલાં કસારાંઓએ તેણીને કાંઈ એવો જવાબ આપ્યો કે “ હા ”

“ ત્યારે તો હું તમને એક પવીત્ર આત્મા સાથે પેલી દુન્યામાં મલસ, ઓ પપાજી, દુખના વખતમાં તમે મને કેવો દીલાસો દેતા હતા, ત્યારે હમણાંથી મને તમારી ગોદમાં લઇને આ આશ્વત્થમાંથી બચાવો. ”

તે અવાજ દરપજો ધીમે પડતો ગયો. લેડી દીના મોદીની ખુખસુરતીમાં એકાએક અમત્કારીક ફરફાર થઇ ગયો, અને તેણીનું સુંદર માથું એક તરફ ધળી પડ્યું.

“ દીના-દીના ” તે લેડી અવાજ એક છંદલી વેળા સંભળાયો.

“ હું આવીછ, પપા ” તેણીએ જવાબ આપ્યો. ત્યારપછી તેણીનું માથું, જે અત્યાર સુધી તે ઉભાં ઘાસની ઉપર જણાતુ હતું, તે ત્યાંથી ગુમ થયું. દીના જંગલ જહાનમાં તે ઘાસ વચ્ચે પડી ગઈ, અને અફસોસ, વાંચનાર, પવન, પાણી અને આકાશ ઉપર જવાઈ રહેલાં વાહલાંઓ સીવાય, કોઈપણ જીવતું ધનશાન, લેડી દીના મોદીની હાલત જોવા તેમજ જાણવા, ત્યાં હાઝર હતું નહિ.

શાંતી. ગમધોર શાંતી!

પ્રકરણ ૬૩ મું.

દીનાની શોધમાં.

“ દીના ક્યાં છે ? ” સોહલ મોદીએ ગભરાઈને પુછ્યું. પણ પાહલી સેહજ હત્યો.

“કાણુ જાણે” તેણે જવાબ આપ્યો “પણ હું તો ધારૂં છે કે તેણી નાહશી ગમ્મ. જ્યારે દીનાને પોતાની મુશકેળીમાંથી બાહર આવવાનો બીજો કોઈ રસ્તો નથી મળતો, ત્યારે તેણી હંમેશ નાહસીજ ગયછ, સાહેબ.”

અને ત્યારપછી એક છેલ્લી વેળા તેઓ ને આખા ઘરમાં ફરી આવ્યા, પણ દીનાની ત્યાં કંઈ નીશાણુ હતી નહિ.

“તેણી પોતાના જીવની હાણી કરશે” સોહલ ચીંતાથી બોલ્યો “અને ખુદા નાં કરેને એવું જો કશું બન્યુછ તો તેણીની જીંદગી માટે હું તમુને જવાબદાર ગનંસ, મી. પેસીકાકા.”

“સાહેબ, એ ઉપરથી તો તેણીના ગુનાહનીં એક વધુ સામેતી તમુને મલી છે” પાહલી બોલ્યો “અને એક ગુનેહગારની પુઠ પકડવી એમાં કાંઈ ખોટું નથી. મેં તો મારી ફરજ બજાવી છે.”

સોહલે પોતાના કાને હાથ દીધા. આ કીનાબેાર ગામડેયો પોતાની ઘેરી પર વેર લેવામાં મગ્મલ સમજતો હતો, જે કે કોનો લેવાનું ખરું કારણ તો તેને-સોહલને-મલ્યુ હતું.

તેણી ગુનેહગાર હતી, એમાં કશો શક હતો નહિ. “મને માફ કરો” આ શબ્દો તેણી એવી તો કમળીને બોલી હતી, કે સોહલની છાતીમાં દયાને માટે એક ચમટો તુટો.

માફ કરે ? આહ જો કદાપી તેણીએ આવા બીજન દસ ગુનાહ કાધા હોતે, તેની જીંદગીને એથીબી વધુ ખરબાદ કાંવી હોતે, તોબી સોહલ તેણીને જરૂર માફ કરતે, કારણુ તેના પ્યાર એટલો તો મોટો, મીઠો, અને મોતેખર હતો. કે તેમાં સેહજ પણ કડવાસ બેઝાયલો જોવા તે ઈચ્છતો હતો નહિ. વધુતો તે ઇનશાસી હતો. તે સારી રીતે જાણતો હતો, કે હવે ગમે તે પણ ભોગે તેણીનો ગુનાહ ઓઝો થઈ શકનાર હતો નહિ. તેના

લગનની અગાઉના સઘળા ખનાવો તેણે યાદ કરીધા. તે વેળા દીનાએ પેહેલ્લી વેળા તેને નાં પાડી હતી, તેણી કોઈ અણુદીઠ લાગણી સાથે લડત ચલાવતી જણાઈ હતી, અને લગનની સહવારે તેણીનો એકરો મોહત જેવો શીકકો હતો, આ સઘળા ખનાવો હમણા સોહલનાં મગજમાં ધાઈ આવ્યા. તોપણ ફક્ત એકજ બાબત જે દીનાની તરફેણમાં જતી હતી, તે એ હતી, કે તેણીએ પોતે તેને ફસાવવાની કાંઈપણ તજવીજ કરીધી હતી નહિ. અલગત તેણીએ તેને ખાત્રેસ ખ્યારથી ચાલ્યો હતો, અને વાંચનાર, જ્યારે એક મરદ એક નાનુક પાંઠનીની પોતાની તરફની જાણકારી સમજે છે, ત્યારે તે ઘણાક ગુનાહો માફ કરી શકે એમ છે.

સોહલ તેણીના ગુનાહ તરફ નાખતીની નજરથી જોવા લાગ્યો. ગરીબ ખીચારી, તેણીને પોતાની મરજી ઉપાંત એક નાપ-સંદ બવીશ પસંદ કરવાની ફરજ પડી હતી, અને જ્યારે ઘણીજ અસુરેથી પોતાની ભુલ જોતાં, તેણીની જીદગી તદ્દન એચન બની ગઈ, ત્યારે પોતાનાં મુદ્દમઓથી નાહસી જવામાં તેણી કેટલેક દરજ્જે વાજખી હતી. પણ-પણ જીવતા ભરથાર છતાં ખીજો ઘણી કરવા માટે સોહલ તેણીનો ગુનાહ લઈ ચલાવી શક્યો નહિ, તો પણ તે તેણીને હમણા માફ કરવા ધારતો હતો.

“કેમ સાહેબ, શું વીચારમાં છો” આખરે પાહલીએ સોહલને પુછ્યું, પણ સોહલ સ્થીર બેસી રહ્યો.

“મને લાગેછ કે તેણી માટુંગે ગયલી છે” પાહલી વીચાર કરતાં બોલ્યો “કારણ મને યાદ છે, કે મારી સાથના તેણીના લગનનાં દીવસે, તેણી પોતાના બાપ આગળ આફતની વખતે મરવા આવશે, એવું કાંઈ બોલી હતી. અને આંધ કાંઈ જેવી તેવી આફત નહિ કહેવાય, સાહેબ !”

“ત્યારે તો આપણે હમણાંજ મારી મોટરમાં ત્યાં જઈયે.”

સોહલ એક કુદકા સાથે ઉભો થતાં બોલ્યો.

“ નહિ સાહેબ નહિ, એટલી બધી ઉતાવળ કરવાની કાંઈ જરૂર નથી, ” બેકદર પાહલી સેહજ હસ્તાં બોલ્યો “ આવતી કાલે સહવાર સુધી તો તેણી આપણને જીવતીજ મળી આવશે. ”

આવી રીતે બીજો દીવશે સહવારે પેહલ્લી ત્રેનમાં તેઓ બંને માદુંગા જવા ઉપડ્યા. ત્રેન ઝડપમાં આગળ વધતી ગઈ, અને તેના દરેક કુંદારા સાથે પાહલીનો ગુસ્સો અને તીરસ્કાર પણ હરપજે વધતો ગયો. તેના તનબદનમાં કોઈ ભેદી લાગણીઓ વ્યાપી રહી, ધડીકમાં તેની નજર સામે એક જાતનો કાળો ધુમસ ફરી વળતો હતો. તેના કાનમાં કાંઈ વીચીત્ર થોકા પડતા હતા, જ્યારે બીજીજ પજે, તેનું ધરકું હાડ, આફતકારક અશાંતીની ધુન્ડરીથી ધુન્ડતું હતું. પાહલી ગભરાઈ ગયો, ઓ, તે હમણા સીક પડનાર હતો નહિ, પોતાની ફતેહનો છેલ્લો અંજામ લાવવા, તે અકડી બેસનાર હતો નહિ.

હજીજ પજ ત્રેન આગલ વધી, તે વેળા પાહલીએ પોતાની મુરતથી માંદુંગા તરફની પેહલ્લી મુસાફરી યાદ કીધી, કે જ્યારે એક સાત વરસની બાળકીને લેવા જતાં, તે એક સતર વરસની કુમારીકાને પોતાનું અંતકરણ આપી આવ્યો હતો.

અરેરે, તે વેળા તેને ક્યાં ખબર હતી, કે વરશે પછી તે એજ મુસાફરી, પોતાના અંતકરણમાં પ્યારને બદલે કીનો લઈને કરશે, તે ક્યાં જાણતો હતો કે તેજ દીના તેને બેવકા થઈને તેની જીંદગીની ધુળધાની કરનાર હતી. પાહલીનો એહરે ગુસ્સાથી તપી આવ્યો, અને જ્યારે દીનાનો તોટો પીસવા તેના હાથ હવામાં લંબાયા ત્યારે તેની આંખમાં એકલા સોહલે અનેક વેળા વીચાર કીધો, કે દીનાને આ ઝનુની માણસના હાથમાં એકદમ નાહ સોંપવામાં, તેણે એક ધણ જ દાહપણબરયુ કામ કીધું હતું.

પ્રકરણ ૬૪ મું.

“એને મરવા દો.”

પ્રીય વાંચનાર. આપણી ધારેલી બલી યા યુરી નંમ પાર પાડવા આપણને કેવી કિન્નત થાય છે, તેનો તુંને કાંઈ ખ્યાલ છે? પાહલી પેસીકાકા હમણા પોતાની યુરી ઇચ્છા અગ્ન લાવવા એટલો તો કિસકેરાઈ ગયો હતો, કે માટુંગે પુગવા પછી, તે સોહલ સાથે “રતન-મમાં”નાં અંગલા તરફ ચાલી, દોડી, ગોયા ઉડીજ ગયો. પણ ત્યાં જઈ પુગતાં તે અંગલાનો અવતાર જોઈને તે થંબ થઈ ગયો. લીલા ધાસ વચ્ચે ઘેરાયલો તે એસમાર અંગલો જોઈને પાહલીને ધુન્નરાં છુટ્યાં. શું ખરેખર દીનાએ આ ધાસમાં પોતાની ઘેર બનાવી હતી?

ઘણીજ સંભાળથી તેઓ તે અંગલામાં ગયા, અને પોતાની આસપાસ નજર કરવા પછી, તેઓ તે બાંગેલા દાદર મારફતે ઉપર ચઢ્યા. તેઓએ પોતાની આસપાસનું ધાસ ખીસાડવા માંડ્યું, સોહલને એકાએક કાંઈક થોકડ લાગી, તો ઓ—ત્યાં એક અબળાનો ઉંઘે મસ્તક આકાર પડેલો હતો. તેણીનાં લાંબા વાંઘ વેરવીખેર જાલતમાં વરસાદથી બીણાઈ ગયા હતા, તેણીનું આખું હડ હગલો પુજે થઈ પડ્યું હતું, અને જોકે તેણીનો એહરો જણાતો હતો નહિ, તોપણ સોહલ અને પાહલીની ખાત્રી થઈ કે આ દીના હતી. હા, વરસાદ, ધુમમસ, અને સરદીથી ચકડી ગયલો, આ દીના પેસીકાકાનો આકાર હતો.

“ઓ ખુદા, તેણી મરી ગઈ” સોહલે ખુમ પાડી.

“મરી ગઈ” પાહલી બોલ્યો. “હીક, ત્યારે તો મારી અગાઉ ખુદાએ એને શીક્ષા કીધી. મરી ગઈ! પોતાની બેઆ-

ખરના કલંકનો જરાખી પશ્ચાતાપ કર્યા વગર મરી ગઈ! એને મરવા દો. એ જીવતી હતી, ત્યારે મેં એની ઉપર ધ્યાનત નાંખી છે, અને હમણા મુવેલી છતાં પણ હું એને શ્રાપ દઉંછ. એને મરવા દો.”

પણ સોહલ મોદી, કે જેને પાહલી કરતાં વધુ ગેરમનશાદ થયો હતો, જેને ત્યાં પડેલી ખુશ્નુરત લાચાર અબલા સંમે દરયાદનું વધુ કારણ મલ્યું હતું, તે એક બોલ પણ બોલ્યો નહિ. ધીમેથી તે વાંકો વળ્યો, અને તેણીને પોતાના હાથમાં ઉપાડી. યા પરવર, નીચે જમીન ઉપર ઝુલી પડતા તે સોનેરી ઝુલફાઓ સાથે, તે ખુશ્નુરત કિજો એહરો પોતાની અંધ થયેલી આંખો સાથે, એવો તો દયામણો દીરો હતો, કે ખુદ બેહૈશતનાં દુરેશતાઓ વટીક પણ દીના ગમે એવી પાપી હોવા છતાં, તેણીને પોતાની પનાહમાં લેવાને ચુકતે નહિ. ત્યારે આ દયાળુ સોહલ મોદી શું ખીસાદ હતો? તે સઘળું બુલી ગયો, અને તેણીનો બરફ જેવો થંડો એહરો સંખ્યાઅંધ કીસીઓથી વધાવી નાખ્યો.

“દીનાં મારી દારક્લીંગ, મારા જન” તે આંસુ સાથે બોલ્યો.

આ શબ્દ બોલતાં સોહલે એક દયકાં જેવો અવાજ સાંભળ્યો. કદાચ દીનાને કંચકતાં તેણીનો આક્રીનો જીવ નીકળી ગયો હશે એવું વીચારીને સોહલે તેણીની છાતી ઉપર હાથ મુક્યો. ત્યાં સેહજ પણ ધપકારો હતો નહિ.

“દીના, મારી બહાલી, ઓ બોલ, કાંઈ જવાબ આપ.”

પણ જવાબમાં સોહલે એક ખીન્ન દયકાંનો અવાજ સાંભળ્યો. પાહલી ક્યાં હતો એ વીશે તપાસ કરવાનું તેને બાણ રહ્યું નહિ. તે દીના માટે એટલો તો આતુર બની ગયો, તેણીને જાણે મુવેલાંમાંથી પાછી ખેંચી કહાડવા એવા તો દયામણા અવાજે સાદ મારવા લાગ્યો, કે તે સઘળા અવાજો સહવારની લેહકીમાં જવાને તેવાજ તેના કાને પાછા અડડ્યા.

પણ આખરે ખુદાએ તેની અરજ સાંભળી. દીનાના હોથે સેલજ હાલતા જણાયા.

“ઓ, તેણી હજુણ જીવતી છે” સેલજે યુમ પાડી “દીના-દીના હું હયાં છેક, હું તુંને ચાહું છું. મેં તુંને માફ કરીધી છું.”

અને ત્યારપછી તેણીને કાંઈ મદદ કરવાના ખયાળથી સોહલ પાછું બોલ્યો.

“હયાં આવો મીં પેસીકાકા. તેણી મરી નથી ગઈ. હજુ-જામી આપણે તેણીને ખચાવી શકશું. દોડો જલદી ડોકતરને બોલાવીલાવો. વેકો, તમારા જીવના જોખમે દોડો.”

પણ ત્યાં કોઈની હીલચાલ જણાઈ નહિ.

“મીં પેસીકાકા” સોહલે વધુ મોટેથી યુમ પાડી.

હજુજામી કોઈનો અવાજ સાંભળાયો નહિ. સોહલ બોંચ ઉપર બેસી ગયો, તેને દીનાનું માથું પોતાના બોળામાં મુક્યું, અને આસપાસ નજર કરતાં પાહલી પેસીકાકો તેનાથી થોડાક કદમ દુર જમીન ઉપર ઉંધે મસ્તક પડી ગયલો જણાયો. તેનાં મોંઢા આગળ લોહીનું એક ખાખોચ્યું બંધાયું હતું.

અફસોસ, વાંચનાર, ગુસ્સો, ધીકકાર, નાસીપાસી, અને નીશફળ ખ્યાર, એ ચારો જોરાવર લાગણીઓએ સાથે મલીને ગરીબ ખીયારા પાહલી પેસીકાકાને પુરો કરી નાખ્યો હતો.

“એને મરવા દો” આ શબ્દો સાથે તેની બેજાંની નેસ એકદમ તુટી ગઈ હતી, અને લોહીનું એક ગચકરં એંકીને, તે જમીન ઉપર મુવેલો પટકાયો હતો.

તે એક હરદયભેદક દેખાવ હતો. સોહલ મોઢી પેહેલનાં ત્રો શું કરવું તે સમજી શક્યો નહિ. તેની જીંદગીમાં પેહલલીજ વેળા તેણે પોતાની સમયસુચકતા બોધ દઈને લાચારીથી યુમ પાડી કે “મદદ-મદદ.”

પણ પક્ષીઓના અવાજ સીવાય. ત્યાં કોઈનો અવાજ સાંભળાયો નહિ.

“ મદદ ” સોહલે થોડો વખત રહીને પાછી ઝુમ પાડી આ વેળાએ ત્યાંથી પમાર થતા એ મીલમળુરોએ તેનો પોકાર સાંભળ્યો, તેઓ તે તરફ દોડી ગયા. સોહલે ઘણાજ થોડા શબ્દોમાં ડોકતરને બોલાવી લાવવા તેઓને ફરમાવ્યું, અને આ બંને મળુરો ત્યાંનો બચકર દેખાવ જોઈને જીવ લઈને ત્યાંથી દોડ્યા.

સોહલને ઘણો વખત થોભવું પડ્યું નહિ. અરથા કલાકમાં તેઓ ડોકતરને લઈને પાછા આવ્યા. ડોક્ટરે પેહેલમાં પાહલીને તપાસ્યો, અને તેનું મોંદુ ફરમાઈ ગયું. આ ફરદી સૂઝળા માણસાઈ ઉપાયની યાદર નીકળી ગયો હતો, યાને તે આશરે અરથો કલાક અગાડિતો ગુજર પામ્યો હતો. તેણે જણાવ્યું કે તે એકદમ ઉશકેરાઈ ગયેલો હોવો જોઈએ, અને તેનાં ભેજાં ઉપર એકદમ ભાર આવવાથી તેની નેસ તુટી ગઈ હતી. આવી રીતે તે ગરીબ ગામડે મરણ પામ્યો હતો. અફસોસ, અફસોસ, “ એને મરવા દો ” આ શબ્દ સાથે તેણે દીનાને આપ દીધા હતા, પણ પાછળથી તે પોતેજ પોતાના કમનશીબ શબ્દનો ભોગ થઈ પડ્યો.

ત્યાર પછી ડોક્ટર દીના તરફ ફર્યો. વેલ, હયાં કાંઈ આશા હતી, અને જો ચાંપતાં ઉપાયો લેવામાં આવશે, તો આ થંડીથી અકડી મચલી બાઈ, કદાચ આ દુન્યાની રોશની પાછી જોવા પામશે.

“ તમે બનતી કિતાવજે તેણીને ઓસપીટલમાં મોકલી આપો ” ડોક્ટરે સોહલને કહ્યું.

અને સોહલ તેમ કરવા વીજળીક ઝડપે તૈયાર થયો. તે પાહલી માટે પણ ગોઠવણ કરવાને ભુલ્યો નહિ. તેણે સુનઈ ઉપર

પોતાના બામ યુજરવાનો સુરત તાર કરાવ્યો, અને હજુણુ તે તેણી રેશન ઉપર જરા ફરીકામ થાય, તે અગાઉ તેણીને બીજાન ત્રેનમાં પાછું મુંબઈ આવવું પડ્યું, અને પોતાની છાંદગીમાં પેહલ્લીજ વેળા, ત્યાં બની રહેલા સંજોગોને આધીન થઈને સુન ધને મુગી ગમરી રેલવાની ફરજ પડી.

પાહલીની લાશ ઉપર જયુરી ભરવામાં આવી, અને કોરો-નરનો ચુકાદો ડોક્ટરનાં મત સાથે મલતો થતાં, તેને અવલમંજલ પોહચાડવાની સઘળી ગોઠવણુ થઈ રહી. સોહત્ર દરેક બાબતમાં સુનમની સલાહ લેતો, અને આવો એક મોટો શેડ્યો તેણીની સલાહ માંગે, એ સુનમની ગમે એવી મોટી દલગીરીમાં, એક મોટો દીલાસો અને સંચારો હતો.

સોહત્રે એક વધુ દુરઅંદેશ કામ કાધું. સુનમનાં કેહવા પછી તેણે શીરોઝને પોતાના આપને છેલ્લો સેજદો કરવા બોલાવી મંગાવ્યો, અને જ્યારે તે ફરશતામ ખસલતના જવાનને પોતાના આપની હાજત અને માયની હકીકત કહી સંભળાવવામાં આવી, ત્યારે તે એટલો તો ઉદાશ બની ગયો, કે સુનમએ પોતાના બામના દીકરાને આજે પેહલ્લીજ વેળા પોતાની જાતીમાં ચાંપીને, તેના કડવાં આંસુનું ટીપેટીપું પોતાની સાડીના છેડા વડે નુછી નાખ્યું.

પાહલીનાં મોતનો બેદ કદીખી સંતોસકારક રીતે જાહેર થયો નહિ. લોકોમાં થોડીક ચકચાર અને અફવા ચાલી રહી, પણ તે સઘળી નામની હતી, અને લેડી દીના મોદીની છાંદગીનો બેદ ઘણાંજ થોડા જાણી શક્યા.

બીજે દીવસે પાહલીની લાશને અવલમંજલ ચહડાવવામાં આવી, અને વાંચનાર, તેને છેલ્લો સેજદો કરતાં આપણે એવુંજ ઈચ્છીશું, કે જ્યારે આપણે આપણા જાત બાધને તેની છેવટની જગ્યા આગળ, તેને સદાને માટે છોડી આવવાને ભેગા મધ્યે ઢીપે,

ત્યારે આપણા અંતકરણમાં તેને માટે આગલી અદાવત અને અ-
ભાવનો સહેજ પણ કતરો રહેવો જોઈએ નહિ. જો કે જીવતી
જીંદગી દરમ્યાન આપણે આપણા લાભ સાંધવાને ખાતર આપણી
લાગણી અને વીકારોને વશ થઈએ છીએ, અને જાણે દુન્યાં
ધણીજ સાંકડી હોય તેમ એક બીજા સાથે ચાલુ અડડામણ અને
હડસેલા ખાઈએ છીએ, તોપણ આપણા ગુજર પામેલા જાતબાઈને
એક છેલ્લું નમન કરતાં, આપણને આપણી સધળી હરીફાઈ,
તીક્ષ્ણ લાગણી અને પક્ષાપક્ષીને લુલી જમને, તેનો એકશતમાં
જવાનો માર્ગ વધારે મોકળો કરી આપવો જોઈએ. જેઓ જીવૂં
જીંદગી દરમ્યાન મોટા દુશ્મનો છે, અને જેઓના વીચાર અને
કામો અકેકથી તદ્દન ઉલટા છે, તેઓને ગંભીર ગૌર કરતાં માત્રમ
પડવું જોઈએ, આખરે તો તેઓ સધળા એક અંગણ ભાઈ
બંધીથી બધાયલા છે, યાને તેઓનું મોત અને જીંદગીની કમાઈ
એ બને એકજ છે.

પ્રકરણ ૬૫ મું.

પાપનો પશ્ચાતાપ.

પારસી સખાવત અને પારસી કીર્તીની અચુક ગવાહી
આપતી, ખંખાલા હીલ ઉપરની ધી બમનજી દીનશાહ પીટીટ
પારસી જેનરલ ઓસપીટલનાં બીજે માળના એક કુશાદે ઓરડામાં
આજે અસાધારણ દોડધામ જણાય છે. તે ઓસપીટલના કેટલાક
ચુનંદા ડોક્ટરો એક “ડેનજરસ કેસ” ની સારવાર કરવા જીવ-
તોડ મેહનત કરી રહ્યા છે, જ્યારે ત્યાંની નર્સો તે ડોક્ટરોને મદદ
કરવા ફવાની બાટલી અને એવાજ બીજા “મેડીકલ” અસખાબ
સાથે, પવન વેગે ચોતરફ ઉડતી જણાય છે. તે ઓરડાનાં એક

ખીંછાણા ઉપર, એક અતી રૂપાળી પણ અતી શીકકા પારસી મામ મોહન-જીવન સાથે લગામ ચલાવતી પડેલી હતી. તેઓ સઘળા તે ખીંછાણા આસપાસ ફરી વળ્યા, એક છેલ્લો ચોક્કસ ઇલાજ અજમાવવામાં આવ્યો, અને ત્યાર પછી તે બન્નાં મેહનનું ડોક્ટરોનાં ગભીર ચેહરા ખુલી ગયા. હા વાંચનાર, આ ચક્કા બહાદુરોની બરકતથી દીના મોદી (કે પેસીકાકા ?) મોહનમાંથી અચી ગમ હતી.

ઉપસા બનાવતી એક મહીનો દીવસ પછી, દીના પેહલ્લીજ વાર પોતાના ખીંછાણા ઉપર સહેજ તનાર બેડી. તેણીના ગમે એવા ઝોળખીતાઓ પણ, હમણા આ એકવારની જવાન તંદ-રોસ્ત દીનાને તેણીના શીકકા ચેહરા, અને વળી ગયેલા બદન સાથે ખીંછાણી શક્યા હતા નહીં. તેણી પોતાના આગલા દેખાવનો એક પડછાયો હતો. તે સુંદર ચળકતી આંખોમાં ખાડા પડ્યા હતા, તેની નીચે ગમગીની અને બળાપાની કારી કાજલ પડી હતી, તેણીના સુંદર સોનેરી બાલનો ચળકાત પણ ઓછો થયો હતો, અને તેણીના ચેહરા ઉપરથી તમામ સુખી ઉડી જઈને ગરીબ ખીચારી દીના, એક અચ્ચાં જેવી નાંજુક નીર્મળ અને નાચાર બની ગઈ હતી.

તેણી જરા તતાર થતાં તેઓએ પાહલીના મોહન વીશે તેણીને વાંકે કાઢી હતી, અને તે સાંભળી દીના જોટકી અગન-યમ તેટલીજ દક્ષગીર થઈ. કુરતી રીને, તે વેળા તેણીને પોતાની હાલતનો ખ્યાલ આવ્યો. તેણી હવે એક અંધીમાંથી મુક્ત થઈ હતી. તોપણ તેણી ઘણીજ દક્ષગીર જણાઈ, અને પોતાના ખરાં અંતકરણથી તેને કીધેલા ગેરબનસાફ અને નુકસાન માટે પ્રશ્નાત્તપ કરવા લાગી. આખરે સુનમને પોતાની બોંજમને ઓસપીટલમાં મલવા જવા માટે સમજવવામાં આવી અને જ્યારે તેણી દીનાના કાન ઉપર પડીને બોલી કે “દીના, હું મારાં તેમજ મારા ગુજરેલા બાહના નામથી

તુને માફ કરજી” ત્યારે ગરીબ ખીચારી દીના સુનઈતા આ માયાળુ શબ્દો સાંભળે ટકી શકી નહિ. તેણીએ સુનઈ આમળ પોતાને એક કંઠાળ ગુનેહગાર ગ્રહેર કીધી, સખત શબ્દોમાં પોતાની ભાણ્ણુલી વર્તણૂક વખોડી કાઢી. અને ત્યારપછી તેણી સાંભળે દુરકે દુરકે રડી પડી. સુનઈને તેણીની ઘણીજ દયા આવી. તેણી વાંકી બગી, અને પોતાની ભોંગઈનાં શીકકાં ગાલ ઉપર “ માફ કરવું અને ભુલી જવું ”ના નીચમ ઉપર એક કાસ કરીને બીણી આંખો સાથે ત્યાંથી વીદાય થઈ.

પણ આ મહિનો દીવશ દરમ્યાન, દીનાના ખીચાણ આગળથી ફક્ત એકજ જથ્થું ખીસ્યું નહિ. તે શીરોઝ હતો. પોતાની માયને આસ્પીટલમાં લાવવા પછી તે રાત દીવશ તેણીની આંખમાં એવી રેહતો, અને તેની હાજરી, ડોક્ટરોની ગમે એવી દવા કરતાં દીના માટે થંધુ કીમતી અને એજમતી હતી. દીનાએ પોતેખી તેનાથી કાંઈપણ છુપાવ્યું નહિ—અને તે સઘળું જાણવા પછી શીરોઝના અંતકરણમાં પોતાની માતા માટેનો પ્યાર કેટલો મજબુત થયો, એ કેહવાની શું કાંઈ જરૂર છે? જેમ એક લોહચુબકની સોય, જરાપણ ખામી વગર હમેશાં ઉત્તર દીશા ખતાવેછે, તેજ પ્રમાણે શીરોઝ પોતાની માયને છેવટ મુઠ્ઠી વફાદારીથી વળગી રહ્યો હતો. સોહજ મોદી પણ તેણીને રોજ મલવા અને ખચર પુછવા જતો હતો. પણ તે માત્ર ખાહરતો દેખાવ રાખવાજ. ભોકોની પુછપરછ અને નીંદાથી દરી જઈને તેને એમ કરવાની ફરજ પડી હતી કારણ દુન્યાની નજરમાં તેણી હજુજ તેનીજ ઘૈરી હતી! તેઓ ખને ઘણીજ થોડી વાત કરતાં, અનેનાં જીગરો ચીરાઈ જતાં હતાં, અને જ્યારે ડોક્ટરોએ દીનાને કેડે હવા ખાવા જવાની સલાહ આપી, ત્યારે સોહજ મોદીએ તેણીની એકલવઠ હાલતનો ખ્યાલ કરીને તેણી ઉપર એક ખાનગી કામળ લખ્યું.

તે કામળ દયા માયા, અને પરમાર્થની ઉમદા લાગણીનો

એક નાદર નમુનો હતું, જેમાં સોહલે જણાવ્યું કે ચાકકસ સંજોગો પ્યાણમાં લખને તે એવા અનુમાન ઉપર આવ્યો હતો, કે આ સઘળા બનાવો તેણીનું નીર્દોશપણ, ખામી ભરેલી કેળવણી અને તેણીના કેટલાક વાહીયાત ધખારા અને દુન્યાદારીનાં ખીન અનુભવને આભારી હતા. તેણી ઉપર ગુજરવામાં આવેલા જીવન-માતની તેણે નોંધ લીધી હતી, પોતાની તરફનાં તેણીના તીક્ષણ પ્યાર માટે પણ તેણે કેટલીક છુટછાટ મુકી હતી, અને છેવટે તેણીની દગલખાજીને લગાર સખત શખ્દોમાં વખોડી કાઢતાં, તેણે કાંઈ પણ દફ્ફ યા શરત વગર તેણીને સંપૂર્ણ મારી અક્ષી હતી!

“દીના” તેણે લખ્યું હતું “તું એકવાર ફરીથી મારી સાથે આવીને રેહ, અને ત્યારપછી હું તુને વધારે ઉમદા, વધારે કંચી અને વધારે પવિત્ર છંદગી ગુજરવામાં તુને મદદ કરસ. હું તારો બુતકાળ બુલી જવાની મારેથી બનતી તજવીજ કરસ.”

એકવાર ફરીથી દીનાનું શ્રીરામન તેણીના હાથમાં હતું. કુદરને હજુણુ પણ તેણીને એક છેલ્લી તક અક્ષી હતી, તો શું તેણી ને નકનો લાભ લે ? નહિ. એક હજાર વાર નહિ. હવે તેણીને પોતાના પ્યારને છેલ્લી સલામ કરવી જોઈએ, અને તેણીની આક્રીની છંદગી, આંગજ ઓરખીતલમાં એક નર્સ બની, દુખ્યાઓની દાદ લખને પશ્ચાતાપ અને પશેમાનીમાં પુરી કરવી જોઈતી હતી.

અને તેથી નખળાઈ અને દલગીરીથી ધુજના હાથે દીના સોહલ ઉપર તે કાગળનો જવાબ લખવા બેઠી. તેણી ને કાગળ માટે તેની ઘણી ઉપકારી હતી, અને આશા રાખતી હતી કે તેની માંગણી નહિ કચુલ કરવા માટે તે દલગીર થશે નહિ. ઓહ, તેણી હજુણુખી તેને ચાહતી હતી, તોપણ તેની સાથે રેહવાને તદ્દન નાલાયક હતી, અને હવે સઘળાં દુન્યાઈ સુખને થેજકે મારીને તેણી પોતાના ગુનાહનો પશ્ચાતાપ પુરો કરવા ધારતી હતી.

તે એક ઘણું જ દયાળુક તેમજ પ્યાર ભર્યું કાગળ હતું, પણ તે વાંચવા પછી દીનાના ધારવા કરતાં તદ્દન ઉલટીજ અસર સોહલ ઉપર થઈ. તે તેણીને મેલવવા વધુ સુર પર ચઢ્યો, તેણીને સમજાવવા પોતેજ આસપીતલમાં જઈ પુગ્યો, અને તેણીને ખુલ્લે ખુલ્લું જણાવી દીધું, કે આવી રીતે તેઓ અને છુટા પડવાથી અનેને મોટું નુકશાન થશે, અને અને લોકોની હસીમાં આવી પડશે.

અને વાંચનાર. તે વેળા દીનાએ શું જવાબ આપ્યો તે માંરી પાસે નોંધાયો નથી, પણ પાલ્લીના ગુજરવાને એક લાયક અવસર વીટી જવા બાદ મોહલ મોદી અને દીના પેસીકાકા, સાચ્યા એકીન અને ઇમાનદારીથી એકવાર ફરીથી ધણી-ધણીયાણી તરીકે સાથે રહ્યાં.

બસ—હવે મારે માંટ કેલવાનું ઘણું જ થોડું બાકી છે. દીનાને ઘરે લાવવાની ખુશાળીમાં ખીજે દીવસે સોહલ મોદીએ પારસી જેનરલ આસ્પીતલના લાગતા વળગતાઓ ઉપર, ગરીબ જરથોસ્તીઓની મુદત સારવાર કરવા રૂપ્યા એક લાખનો બાદ શાહી એક મોકલી આપ્યો, અને પારસી સખાવતી દીલગુરદાના એક વધુ દાખલો પારસી ક્રામની તવારીખમાં નોંધાયો.

સોહલ મોદી ખરેખર છેવટ સુધી એક મહત્ત્વ તરીકે વરત્યો. તેણે શીરોજને પણ પોતાની સાથે રાખ્યો, અને એકપણ શબ્દ યા કાર્યથી દીનાને પોતાની ગર્ભગુજરીની કદીખી બાદ આપી નહિ.

પાછલા વરસોમાં સોહલ મોદીના મુખમાં ઓરખી વધારો થયો. દીનાએ તેની ઉપર અનેક ખુશસુરત બુલકાંઓની નવાજેશ કાઢી, અને જ્યારે તેણી પોતાના જમણા હાથ પર સોહલ સાથે બેસતી હતી, તેણીના દાબા હાથમાં શીરોજ છુપાયો હતો. અને જ્યારે મોદી કુટુંબના નાના બાળકો પોતાની માયના બોળામાં બેસવા એકબીજાં સાથે ગોથા હરીફાઈ કરતાં હતાં, ત્યારે તે વેળા જે દીનાની હાલત વીશે આપણને પુછવામાં આવે, તે પ્રીય વાંચનાર, આપણે સઘળા ભેગાં મળીને એવું જ કહીશું કે ખરેખર દુખી દાના. પણ ખરેખર સર્વેથી સુખી.

(સમાપ્ત.)

